

NEMZETISÉGI ISMERTETŐ KÖNYVTÁR

Szerkeszti:

Dr. SZABÓ ORESZT

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, I. Alkotás-utca 31. szám

**A magyar szent Korona országában
élő szerbek**

Írta:

JUGA VELIMIR

BUDAPEST, 1913

ELŐSZÓ.

A magyar szent korona országaiban lakó szerb népről eddigelé néhány kisebb közleményen kívül magyar nyelvű munka nem jelent meg Rajacsics, Krausz, Sztefanovics—Vilovszky németül, Picot franciául és Karadzsity szerbül irtak, de az ő munkáik egyrészt elavultak, másrészt pedig csak érintik vagy általánosságban beszélnek a hazai szerbekről. Eme hiány, valamint a szomszéd Balkán félszigeten legutóbb lefolyt történelmi nevezetességű események, amelyek hazánkat is nagy mérvben érintik és érdeklik, elodázhatatlan szükségé teszik szerbjeinknek minden irányú ismeretetését.

E könyv bár csak szűk keretek között, de fel fogja ölelni mindazon dolgokat, amelyek a hazai szerbség társadalmi, politikai, kulturális és gazdasági állapotainak kialakulására és jelenlegi helyzetére befolyással bírtak és bírnak. Kétségtelen, hogy sok közös vonása van a magyar és szerb népnek, a történelmi események tanúskodnak arról, hogy a két népfaj nem egyszer küzdött együtt közös célokért és ideálokért. A magyar királyságnak a görög császársággal való küzdelmében, majd a török háborúkban, Mátyás fekete seregében, a mohácsi sikon együtt harcolt a szerb nép a magyar nemzettel, legutóbb pedig az

1848—49-iki szabadságharc idején egy Damjanich jegyezte be örök időkre nevét a magyar történelembe.

Teljes joggal bizunk tehát abban, hogy a kölcsönön megismerés és a lelkek mélyének feltárása sok esetleges félreértést és elfogultságot fog eloszlatni és a szerb nép hűsége és hazaszeretete minden kétséget kizáróan kiállja azt a próbát, amelyet a magyar haza minden fiától joggal megvárhat s amelyet minden igaz és becsületes honpolgár a haza és saját érdekében is mindenkor szive szerint külső kényszer nélkül igyekszik kimutatni.

Abban a reményben adjuk közre tehát ezen ismertető munkánkat, hogy azt a közéleti minden tényezője úgy a politikus, mint más a szerb dolgok iránt érdeklődő egyén haszonnal és okulással fogja forgatni.

BEVEZETÉS.

A szerbek hazánk legtermékenyebb és természeti szépségekkel legjobban megáldott vidékét lakják: az Adriától a Temes és a Cserna völgyéig, a Dráva és a Száva között, a Duna-Tisza szegletében, valamint a Duna és a Maros közti területen telepedtek le. A folyók által öntözött lapályok, ércekben és festői tájképekben bővelkedő dombvidékek egyaránt váltakoznak itt.

Keleten a szőlőművelésre kiválóan alkalmas krassószörényi dombvidék nyúlványai lépcsőzetesen ereszkednek a Duna és Tisza felé és e két folyó szögletében egy 100 méteren aluli mély földbe, a termékeny „bánsági rónába“ (Ravni Bánat) mennek át. Temesmegye déli részében a legkiemelkedettebb a deliblati homokpuszta, mely körülbelül 30 km.-nyi hosszúságban és 15 km.-nyi átlagos szélességben Alibunártól Újpalánkáig húzódik északnyugat-délkeleti irányban. Ma már ez is legnagyobbbrészt szőlővel van beültetve.

A folyóknak nagyon csekély esésük van, azért sok holtág és fattyúmeder keletkezett, amelyek a tavaszi esőzésektől megáradnak és nagy tavakat s mocsarakat képeznek. E mocsarak lecsapolására több csatornát építettek, így a Ruszka Polyánában fakadó Bega Facsettől Temesvárig és innen majdnem Nagybecskerekig ásott mederben folyik, míg

a régi természetes medrébe a Beregszót vezették be, A Begán kisebb hajók is járnak és ezek elősegítik a közlekedést, főleg nagymennyiségű gabonát szállítanak a Tiszán át Szlavóniába. A Temesbe bevezették a Berzava-csatornát, amelybe Kismargitánál a versed csatorna vizeivel bővült Teréz-csatorna torkollik. Ez utóbbi az ilonci (Háncsa) és alibunári mocsarak vizeit gyűjti össze, A kiszáritott mocsarak helyén és a folyók árterületén lévő, újabbkori alluvialis lerakódás még termékenyebb, mint a Bega és Temes közötti löszhát.

A Duna—Tisza köze (Bogata Bácska = Gazdag Bácska) északról dél felé lejtősödik és szintén többnyire 100 méteren aluli löszhát, mely a Telecskai dombokban és a Titeli fensíkon éri el a legnagyobb magasságát (130 m.). Folyókban szegény ez a vidék, de annál több mocsár van különösen a Duna és Tisza közelében, amiért e mocsarak vize is az említett folyók vízszintjének változásával párhuzamosan vagy emelkedik vagy apad, A közlekedés előmozdítására szolgál a Dunát és a Tiszát összekötő Ferenc-csatorna és ennek egyik mellékága, a Kis-Sztápartól Újvidékig húzódó Ferenc József-csatorna,

A Dráva, Duna és a Száva szögletében a „virágos Szerémség“ (Kityeni Szrem) terül el, a római császároknak e kedves helye valóságos virágoskert, A megye legnagyobb része síkság, csak északon a Dunával párhuzamosan halad a boráról híres (karlócai ürmös) Fruska Gora, mely az 539 m.-nyi Crveni Csotban éri el a legnagyobb magasságát, A Duna, Tisza, Dráva és Száva találkozásánál a Fruska Gorában van a szerbek kulturális központja is, itt van a patriarcha székhelye, körülötte sorakozik 13 szerb kolostor gyönyörű festői szépségű vidéken.

A legszegényebb és legterméketlenebb bár természeti szépségekben szintén nem szűkölködő szerblakta vidék a magyar tengerpart. Kulturális tekintetben is legelmaradottabbak a likaiak (Licsani, Lika Krbava vmegye), akik kopár hazájukban nem tudván megélni, évenként nagy számban Amerikába vándorolnak és onnan küldik keserves munkával szerzett filléreiket otthon maradt családjuk fentartására.

Az éghajlat vidékenként változik. A Duna—Tisza szöglete hazánk legmelegebb vidéke, átlagos évi hőmérséklete 11 °C, A nyár nagyon forró és száraz, ilyenkor főleg Torontálban a szikes föld egészen kiszárad és fütlen sivatag képét mutatja. A tél rövid, többnyire csak januárban kezdődik, de ekkor a legzordabb is. Február végén már mindenütt olvad a hó és a jég; a sok mocsár és tó szétárasztja a vizét, úgy hogy az egész Bácska és Torontálmegye egy nagy sártengerben úszik. Nagyon gyakoriak a májusi fagyok, amelyek a korán virágzó gyümölcsfákban és a szőlőben nagy kárt okoznak, A nyár átmenet nélkül már májusban kezdődik és júliusban, augusztusban a legforróbb. Legkellemesebb évszak az ősz, mely szeptembertől egészen decemberig tart; december előtt nagyon ritka a fagy.

A Szerémségben és általában a Dráva és Száva között valamivel kellemesebb éghajlat van, A Fruska Gora lombos erdeivel több felhőt vonz magához, a csapadék gyakoribb és azért az éghajlat is egyenletesebb; nyáron nem olyan tűrhetetlen a hőség, de viszont télen a hideg sem olyan nagy és a tavaszi fagyok, melyek az alföldön annyi kárt okoznak, itt a légritkábbak.

Legzordabb az éghajlat a Karszt vidékén. Magas hegyek között júniusig sem olvad el a hó,

míg a kopár fensikokon nyáron a nagy szárazság miatt alig van tenyészet.

A termények közül az alföldön leginkább gabonafélék teremnek. Minőségre nézve elsőrangú a bányai és a bacsikai búza, mely holdankint átlag 10—12 métermázsával fizet. A búzán kívül árpat és zabot, a Szerémségben pedig különösen tengerit természetnek nagy mennyiségben. A Dráva és a Száva közti dombos vidéken a szőlőn kívül sok szilva, alma (főleg Pozsega környékén) és barack terem.

A legelők a síkságon egyre kisebbednek. A mocsarak lecsapolásával és a folyók szabályozása következtében a rétek mindinkább ritkulnak, az állattenyésztést csak a takarmánynövények termesztésével teszik lehetővé. Mindamelllett a lótenyésztés igen magas fokon áll. A szabadkai és a nagybecskereki lóvásárokat külföldi kereskedők is látogatják. A juhtenyésztés a legelő fogytával egyre hanyatlik, ellenben a sertéshizlalás Pancsova és Kevevár vidékén, azonkívül a Szerémségben igen élénk.

A természeti viszonyoknak e rövid rajza után lássuk most a hazai szerbek történeti múltját, azután a testi és lelki tulajdonságaikat és szokásaikat!

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS.

I. A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL CSERNOVICS ARZÉNIG (1690).

Hazánk déli részein már a honfoglalás előtt is különféle szláv vagy elszlávosodott néptörzsek laktak. A mostani szerb lakosság azonban nem egyenes leszármazottja annak a szláv lakosságnak, hanem később, részint a görög-magyar határvillongás idején, tehát már az Árpádok korbán, de túlnyomólag a törökök fellépése után költözött be hazánkba. A szerbeknek legrégebb nyomait már a királyság eiső századaiban találjuk itt. A krónikások azt említik, hogy a szerbek részt vettek a ménfői (1044) csatában s vitézül küzdöttek Abu Sámuel mellett Később Pozsony védelmében 1051-ben Uros nevű szerb úr nagyon kitüntette magát¹ A nádorok lajstromában szintén találunk Rado (1057) és Uros nevű főurakat, akik valószínűleg szintén szerbek voltak.² Az említett

¹ Thuróczy Chronica Httngarorttm. Schwandtner: Scrip. Ker. Hung. Tom. I. p. 109.

² Különösen Radora vonatkozik ez, aki Fejér Gy. Codex diplomaticusa szerint egy helyen így szól: „Rogavi gráciám Dominorttm meorttm gloriosissimi Andreáé Regis et optimi dtteis Adalberi, ego Rado Palatinus, et monasterium metim. S. Demetrii supra zavam filivium, qttod maltis bellicis laboribus cum tota provincia illa sanctae coronae rectificavi et acqtiisivi confirmet.“ Ez a kolostor talán a mai Mitrovica mellett állt, melyet később is Száva Szt. Demeter néven említenek és valószínűleg gör. kel. volt, mert Szt. Demeternek mint védőszentnek tisztelete különösen a keleti egyházban nagyon elterjedt. Ezt állítja Picot is: Les Serbes de Hongrie.

szerbek azonban csak vándor lovagok lehettek, akik felajánlották kardjukat és szolgálatukat a királyoknak, mint más hospesek nagy birtok vagy tisztség fejében. A szerbeknek tömeges letelepüléséről hazánk területén ezidőben nem tudunk semmit. A barátságos érintkezés az Árpádok és a szerb dinasztia között mindig megvolt s különösen szoros rokonság lett a két uralkodóház között. IL. Béla idejében, akinek neje Ilona, István szerb főzsupán leánya volt. Kiséretében valószínűleg több szerb úr jött Magyarországra, s főleg a királynénak bátyja Belus herceg nevezetes szerepet vitt hazánk történetében, amennyiben ő volt a Borics elleni küzdelmek fővezére s a kiskorú IL. Géza helyett ő vitte egyideig az ország kormányát. Ugyanekkor megkezdődik a görög befolyás kora is s a görögökkel vívott harcokban a szerbek és a magyarok együtt küzdöttek függetlenségükért.

Még szorosabb lett az érintkezés a két nemzet között IV. Béla idejében. IV. Bélát nemcsak a tatárok ellen segítették (1242) a szerbek három szerémi¹ főúr: Krecs, Kupisa és Rak vezetése alatt, hanem Ottokár ellen is vitézül hadakoztak (1260), ami magának IV. Bélának IV. Sándor pápához írt leveléből tűnik ki. IV. Béla nemcsak rokonságra is lépett a szerb királyi házzal, amennyiben Katalin nevű unokáját, V. István leányát, Dragutinhoz adta nőül, I. Uros szerb király fiához. Akár a görög támadások elől menekültek a szerbek a Duna balpartjára, akár IV. Béla vagy V. István idejében jöttek át, biztos adunk ezen betelepülésről még nincs, az Anjouk idejében már az ország déli részein találjuk őket.

¹ Ez csak megerősíti előbbi állításunkat, hogy Szt. Demeter gör. keleti kolostor volt és körülötte szerbek lakhattak.

Csaplovics említi,¹ hogy Nagy Lajos 1366-ban meghagyja a krassói főispánnak, hogy az ott lakó óhitű szlávok (altgläubige Slaven) papjait fogja el és helyettük dalmata papokat küldjön nekik, akik a katolikus hitre térítik majd őket E katolikus hitre tért szlávok alatt nem kell-e a krassovánokat érteni, vagy talán a dalmata papokkal együtt jöttek oda a krassovánok? E kérdések megfejtése döntő bizonyítékot szolgáltatna arra nézve, hogy a krassovánok szerb vagy bolgár eredetűek,² Több oklevél van Nagy Lajos idejéből, amelyekben a jobbágyok nevei (főleg azon oklevelekben, melyek a régi Krassómege területén keltek) szlávok, mint pl Dobrota, Mileta, akik nem lehetnek mások mint szerbek.³ A karasmenti ma már tisztán román falvak, mint a nevük is mutatja, eredetileg szerbek voltak, pl. Szokolár (szokol = sólyom) Oravica, Pótok (patak), Mirkovác (Mirkofalva), Jám (jama = árok) mindmegannyi szláv név és valószínűleg nem más mint szerb.

A legrégebb szerb telep, melyről említés van téve, Kövinvára, a mai Kevevár (Temes-Kubin). Ennek lakói Zsigmond királytól kiváltságlevelet kaptak és áttelepítették Csepelszigetre, Szent Ábrahám nevű helyiségbe, amelyből Kiskeve, majd később Ráckeve lett⁴ 1404-ben Kövin lakói privilégiumot kapnak Zsigmondtól és két falut: Bálványost és Izrát Az 1389-iki szerencsétlen ri-

¹ Csaplovics: Slavonien and zára Titeil Croatien. II. Titeil I 7. I.

² A krassovánok eredetéről, bár a tudósok legnagyobb része (Czoernig, Miklosich, Dr. Czirbusz G., Syrkt) amellet nyilatkozott, hogy eredetileg bolgárok. ttjabban dr. Miletics Ly. szófiai egyetemi tanár és Zsivojnovics-fc ttgy vélekednek, hogy a krassovánok szerbek. A kérdés még nincs eldöntve, azért itt nem is terjeszkedem ki a krassovánok ismertetésére.

³ Turchányi T.: Krassó-Szörényvármegye néprajzi viszonyai a mohácsi vész előtti időkben. 32 lap.

⁴ Czoernig K.: Ethnographie der Oesterreichischen Monarchie II. köt. 152 lap.

gómezei csatában megdőlt Szerbia függetlensége és a török járom elől menekülve, a szerbek mind számosabban a Duna balpartján keresnek menedéket. 1427-ben meghalt Lazarevics István despota s utódja, Brankovics György szerződésre lép Zsigmond magyar királlyal, amelynek értelmében szerbiai váraiban magyar őrséget fogad be és elismeri Zsigmondot hűbérurául. Ennek fejében Zsigmond kötelezi magát, hogy Szerbiát meg fogja védeni a török támadás ellen, Brankovics pedig magyar zászlósúr lesz, Budán házat és az ország különböző részein birtokot kap, úgymint Szolnokon, Szalánkemémen, Világosvárott. Tokajban, Debrecenben stb.¹ Az ő birtokain számos szerb család telepszik le, sőt a várnép tisztjei is szerbek voltak, de az ellen törvényt hoznak az országgyűlésen, hogy a jövőben az idegen várnép között csak magyarok lehetnek a tisztek. Albert királynak a szerencsétlen 1438-iki török háborúja után, Murád szultán bosszúja elől menekülő szerbek Aradmegyében várost alapítottak s Hunyadi János tiszteletére elnevezték Janopoiinak (Borosjenő).² 1459-ben a török elfoglalja Szendrő várát s Brankovics Vuk despota végkép elvesztette reményét, hogy hazáját felszabadithassa, azért Szalánkemémen állandóan letelepedett s innen intézett támadást a törökök ellen. A menekülő szerb fegyverfogható férfiak részint vele harcoltak, részint Mátyás fekete seregébe lépve, tovább küzdöttek a félelmes ellenség ellen. Mátyás uralkodása alatt a török birodalom határát már a Duna képezte, de ez még nem volt elég akadály, hogy a török

¹ Szalay L.: A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz.

² Czoernig K.: Etiuiografiue der Oest. Monarchie II. k.

Magyarországba át ne csapjon, viszont Kinizsi¹ és sok szerb emigráns török területen kalandoztak, hogy ezzel a török támadását megbosszulják. Egy ilyen portyázás alkalmával 1481 körül Kinizsi Pál Krusevác vidékéig nyomult előre, s ha megbiznatók az akkori számadatok, állítólag 50,000 szerb csatlakozott hozzá, akiket ő Délmagyarországon telepített le.² Hogy a szerbek nagy számban lehetnek itt bizonyítja azt Mátyás törvényhozása, 1481-ben ugyanis felmenti a szerbeket a katolikus papságnak fizetendő tized (dezsma) alól, mivel az ő papjaiknak úgy is fizetnek és: „ut talium transfugarum exemplo etiam alii Turcarum ditioni subiecti ad veniendum tanto promptiores efficiantur, quando tales qui iam venerunt, tanta praerogativa conspexerint esse donatos,”³

Brankovics Vuk (Farkas) 1485-ben meghalt s követte őt a despotai méltóságban Brankovics György; II., aki Kupinovon (Szerémmegye) székelt, azonban méltóságáról csakhamar lemondott és Maximin néven a szerzetesrendbe lépett s mint ilyen megalapítója lett a krusedoli zárdának. 1496-ban a krusedoli kolostornak 16 falut adományozott⁴

¹ Kinizsi Pált sokan szerbnek tartják, mert a szerbek Pavle Knéznak hívták és állítólag ő is a Brankovicsok családjából származott. A régi nyelvemlékekben, így a Sabác viadalában előfordul „Pál Kenézy“ (tehát nem Kinizsi), azonban helyesen jegyzi meg Picot, akár szerb volt, akár magyar vagy oláh, ő többre becsülte a kereszténység védelmét a pogányokkal szemben, mint a nemzetiségét.

² Czoernig K.: Ethnographie der Oester. Monarchie II. k.

³ Corpus ittris Hung. I. 22 i 1. . . Item Rasciani ... ad solutionem decimae non adstringantur, neque per Comites Parochiales instar aliorum ad huicmodi iecimarum sollitionem compelluntur (I4SJ) 3 és 4 articlttis.

⁴ E lé falu a következő: Kupitiovo, Karlovci, Krusedol, Maradék, Csornatovi, Grabovci, Kresedinovác (Krecsedin), Pazova, India, Lyukovo, Dobrodol, Neradin, Petyince, Brestacs, Satrince és Mikolya. Legtöbb közülök ma is fennáll Szerémmegyében. Alexander Stojackovics Über die staatsrechtlichen Verhältnisse der Serben in Wbjwodina.

A despotai méltóságot most testvére, Brankovics János örökölte, aki szintén Kupinovon székelte és aki vitézül harcolt a törökök ellen, így egy ízben visszafoglalta tőlük Mitrovicát és Rahocát (Pozsega mellett), amiért dicséretet nyert királyától II. Ulászlótól. Az 1498-iki törvények szerint, mint az ország bárója köteles volt 1000 lovasból álló bandériumot kiállítani, a legnagyobbat a királyné után. 1503-ban történt halála után a despotai címet a Brankovicsok egyik rokona Stilyanovics István viselte 1515-ig, aki Morovicson, majd Siklóson székelte. Az ő halálával egyelőre megszűnt a despotai méltóság és bár később Beriszló István és Cserni Jován cár felújítják még a címet, ez maguknál a szerbeknél sem birt oly nagy tekintéllyel, mint amíg a Brankovicsok éltek, akiket a szerb dinasztia legitim örökösének tekintették.

Mátyás királynak gyenge utódai II. Ulászló és II. Lajos alatt a törökök előrenyomulásával párhuzamosan a szerbek is mindinkább északra nyomulnak s magyar területen keresnek menedéket. 1522-ben Báki Pál 5 testvérével jött be hazánkba, továbbá Radity-Bozsity, Monaszterly Péter és a Jaksics testvérek, akik Nagylakon telepedtek le. Radics részt vett a mohácsi csatában s szintén azt a tanácsot adta II. Lajosnak, hogy vonuljanak vissza inkább Buda felé, semhogy készületlenül s elhamarkodva ütközzenek meg a nagyszámú török sereggel. A dunai naszádosok, kiknek feladatuk volt megakadályozni a töröknek a Dunán való átkelését, legtöbbször szerb zsoldosok voltak.²

¹ Istvánffy Hist. Libr. III. pag. 26. "Wladisiatis . . . Despotum pronavata fortiter eo bello opera collattdatam. magaisque donattdm mtineribtdis donvum remisemat.

² Szentkláray J. \$ A dunai hajóhadak története.

A naszádosok nem kaptak zsoldot és Szeretni György udvari káplánt kérték fel, hogy kéréseiket magyar nyelven tolmácsolja a királynak. mert ... „singuiatim me noscebant, propterhoc, quod ter-rigenarum fueram“, írja Szerémi emlékirataiban. Ugyancsak szerb volt Cserni Jován cár (Homo Niger), aki a Bácskában és Szeged körül 10,000 fegyverest maga körül gyűjtve, független uralmat alapított. Az ellenkirályok úgy Ferdinánd, mint Zápolya ajándékokkal igyekeztek őt maguknak megnyerni, amíg Török Bálint a tornyosi pusztán meg nem ölette és levágott fejét Budára nem küldte.

A mohácsi vést követő vizzályokban, a szerbek részint János, részint Ferdinánd pártjára állottak. Cserni Jovan halála után, bácskai hadainak egyrésze, valamint a szerbek által őrzött Lippa vára Ferdinándhoz csatlakozott és hogy Ferdinánd mennyire becsülte a szerbeket mint jó katonákat, kitűnik az az 1543 évi Fráter Györgyhöz írt leveléből, melyben kéri, hogy minden nemzetiségből való hadat gyűjtsön számára, amidőn ő Magyarországra jön, főleg pedig szerb lovasokat és gyalogosokat.¹ A kőszegi hős Jurisics Miklós tanácsára Ferdinánd nagy privilégiumokat ad a szerbeknek: a kapitányoknak 20 évi adómentességet, azonkívül azoknak, akik legalább 200 vitézt tudtak kiállítani, évi 50 forintot és a töröktől elvett zsákmány egyharmadát biztosítja, kivéve a városokat és a várakat, amelyek a király tulajdonát képezik.² Azonban János királynak is volt sok szerb hive, így Bakics Pál, Radics,

¹ Fráter Gy. levelezése. Történelmi Tár 1878 évf. Ugyanez Dudás Gyulánál. A bácskai és bánági szerbek szereplésének története. 1526—1711.

² Csöeznig K.; Ethnographie der Oester. Monarchie.

Petrovics Péter, Temesvár grófja, aki később János Zsigmond gyámja lett és gyakran védte magát Izabellát is Fráter György cselszövényei ellen.

1541-ben elesik Buda vára s méginkább Temesvár eleste után a szerbek is belátták, hogy nemcsak volt hazájukat Szerbiát nem tudják visszahódítani, hanem Magyarország nagy része is, tehát az itteni lakóhelyeik is a török birodalomhoz csatoltattak; ezentúl egyes kiváló vezérek a Dunántúlon még küzdenek a törökök ellen, a szerbség zöme azonban beletörődve a sorsába adót fizet a szpáhiknak, mint szerbiai testvéreik. Ettől az időtől kezdve nem igen változtatták lakóhelyüket, mert már nem is volt hová menekülniök s csak itt-ott, ahol nagyon zsarolták őket, egy-egy véres lázadásban kitöltötték bosszújukat elnyomóikon. Ilyen lázadás volt 1594-ben amikor 1500 szerb összegyűlt és Nagybecskerek körül megverte a temesvári basát 5000 emberével. Ez a siker annyira fölbátorította őket, hogy Erdély fejedelméhez Báthory Zsigmondhoz fordultak segítségért, hogy függetlenítsék magukat. Báthory Székely Mózeset küldte segítségül, azonban Székely nem akarta a portával a jó viszonyt felbontani és azért nem igen sietett a szorongatott szerbeket fölmenteni. Ez a késés borzasztó csapás volt rájuk nézve, mert a hozzájuk csatlakozott magyar hajdúkkal együtt Nagybecskerek körül véres vereséget szenvedtek Hasszán beglerbégtől és a budai basa segédcsapataitól.¹ A jánopoli püspök ekkor a törökök bosszújától félve s nem érezvén magát elég biztonságban székhelyén, átment Erdélybe s ott az orthodox szerbek és románok püspöke lett.

¹ Szalay L.: A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz.

A sok harc, betegség és az elmocsarasodott terület mérges gáza pusztította a lakosságot, az egész délvidék igazi mocsaras pusztának képét mutatta, ahol lóháton is alig lehetett a nádasokon és bokrokon átmenni. A gyér lakosság inkább hitvány viskókban lakott mint házakban s ily körülmények között természetes, hogy a szerbek sem nem szaporodhattak, sem nem művelődhettek.

*   *
*
*
*

Valamivel más helyzetük volt azon szerbeknek, akik a régi Horvátország területén telepedtek le. Várasd környékén ugyanis a törökök pusztításai következtében, nagy lakatlan területek voltak, „desertum primum“ és „defrertum secundum“ mondja br. Bartenstein, osztrák miniszter. Ide jöttek már a mohácsi vész előtt boszniai szerb telepések és Marcha nevű kolostort alapítottak, amelynek helyén később gör. kel. püspökség lett. E telepésekből szervezték a határőrvidéket és pedig, a varasdi és károlyvárosi generalatust, amelyekhez később a petrinjei kerület járult. A határőrök Ferdinánd hívei voltak s a Zápolya párti bánt Keglevichet elűzték és Battyányt segítették helyébe, azért Ferdinándtól 1564-ben privilégiumokat kaptak. Miksa és Rudolf uralma alatt a boszniai menekülők (uszkok vagy pribeg) száma egyre szaporodott, különösen Rudolf idejében, tömegesen költöztek be Vukovics és Beassinovics vezete alatt. Velük jött Gábiel metropolita 70 kalugyerrel (szerzetes) a boszniai Csermlia (vagy Szermil) kolostorból, a Zermanja folyó mellett.¹ A kormány a menekülőknek nemcsak vallásuk

¹ Csaplovics: Slavonien und zum Theil Croatien II. k. és Sztojacs-kovics Über die staadtsrechtlichen Verhältnisse der Serbee in Wojvodina II. lap.

szabad gyakorlatát engedte meg, hanem 1578-ban a muramelletti Bruckban összegyűlt stájer rendek 300 frtnyi évi segélyt szavaztak meg a Marchán székelő gör. kel. püspökség fentartására (Brucker Libell)¹

A határőrök nemcsak a törökök ellen küzdve védték az országot, hanem jó szolgálatot tettek a dinasztíának azáltal is, hogy gyakran fölhasználták őket a szomszédos örökös tartományokban (Krajna, Karinthia, Stájerország) élő protestánsok üldözésére sőt még a harmincéves háborúban is tevékeny részt vettek. II. Ferdinánd ezért 1627-ben, III. Ferdinánd 1642-ben, L. Leopold 1659-ben új privilégiumokat adott nekik vagy pedig a meglevőket megerősítette, e kiváltságok gyakran így fordulnak elő Privilegia vagy Statuta Walachorum, a valachok alatt nem az erdélyi románokat kell érteni itt, hanem a gör. keleti szerbek értendők, akiket valachoknak hívtak, mivel főleg pásztorkodással foglalkoztak, megkülönböztetésül a katolikus hitű horvátoktól. A horvát rendek rossz szemmel nézték, sőt többször tiltakoztak is a határőröknek adott kiváltságok ellen, így az 1681-iki pozsonyi országgyűlésen is felszólallak, azonban a kormány könnyen elhallgattatta őket, rámutatván arra, hogy mily jó szolgálatot tesznek a határőrök az ország védelmében.

A törököknek visszaverése és az ország felszabadítása után, azonban a helyzetük nemhogy jobbra fordult volna, hanem még rosszabbodott amiatt, hogy az unióval egyre zaklatták őket és

¹ Bartenstein (Kurier Bericht) felsorolván azon előnyöket, melyeket az állam az illyrektől nyerhet, többek között megemlíti, hogy a gör. keletiek csak schizmatikusok, nem pedig eretnekek, azért közelebb állnak a katolikusokhoz, mint az eretnek lutheránusok és a kálvinisták, azért nem tartja helyesnek, hogy az unióval folytonosan zaklatják őket.

az erőszakos katholizálásnak alig tudtak ellentállni. Különösen Petazzi generális szomorú emléket hagyott maga után azáltal, hogy a gör. keleti papságot kegyetlenül megbotoztatta vagy a börtönbe vetette és ott különböző kinszerekkel kinozta. 1753-ban végre erőszakkal elvette tőlük Marcha kolostort és a katolikusoknak adta, a gör. kel. szerzeteseket pedig Lepavinába küldte. Mindezen erőszakoskodások természetesen nagy visszahatást keltettek a nép között és 1755-ben nyílt lázadás tört ki, bár csakhamar elfojtották azt.

2. CSERNOVICS ARZÉN BEJÖVETELÉTŐL NAPJAINKIG. BUNYEVÁCOK ÉS SOKÁCOK.

Budavár visszafoglalása (1686) és az ország felszabadítása a török uralom alól, új korszakot nyitott a hazai szerbek történetében. A Habsburg dinasztiában látták megmentőjüket s mind számszámban csatlakoztak Szavojai Eugén győztes hadaihoz. akik pedig harcolni nem tudtak. élelemmel és ruházattal látták el a felszabadító sereget. Lipót király látta a szerbek nagy lelkesedését és 1690 április 6-án felhívást intézett Albánia, Szerbia, Bulgária, Szilisztria, Illiria, Macedónia és Rascia népeihez, hogy ragadják meg a kedvező alkalmat a török iga lerázására és csatlakozzanak a császári tábornokok hadaihoz. Ennek fejében megígéri nekik a vajdaválasztást, a szabad vallásgyakorlatot s kiváltságait megerősíti. Ugyanezen évben és napon felszólítja Csernovics Arzént, az ipeki patriárchát, hogy „azon tekintélynél fogva, mellyel ő az albánok és szerbek közt bir, működjék közre, hogy miután isten oly jó alkalmat nyújt hozzá a török jármot, mely alatt eddig nyomorúságosan nyögtek. kiüssék és fegyvereinkkel

egyesülve, az ottámánok vad zsarnokságának elnyomására s elfojtására segítségül legyenek.¹“

A szerbek csakugyan fegyvert is fogtak, de a felszabadulás reménye még nagyon korai volt. 1690-iki év végén a nevezett részek nem hogy felszabadultak volna, hanem még Belgrádot is Visszahódította a török. Csernovics Arzén félve most a törökök bosszújától, otthagyta eddigi székhelyét és mintegy 36—37,000 szerb családdal a Szávához érkezett és Diakovics Ézsaiás jánopolyi püspök közbenjárásával Leopoldtól oltalmat és a Szerémségbe való befogadását kérte, Leopold, mivel éppen ebben az időben az új erőre emelkedett (Zernyesti csata) Thököly ellen a szerbekben jó segítséget remélt, kegyesen fogadta őket és 1690 augusztus 21. pátenst adott ki, amelyben újból biztosítja a vallás szabad gyakorlatát, az ónaptár használatát, az érsekek választását, akiknek joguk lesz püspököket felszentelni, a falvakban papokat elhelyezni és templomokat építeni. Az érsek, a püspökök és plébánosok intézkedéseibe ne avatkozzék semmiféle egyházi vagy világi hatóság s az eddigi kiváltságok szerint mentesek legyenek az adózástól, a tizedfizetéstől és a beszállásolástól s egyúttal megígéri Leopold, hogy mihelyt alkalom kínálkozik, a hűséges szerb népet az előbb birtokolt földterületekbe és lakóhelyeikbe újból be fogja iktatni. Ezen ígéret azonban sohasem teljesült s a szerbek nagy része a Szerémségben, a Bácskában, a jánopolyi kerületben, a Tisza és Maros mellékén tömegesen, azonkívül s elsősorban az ország különböző városaiban u. m. Budán, Pesten, Komáromban, Egerben, Szt. Endrén stb., állandóan letelepszik. Nevezetes a szerbeknek ezen

¹ Szalay L.: A magyar országai szerb telepes jogviszonya az államhoz.

települése azért, mivel most nem mint egyesek s gyarmatosok telepedtek le, hanem mint egész nemzet egyházi s világi jogokkal költözködtek át. Nem mint hontalan csavargók jöttek ide, mivel más menekülésük nem volt, hanem minden vagyonukat áthozták Leopold hívására és még azt remélték hogy még visszatérhetnek hazájukba.'

Az újonnan megérkezett szerbeket a bécsi udvar ügyesen fel tudta használni Thököly Imre ellen és hogy a török elleni harcra is buzdítsa őket, 1691 március 24-én engedélyt ad nekik vicevajda választására, akit április 11-én meg is választanak Monaszterly János személyében. Még ugyanabban az évben Monaszterly az ő szerbjeivel nagyon kitüntette magát a törökökkel vívott szalánkeméni csatában (1690 aug. 21) és néhány évvel később a zentai csatában. Lotharingeni Károly maga így nyilatkozik Monasz-

¹ Hogy Leopold hívására jöttek a szerbek és hogyan gondolkodott róltik a bécsi udvar, az kitűnik br. Bartenstein miniszter II. József oktatására irt jelentéséből (Kurzer Bericht etc.): „Als unter des frommen Kaisers Leopold Regierung die unter dem türkischen Joche seufzenden Illyrier (szerbek) herüber ztt treten und für die chrisienheit zu streiten eingeladen wurden. hat man für sie so grosse Achtung bezeigtf dass letzterer Kaiser um sie nur zti gewinnen, nicht angestanden. ihnen sogar die Fraiheit anzubieten einen eigenen Wbjvoden zu wählen, wo diese Fraiheit überaus bedenklich tind der Königl. Oberbotmässigkeit überausbrüchtig gewesen sein wurde. Wie gefährlich ein soicher Wbjvode ist hat das darchl. Erzhaus zttr Zeit als Ferdinand I. und dessen Gemahlin das Königreich Ungarn zugefallen, in der Person des Zápolya zttr Genüge erfahren, ttnd die nach Zapolyas und seines Sohnes Tode durch „Wahi erwählten Fürsten von Siebenbürgen habén ihm eben so vieles zti schaffen gemacht. Gleich wohl ist man im Jahre 1690. von diesen Betrachttingen ttm des willen abgegangen, weil man sich von der zahlreichen Herübertretung der Illyrier einen nocht wichtigeren Nutzen versprochen hat, worin man sich auch nicht ganz geirrt habén mag.“ Csodálatos, hogy ezek titán még voltak oly szerb politikusok i848-ban, akik a bécsi udvarnak elhitték, hogy Bécs éppen az ő kedvükért és nekik fogja felállítani a „Wojvodinát“! Mennyire sajnálni kell azt a félreértést, amely akkor a magyar és szerb nép között volt és amely lehetővé tette, hogy egy hazának a fiai egymás ellen támadva egy harmadiknak jó szolgálatot tegyenek vele!

terlyről: „Joannes Monasterly Vice Ductor Gentis Rascianae, non parcendo vitae sanguinisque profusioni in omnibus cum Turcis habitis conflictibus utilia et maximé proficua, generosa, militariaque et heroica prastitit servitia“,

1699-ben megkötötték a karlovici béke, amely egyszer s mindenkorra véget vetett a visszatérés reményének, sőt az olyan sokszor biztosított kiváltságokat sem tarthatták meg, mert a megyei hatóságok és katolikus papság támadásainak minduntalan ki voltak téve. A bécsi udvar igen jó hasznukat vette Rákóczi kurucái ellen¹ s azért 1706 augusztus 7-én L József újból megerősíti a privilégiumokat, de ez csak papiron volt, sőt magát az öreg Csernovics patriarchát is szemmel tartották s evégből az Eszékhez közelfekvő Dályt jelölték ki neki székhelyül. Ezóta birják a patriarchák a dályi uradalmat, bár már L Leopold adományozta azt nekik ad personam, mely birtok 21,830 kat. holdból és 1477 négyszögölből áll

Ugyanezen évben 1706 okt. 24-én meghalt Csernovics Arzén s megüresedvén a patriarchai szék a következő évben összeült a szerb kongresszus (sabor) Krusedolban pátriarcha választásra. Csernovics utóda Diakovics Ézsaiás jánopoli püspök lett

A szatmári béke után a szerbek csak rövid ideig élvezték a békét. Az 1716—18-iki háborúban ismét a törökök ellen harcolnak és Savojai Eugén hadaival egészen Nisig hatolnak. Azokban. az eredményekben, melyek a pozsereváci béke gyü-

¹ Bartenstein ismét így nyilatkozik i. m.: „Das Andenken der während der Rakoczsichen Unruhen geleisteten erprieslichen Dienste . . . so lange die innerlichen Empörungen in Ungarn fortgedattert habén, das ist vom Jahre 1521—171 i sind sie aller Orten wo das Erzhaus die Oberhand behattptet. von demselben (wegen inrer auserordentlichen Dienste) kräftigst geschützt worden.“

mölcsei voltak, a szerbek is kivették a maguk részét. A törököktől felszabadított területen azonban a régi vármegyék újból szervezkedtek és a szerbeket is a földesuraknak és megyei hatóságoknak akarták alávetni, ami sok elégedetlenségre adott okot, elannyira, hogy maga a metropolita is (Petrovics Mózes) 1727-ben székhelyét Belgrádba tette át. A szerb népnek ezidőbeni elégedetlensége miatt, 1735-ben Biharban nyílt lázadás tört ki Szegedinac Pero vezetése alatt, aki Rákóczival akart most szövetkezni, de a felkelésnek csakhamar végei: vetettek azáltal, hogy a vezetőket elfogatták és Budán lefejezték.¹ Ez a felkelés annál kellemetlenebb volt, mert nemsokára kitört a török háború, amelynek eredménye az volt, hogy Belgrád ismét török kézbe került, 1737-ben Jovánovics Vince Belgrádi metropolita meghalt és hogy a bécsi kormány a törökök ellen a szerbekben jó segítséget nyerjen, ismét felszólították az ipeki patriarchát Jovánovics (Sakabenta) Arzént, hogy elődje, Csernovics példájára hozza át ő is a szerb hiveit és foglalja el a belgrádi metropolita székét. Jovánovics csakugyan engedett a felszólításnak, de mivel Belgrád már 1739-ben török kézre került, székhelyét újból Karlócára tette át. Az osztrák örökösödési háborúban a szerbek ismét részt vettek, bár ebben a magyarok is jó szolgálatot tettek a dinasztíának és nagyon nehéz volt e két népet egyszerre kielégíteni. A magyar rendek azt követelték, hogy a szerbek privilégiumait szüntessék meg, mert a szerbek államot alkottak az államban, míg a szerbek a régi privilégiumok meg nem tartásában nagy sérelmet láttak, hivatkozván arra, hogy ők azokat vérrel szerezték és a dinasztíának mindig jó szolgálatot

¹ Czoernig K.: Ethnographie der Oesterr. Monarchie III. köt. és Picot: Les Serbes de Hongrie.

teljesítették érte, ami az utolsó háborúban is kitűnt. A magyar országgyűlés sürgetésére Mária Terézia, feloszlatta a Tiszai és Marosi határőrvidéket, bár ugyanekkor felállította az udvari deputációt (Illyrische Hofdeputation), amelynek feje Kolowratl lett (1746—1760) s mintegy kárpoztólásul, hogy a szerbek a vármegyei hatóságnak ne legyenek alávetve, megalkotják a becsei és nagyikindai kerületeket (district). Ugyanigy gondoskodtak a városi polgárságról is, hogy a kereskedelemben akadályozva ne legyenek, 1748-ban Újvidék, 3 évvel később Zombor és végre 1779-ben Szabadka szabad királyi városokká lettek.

Mindez azonban nem volt elég a sérelmek orvoslására, A marosi határőrvidék megszüntetése és a nagyváradi püspök térítési buzgalmai arra kényszerítették a szerbeket, hogy más hazát keressenek. 1751-ben mintegy 100.000-en Thököli és Horváth vezetése alatt kivándoroltak Oroszországba és a Dnyeper partjain a jekatterinoszlaviguberniumban Új-Szerbiát alapítottak. E kivándorolt szerbek megtartották katonai szervezetüket és részt vettek a hétéves háborúban, de később egészen eloroszosodtak.

Hogy az itthonmaradottak megnyugodjanak, akik különben szintén részt vettek a hétéves háborúban, Mária Terézia újból megígéri a privilégiumok megtartását és 1763-ban báró Engels-hoffen tanácsára a Duna—Tisza szögletében felállítja a csajkás kerületet, mely egyelőre esek 6 községet foglalt magában u. m. Titel, Sajkáslak, Mozsor (Mosorin), Dunagárdony (Gardinovác), Tündéres (Vilovo) és Zsáblya falvakat. 1769-ben e kerületet megnagyobbították Csurog, Alsó- és Felsőkabol, Káty, Sajkásszentiván és Boldog-asszonyfalva bevonásával.

Nenádovics Pál, érsek.

Az egyházi ügyek vezetője ekkor hosszúidőn át (1749—1768-ig) Nenadovics Pál érsek volt, aki nemcsak a nemzetegyházi jogok és kiváltságok hű őre volt, hanem a kultúra és az iskolák felvirágzásáról is gondoskodott. Még 1727-ben az orosz Suvarov Maxim vezetése alatt Karlócán „grammatikai iskola“ keletkezett s ezen szláv iskola mellett a metropoliták segítségével Kozacsinszky Mánuel később „latin iskolát“ nyitott. Ez a latin iskola azonban a török háborúk miatt sajnos már 1738 körül megszűnt, de nem sokáig szünetelt, mert Nenadovics érsek a régi iskola helyén új épületet emelt és latin meg német iskolát nyitott, most már szerb tanítókkal. Ugyanabban az időben Újvidéken létrejött a „lelkészi kollégium“, melyet első papnevelő intézetnek lehet tekinteni. Nenadovics halála után az ő hagyatékából az 1769-iki kongresszus két igen nevezetes alapot létesített t. i. az „elidegeníthetetlen“ (neprikosznoveni fond) és a „klerikális alapot“. Ez utóbbiból tartják fenn ma is a görög keleti szerb felekezeti iskolák legnagyobb részét.

Nenadovics sokat fáradozott azon, hogy a szerb egyházat szervezze és a gör. keleti felekezetet az országgyűléssel törvényileg is elismertesse, ez azonban nem sikerült neki. Az 1769-iki kongresszus sok üdvös határozatot hozott s ennek alapján az udvari deputáció 1770-ben majd 1777-ben is egy szabályrendeletet bocsátott ki, amely azonban a szerbeket nem bírta kielégíteni. Végre 1779-ben Mária Terézia kiadta a „rescriptum declatorum Illyricumot“, mely szabályrendelet az 1782-ben kibocsátott „Systema consistriaie“-val együtt majdnem száz évre rendezte a görög keleti egyházi iskolai és alapítványi

ügyeket, sőt amely egyes részeiben még ma is jogérvényes.¹

A rescriptum declaratorium kibocsátásával az illyr udvari deputáció is megszűnt és csak 1791-ben állítják fel az illyr kancelláriát, bár rövid idő alatt ez is megszűnt. Az 1790-iki temesvári kongresszuson a szerbek felújítják a régi sérelmeket és hogy ilyenek többé elő ne forduljanak egy Magyarországtól független tartomány (Wojvodina) felállítását sürgették. A bölcs és előrelátó Tököly Száva azonban figyelmeztette a kongresszus tagjait, hogy ilyen tervekben a magyar országgyűlés soha sem fog belemenni, e helyett inkább a magyar országgyűléshez kell fordulni, hogy ismerje el a szerbek polgárjogát. A pozsonyi országgyűlés csakugyan tiltakozott a szerb kongresszus törekvései ellen, annál is inkább, mivel ez az országgyűlés az 1790—91-iki 27. t-cikkben elismeri a görög nem egyesült felekezetűek polgárjogát (ius civitatis), birtokszerzési jogát és állami hivatalképességét.

I Ferenc uralkodása alatt a hosszú francia háborúkat a szerbek is végigküzdötték, sőt a háttörőket a legmegbízhatóbb eszköznek tartották az alkotmányos szabadságért küzdő népek leverésére, így Olaszországban és Magyarországon is. Az 1848-ban megszorult bécsi udvar, hogy a szerbeket a magyarok ellen megnyerje, visszaadta a karlovici metropolitának, a nagyravágyó Rajacsichnak a patriarchiai címet és megerősítette Suplikáczt Istvánnak szerb vajdává való választását, de Suplikácznak hirtelen halála véget vetett a szerb vajdaságnak is. A szerb vojvodina magában foglalta: Bács-Bodrog, Torontál, Temes és

¹ Scirwicker J. K.: Politische Gesciüchte der Serben in Ungarn.

Krassóvármegye területet, azonkívül Szerémmegyéből az iloki és rumai járást A bécsi kormány természetesen csak a végső szükségben tett ilyen engedményeket a szerbeknek, de mihelyt a magyarokkal alkudozni kezdett, az első dolga volt a vojvodinát névleg is megszüntetni. 1873-ban végleg feloszlottak a határőrvidéki ezredek és területeiket a délvidéki megyékhez csatolták. Mindez ellenállás nélkül történt, mert a fiatalabb szerb nemzedék maga is belátta, hogy jobb a magyarsággal együtt küzdeni, sem mint egymás ellen. Es míg a többi nemzetiségek politikai törekvéseikben, most is hajlandók némileg Bécstől segítséget várni, a szerbek a magyarsággal egyetértve akarják a nemzetiségi kérdést megoldani. A szerb politikai pártoknak semmiféle kifelé gravitáló tendenciájuk nincs, hanem részint 67-esek és mint ilyenek beleolvadtak a kormánypártba (jelenleg 9 szerb születésű munkapárti képviselő van), részint a 48-as alapon álló függetlenségi pártokat támogatják, mint a radikális párt.

A kiegyezés után az 1868-iki IX. törvénycikk biztosítja a szerb egyházi autonómiát, amely szerint szerb egyházi és vallási ügyekben a szerb nép által választott világi és egyházi képviselők Karlócán, a patriarcha székhelyén tartott kongresszuson hoznak határozatokat, amelyeket a magyar miniszterelnök előterjesztésére a király megerősít.

*   *

A gör. kel. vallású szerbek rövid történetével megismerkedvén, szólnunk kell még néhány szót a katolikus vallású szerbekről, akiket részint bunyevácok, részint sokácok név alatt ismerünk. Sokan vannak, akik a bunyevácokat és a sokácokat is horvátoknak tekintik; erre a föltevésre a

katholikus valláson kívül, a latin abc használata is ad okot, míg a gör. keleti szerbek a Cyrill betűs írást és az ónapárt használják. Hogy a bunyevácokat és a sokácokat a szerbekhez kell sorolni, abban a legtöbb külföldi és hazai nem érdekelt (nem horvát, sem szerb) író megegyezik. A bunyevácokat a régi oklevelekben „Rasciani uniti“, „katholische Raitzen“-nek említik és az ő egyik legnagyobb írójuk Antunovich Iván, kalocsai címzetes püspök a szerbeket üdvözli igazi testvéreknek.¹ Kívüle még Czoernig, Fényes, Hunfalvy, Schwicker, Picot, Resetar² mind oda nyilatkoznak, hogy a bunyevácok és a sokácok katolikus hitű szerbek. Emellett szól a történetük is. A bunyevácok, bármennyire is igyekszik azt róluk Antunovich azt bebizonyítani, nem autochton szlávok, nem a magyarság előtti szlávok utódai, habár nem lehet tagadni, hogy az 1687-iki nagy tömegű beköltözésük előtt is voltak már itt egyes telepek. „A bécsi régi udvari haditanács levéltárában levő adatok szerint Markovics és Vidakovics bunyevác vezérek 1687-ben, tehát Buda visszafoglalása után, kérelemmel járultak a vidékünön táborozó császári fővezérhez, Miksa bajor választófejedelemhez, hogy mintegy 5000 főnyi seregükkel és hozzátartozóikkal török területekről a Bácskába áttelepültesse a törököktől már ekkor visszafoglalt városokban t. i. Bácsban, Szabadkán és Baján helyőrségi szolgálatot teljesíthessenek“, írja Dudás Gyula a bunyevácok történetében.³ E bunyevácok a Hercegovinái Buna folyó

¹ Antunovich Iván: Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Sokciuh

² M. Resetar: Archiv for. Slavische Philologie XVI.

³ Dudás Gyula: A bunyevácok története. B.-Bodrog vmegyeyi Tört. Társulat Évkönyve 1904. Ugyanaz Ivanics Ivánnál i Bunjevci i Sokci „Markovics und Juro Vidakovics bitten um einige devas-

(Narenta mellékfolyója) vidékéről jöttek s már ekkor katolikus hitűek voltak, mert többnyire ferencrendi szerzetesek vezették őket, A nevüket is valószínűleg e Buna-folyótól nyerték, bár vannak, akik az állítják, hogy a „bunyevac“ csak gúnynév (bunyak vagy bunyistár = söpredéknép). Az előbbi állítás mellett több valószínűség szól, mert a bunyevac szó topográfiai név, a helyet jelenti, ahonnan való ez a nép, azt bizonyítja az „ac“ képző is,

A sokácokról már inkább állhat Antunovich nézete, hogy a régi szlávok utódai, bár ezt szintén nem lehet bebizonyítani, Ivanics Iván szerint már 1520—22 években említetnek a mostani bácskai sokác községek: Monostorszeg, Vajszka, Bogyan, de a javarészüket mégis később Boszniából menekült (uszkok), amiből némelyek a sokác (uszkok) nevet is ki akarták magyarázni.

Antunovich szerint a „sokác“ gúnynév, olyant jelent, aki nem az ujjaival, hanem egész kezével (saka) vet keresztet, de ez a feltevés alig hihető, mert akkor a többi katolikusokat is sokácoknak kellene nevezni. Az előbbi megfejtés talán közelebb áll az igazsághoz, ha azt vesszük figyelembe, hogy olyan uszkokat jelent, aki vallását elhagyta és új hitre tért, mert úgy a baranyai, mint a szerémi sokácok nagyobbára azoknak a szerbeknek utódai, akik felvették az uniót és később egészen a katolikus hitre tértek.

tirte Castellen und Teritoria für 5000 aus der Türkei herübergegan-
gener Ratzen, damit sic unterkommen «nd sich ernähren mögen,
Versprechen dagegen jederzeit tmter dem Commando eines detit-
sch.cn General oder Officier wieder den Erbfeind die Waffen zn
führen.“ Hofkriegerth Archiv. V. ö. Iványi István Szabadka története.

II.

A SZERBEK LAKÓHELYE ÉS SZÁMA.

A történeti előzményekből láttuk, hogy a szerbek hajdanában a Felvidék kivételével, Magyarország majdnem minden részében éltek, ma azonban, részint a kivándorlás miatt, részint ahol kisebb nyelvszigetet képeztek más népekbe való beolvadás miatt, sokkal kisebb területet birnak mint régebben. Bács-Bodrog-, Torontál-, Temes- és Krassó-Szörénymegye legtöbb helyneve szláv eredetre vall, de a törökök kiűzése után odatelepített svábok és Erdélyből az alföldre húzódó románok nagy területet hóditottak el tőlük. A XVIII. századi nagy bántó telepítések alkalmával a szerbekkel nagyon mostohán bánt a kormány, habár ezek úgy a törökök ellen, mint Rákóczi elleni harcokban igazán életüket és vérüket áldozták a Habsburg dinasztia érdekeiért. A német telepesek, akiknek német voltukon kívül más érdemük igazán nem volt, földet kaptak amennyit csak akartak, de még pénzt is a gazdasági eszközök beszerzésére. Czoernig ugyanis pontosan kimutatja, hogy minden települő négy lovat vagy 88 frtot kapott, azonkívül teljes lószerszámot, 8 istrángot, 2 pányvakötelet, kocsit, ekét, teljes felszereléssel, kapát, kaszát köszörűkövel, fűrészt,

vasvillát és egy fél- vagy negyedtelket bevetett gabonával, a hozzátartozó rétekekkel együtt, csupán azon kikötéssel, hogy a magot vissza kell szolgáltatni majd az államnak. A mesterember 50 frotot kapott, hogy a mesterségéhez szükséges szerszámokat megvegye. A házakat az állam építette fel 200 fít költségen s meg volt határozva, hogy mindegyiknek 11 öl hosszú és 3 öl szélesnek kell lenni, azonkívül még kórházak is voltak felállítva tanult orvosokkal a betegek ápolására. Ha tehát valaki ilyen könnyen a legkényelmesebb berendezéshez jut, miért nem volna könnyű annak boldogulni és az anyagi jólét következtében művelődni? Kétségtelen, hogy ilyen körülmények nagyon hozzájárultak ahhoz, hogy a svábok a délvidéken lakó népek között ma a legelőrehaladottabak. A szerbek ellenben nemcsak hogy ilyen kedvezményben nem részesültek, hanem azáltal, hogy vallásuk szabad gyakorlatában megakadályozták őket, kénytelenek voltak a már meglévő tűzhelyeiket is elhagyni s mint láttuk idegenbe vándorolni. Akik pedig itthon maradtak, a legnagyobb nyomorúságban tengedték életüket, a törökök feldúlták a házaikat, nyájaikat elhajtották, dézsmát fizettek a saját papjaiknak, de gyakran zaklatták őket a katolikus papok is; a vármegye, a földesúr, mindenki a szegény népet sanyargatta s lehet-e csodálni ilyen körülmények között, hogy a nép maga is megunta a munkát, elhagyta az ekét és a kapát s inkább kardhoz nyúlt, hogy legalább a személyes szabadságát és becsületét védje!? Nem szláv faji tulajdonság a munkakerülés, hanem az évszázados török járom kiforgatta jelleméből a békés természetű szlávokat, akik ősidőktől fogva mindenütt békeszerető, földműveléssel foglalkozó nép voltak.

Az a nagymérvű birtokhódítás a németek részéről a múlt század 70. és 80-as éveiben a szerbek rovására, nem a szerbek faji hibái miatt történt, hanem azért, mert a törökök kiűzése után is, mint határőrök állandóan fegyverben voltak, ami természetesen a munkától elszoktatta és a kultúrában s gazdasági fellendülésben nagymérvben hátráltatta őket. Amióta azonban békésebb viszonyok beálltak, különösen az utolsó évtizedekben jobb gazdálkodással nemcsak, hogy területeiket megtartották, hanem még sok idegen kezekbe került földet is visszaszereztek.

Nagy területet hódítottak el a szerbektől a románok is. Az aradi szerb püspökség egyrészt a szerbek Oroszországba való kivándorlás miatt, másrészt a gör. kel. szerb és román egyház szétválása miatt megszűnt és a csekély számú szerbseget a nagy román tenger teljesen abszorbeálja.¹ Amely községben a szerbek és a románok vegyesen laknak, az összeházasodás az utóbbiak javára történik és egyes községek vagy már teljesen elrománosodtak vagy abban a folyamatban vannak. Így Temes megyében Fönlakon a szerbek már alig tudják a nyelvüket és nemcsak az utcán, hanem még a családjukban is románul beszélnek. Temeskenéz (Knéz) teljesen eirománosodott, Opécskán, Révaújfalun (Novoszelo), Petrén (Petrovoszelo), Réthelyen (Ritiseva), Temesvájkócon (Vlajkovác), alig vannak szerbek, sőt még Pancsován is (1900-ban 382 volt, 1910-ben már (769) egyre szaporodnak a románok a szerbek rovására.

Bács-Bodrog megyében a magyarság gyarapszik nagy arányokban különösen a katolikus hitű

¹ Nemrég a románok perrel elvették a szerbektől Hódos (Temes megye) kolostort is.

szerbek, a bunyevácok és sokácok rovására. Szabadkán, Baján, Zentán, Adán, Újvidéken, Titelen a magyarság száma rohamosan emelkedik.

Nemzetiségre nézve különben éppen a: délvidék a legtarkább. A régi lakosok a magyarok és a szerbek voltak, de közéjük ékelődtek később a németek, románok, tótok, bolgárok, ruthének és franciák, akik most már elnémetesedtek. A szerb nyelvhatár Szőregtől lefelé a Tisza mentén húzódik és északon a magyar nyelvhatárral érintkezik a vegyes lakosságú Oroszlámosig és Egyházaskérig (Vrbica). Ettől kezdve a német nyelvterület érinti egészen a Bega és a Temes völgyéig s innen a Bega melletti magyar medence határolja Magyar Szt-Mihályig. Innen délre a Temes és a Tisza között lefelé húzódik Ozoráig, bár e községben a szerbeket kiszorították a románok és ma az utóbbiak vannak többségben. A keskeny sáv most kiszélesedik és a Duna keleti irányával párhuzamosan majdnem egészen Orsováig húzódik. Északi határvonala a Teréz-csatorna Verseczig, ahonnan a volt szerb bánáti ezred területével esik össze. Versecz, mint a neve is mutatja (Vrh, Vrsac = Csúcs) szerb eredetű, de ma már a 8602 szerben kívül 13,556 német lakossal bk* Temesvajkócon (Vlajkovác) a szerbek közé a románok ékelődtek, ugyanigy vagyunk Homokdiódon (Oresac) is, amelynek román lakói még szerb viseletet hordanak, de ujabban egyházilag különváltak és jelenleg erős román többséget képeznek. Porány (Podporany), Krassószombat (Szubotica), Körtéd (Krucica) és Szöllőshegy (Kalugyerovo = Rebenberg) a szerb nyelvterület legészakibb pontjai. A szerb nyelvterületen belül magyar nyelvszigeteket képez a múlt század 80-as éveiben a bukovinai csángókból telepített Székely-

kéve és Hertelendyfalva; míg német telepek Nagy-károlyfalva, Homokos (Mramorák), Galagonyás (Glogon) és részben Pancsova, Kevevára (Temes-Kubin) és Temespallós (Plosic), A románok a szerbekkel több helyen együtt vannak, mint említettük már Dolován, Delibláton és Alibunáron, Szerb nyelvszigetet képeznek a temesrékási járásban a montenegrói szerbekből telepített Lukácskő (Lukarec), Temespéteri, Temeskirályfalva, Sztancsófalva (Sztancsovo) községek, melyeknek lakói erősen ki vannak téve az elrománosodásnak.

Bács-Bodrogy megyében a szerb nyelvterület a Ferenc-csatornától délre a Duna és a Tisza között húzódik, e határon belül azonban számos német nyelvsziget képződött és a legtöbb német község neve eredetileg szerb volt így Szépliget (Gajdobra), Szilberek (Bresztovác), Cservenka, Bácsordas (Karavukova), Militics, Újpalánka, Újfutak, Újverbász, Újszivác, Újsóve, Tiszaistvánfalva (Járek) mind német többségű községek. Magyar nyelvszigetet képez Temerin és Tiszakálmánfalva; kisebbségben van a magyarság Piroson, Zsablyán, Csurogon és Titelen,

A Dráva és a Száva között alig lehet nyelvhatárokat megkülönböztetni, mert Szerémmegye kivételével majdnem minden községben a szerbek és a horvátok vegyesen laknak.

Mivel a szerbek beköltözésük idején leginkább állattenyésztéssel foglalkoztak, azért a falvakat is a folyók mellett vagy azok mentén építették, hogy maguknak és az állatoknak szükséges ivóvizhez legkönnyebben hozzáférhessenek, A Tisza jobb partján épült Martonos, Ókanizsa, Zenta, Ada, Mohol, Péterréve, Obecse, Tiszaföldvár, Csurog, Titel, A Tisza bal partján 9 nagy helység húzódik: Gyála, keresztúr, (Szerb-Keresztur), Sza-

nád, Tiszaszentmiklós, Pádé, Aracs, Tiszataras (Tarras), Felsőelemér (Szerb-Elemér) és Alsóaradi (Aradác). A Béga és a béleömlő csatornák mellett 6 nagy telep van; Pap (Bobda), Csene, Torontáldinyés (Dinyás), Felsőittebe, Nagybescskeres, Perlasz. A Temes mellékén 16 község van: Gód, Módos, Bóka, Surján, Nagynezsény (Szerb Neuzina), Botos, Tamáslaka (Tomasevacz), Orlód (Orlovát), Farkasd, Torontáludvar (Idvor), To-rontáisziget, Csenta, Baránda, Opáva (Oppovo), Szekerény (Szevkerin), Pancsova.

A Duna völgyében a következő helységek vannak: Hercegszántó (Szántovo), Béreg, Monostorszeg, Szond (Szonta), Vajszka, Bogyán, Palóna (Plavna) mind sokác községek. Gör. kel. szerbeklakta községek pedig Opalánka, Begecs, Ófútak, Újvidék, Káty, Felső- és Alsókabol, Sajkásszentiván, Dunagárdony (Gardinovci), Saj-káslak, Borcsa, Tarcsó (Sztarcsova), Temespallós (Plósic), Kevevára, Dunadombó (Dubovác), Palánka, Divécs (Divics), Fejérdomb (Belobreska), Rádonya (Radinna), Felsőpozsgás (Szerb-Pozse-Zsena), Mátyásmező (Mácsevics), Alsólupkó (Dolnya Lyubkova), Omoldova, Szinice (Szvinyica)*

A Karas mellett fekszenek: Krassószombat (Szubotica), Karasjeszenő (Jaszenova), Homokdiód (Oresac), Temesvárálja (Duplyaja), Gajtas (Gajtasol). A Néra völgyében van Szöllőshegy (Rebenberg), Kuszics, Néraaranyos (Zlatica), Fehértemplom, Hosszúmező (Langenfeld), Nérasolyos (Szokolóvác) és Varázsliget (Vrácsevgáj).

A Száva mellett jelentékenyebb községek: Szi-szek, Topolóvác, Crkveni Bok, Jasenovac, Ógradiska, Bród, Novi Grád, Samac, Rajeveselo, Bosut, Mitrovica, Jarak, Hrtkovci, Klenak, Kupinovo, Boljevci, Zimony.

A gör. kel. szerbek összes száma a magyar szent korona országaiban az 1910-iki népszámlálás szerint 1,106.471, míg 1900-ban 1,048.645 volt, a növekedés tehát 57.826 vagyis 5.5%. Ez a szaporodás a többi nemzetiséghez képest aránylag elég jó, mert a magyarságon kívül csak a ruthének múlják felül (9%), ez azonban a nagymérvű galíciai bevándorlásnak tulajdonítható. A németek 4.6%-kal, a tótok 2.6%-kal fogytak, míg a románok 5.3% szaporodást mutatnak. A szerbek 5.5% szaporodása tehát nem oly kevés, ha figyelembe vesszük azt, hogy a románok nyelvhatárán eloláhosodnak; a születések száma elég nagy, csakhogy éppen olyan nagy a gyermekhalandóság is. Az egygyermekrendszer csak a katolikushitű szerbeknél, a sokácoknál és a bunyevácoknál gyakori. Ez utóbbiak azonban nincsenek a szerbek számába beleértve, mert az állami statisztikai hivatal az „egyéb“ rovatba sorolja őket.

A bunyevácok legnagyobb részét Bács-Bodrogmegyében vannak és számukat megközelítő pontossággal 70.545 állapítottam meg. Legtöbben vannak Szabadkán (33.208), azután Zomborban (6.093), Bajmokon, Bácsalmáson, Katymáron, Nemesmiliticsen, Csonoplyán, Garán, Vaskuton, Bácsbokodon és Csantavéren. A sokácoknak csak néhány községük van Bács-Bodrogmegyében, Bács-Monostorszeg, Szond, Béreg, Hercegszántó, Vajsza, Bogyán, Palóna (Piávna); nagyobb számban (17.949) vannak azonban Baranyamegyében. Főhelyük itt Mohács (3278), azután Pécs, Baranyavár, Dályok, Izsép, Hercegmárok, Lőcs, Kiskőszeg, Versend, Alsószentmárton. A sokácok nagy számban élnek még Horvát-Szlavonországban, különösen Szerémmegyében, de számuk nem állapítható meg, mert a statisztika horvátoknak veszi őket.

Az összes magyarországi szerbek száma tehát a bunyevácokkal és a sokácokkal együtt 1,204.965. Vármegyék szerint (beleértve a megye területén lévő törvényhatósági városokat is) számuk az anyaországban így oszlik meg:

Baranya vármegye	30.997 (köztük 17.949 sokác)
Bács-Bodrog. „	215.608 („ 70.549 bunyevác és sokác)
Torontál „	199.740
Temes „	69605
Krassó-Szörény vm.	14.674
Pest-P.-S.-Kiskun „	7.934 (köztük 3972 Bpesten)
Csanád vármegye	3.964
Az ország egyéb részein	<u>17.185</u>
Összesen	560.010

Horvát-Szlavonországban:

Szerem vármegye	183.109
Zágráb „	122.558
Lika-Krbava várm.	104.036
Modrus-Fiume „	74.894
Pozsega „	66.783
Verőce „	46.658
Belovár-Kőrös „	44.533
Várasd „	2.384

Összesen 644.955 országaiban

összesen 1,204.965.

A szerbek leginkább községekben laknak, egyetlenegy szerb többségű város van és ez Nagyikinda (14.148). Relatív többségben vannak Zomborban (11.881) és Pancsován (8.714), nagyobb számban vannak még Újvidéken (11.694), Nagybecskereken (8.934) és Verseczen (8.602).

Nyelvjárás szerint a magyar szent korona országaiban élő szerbek, mind a három szerb nyelv-

járást beszélnek és pedig a keleti vagy a szerémesavait, a délit és a nyugatit. Az említett három nyelvjárás megkülönböztetésének alapjául az ó-szláv nyelvben levő Ti-ját) hangzó kiejtése szolgált. E szavakban pL devojka (leány), a keleti nyelvjárásban tiszta „e“-nek hangzik, mint a magyarban, a déli nyelvjárás szerint az „ije“ vagy „jelnek hangzik, aszerint, hogy a keleti nyelvjárásban hosszú volt az „i“ vagy rövid; a nyugati nyelvjárásban tiszta „i“-nek hangzik pl. divojka.

Keleti nyelvjárás :	Déli nyelvjárás :	Nyugati nyelvjárás :
devojka (leány)	djevojka,	divojka,
mléko (tej)	mlijéko,	mliko,
Ded (nagyapa)	djed	did,
lépő (szép)	lijépo,	lipo.

A mi szerbjeink között a nyelvjárások határai a következők: a keleti nyelvjárást beszélnek a bánási, bácskai és szerémi grkel. szerbek, kivéve a Néraparti hercegovinai telepeket („here“) Szőlőshegy, Kuszics, Néaraaranyos, Hosszúmező, Körtéd, Varázsliget, Vöröstemplom, Nérasolymos lakóit, az alduinai u. n. klisszurai falvakat és a Temes megye rékási járásban lévő montenegrói helységeket (Sztancsófalva), ahol a déli nyelvjárásnak nyomait találjuk. A déli nyelvjárást a sokácok és az összes horvátországi szerbek használják, a szerémiak kivételével akikről említettük, hogy a keleti nyelvjáráshoz tartoznak. A nyugati nyelvjárást végre a bunyevácok beszélnek.

A bánási szerbek között elég nagy eltérés van a hangsúlyozásban és a kiejtésben, aminek az az oka, hogy az ottani szerbek különböző időkben a Balkán különböző vidékeiről jöttek be és a teljes asszimiláció még nincs befejezve, habár nagyon előrehaladt. A ro-

mánokkal érintkező és a régi határőrvidéken lakó szerbek (granicsári vagy militari) sok helyen a „cs“-t „ty“-nek ejtik, így pl, nem mondják „csasa“ hanem „tyasa“- A versecziek és a körülöttük levő községekben az „o“ és „e“ magánhangzókat hosszú „ó“-nak vagy „e“-nek ejtik ki pl csövek = csóvek (ember), szesztra = szesztra (nővér).

III.

A SZERBEK TESTI ÉS LELKI TULAJDONSÁGAI.

(KÜLSŐ ARCULAT, JELLEMRAJZ, CSALÁDI
ÉLET, SZERB
NÉPKÖLTÉSZET).

A szerbek valamennyi délszláv között úgy testi-
leg, mint szellemileg a legjobban megáldott
népfaj. Termetükre nézve a síkságiak: a bács-
kai, bánáti és szerémi szerbek közép nagyságúak,
160—170 cm. magasak. A hegyvidékiek ellenben,
különösen a likaiak a friss hegyi levegőben az
aránylag gyenge táplálék mellett is hatalmas,
magastermetű emberek (175—180 cm.). Koponya
alkatra nézve a szerbek Welcker Hermann mérései
szerint orthognáth arcélű subbrachycephalok,
szélességi indexük 78.8, a magassági index pedig
76.2. Fejük e szerint kerekded; arcuk ovális
alakú, a férfiaknál merészen kiszökő görög orral,
sűrű szemöldök s alattuk tele életkedvvel villognak
a többnyire barna szemek. Bajuszuk, szakáluk
sűrű, hajuk nagyjából gesztenye barna, de
nagyon gyakran koromfekete. A hegyvidékiek és
a katolikus szerbek sokszor világosabb hajúak,
mintegy átmenetet képeznek a szőkék és a barnák

között Inkább szikár, de izmos emberek s aránylag ritka a nagyhasú elhízottak száma közöttük. A férfiak 25-től 40 éves korig a legszebbek, azon túl már gyorsabban öregszenek, bár nem ritka a magas korúak, 70—80 évesek száma.

A nők a férfiaknál fél fejjel kisebbek s alig van iró, aki a szépségükről magasztalván nem nyilatkozott volna: főleg akinek a barnák tetszenek, nem egy ritka szépséget találhat közöttük. Igaza van annak a dalnak, amely a szerb nő szépségét így festi le:

Vitka sztásza, vizzoka uzrászta,
Kusza, kosza, kano gora guszta,
Obrvice sz'mora pijavice;
Trepavice, krila lasztavice,
Csarne ocsi iz gore trnyine,
Jabttesice iz baste ruzsice,
Biszer zubi i úszta malena,
Kano da sz« dukátom krojena,
Kad govori, ko da golub gucse,
Kad sze szmeje, ko da szunce greje,
A kad setye, kao patmica.

Magas növésű, karcsú a termete,
Mint a sűrű erdő, haja oly fekete.
Szemöldöke a tenger nadálya,
Szempillája a fecskének szárnya.
Az erdei kökénynél feketébb a szeme,
Mint a kerti rózsák illatos a keble.
Gyöngy a foga, piciny az ajka,
Mintha arannyal volna kirakva.
Ha megszólal, mintha galamb szólna,
S úgy lépked, mintha páva volna,
Tiszta napfénynél bajosabb mosolya!

Íme a szerb női szépség ideálja. Sajnos azonban az igazi szépségek mindinkább ritkulnak. A parasztleányok a sok szépítőszer használata folytán, nem hogy szebbek lennének, hanem a természetadta szépséget is nagyon elcsúfítják. Amilyen kiváló szépségeket találunk közöttük, ép olyan sokszor látunk csúnya és vézna alakokat is. A szerb nők

általában, mint ez a dal is mutatja, magas, karcsú természetűek, kezük, lábuk nem nagy, nem olyan otromba, mint a sváb nőké, vagy a délvidéki bolgár nőé.

Hajuk dús, fekete, míg arcbőrük üde, finom fehér s nyáron nagyon féltik a naptól, azért nem is igen dolgoznak a jobbmódú gazdák lányai, aminek a káros volta meg is látszik a nép anyagi helyzetén.

Jellemre nézve a szerbek nyílt és bátor természetűek. A szerb férfi nagyon őszinte, ha valaki tetszik neki, egekig magasztalja, ha pedig valakivel nem ért egyet, nyíltan kimondja a maga nézetét, nem alázkodó s meg nem ijed a tekintélyektől. Szereti az igazságot: „Sto je pravo i Bogu je drágo.“ (Ami igazságos az Istennek is kedves.) Jellemző tulajdonsága a hűség, de amellett rendkívül büszke és önérzetes. „Szve za obraz, a obraz nizasta.“ „Mindent a becsületért, (az arcért) a becsületet semmiért sem szabad adni,.. tártja a szerb közmondás. A szerb leány a világért sem menne szolgálni és a szegényebb sorsuak csak a legnagyobb ínségbe mennek napszámba, akkor is inkább más faluba mennek, vagy Amerikába vándorolnak, ahol nem ismerik őket, de saját ismerőseik előtt nem akarnak megalázkodni. A délvidéki sváb férfi flegmás, konzervatív, kevés benne a vállalkozó erő, e tekintetben felülmúlja őt a szerb, aki leleményesebb, de nem nagyon kitartó. Hogy a svábok sokkal többre mennek, az talán a sváb asszonyok józanságának és okos beosztásának tulajdonítható, ami sajnos a szerb asszonyoknál hiányzik. A német asszony irányítja a férjét, a gazdaság vezetésében ő a főtényező, míg a szerb asszonyok egyedüli érdeme és gondja a szövöszék (rázboj) és a jó öltözködés. Ha meg-

fordulnak a városban, éles szemekkel vizsgálják az úri nők toalettejét és a divatban rögtön utánozzák őket

Nagyon hiúak, inkább éheznek és a leghitványabb táplálékkal is megelégszenek, csakhogy szép ruhában járhasanak, sokszor tréfából mondják ugyan: „nedáj sze, makar pleve jeo!“ (Ne hagyd magad, ha mindjárt pelyvát is eszel!) Ha az ember szerbvel utazik, főleg ha az fiatalabb, gyakran láthatja, amint kiveszi zsebéből a tükröt, s megigazítja a bajuszát, haját vagy a ruháját és ha rendbe szedte magát, kissé betyárosan félre csapja vagy a szemébe húzza a kalapját, azután vidám arccal, nyájas mosolylyal végig néz a körülötte levőkön. Éles szemekkel végig néz mindenkit tetőtől talpig. A vasúti kocsiban soha sem láttam szerb parasztot pipával a szájában, hanem maga csinálja a cigarettáját vagy ha jobb módú, legtöbbször „Hölgy“ cigarettákat vagy finom szivarokat szokott szívni. Nagy bajuk, hogy nagyon szeretnek uraskodni és nem olyan takarékosak mint a délvidéki németek.

A személyes szabadságot nagyon szeretik, legjobban bizonyítja ezt a törökökkel vívott évszázados harcuk, közmondásuk szerint: „bolyé u grob, nego biti rob“! (Jobb a sirba szállni, mint rabszolgának lenni.) Nagyon barátságosak s villogó tüzes tekintetük jó benyomást tesz az emberre. A délvidéki sváb, ha utazik, valahová leül, a pipát ki sem veszi a szájából, sztoikus nyugalommal némán elmereng és vagyonának a gyarapítására gondol; a szerb ellenben sehol sem leli meg a helyét, víg cimborának látszik, aki csipkelődik, tréfál, a környezetével vígan elbeszélget, a magyarral, aki vele sok vonásban megyezik, hamar megbarátkozik és mihelyt kabátos

emberrel találkozik alázatosságot színlelve tövítől-hegyére kikérdezi előbb és ha alkalmasnak találja, azonnal politizálni kezd vele. Ha egy politikai lapot kap a szerb paraszt a kezébe, élénken gesztikulálva magyaráz a környezetének, igen heves és dühös pártember. Ha egyszer belekóstolt a politikába, akkor az neki a főfoglalkozása, a legdrágább munkaidőt is képes feláldozni, csak hogy politikai gyűléseken és a közügyekben részt vehessen.

A művészet, festészet, irodalom, költészet és zene iránt a szerbek ép oly fogékonyak, mint az ókori görögök. Éles eszükkel, gyors felfogó tehetőségükkel még a tudomány terén is elég szép eredményeket értek el, e téren elég lesz nagynevű és jelenleg Amerikában élő hazánkfiára, a likai születésű Teszla Miklóstra hivatkoznom, aki vetekszik vagy talán felül is múlja Edisont. A napjainkban végbemenő eseményekből levont tanúságok a legszebb jövőt jósolnak a szerb népnek.

Az idegennel szemben rendkívül előzékenyek, barátságosak és vendégszeretők. A házi patrónusuk vagy a búcsúk ünneplésénél boldog-boldogtalan, aki csak betér egy jobbmódú gazda házába, nemcsak, hogy jól megvendégeli, hanem üres kézzel soha sem bocsátja el. Mindenki bőséges útravalót kap s a tarisznyáját (torba) megrakják étellel, itallal.

A nemzetiségért és vallásáért él-hal a szerb ember, bár nagyon vallásosnak éppen nem mondható! Ha valami bánat éri, nagyon búslakodik, de kétségbe soha sem esik s nem lehet oly szomorú helyzetben, amelyben vigasztalást nem találna. Bármily csapás is éri, arra nincs eset, hogy a szerb paraszt öngyilkos lett volna. Természetükből folyik a forró szeretet és ádáz gyűlölet. Két

család oly szoros barátságban tud élni egymással, mint a legvérbelibb rokonok, a barátkozásnak ily példája egy népnél sincs talán és nem egy dal beszél régi hősoőről, akiknek sokszor valamelyik török vitéz volt a fogadott testvérük (probatim). De amilyen hü barát a szerb, éppen olyan ádáz és gyűlölködő ellenség is tud lenni. Nálunk a civilizáció mindig a legmagasabb fokon állott valamennyi szerb között s azért a szorosabb értelemben vett vérbosszú nincsen, de azért ha két család összevesz, ezek generációkon keresztül egymásnak csak ártani és kárt tenni törekszenek.

Rossz tulajdonságuk, hogy nem nagyon kitar-
tók, gyorsan felhevülnek, de a lelkesedésük mint a szalmaláng, csakhamar lelohad. Rendkívül lobbanékonyak, hamar összevesznek, irigykedők és bosszúállók. A nehezebb munkát kerülik, hanem annál ügyesebb kereskedők és kézművesek. Ha szeretnek is néha kisebb dolgokat másoktól el-
tulajdonítani, rablás vagy rablógyilkosság nagyon ritka közöttük, ellenben közpénzek hűtlen kezelése annál gyakoribb. Rendkívül csúnya szokásuk és ugylátszik gyógyíthatatlan bajuk a cifra, kacska-
ringós káromkodás, mintha csak édes testvérek volnának a magyarokkal.

A szerb szereti a pompát és fényűzést. Lakodalmakon, ünnepélyeken és más nyilvános össze-
jöveteleken a legdrágább ruhákban igyekszik megjelenni. A síkságiak, akik a termékeny alföldi róna áldásai mellett elég jómódban élnek, szép lovak és díszes kocsik tartásában vetélkednek egymás között, úgy hogy ez ma már valóságos mániává lett a bácskai és bánági gazdagabb parasztnál. Búcsúk alkalmával az apa, akinek házasulandó fia van, drága szerszámokkal diszít-
tett lovaival, nem egyszer hintón büszkélkedik a

faluban és az idegen, aki szegényebb tót vagy román vidéken lakik, elcsodálkozik, ha ilyen fényűző parasztot lát, aki ilyen pompát tud kifejteni. Ez a nagy pazarlás különösen a bunyevácoknál és bácskai szerb nagybirtokos osztályánál feltűnő, a bácskai multságok különben országszerte híresek s ebben a szerbek is ugyan csak kivesszik a maguk részét. A tamburásokkal reggelig mulatni, sőt egy multságot két-három napon át folytatni nem tartozik a nagy ritkaságok közé. Jobb érzésű papok és tanítók figyelmeztetik is a népet, hogy ne hódoljon a divatnak, mert előbb vagy utóbb teljes anyagi romlásra fog vezetni; de az ilyen jóakaró intésnek természetesen csak igen kevés hatása van. Csak a legújabbban, amidőn már maguk is látják, hogy körmükre égett a veszedelem, kezdenek ők is tömegesen gazdasági szövetkezeteket (zadgruga) alapítani, amelyeknek tagjai már okszerűbb gazdálkodást vezetnek, gépekkel dolgoznak s amennyire csak lehet, e téren a nyugati kultúrnépeket igyekeznek utánozni.

A családi élet a szerbeknél a lehető legtisztább és legbensőbb. A régi írók, mint Krausz, Rajachics, Karadzicity, akik a délszlávok családi életéről írtak, mindenütt kiemelik a házközösséget (zádruga). Néhány évtizeddel azelőtt még a délmagyarországi szerbeknél is megvolt ez az intézmény, de a határőrvidék megszűntével mindinkább hanyatlott s ma már régi alakjában nincs is. Az öregeket most is tisztelik ugyan s igen szépen fejezi ki azt az a mondás: „mládo je da szlusa, a sztariji da zapovéda!“ (A fiatal arra való, hogy engedelmeskedjék, az öreg hogy parancsoljon). Vagy: „Gde sze sztariji ne szlusa, tu ni Bog ne pomázse.“ (Ahol az öreget nem

tisztelik, ott az Isten sem segít). A legtöbb házban a birtok most a család legidősebb férfitagjára van írva, de azért a fiataloknak is, mihamarabb megházasodnak már külön vagyoniuk van és ezt akarják leginkább gyarapítani. A fiatalon megházasodott legények, akik alig 19—20 évesek, ezen magántulajdonukat nejeiknek köszönhetik. Régebben ugyanis a leányok nem kaptak nagy hozományt, ha kaptak is, az kevés pénzben volt és az új otthonban beleolvadt a közös vagyonba. Ma azonban a leányok már jelentékeny hozományt kapnak s nemsokára egyenlő osztályrészben fognak részesülni a fiukkal. Igen természetes tehát, hogy most a leányok nem engedik a maguk részét a közös vagyonba beleolvasztani, főleg ha férjeiknek több fitestvérük van, akikkel meg kell osztani majd a vagyont.

Ha a fiatal menyecske hozománya földben van, akkor azt tovább művelik és a termést a család vagyonától külön adják el s a jövedelmet félreteszik. Ez a szermija. Ha pedig a hozomány pénzben van és kisebb összegű, akkor másoktól bérelnek földet és így törekszenek minél jobban kamatoztatni a tőkét. Ez egyúttal arra ösztönzi őket, hogy minél többet dolgozzanak, mert tudják, hogy ez sajátjuk. Viszont amíg közös vagyon volt, egyik a másikra tolt a nehezebb munkát, mert az egyéni szorgalomnak nem volt meg a maga jutalma, az osztozkodásnál ugyanis mindenki egyenlő részt kapott. Másrészt azonban a magánvagyon önzővé teszi őket, mindenki a maga részét akarja megnagyobbítani s ez az oka annak, hogy 2—3 testvér nem tud megférni a házban. Ha ők maguk meg is férnének egymással, az asszonyok miatt azonban szét kell válniok. Igen jól fejezi ki azt az a szerb mondás: „Zsene kutyu

déle!“ Az asszonyok megbontják a házat, t. i. a családot. Vagy: Tugya krv bratyu délil“ (Idegen vér megosztja a testvéreket) Ha az apának két-három fia van s valamelyik közöttük megházosodik, azonnal gondoskodnak, hogy ennek új házat szerezzenek és ez elválik a családtól (odéli sze). De az apa nem válik el minden fiától, mint az a délvidéki sváboknál szokás, hanem magánál tartja az egyiket, akár a fiatalabbat, akár az öregebbet, aszerint, hogy kivel tud jobban megférni. Az apával maradt fiú mindenben engedelmeskedik s míg az öreg él, minden birtoknak ő az ura, még annak is, amelyet a külön élő fia művei. Ennyi maradt meg a régi házközösségből. A családban a férfi az úr, a nőnek alárendelt helyzete van. Ha a férfi a feleségével a piacra megy, nem mennek együtt egy vonalban, hanem rendesen a férfi elől megy, az asszony pedig utána követi őt. Különösen a fiatal menyecskének (sznása) nehéz a helyzete, még a legkisebb gyermeknek is több joga van, mint neki, mert azok is az ebédnél az asztalnál ülhetnek, ő neki pedig az asztal végén állva kell enni és az ételeket felhordani. Sokszor nem is eszik az asztalnál, hanem a konyhában, mikor már a háznép megebédelt. Ezt a szokást különösen a házasság első évében, amíg a menyecske maga még nem anya, nagyon szigorúan tartják s nagy illetlenség tőle ha ebéd közben leül és anyósát (szvekrva) kellően nem tiszteli. (Treba da dvori szvekrvu.) Ő neki kell a legkorábban felkelni, a mezőre menő munkásokat tarisznyával ellátni (torba), a baromfit megétni, a borjakat megtejeltetni, a teheneket megfejni s kihajtani a legelőre. Neki kell utcát, udvart seperni, disznókat étni s minden külső házi munkát végezni. Az anyós, ha felkel, megcsinálja

az ágyakat, söpör, takarít s megfőzi a reggelit a gyermekeknek. A férfiak nyáron nem reggeliznek otthon, hanem a mezőn. Már hajnalban felszerelik a kocsit, ekét, boronát, kapákat, kaszákat adnak rá, aszerint, hogy milyen évszakban dolgoznak. A mezőre kimegy a menyecske is és a ház apraja-nagyja, még a csecsemőt sem hagyják otthon s öt-hatéves gyerekek csak azért mennek ki, hogy a kis csecsemőt őrizzék, amíg az anya dolgozik. Otthon csak az iskolás gyerekek maradnak a nagymamával (májka, baba), aki megfőzi az ebédet s kiviszi délben a munkásoknak és háznépének. Estefelé a legtöbb dolga van a háziasszonyoknak. Vacsorát kell főzni, megetetni a baromfit, megszámlálni a libákat, a pulykákat, hogy teljes számmal jöttek-e haza a rétről, megvárni este a gulyából hazajövő teheneket, megkötni, megfejni őket, mind az ő dolga. Nyáron ezekkel van elfoglalva, de télen sem kedvezőbb a helyzete, mert míg a férfiak, alig hogy beesteledik, már 6—7 órakor lefeksznek, a nőnek azonban 9—10 óráig fenn kell maradni, szőni, fonni vagy ruhát mosni. Másnap reggel már 2—3 órakor ismét felkel s lámpafény mellett folytatja munkáját, ingekre való vásznat vagy tarka szőnyegetek (tyiiim) tarisznyákat (torba) sző. Főleg mielőtt a gyári ipar kifejlődött, minden ruhadarabot a háziasszony csinált s főleg az olyan anyának van sok dolga, akinek több leánya van, mert évekig kell szorgalmasan dolgoznia, sokat virrasztania, amíg leányainak a sok vászonvégből (truba), szőnyegekéből (tyiiim) és a cifrán kihímzett párnákból, dunnákból álló kelengyét elkészíti.

De bármily sokat is dolgozzék az asszony, a ház ügyeinek vezetésében nagyon kevés befolyása van. A férfi tesz-vesz mindent függetlenül a nőtől

és ha néha valami nagy dologban tanácsot akar kérni, akkor felkeresi apját, felkeresi testvérét, vagy a saját fiát kérdezi meg és csak a legutolsó az asszony, akivel csak közli a tervét, a tanácsát már ostobaságnak tartja. Csak néha-néha, amikor nagyon okos asszonyról van szó, akkor az ő szava is számít valamit

Igen jól fejezi ki a férfi és a nő közti viszonyt az a mondás: „Dobro je kad-kad i zseno posz-lusati.“ Jó néha-néha az asszonyt is meghallgatni. A néha mutatja, hogy nem sok figyelmet fordít rá, hanem ha az asszony kérdezetlenül közbe mer szólni, akkor: „Zseno, jezik za zube, kad muzs govori.“ Az értelme körülbelül megegyezik azzal a magyar mondással, asszony „hallgass“ a neved. Az asszonnal való bánásmód is megfelel annak a magyar közmondásnak „a pénz olvasva, az asszony verve jó.“ A szerb azt így fejezi ki: „Ko zseno ne bije, ono csövek nije“ „Aki az asszonyt meg nem veri, nem is férfi“. Az asszonymak kedvében járni és neki mindent szája íze szerint tenni, az nagy dolog, azért mondják: „Sza zsenom ni gyavo ne izagye na kraj!“ Asszonnal még az ördög sem bir. Igen jól jellemzi az asszonyok szónoki tehetségét és pletykázó képességét az a mondás „Tri zsene, jedna guszka, csitav vásár!“ „Két asszony hetivásár, három asszony országos vásár!“ De ezeket sokszor csak tréfából mondják, mert a szorgalmas háziasszonymak, főleg a jó háziányának mindig meg volt a maga tisztelete és azt úgy fejezik ki: „Kutya ne sztoji zemlyi, nego na zseni!“ A ház nem a földön nyugszik, hanem asszonyon.

Főleg régebben, míg a határőrvidék fennállott, a nőnek nagyon nehéz helyzete volt. A férj katonáskodott, neki kellett helyette a mezei mun-

kát végezni, neki kellett minden ruhadarabot elkészíteni, nyáron mezei munkával volt elfoglalva, télen pedig, mint már említettük, szövással, fonással, gyapjúmosással, kendertillalással töltötte egész életét. Most is a nő maga csinálja a férfiruhákat; kapcát, gyapjúnadrágot, keztyűt, szűrt és egyéb gyapjúból készülő ruhadarabokat. A gyermeknevelés is teljesen a nő gondjaira van bízva. A csecsemőket magával viszi a mezei munkára és természetes, hogy ilyenkor a fáradt anya nem tudja kellően táplálni a kisedet. Ilyen gondozás mellett nem csoda, ha a gyermek megbetegszik, de akkor ismét csak az asszonynak van vele baja, eljárni a javasasszonyhoz, ritkábban az orvoshoz s a csecsemő legtöbbször mégis meghal. A szerbekenél az aránylag csekély szaporodást inkább a nagy gyermekhalandóságnak kell tulajdonítani, mint a születések kevés számának. Főleg a leánygyerekekkel van sok dolga az anyának. Alig, hogy kijárják az iskolát, vagy előbb is horgolásra, hímzésre, varrásra és mindenféle kézimunkára tanítják őket.

A szerb nagyon családias érzésű, mély érzelmű, szereti az ő csendes otthonát és nagyon nehezen válik el szülőföldjétől. A besorozott katonák alig tudnak elválni a szülőktől, s ha be kell rukkolniuk, olykor az egész háznép sír, jajgat a búcsúzó legénnyel együtt. A sorozás előtt gyakran éheznek, kínozzák magukat, vagy szándékosan múltó testi hibákat ejtenek magukon, csakhogy a katonaságtól megszabaduljanak s azt sem bánják, ha sokszor csalás miatt örök életre nyomorékok lesznek. A katonáskodás ép nem nagy dicsőség náluk, mint pl. a magyaroknál, azt csak olyan szerencsétlenségnek tartják, amelyen át kell esniök. Hogy olyan nehezen válnak el hazulról a beso-

rozott legények, az érthető és magyarázható abból is, hogy mindegyikük nős ember s fiatal feleségétől és talán gyermekétől vagy gyermekeitől, kell elválniuk. Az olyan menyecskének, akinek férje a katonaságnál szolgál, szintén nagyon nehéz a helyzete, mert a házbeliek minden lépését gyanúval kísérik, nehogy hűtlen legyen és e miatt nagyon gyakori a veszekedés a napákkal, úgy hogy nem egyszer a kiszolgált katonát, mire a három éve letelik, már felesége is elhagyta s akkor következik a válóper. Ezek a válóperek és az azután következő másodszori házasság felemésztik a kis vagyontájkukat, természetes, ez is nagyon hozzájárul a nép erkölcsi és anyagi romlásához.

A nő tegezi a férjét s ugyancsak a férfi feleségét is. A nő sokszor nem is említi a férj nevét, csak azt mondja „on“ (ő), ezáltal mindenki tudja, hogy férjét érti. A gyerekek tegezik a szülőket, de az ifjabbik az idősebb testvérét soha sem szólítja meg a nevéen, hanem bátyámnak (bátó, braco), nénémnek nevezi (dádo, széjo, kéko),

A szerbek jobbra vig és élénk kedélyűek. Rendkívül szeretik a zenét, dudálnak, furulyáznak, tamburáznak és újabban a sváboktól átvett harmonikán gyönyörű dalokat játszanak. Nemzeti hangszerük a duda (gájcle) és a dudás a falu legkedvesebb és legtiszteltebb embere. Az ünnepi lakomákat, a lakodalmakat és minden dáridóvai járó összejöveleteket felette keresik s igaz az a mondás: „Gde je szlava tu je i szrbina!“ (Ahol lakoma van, ott szerb is van). Vagy mint más változattal mondják: „Néma szlave bez szrbina“ (Nincs mulatság szerb nélkül!),

A sok országban lakó szerbeket, akik nemcsak politikailag, hanem vallásilag is (gör. kel, katolikusok, mohamedánusok) sokfelé váltak ka-

pöcs gyanánt, a népköltészet füzi össze. »A vallási ellentétet« írja Ranke „túlszárnyalja a költészet, amely az egész népfajt összeköti s amely az egész népben él“.

Ha a mezőre mennek, vagy a mezei munka után fáradtan hazatérnek, a fáradtság nyomai meg se látszanak rajtuk, ifjú és meglett ember, férfi és nő egyaránt dalolnak, hangosan és jóízűn nevetnek s tréfás adomákkal szórakoztatják egymást. Az évszázados török iga nem hogy elnémitotta volna őket, hanem a nyomorúságuk és szánalomra méltó életük a legszebb dalokat fakasztotta belőlük. Hogy a szenvedést és a nyomort enyhítsék, egymást buzdítják a dalra: „Pevaj rode neka gora jécisi, Lyute rane szrbinu zaiecsi,“ (Dalolj bajtárs, visszhangozzanak a berkek, hadd gyógyuljanak mély sebei a szerbnek!). A berkek, a völgyek csakugyan visszhangzanak a szebbnél-szebb daloktól, mert minden munkát énekelve végeznek és valóban átélik a költészetüket. Főleg reggel vagy este, ha az ember kimegy a mezőre, mintha feléledne az egyhangú róna, életre kelti az aratók dala, vagy a kúthoz menő leány panasza, aki hűtlen kedvesét átkozza. Örömeiket, bánatukat dalba öntik s mély érzelmük a lírai költészetnek gazdag forrása. De nemcsak érzelmüket éneklik meg, hanem minden eseményt, lányszöktetést, szerelmeseknek elválását mindjárt dalba öntik és nagy képzeletükkel kiszínezik.

A német költők és fordítók, mint Herder, Grimm, Talvj, Göthe, Götze, Kapper, Vogl és Frankl a legnagyobb elragadtatással nyilatkoznak úgy a női dalok szépségéről¹ (zsenszke peszme),

¹ V. ö. Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur. Von Dr. Milán Tyurcsin. A német fordításon kívül a szerb népekek számos angol (Servien popptlar poetry translated by John

mint a guszlárok által énekelt hősi dalokról (junácske peszme) s a guszlárokat méltán sorozzák az angol bárdok és a francia troubadurok mellé. Legszebbek és költőileg a legértékesebbek a rigómezei csatáról (Koszovszke peszme) szóló népdalok, melyek egy nemzeti epopéának töredékeit képezik és Homeros Iliasával hasonlíthatók össze. Különösen megható az a benső elégikus, borús hang, mely ezen költeményeken végig vonul s bennük a nép letűnt dicsőségét és nagyságát siratja, A hősi daloknak főhőse Kralyevics Márko (Márk királyfi), ő benne látjuk a szerb nemzeti erényeknek és hibáknak megtestesülését. Királyi vérből származott s születését jóslat jelezte.

Álmodt látott Marnyavics hitvese,
Fellét faltt Prizrendnek várában,
Almot látott, álmában azt látta,
Hogy amit szült, az kegyetlen kígyó,
Mérges kígyó, tarfejét hasító!
Amint reggel a nap megvirradott,
Vukasinnak elmondta az álmodt,
Mit álmodott, álmában mit látott.
Vigasztalja őt királyi férje,
„Prizrend napja, én hű feleségem
Mit álmodtál, álmodban mit láttál,
Azt jelenti, hogy fiad nagy hős lesz,
Hogy tarfejét kardjával hasít ez.
Jelenti, hogy fiad török rém lesz,
Ijedtében neki várat oszt ez,
A Dunánál és a tenger partjánál!'
Kis időre, eztán nemsokára
Prizrend napja fittt hoz világra,
Vukasinnak a királynak fia
Szép gyermek volt, szebb még nem született,
A világ nem látott nála szebbet.

Bowring), francia (Lepopée serbe Maus populaires heroiques par Auguste Dozon) és olasz (Canti popolari epici serbi. Versioné metrica di Pietro Casandrigh) fordításban és kiadásban jelentek meg. Magyar nyelvre Vitkovics Mihály és Székács József fordítottak néhány népdalt, de e fordítások már elavultak. Legértékesebb munka Dr. Margalits Ede „Márk királyfija“, aki Kralyevics Márkóról egy egész ballada ciklust fordított le. Szászty István újabban a szerb műköltők műveit igyekszik magyar nyelvre átültetni s velük a magyar közönséget megismertetni.

A fiú mikor felnövekedett, különböző kalandokon megy keresztül, sok török és arab vitézzel párbajt vív és nagy erejének a híre mindenütt elterjedt. De nemcsak erős és bátor vitéz volt Márk, hanem jellemes és igazságos. Mikor Dusan halála után a kiskorú Uros jogával nem törődve, Márk apja Vukasin és két nagybátyja versenyeztek a cárságért, békebírónak Márkot szólították fel, hogy ő mondja meg, kit illet a cárság, Márk előbb az anyjához, Eufrozinához fordult tanácsért, aki ilyen szavakkal bocsátja el:

Márko fiam, anyád egyetlenje
Ha nem akarsz tört döfni szívembe
Ne szólj fiam, ne igazság ellen
Sem apádért, sem nagyfaátyjaidért,
Hanem úgy szólj, mint Isten akarja.
Édes fiam ne veszítsd a lelked
Életedet, fejed, jobb ha veszted
Míntha bünnel beszennyezed lelked.¹

Márk megfogadta az anyja tanácsát és a cárságot a kis Urosnak ítélte. Az apja felbőszül erre és meg akarja ölni, de az isteni gondviselés nem engedte elveszni Márkot, a templom ajtaja megnyílik és Márk a templomba futva megmenekszik apja haragja elől.

Márk hű alattvaló, a király felszólítására, háborúba indul és 9 évig nem látja hű nejét és kedvenc székhelyét, Prilip várát. Nemes és önfeláldozó jóbarát, Szibinyáni Jánko (Hunyadi János) érdekében a monda szerint Budán jár és megmenti a menyasszonyát egy arab támadásától, akinek a fejét levágja és elviszi Szibinyáni Jánkónak. Egy másik barátjáért, Obilics Milosért, még a vilával (tündér) is szembeszáll. Obilics Milosnak ugyanis gyönyörű hangja volt (szerb Orpheus)

¹ E két idézett daltörök dr. Margalits Ede fordítása.

és amint Mirócs erdön keresztül énekelve Márkkal együtt lovagolt, a víla megirigyelte a hangját és nyílával a torkába lőtt, Milos fájdalomában felkiáltott és mikor ezt meghallotta Márkó (Herkules), bosszút akart állni azért a vilán. Fölbiztatja Sárac nevű lovát, hogy repüljön a vila nyomába, ha utoléri, színaranynyal fogja megpatkolni és selyemmel betakarni, de ha nem éri utóit, mindkét szemét kifogja szűrni és mind a négy lábát térdben le fogja vágni. A Sárac megértette jó gazdája, szavát, 3 ölet ugrik a magasba, 4-et előre, már-már elérte a viiát, Ravijójlát, akkor Márkó előveszi buzogányát és a vilára vetve, a vállán találja. A vila már nem tud a felhőkben maradni, leesik a földre és kéri Márkot, hogy ne bántsa tovább, mert olyan füvet fog szerezni, amely kigyógyítja majd barátját. Milos csakugyan meggyógyult és vigan tovább lovagolt a barátjával, Márkóval. a viia pedig szomorúan elrepült a többi barátnéjához és óva intette őket, hogy Márkóval összetűzzenek, nehogy úgy járjanak, mint ő.

Márk bár történeti személy, a nép ajkán mitikus hősé alakul, Sárac nevű lova 150, ő maga 300 évig él, de akkor sem hal meg, csak elalszik, mint Barbarossa és akkor fog felébredni, mikor egy sziklába ütött kardja önmagától fog kiugrani. Az utolsó Nemanyák alatti szerb dicsőség, a szerb történetnek Dusán cár korabeli fénykora, majd a törökök által megdöntött függetlenségnek és a hosszú guerilla-harcoknak gyászos emléke tükröződik vissza e hős életében.

De Márk halálával sem apadt ki a költészetnek gazdag forrása, az elnyomatás idején a szegény legények (hajdúk) egy-egy hőstette új tárgyat szolgáltatott a földhöz ragadt nép (rája) fantáziájának, hogy e tettet kiszínezve ébrentartsa

és élessze a nemzeti szellemet, amíg a kedvező pillanat ei nem jön az idegen járom lerázására. Kara Györgye és társainak majdnem tíz évi változó szerencsével folyt és költői epizódokban gazdag küzdelme Szerbia függetlenségéért ismét új reményeket öntött a népbe és a költészetnek ismét gazdag forrást nyitott. Az a vak gusziár pedig, aki Tyrtaios módjára táborról-táborra, csatahelyről-csatahelyre járt és dalaival ellenállásra és hősi halálra buzdította a felkelőket s akitől a legszebb dalok származnak e korszakból, hazánkfi, a szerémmegyei Grk faluban született, Visnics Fülöp volt.

A hősi dalok harci zajánál sokkal lágyabb, sokkal gyöngédebb hang szólal meg a női dalokban. Ha már a szerb férfi érzelmes, őszinte és közvetlen, mennyivel mélyebb érzelmű és poetikusabb lehet a szerb nő, aki szive minden vágyát, gondolatát, egész valóját a dalban fejezi ki! A női dalok, amelyeknek a tárgya legtöbbször a boldog vagy boldogtalan szerelem, egy-egy mostohájától kegyetlenül üldözött leánynak tragikus halála, olyanok mint egy kert virágai, mert a virágok sem különböznek annyira színben és illatban, mint ahányféle hang és érzelem csendül meg e népdalokban. A szerelmes legény rózsának, ibolyának, rozmarinnak, bazsalikomnak, nefelejtsnek, százszorszépnek nevezi kedvesét, ez meg sólyomnak, galambnak, sasnak szólítja ideálját. Jellemző tulajdonságuk e női daloknak a drámai élénkség, még a leglíraibb tárgyú dalokban is párbeszédeket találunk, amelyek megelevenítik és még közvetlenebbé teszik előttük a szereplő egyéneket.

Egy szerelmes pár nem lehet egymásé, elválásuk után néhány évvel később találkoznak és köztük ilyen párbeszéd folyik:

Drága moja, jeszil sze udaia?
 Jeszam drági i cse do rodila,
 Tvoje szám mu ime nadenula,
 Kad ga zovem da me zselya mine,
 Ne zovem ga: „Odi kmeni szine?“
 Veiy ga zovem: „Odi kmeni drági!“

Férjhez mentél-e már szép kedvesem?
 Igen, s egy fiúak anyja lettem,
 A te neved viseli magzatom,
 S ha bánatom enyhíteni akarom.
 Nem fiannak — férjemnek szólítom!

A gyöngéd és nemesen érző női szív hűségének fenséges megnyilatkozása ez.

A hősi és női dalokon kívül még egy harmadik faja is van a szerb népköltészetnek, az egyes foglalkozást kísérő dalok ezek, melyeket alkalmi daloknak lehet nevezni. Az aratásnál, kukoricafosztásnál, szüretnél több család összeáll és közösen végzik el a munkát, előbb az egyiknél azután a másiknál dolgoznak, ez a „mólja“^u. Ha a munkát elvégezték, rendszerint nagyobb evés-ivás következik s a jókedvű fiatalság utána táncra perdül, vagy dalolni kezd. Az alkalmi dalokat nem annyira a mély érzelem, mint a leleményesség, farsang és tréfa jellemzi. A leány gyakran megtréfáltatja vagy rászedi a legényt:

Aratni kezd egy bájos leánya,
 Arany karja, ezüst a sarlója,
 Amikor a nap delelőben volt már
 Ajkát nyitja, ilyen énekszóra:
 „Ki kévét megkötni segítne,
 Fehér arcomat én annak adnám,
 Ki friss vizet merítene nekem
 A szememmel ajándékoznám meg,
 S ha hűvös árnyat borítana rám,
 Jutalmául hű arája lennék.“
 Senki sem hallja gondolja magában,
 De hallotta a nyájnak juhásza,
 Sással a kévét megkötözte,
 A patakból hideg vizet hozott,
 A cserjéből hűvös árnyat csinált
 S így szólott a bájos leánykához:

«Adsza lányka, amit megígértél?»
 Ravasz volt ám a fiatal lányka
 S ily szókkal mentegette magát:
 „Menj el innen, te fiatal juhász,
 Amíg a kévéket megkötözted,
 Juhaid a tarlómon legeltek,
 Ha üdítő vizet hoztál nekem
 Szomjad vele magad is olthattad,
 S hogy te hűvös árnyékot csináltál,
 Alatta magad is megpihentél.”

Legkellemesebb és legjobban kedvelt munka a szüret. A puttonyosok, virággal feldíszített kalapjaikkal, bortól kissé felhevültén, énekkel buzdítják gyors munkára a szüretelőket:

Szedjük azt a vörös dinkát,
 A dús nedvű szép kádárkát,
 Hadd teljék a puttonyunk!
 Ki elsől végzi rendjét,
 És felönti telt edényét,
 Annak csókot is adunk!

A szüret befejezése után víg dáridó folyik, a legények felkapják a leányokat, tüzes táncra pattannak és közben éneklük:

Rajta fiúk, hadd ürüljön a pohár,
 A pohárral a jókedv is sorra jár,
 Duda szóljon a javából, táncra fel,
 A jókedv, a bor, tánc, zene közt ünnepel.
 Öljük el ma gondjainkat a táncba,
 Járra kiki örömebe bujába',
 Ha a táncban elfárad majd a kedvünk
 Egy honfídat a javából elzengünk.
 Éljen a hon, a szerb ének, a szerb tánc,
 E lelkünket összetartó rózsalánc!

Ha több leány vagy legény együtt van, akkor az egyik előénekes, a többi csak kíséri. A dallam eredeti szerb, ritkán szoktak idegen motívumokat átvenni, akkor is a saját ízlésük szerint alakítják

¹ Hadzsics Antal fordítása.

át azokat. A dallamot a falu dudása szokta komponálni, aki a kottákat nem ismeri, hanem száj-ról-szájra terjed az éneke. Nagyobb városokban a tamburások már kottáról játszanak, a primás rendszerint hegedűn játszik, a többi tamburával kíséri. Majdnem minden nagyobb vendéglőnek megvan a maga tamburás zenekara és e tamburások a dalnak egy-egy részletét előbb eléneklik, aztán ugyanazt eljátszák, vagy pedig néhányan énekelnek, a többi tamburán kíséri őket.

Dudást vagy tamburást 10, 20, 50 vagy 100-as bankóval fizetni a legnagyobb virtus a szerbeknél, e téren igazi gavallérok. Sajnos azonban, hogy a bácskai jómódú családok, a 4—500 holdas gentrik éppen e pazarló életmódjuk miatt helyenkint nagy adóssággal terhelik meg a birtokukat. De nemcsak a műveltebb osztály, hanem maga a köznép is, a falusi paraszt legénynek a legnagyobb örömet lelik abban, ha a falun keresztül a dudás vagy a tamburás kíséri, őket. Hangos kurjantások, a vetélytársak versengése s kisebb verekedések elég gyakoriak ilyenkor.

Hogy mennyire szeretik és kultiválják az éneket és a zenét a szerbek, mutatja az a körülmény is, hogy minden nagyobb községben van egy-két dalárda, a melynek vezetője rendszerint a tanító vagy a kántor szokott lenni. Nagyobb városokban a dalárdák tagjai foglalkozás szerint csoportosulnak és több dalkört alkotnak, külön van a földművesek dalköre, külön az iparosok és kereskedőké, végül külön van a szellemi kereset után élő ügyvédek, orvosok és főiskolai hallgatók dalköre. E dalkörök részt vesznek vasárnap- és ünnepnapokon az istentiszteleten és jótékonyceiú népiünnepélyeket rendeznek, a hol a műdalit és a műzenét szólaltatják meg. Pancsován a főtem-

plomban felváltva egyszer a földművelők, máskor az iparosok és kereskedők dalköre szokott énekelni, amint az a templom előtti fekete táblán jelezve van. Újvidéken híres dalárda az iparosokból álló „Nevén“, amely a környékbeli községekben igen gyakran szokott népünnepélyeket és hangversenyeket rendezni. Helyenkint e dalárdák karmestereknek szakértő zeneszerzőket szerződtenek, főleg cseheket. Magyarországon mintegy 70 dalárda szövetkezett egymással és megalapították Zomborban mint székhellyel a „szerb dalkörök szövetségét“, E szövetségnek elnöke Dr. Lalosevics János, akinek a vezetése alatt egy folyóiratot is indítottak meg „Guszle“ címen, E folyóirat nemcsak utasításokat ad a dalkörök szervezésére és azoknak tervszerű vezetésére, hanem az egyes dalkörök működéséről is beszámol. A dalkörök ugyanis számos kirándulásokat tesznek, hangversenyeket rendeznek és ezáltal előmozdítják a népköltészet és a zenei műdaraboknak az elterjedését.

A szerb népköltészeetről szólván, meg kell említenünk még a szerb népmeséket és közmondásokat is. A népmesékben a nép erkölcsös érzése nyilvánul meg; a derék, becsületes embert Isten megjutalmazza, míg a hazugot, a gonoszt, az alattomost megbünteti. A mesékben sok okoskodás, leleményesség és fuffang van. Jellemző a szerb népmesékre, hogy nagyon gyakran szerepelnek bennük a szentek, mint Szt.-Mikiós, Szt.-illés, Szt.-János, Szt.-Száva („Szveti Száva i gyavo“ Szt.-Száva és az ördög), azért legendáknak is tekinthetők, bár az igazi szerb legendák nem prózában, hanem versben vannak írva. A mesékben sokat foglalkoznak a túlvilággal, olyan élénk fantáziájú déli népnél, mint amilyenek a szerbek, a képzelet

szabadon csapong és nem csoda, ha a menyországról, a pokolról a legfantasztikusabb képeket alkotnak maguknak. Mint a déli népeknél általában, a szerb népmesék is mindent a legapróbb részletekig leírnak s azért nagyon hosszúak is. A nép aránylag elég jómódban él s télen, midőn semmi dolga sincs, befűtött meleg szobában pipázva, ráér hosszú meséket elbeszélni. Hatalmas óriások, törpék, gazdag királyok, csodás várak, tündérek, sárkányok, különféle szörnyetegek, bűvöserejű kardok, a babonás nép erős fantáziájától kiszínezve, száz és száz változatban jelennek meg.

Ilyen népmese „Az atyai eskü.“ Volt egyszer egy öreg ember, akinek három fia volt és egy leánya. Mikor az öreg halálos ágyán volt, magához hivatta fiait és megeskette őket, hogy a nővérüket legelsőnek fogják nőül adni, aki őt megkéri. Az apa halála után bizonyos idő elteltével egy öreg ember érkezett meg kétkerekű talyigán és megkérte a leányt. A két idősebb testvér vonakodott a nővérét odaadni, mert a kérő öreg volt és szegény, de a legifjabbik testvér mindenáron azon volt, hogy be kell tartani az atyának tett esküt. Végül csakugyan odaadják a nővért az öregnek, aki a leányt a házához vitte. Nemsokára ezután a legidősebb fivér látogatóba ment a húgához és nagy bámulatára azt látta, hogy sógorának nagy-nagy háza van, amelynél nagyobb alig lehetett. A nővér nagyon megörült bátyja láttára és midőn ez azt kérdezte tőle, hogyan él, azt felelte neki: „Jól, jobban nem is lehet“. A férj nem volt otthon ekkor, de nemsokára megérkezett és midőn a sógorát észrevette, nagyon megörült és azt mondta neki: „Jól fogunk mulatni és vigadni, de előbb menj a lovammal kis füvet kaszálni, azonban csak ott kaszálhatsz, ahol

a lovam a lábával kapál, nem ahol neked tetszik!“ A leány bátyja erre azt felelte: „Jól van sógorom, megteszem.“ Ezzel lóra ült és elment. Amint ment, mendegélt, egyszerre csak egy ezüst hidhoz érkezett s amint meggyőződött róla, hogy tényleg tiszta ezüsből van, leszállt a lóról és egy ezüst talpfát kirántva belőle azt mondta: „Ezzel segíték magamon!“ Ezután nem várva be azt, amíg a ló a lábával kapál, füvet kaszált ott, ahol neki tetszett, majd ismét a lóra szállt és visszatért. Mikor megérkezett, a lovat az istállóban megkötötte, a füvet elébe tette s azután bement a házba. Az öreg amint a sógorát meglátta, mindjárt megkérdezte, hogy ellátta-e a lovat és eszik-e a ló füvet? Mikor pedig ez igenlőleg felelt, az öreg azt mondta: „Jól van, majd meglátom s ezzel az istállóba ment.“ Bezzeg itt a ló meg se érintette a füvet. Az öreg mindjárt megtudta, hogy a sógora nem fogadott szót neki, azért ridegen kiadta az útját a házából. Ez meg hazaérkezvén, nem beszélte el testvéreinek, hogyan járt, hanem az idősebb öccsének azt mondta: „üdvözöl a sógorod és azt üzeni, hogy menj hozzá vendégségbe.“ Rövid idő múlva csakugyan a középső testvér is meglátogatta sógorát, aki ennek is ugyanilyen megbízást adott, de ez is az ezüst hidhoz érkezve egy ezüst talpfát kiszakított belőle és visszatért sógorához. Az öreg ezt is rajtakapta a hazugságon és azért kitusította a házából, mint a bátyját. Végre a harmadik testvér is rászánta magát arra, hogy a nővéréhez megy látogatóba. A sógor őt is örömmel fogadta és elküldte őtet is fűért, mint a két bátyját. A legifjabbik testvér is lóra ült és mikor az ezüst hidhoz érkezett, megcsodálta a szépségét, de szinte bántotta, hogy két talpfa hiányzik be-

lőle. Mikor a híd közepére érkezett, megállt és letekintve borzalommal látta, hogy alatta egy tüzes kádban emberi fejek főnek, felülről pedig éhes sasok tépdesik őket. Azután átkelt a hídon és egy faluba érkezett, ahol messziről már csupa örömet, vígságot, táncot, zenét, éneket hallott s csodálkozásában megkérdezte egy embertől: „hogyan van az pajtás, hogy nálatok minden vigad?.. „Miért ne vigadna — felelt a kérdezett — hiszen nálunk minden esztendő jól terem és mi mindenben bővelkedünk!... Amint e faluból kijött, az út szélén két nöstény kutyát látott, amint egymást marcangolják, amikor pedig szét akarta választani őket, nem lehetett őket elválasztani egymástól, azért otthagya őket és tovább ment. Nemsokára egy másik faluba érkezett, ahol mindenki szomorkodott, sírt, jajgatott s akkor azt mondta az egyiknek: „Én már átmentem egy falun, ahol mindenki vigadt, hát nálatok miért szomorkodik mindenki?... Mire ez azt felelte neki: „Hát hogyan szomorkodnánk, hiszen minden évben csapás-csapásra ér minket és semmink sincs i.. Amikor pedig e faluból is kijött, két kandisnót látott, amint egymást harapják. Ő szét akarta választani őket, de hasztalan volt igyekezete, mikor nem tudta őket elkülöníteni, otthagya őket és tovább ment. Végre egy gyönyörű virágos rétre ért, amelynek közepén a ló megállt, a lábával kapált, ő meg gyorsan leugorva a lóról, füvet kaszált ott s azzal azután haza sietett. Mikor megérkezett, a lovat az istállóba vezette, a füvet elébe tette és a ló azonnal kezdett enni. A sógora pedig már messziről kiáltott hozzá: „Te vagy az én sógorom, most már mulatni és vigadni fogunk!“ S ezzel az asztalhoz ültek és vacsorálni kezdtek. Vacsora közben az öreg azt mondta

neki: „Most már mondd el, mit láttál mindent?“ Ő meg azt felelte: „Oh sógorom, alig tudom elmondani azt mind, amit láttam. Először is egy nagyon szép színezüstből való hidat láttam, de kár, hogy el van csúfítva, mert hiányzik belőle két talpfa, aki azokat ellopta, verje meg az élő Isten!“ Az öreg erre azt mondta neki: „Azokat bizony a te bátyjaid lopták el s ahogy cselekedtek, úgy is jártak, de most mondd tovább, mit láttál még?“ A sógor folytatja: „A híd közepén láttam, hogy alatta egy tüzes kádban emberi fejek főnek, felülről pedig sasok tépik őket“ Az öreg erre azt mondja: „Ilyen az örökös kín és szenvedés a túlvilágon, mit láttál még?“ Ez még tovább fűzi: „Egy víg falut láttam.“ A sógor ezt úgy magyarázza: „Ezek az emberek Isten kegyében vannak, mindenkit örömmel fogadnak és megvendégelnek és a szegényt nem üzik el üres kézzel a házból. Mondd csak tovább mit láttál még?“ Emez ismét folytatja: „Láttam két nőstény kutyát, amint egymást marcangolják.“ A sógor erre így szól: „Ez két sógorasszony. Mit láttál még?“ Az ifju azt felelte; „Láttam egy másik falut és benne mindenki szomorkodott.“ Az öreg ezt így fejtí meg: „Ott bizony nincs se igazság, se egyetértés és az Istent nem tisztelik. Mondd tovább!“ „Láttam két kandisznót, mondja az, amint egymást harapják,“ Az öreg erre azt mondja: „Ezek édes testvérek, akik nem férnek meg egymással Szólj mit láttál még?“ Az ifju végre azt mondja: „Láttam egy gyönyörű rétet s képes volnék három napig ott állni és a szépségét megcsodálni.“ Az öreg erre azt mondja neki: „Ilyen a menyország a másvilágon, de nehéz oda bejutni“ Azután még sokáig ettek, ittak és mulattak, amíg végre az ifjú felkelt és haza készült. A sógora erre gazdagon meg-

ajándékozta s azt mondta neki, hogy ő mindjárt látta, hogy becsületes emberrel van dolga, mert ő volt az egyedüli, aki beakarta tartani az atyának tett esküt, ezért mindenkor boldog lesz, míg a testvérei boldogtalanok.

Érdekesek a prózában írt legendák is. „Miért nincs az embernek egyenes talpa?“ Mikor az ördögök elpártoltak Istentől s a földre menekültek, akkor magukkal vitték a napot is és egy lándzsára szúrva az ördögök királya a vállán vitte. Mikor pedig a föld panaszkodott istennek, hogy egészen el fog égni a naptól, az Isten megbizta Mihály arkangyalt, hogy vegye el a napot az ördögöktől. Mihály azért leszállt a földre, szóba ereszkedett az ördögök királyával, de bizony ez résen volt és mindjárt megtudta, hogy mi járatban van Mihály. Amint így a földön kettecskén együtt ballagtak, egy tengerhez érkeztek és fürdeni kezdtek, az ördög pedig a lándzsát a nappal a földbe szúrta ezalatt Mikor már jól megmosakodtak, Mihály arkangyal azt mondja az ördögnek: „Próbáljunk csak a vízbe merülni, ki szállhat le mélyebbre!“ Az ördög erre azt feleli: „No hadd lám!“ Mihály arkangyal arra lemerült a vízbe és fogaiba homokot hozott a tenger fenekéről. Most az ördögnek kellett volna lemerülni, de attól félt, hogy addig Mihály arkangyal elveszi tőle a napot. Gondolt magában egy nagyot és eszébe jutott valami. A földre köpött és a nyálából szarka lett¹, hogy őrizze a napot, amíg ő lemerül a tengerbe. Amint az ördög lemerült, Mihály arkangyal a tenger felett kezével keresztet vetett és a tenger 9 lányira befagyott. Ekkor

¹ A szarka baljóslatú madár, ha a ház közeiében csörög, azt mondják róla, hogy az rossz hírt jelent, azért nem csoda, ha a néphit szerint az ördög teremtette.

megragadta a napot és sietett vele az Istenhez; a szarka ezalatt kiabált torkaszakadtából. Mihelyt az ördög meghallotta a szarka hangját, sietett a felszínre, de biz nem lehetett, mert a tenger be volt fagyva. Uccu neki, most ismét lerohant a tenger fenekére, felkapott onnan egy nagy követ, azzal feltörte a jeget és utána iramodott Mihály-nak. Mihály menekül, de az ördög nyomában van! Mihály arkangyal éppen hogy féllábával a mennyországba lépett az ördög elérte a másik lábát és karmaival egy nagy darab húst szakított ki belőle. Mihály most, amint a nappal az Istenhez érkezett, sirni kezdett és így panaszkodott: „Istenem, mit tegyek én már most így elcsúfítva?” Az Isten pedig így vigasztalta: „Ne félj Mihály, én elfogom rendelni, hogy minden embernek a talpán egy kis mélyedés legyen/. Es így is lön, ahogy Isten parancsolta, azért van minden embernek a talpán egy kis mélyedés és az megmaradt mai napig.

Az anekdotákban csak úgy csillog a nép humora és szellemessége. A cigány, a zsidó, a pap leggyakoribb alakjai az adomáknak s a nép annyira szereti a tréfát, hogy alig van egy olyan község, amelynek a lakóit ki nem gúnyolták volna valamivel. Ha valamely vidéken a szerbek más nemzetiséggel együtt laknak, a legagyafurttabb fufangot eszelnek ki annak a rászedésére. Pl. „A bácskai fuvaros és a görög kereskedő” Egyszer egy bácskai fuvaros Pestre vitt egy görög kereskedőt. Útközben a görög egy bárányt vett a juhászoktól és mikor estefelé szállásra megálltak, a görög azt mondja a fuvarosnak: „Hallod-e kocsisom, öld meg és nyúzd meg ezt a bárányt, én majd megfőzöm és azután közösen fogjuk elkölteni. A bácskai hamar beleegyezett ebbe a szövet-

ségbe. De amikor a görög a bárányt megfőzte, úgy tűnt neki, hogy kevés ez két embernek, azért azt mondta a bácskainak: „Barátom, kevés ez kettőnknek, hanem feküdjünk le és amelyikünk majd szebb álmot fog álmodni, az-é lesz az egész bárány!” Erre is ráállt a fuvaros és mind a ketten lefeküdtek. Nem sok idő telt el és a görög elaludt, a bácskai azonban felkelt, szépen elővette a tarisznyából a kenyeret, majd előkereste az üstöt és megette az egész bárányt. Mikor kész volt, visszatette az üres üstöt a maga helyére és aztán lefeküdt. Ő is elaludt. Reggel korán a görög felébredt és felrázta a bácskait: „No barátom, kelj fel és mondd el mit álmodtál?” Ez meg azt feleli neki: „Uram, te vagy az idősebb, aztán meg te vagy az úr, mondd meg te előbb!” A görög erre elkezdte: „Én azt álmodtam, hogy az ég megnyílt és láttam az Istent trónusán ülni, körülötte pedig minden olyan fenséges volt, hogy ki sem mondhatom. Az Isten oly kegyes volt hozzám, hogy lebecsátott egy hosszú létrát és én azon felmentem ... „Megállj uram” veti közbe a bácskai, „hiszen én láttam, amikor te felmentél, én azt hittem, hogy nem jössz többé vissza, azért megettem az egész bárányt”. — „Csak nem?” kiált fel ijedten a görög, „hiszen én csak tréfáltam”. — „De biz uram, akár tréfáltál, akár nem, én azt igaznak vettem” szólott vissza a bácskai.

A közmondásokban a szerb nép józansága és életfilozófiája nyilatkozik meg. A legtöbb közmondás rímes.

Telt gyomorral könnyű a bőjtöt dicsérni!
 A bosszúnál nincsen Hitványabb mesterség!
 Az apáról megismerni a fiat, az anyáról a leányt!
 Ha a szomszéd háza ég, ügyelj a tiédre!
 Amit az erő nem bír el, az ész eléri.
 Ne dicsérd a lovat, amelyen nem lovagoltál!

Az elszalasztott időt nem lehet pótolni.
Egy csontot két kutya nem rághat
Minden sebre van gyógyszer, de a szégyenfolt örökre megmarad.
Asszonyt, puskát, lovat megmutatni lehet, de kölcsönözni nem.
Az asszony a sírásban, a gonosz a hazugságban bízik.
Az asszony csak oly titkot őrizhet meg, amit nem tud.
Ártalmasabb a női nyelv, mint a török kard.
Ha az asszony sír, kérdezd, hogy mit kíván?
A halál ellen nincs orvosság.
Ahány fehér holló, annyi a jó mostoha.

IV. VALLÁS ÉVI ÜNNEPKÖR.

(A BÚCSÚ ÉS HÁZI PATRÓNUS ÜNNEPLÉSE).

A szerb nép vallásilag elég közönyös. Nincs benne az az ájtatosság, amely akár a sváboknál, akár a tótoknál látható. A papjait tiszteli, ha azok mint emberek megérdemlik a tiszteletet, egyébként azonban nem isteníti őket. A pap csak akkor imponál a szerbnek, ha miseruha van rajta, ha teljesíti a közvetítő szerepét Isten és ember között. Ha a reggeli misén (jutrénye) a pap fölkeni a templomban levőket (miropomazse) vagy ha naphorát osztogat vagy áldoztat, akkor kezet csókolnak neki; ilyenkor a lelkipásztort tisztelik benne. A nyilvános életben azonban a kézcsókolás nem szokásos. Ellenben a pap életét szigorúan megbírálják és nem tűrik, hogy reverenda nélkül járjon. A szerb papság különben elég jó módban él és nincs mezei munkára kényszerítve, mint pl. a román papság, ahol a plébánosok szántanak, vetnek és reverendát nem is viselhetnek.

A szerb más vallásával szemben elég türelmes. Senkit a vallásáért nem bánt s az oly gyakori zsidóüldözések, melyek más népeknél napi-

renden vannak, a szerbeknél ismeretlenek. De ha a szerb vallásába valaki beavatkozik, az már nagyon rosszul jár, mert erre a legföltékenyebb. Azok a kísérletek, hogy a szerbeket katólizálják, az igazi szerbnél, akinek a szemei előtt nem lebegett anyagi érdek, mindig a legnagyobb ellen-szenvre találtak. A katolikus szerzetesek és misszionáriusok sokszor próbálták katolikus unióra bírni a szerbeket s azért jobban harag-szanak a katolikus szlávokra, mint a mozlim hitű bosnyákokra. A szerbeknél a vallás és a nemzetiség egybeforrott, igazi szerb csak igazhitű (pravoszlávan), azaz gör. kel. lehet, aki nem ilyen vallású, az hiába mondja magát szerbnek; horvátnak, sokácnak vagy bunyevácnak fogja nézni, csak szerbnek nem. A szerbek az Istent ősz öreg embernek képzelik. Sok templomban az ikonosztáson (választófal az oltár és a templom hajója között), hosszú ősz szakállal van ábrázolva. Az Isten szolgálói az angyalok, akik kétfélék: a menyei angyalok (angyeli nebeszni) és az őrangyalok (ángyeli csuvári). Az őrangyal a nép hite szerint mindenütt kíséri az embert és ha bajban van, segíti. Az őrangyalnak és az embernek is közös ellensége az ördög (gyavo, szatana, necsiszti duh), igazi gonosz szellem, aki rosszra vezeti az embert. Ha valakit valami baleset ér, de az illető életét megmenti, akkor azt mondják, az őrangyala megmentette (ángyo ga je szpaszo), ellenben ha rosszul jár, pl. ha elgázolja a vonat, vagy a villám lesújtja, akkor azt mondják: gyenge őrangyala volt. A szerbek hisznek a szentekben, főleg Szent-Miklós és Szent-Illés nagy tiszteletben részesülnek. A népnek a szentekről való felfogását igen jól jellemzi a következő legenda Szent-Miklósról:

Bozse mili! Csuda, velikoga!
 Gledah csuda prijie nevigyena,
 U Pavlovtt szvetom manasztiru
 Posztalyeni od zlata sziolovi,
 Szvi sze szveci redom poszadili:
 Na vrh szofre Gromovnik Ili ja,
 Na szred szofre Szava i Mariját
 Po dntf szofre Petka i Nedeiya,
 Sziavti dizse szvetitely Nikoia
 I napija ct szlavö Hrisztovtt;
 Al sze nyemti malo zadrijema,
 U drijëmti csasu ispttsztio,
 Csasa padé na sztolove zlatne
 Nit sze raábi nit sze proli vino
 Kara nyega Gromovnik Hija:
 „O moj brate szvetitely.. Nikola!
 I doszad szmo pili ladno vino
 Al nijeszmo brate drijeniali;
 Ni iz r«ktt csase iszpusztili;
 Sto sze tebe tako zadrijema?
 Al govori szvetitely Nikola:
 „Ne karaj me Gromovnik Hija;..
 Malo trenub, csudán szanak tisznih i
 Naveze sze triszta kaltgyera,
 Naveze sze « to szinye more,
 Prilog nosze szvetoj gori szlávnoj
 Zsuta voszka i bjela tamjana;
 Digose sze vetri do oblaka,
 Udarise po mora taiasi,
 Da potopi triszta kaiugyera
 U glasz viknu triszta kaltgyera:
 „Pomoz Bozse i Szveti Nikola I..
 Gye szi gogye, da szi szada ovgye I
 A ja odok te ih potpomogob.;
 Izveze sze triszta kaltgyera
 Izveze sze zdravo i vészelö,
 Odneszose priiog szvetoj gori:
 Zsttta voszka i bjela tamnyana.
 U tome sze mene zadrijema
 Te ja csasti iz ruke izpusztihl

Kegyes Isten! Mily nagy csoda történt!
 Eddig még nem látott csodát néztem!
 Pálnak ama szent kolostorában
 Arany székek vannak elhelyezve;
 És a szentek mind sorban ültének!
 Asztalfön ül Illés a Mennydörgö,
 Középen ül Mária és Sebő¹
 Asztal alján Péntek és Vasárnap.

¹ Nemanya István, szerb király fia az Athosz-hegyi zárdában szerzetes volt, ott kapta a Sabbas (Sebő) nevet. Szerb nemzeti szent, mint a magyaroknál Szent István.

Sztratirovics István, érsek.

Szent Miklós nagy lakomát tart ottan.
 Megváltónak emeli poharát,
 De mintha csak elszunnyadtott volna,
 Szunnyadásban elejti poharát,
 Arany pohár az asztalra esik,
 De nem törik, sem a bor nem folyik,
 Megfeddi őt Illés a Mennydörgő:
 „Óh barátom, Szentséges Miklósom!
 Zamatos bort mi eddig is ittunk,
 De barátom, még el nem szunnyadtunk,
 Sem a kézből pohárt nem ejtettünk,
 Hogyan történt, hogy most elszunnyadtál }..
 De válaszul szól Szentséges Miklós I
 De feddjél meg Illés te Mennydörgő I
 Elszunnyadtam és csodást álmotdram:
 Vitorláza háromszáz szerzetes,
 Vitorláza ama sik tengeren;
 Ajándékot vittek a Szenthegynek:¹
 Sárga viaszt és fehérő tömjént.
 Szélviharok felhőkig hatolnak
 Tenger szerte zúgnak a hullámok
 Veszélyben van háromszáz szerzetes;
 De felkiált háromszáz szerzetes t
 „Segíts Isten és te Szent Miklósunk I
 Akárhó vagy bár közöttünk volnál!¹⁰
 S én elmennék fölsegíteni őket.
 Megmenekül háromszáz szerzetes
 Megmenekülj jókedvvel, épséggel
 A szent hegynek ajándékot vittek:
 Sárga viaszt és fehérő tömjént
 Ime ezért szunnyadoztam én el
 És a kézből a pohárt elejtem.⁸

A szentek itt emberi tulajdonságokkal (bort isznak) vannak felruházva, mint a görögök pogány istenei. A pénteket és a vasárnapot is személyesítik és azért mondják: Szveta Pétka és Szveta Nedelya. Ha valaki vasárnapon dolgozik, pl. arat, akkor azt hiszik, hogy ahány rendet vág a kaszával, vagy a sarlóval, annyi vágás lesz a Vasárnap testén s azért megboszulja magát az embereken. Szent Illés a mennydörgés és az eső

¹ Szent-hegy-Athoszhegy (Szveta-Gora), ahol a gör. keletieknek 20 kolostoruk van és bennük mintegy 5000 különböző nemzetiségű szerzetes tartózkodik j ott van a Nemanya István által alapított „Chilendár“ szerb kolostor is.

² E legendát Karadzity V. István népdalgyűjteményéből vettem.

Istene. Sok képen láttam szakálas, ősz embernek ábrázolva, és valami lándzsa félét tart a kezében, mint a görög Poseidon, szürke négyes fogatán vágat a hömpölygő felhők között. A menydörgés a nép hite szerint Szent-Illés kocsijának dübörögése (iyuti sze szveti Hija), villámlásnál haragszik Szent-Illés, aki az ördögöket és a sárkányokat (halé) üldözi. Sokszor fölajzott nyillai ábrázolják és ha a villám lecsap valahová, akkor azt mondják: ez az istennyila, illetőleg Szent-iiiés nyila, aki az ördögöket akarta lelőni. Az ördög fut Illés elől és igyekszik elbújni, legtöbbször egy fa alá megy, vagy a kutyába száll s azért menydörgés alkalmával nem tanácsos fa alá menni vagy a kutyát maga mellett megtúrni, különben az embert is könnyen baj érheti. Szent-Illés ünnepét nyáron ünneplik, amikor a legnagyobb zivatarok a leggyakoribbak, t. i. július 20-án. (aug. 2). Szent-iiés azonban nem tudja, mikor van a nevenapja és mindig kérdezi nővérét, Máriát, de Mária nem akarja az igazat megmondani, hanem mindig azzal hitegeti, hogy később van, ha pedig elmúlt, akkor azt mondja neki, már régen volt. Az igazi napot nem meri megmondani, mert illés nevenapján annyit nyilazna örömeiben, hogy tüzes nyilaival meggyújtaná és felperzselné az egész világot. Két-három nap múlva Illés-napja után, szinte következetesen várják az esőt, mert akkor már megtudta illés, hogy a nevenapja nem régen volt s azért örömeiben dörög és esőt ad. Nagy baj az, hogy a szerbek sok ünnepet ünnepelnek s azok legnagyobb része a nyári hónapokra esik, a legnagyobb munka idején. Természetes, hogy ebből kiszámíthatatlan kára van a földművelő népnek. Így magában Illés havában, júliusban nem dolgoznak 8-án, Szent-Prokópius napján,

nem dolgoznak 13-án, mert akkor Mihály arkan-
gyal van. Ha pedig ez az ünnep valamely falu-
ban búcsú is, akkor két napig nem dolgoznak.
Július 18-ára Tüzes Mária (Ognyana Maria),
20-ra Illés-napja, 22-re Mária Magdolna (a nép-
hit szerint a kettő Illésnek nővérei) 26-ra Trnova
Pétka, 27-re Pantelejmon mártir napja esik. Ennyi
ünnep egy hónapban! Es ha hozzá vesszük, hogy
valamelyikük egyúttal búcsú is és az két napig
tart, akkor igazán csodálkozni kell, hogy maguk
az egyház vezető férfiai nem intézkednek, hogy
ez a szomorú állapot megszűnjék. A férfiak ugyan
nem sokat törődnek az ünnepekkel, de a nők
most is minden második napon ünnepelnek, ma
nem szabad (ne valya) varrni, holnap nem sza-
bad fonni, holnapután mosni és így haszontalan
semmivevással múlik el az idő. Ujabb időben
maguk a szerb asszonyok is belátják ennek az
állapotnak lehetetlenségét és munkájukat végzik,
tekintet nélkül az ünnepekre. Sajnos azonban,
még nagyon kevés ilyen asszony van, a legtöbb
saját lustaságának ápolására a régi hagyományok-
hoz hiven ünnepel.

A vallással kapcsolatban szóinunk kell még a
búcsúheiyekről és a búcsúkról. A szerbeknél a
búcsúhelyeknek nem annyira vallásos, mint nem-
zeti jelentőségük van. A fruskagórai kolostorok-
ban szerb deszpotáknak, fejedelmeknek és kirá-
lyoknak hamvai nyugszanak és annál nagyobb
tisztetben részesül valamely kolostor, minél több
erekyét őriz, vagy minél kiválóbb nemzeti szent
van e kolostorban eltemetve. A legnépesebb és
a legnevezetesebb a ravanicai búcsú Szent-Vid-
napján (jun. 28-án), a szerencsétlen rigómezei
csata és Lázár cár halálának évfordulóján. A ra-
vanicai kolostort eleinte Vrdniknak hívták, a kö-

zelében levő község nevével azonos, de midőn a törökök üldözései elől házáat cár hamvait az általa alapított ravanicai kolostorból, Szerbiából ide hozták át, a nép házáat cár iránti tiszteietből a kolostort is Ravanicának nevezte eL

A kolostor maga gyönyörű vidéken fekszik, a Fruskagóra hegyoldalán, körülötte pompás szőlők és gyümölcsösök vannak s mintegy 2 kmnyi távolságban húzódik el alatta Vrdnik község, amelytől talán a zárda régi neve is származott. A mostani templom 18ii-ből való, Sztratimirovics érsek jelenlétében ekkor a régi templomból az új templomba vitték és az oltár előtt helyezték el Lázár cár sarkophágját E kolostorban a búcsú napján 10—15.000 ember szokott összejönni az összes szerblakta vidékekről. A hazai szerbeken kívül Szerbiából, Montenegróból, Dalmáciából és Boszniából jönnek sokan és ez a nemzeti ünnep a görög amphiktioniák jellegével bir; dalárdák, guszlárok jönnek össze és a régi rigómezei dalokat énekelve, ébrentartják és élesztik a nemzeti összetartozás és a faji egység érzését A köznépen kívül nagyszámú intelligencia vesz részt a búcsún és a szerbek demokratikus érzésénél fogva, akik társadalmi osztályokat nem ismernek, az úr összeölelkezik a paraszttal, a kolostorban együtt táncolnak, sátorok alatt népünnepélyeket rendeznek és újabb időben szokolversenyeket (tornaversenyek) tartanak, úgy, hogy az ember ilyenkor e tarka tömeget látva, az isthmosi játékokon képzelet magát A különböző szerb népviselet, a különböző nyelvjárások és tájszólások itt láthatók és hallhatók egyszerre. A köznép és a távoli vidékekről jövők, már a búcsú előestéjén összejönnek a templomban, ahol éjjeli misét (bdenije) hallgatnak, majd a szabad ég alatt meghálva, másnap

ismét részt vesznek a nagymisén, ahol megáldoznak és megcsókolják Lázár cár koporsóját. Mint a méhkasban a méhek, úgy a templomban is rengeteg tömeg szokott akkor ki és bejárni.

A kolostornak számos és értékes régisége van, mint Lázár cár aranyozott kelyhe (1389 felirással) és pecsétje; továbbá a szerbiai Ravanica kolostornak adott privilégiumokról szóló oklevele 1381-ből. Ott őrzik Lázár selyem takaróját, amelyet Jefimie nevű apáca készített 1389—1399 között; ott van Milica cárnő arany kelyhe és egy 1414-ből maradt kard, mely a hagyomány szerint Lázár fiának, Lazárevics István deszpotának a kardja volt. E kolostorban maradtak meg Leopold, L. József, III. Károly és Mária Terézia által a szerbeknek adott latin nyelvű kiváltságlevelek is.

A ravanicai kolostoron kívül igen nagyjelentőségű a krusedoli zárda, amelyet Brankovics Maxim püspök a XV. században alapított. A kolostor július 30-án (augusztus 12-én), Szent Angelina napján ünnepli búcsúját. Szent Angelina Brankovics János deszpota és Maxim püspök anyja volt, aki a krusedoli férfiklastrom mellett női zárdát alapított. E kolostor egy ideig a patriárhák székhelye volt (1707—1720-ig), itt tartották az egyházi kongresszusokat és itt temették el a legkiválóbb patriárhákat is, mint Csernovics Arzént, Diákovics Ezsaiást, Popovics Vincét és Jovánovics (Sakabenta) Arzént. Itt nyugszanak az Obrenovics királyi család legkiválóbb tagjai: Obrenovics Lyubica, Obrenovics Mihály fejedelem anyja és Milán király, akinek az utolsó kivánsága az volt, hogy e kolostorba helyezték el örök nyugalomra. Itt temették el az 1848-ban megválasztott Suplikác István vajdát is.

Majdnem minden kolostornak van egy-egy

történelmi nevezetessége; említésre méltó még Sisatovác zárda, ahol Stilyánovics István deszpota nyugszik s a koporsójában egy 1000 aranyat érő, arany nyakláncon függő, smaragddal és gyémánttal diszitett kereszt látható, Sisatovácon temették el Monaszterly Jánost is, az első szerb vajdát

A fruskagórai kolostorok a szerb nemzeti életnek legértékesebb emlékeit őrzik; címerek, ruhák, fegyverek, ékszerek, képek, oklevelek, amelyek a törökök pusztításait kikerülték, e kolostorokban maradtak meg s innen van az a nagy tisztelet is, amely az összes szerbek lelkében él e szent-helyek iránt

Vallásos tekintetben, gyógyító hatásáról a legnépszerűbb és a legtiszteltebb búcsúhely Bázias kolostor. itt augusztus 6-án az Úr színének átváltozásán (Preobrazsenye) és Boldogasszony (Velika Goszpojina) napján (augusztus 15-én) rengeteg nép szokott összejönni. Sokan gyógyulást keresnek és kiki betegsége szerint egy-egy viaszkbábót, lábat, kezet, szívet hoz Szüz-Máriának. A tömeg már az ünnep előestéjén összegyűlik s minden béna és beteg arra törekszik, hogy a kolostorban megháljon, vagy ha a kolostorba nem fér be, legalább a kolostor udvarába törekszik. Másnap a nagymisén (sziuzsba) minden beteg megáldozik (precseszti sze) s mivel oly nagy tömeg verődik össze, hogy egy pap alig képes kiosztani a szentségeket, a nagy tolongásban nem egy beteg rosszabb állapotban tér vissza, mint ahogy odament. Az áldozás és a mise után felmennek a közelfekvő hegyekre és ott három forrásnál megmosakodnak s néhány pénzdarabot bedobnak a medencébe. Itt a búcsúhelyeken azonban nemcsak a betegek jönnek össze, hanem a közelfekvő községek apraja-nagyja. Dudások, he-

gedűs cigányok, tamburások, egész éjjel mulattatják a legényeket és a leányokat, akik a szülőkkel együtt jönnek oda és ott valóságos leányvásárt tartanak. A legények megismerkednek a leányokkal, a mézeskalácsosnál (kolacsár, leceder) búcsúfiát vesznek nekik és a kukoricafosztás után megkérik őket.

*   *

Az évi ünnepkörben legnagyobb és a legjobban tisztelt ünnepe a szerbeknek a karácsony (Bozsity). Ez az öröm ünnepe. Ezen a napon született a Megváltó és ezt a napot tekintik a szerbek az újév kezdetének. Aki ezen a napon jókedvű, az az egész éven át jókedvű lesz. A gyermekeknek nem szabad ezen a napon rosszkodni, mert ha karácsony napján büntetést vagy verést kapnak, akkor az egész éven át hasonlótl remélhetnek. Különösen a gyermekvilágnak nagy örömet hoz a karácsony. A karácsonyt szigorú hat hétig tartó bojt előzi meg, részint, mert azt az egyház előírja, de sajnos, sokszor a zsirosnak nem-léte is még szigorúbb böjtöt parancsol. Karácsonykor azonban akármilyen földhöz ragadt szegény valaki, csak akkor érzi magát boldognak és csak akkor ünnepel igazán, ha azon a nagy napon pecsenye kerül az asztalra. Az utolsó is iparkodik, vagy a keze munkájával keresni néhány fillért, vagy kölcsön vesz, de karácsony napján pecsenyét eszik, mert különben, ha még karácsonykor sem volna zsiros étele, akkor az egész évben nem remélhet ilyet. A jobb módú gazdák, hivatalnokok és kereskedők között, de még az iparosoknál is alig találunk házat, amelyben aznap malac- vagy báránypecsenye nem volna. A karácsonyt nagy előkészületek előzik meg. Az

egész házban nagy sürgés-forgás van, az asszonyok ölik, koppasztják a baromfit, kalácsot sütnek, mert karácsony napján nem szabad sokat főzni, csak éppen a levest és a pecsenyét, a többi már előre el kell készíteni. A malacot, pulykát vagy libát már előre kell leölni, mert vétek volna olyan nagy ünnepen (blág dán) ilyen munkát végezni.

A gyermekek karácsony előestéjét a legjobban várják, ez pótolja náluk a karácsonyfa örömét. A szerb parasztembernél a karácsonyfa ismeretlen, ott a gyermekeknek más örömük van. Már három nappal karácsony előtt éneklük a dalukat: „Danasz dán, szutra dán preko szutra Badnyi dán.“ (Holnapután ilyenkor karácsony előnapja — Badnyi dan). Majd így folytatják:

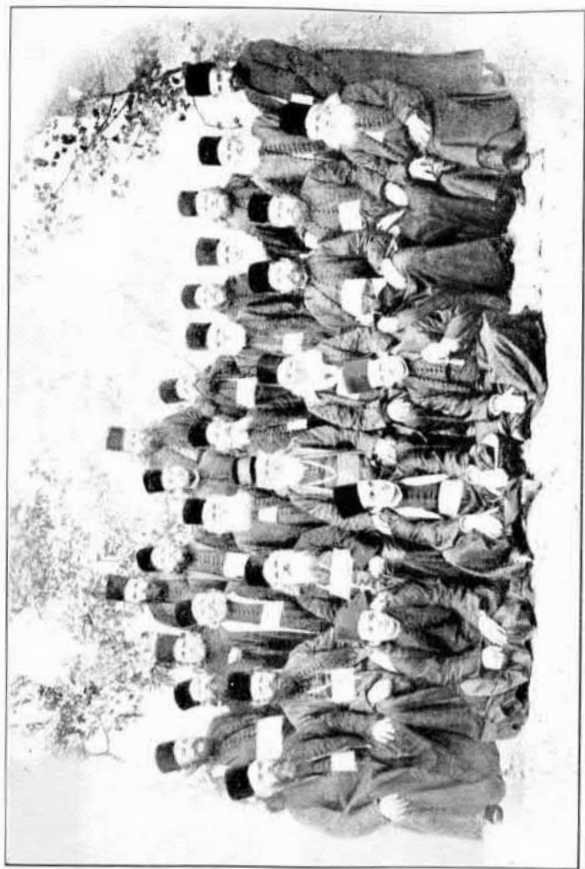
1. Bozsity, bozsity báta
Noszi kitti zláta
Da poziáti vráta
I oboja poboja
I szviti ktityu áo kraja.

1. Karácsony, karácsony zörget.
Arany csokrot hoz,
Hogy megaranyozza az ajtót
És a két ajtófélfát,
És az egész házat végig.

2. U bozsitya tri nozsitya
Prvi rezse pecseniott
Drtioi rezse csészniott
Tretiy rezse kobaszciott.

2. A karácsonynak három kése
Az első a pecsenyét szeli,
A második a pogácsát,
A harmadik a kolbászt.

Karácsony előtt van a „Badnyi dán“, aki ezen a napon megüt valakit, annak az egész évben sok kelése és pattanása (csir) lesz. A Badnyi dán régi pogánykori emlék, a „Bhaga agni-“t, a Bog ognya-t jelent, vagyis a tűz- azaz a napistent tisztelték aznap. A nappal ekkor kezd hosszabbodni (téli napforduló), tehát a Napisten-ség is újjászületik. Ezt az újjászületést kapcsolatba hozták Krisztus születésével és így keletkezett a karácsony ünnepe (bozsity, Bog kicsinyítve bozsity = istenke). Hogy a Badnyi dán ünnepe

Szerb zárdai papok.

a tűz tiszteletét jelenti, bizonyítja az a szokás is, hogy aznap minden gazda egy nagy fatuskót (badnyák) vág le és este e tűzre teszi, úgy hogy annak másnap reggelig kell égnie. A badnyi dán előtt van a „Tucin dán“, valószínűleg a Thut vagy a Thot névből származik ez a szó, ami szintén pogány fényisteniséget, még pedig a hold istenét jelentette.

Öt nappal karácsony előtt van Ignác-napja (Szeveii ignyat), ekkor a házigazda korán reggel behozza a legjámborabb birkáját vagy borjúját (ez a poiassenik) és a háziasszony búza- vagy kukoricaszemeket hint rá. Közben utánozza a kotló, a pulyka és a liba hangját (pi-pi-pi, guszuguszu, me-be), hogy sok baromfia és háziállatja legyen. Ugyanezt ismétlik karácsony napján is. Karácsonykor nemcsak állatot szoktak behozni, hanem aki elsőnek belép a házba, azt leültetik és az említett módon szintén búzát és kukoricát hintenek rá, ez is polassenik. Karácsony előestéjén (badnye vecse) a házbeieiek minden munkát korán elvégeznek és mihelyt szürkülni kezd, kivilágítják a házat és a háziszentnek (szvétac, patron) képe előtt meggyújtják a mécsest (kandilo). Azután a házigazda a gyermekekkel a szérűskertbe megy szalmáért s mialatt szalmát húznak a kazalból, áilatcsaiogató hangokat mondanak: pi-pi-pi, a tyúkoknak; bi-bi-bi, a libáknak; puj-puj-puj, a pulykáknak; stb. Ha mindenki egy jó nyaláb szalmát kihúzott, az apa legelői megy, utána kor szerint libasorban a fiuk követik őt s amint a tornához érkeznek, jó estét és boldog ünnepeket kívánnak a gazdasszonynak, amit ő viszonz. Most bemennek a szobába és először az asztalra tesznek kevés szalmát, majd a ház minden részéről a padlót gyöngéden beszórják azzal a szalmával, amit ma-

gukkal hoztak A szalmával behintett ház jelképe annak az istállónak, amelyben Krisztus született, azért a szalma benn marad a szobában karácsony-harmadnapjáig. Karácsony előestéjétől Szt-István vértanú napjáig nem szabad söpörni, még az istállóból sem a trágyát kihordani. Ha a szalmát szétszórták, akkor az asztalra a háziszentnek képe elé egy szitában szintén kevés szalmát tesznek, arra fektetnek egy szépen diszitett lepényt (kolács), melynek közepén egy néhány szál bazsalikom (boszilyak) van betűzve. Erre a lepényre azután rátesznek egy csésze mézet, egy pénzdarabot (20 fillérest vagy 1 koronást) és egy viasztekercset (kotur) és az egészet még búzával és kukoricával is behintik.

Ha a háziasszony készen van a vacsorával, a terített asztalra behozza a kenyértésztaból sütött lepényeket, amelyek holdat, napot, jobbkezet, egy pár igáthúzó ökröt, juhot, tehenet és valamennyi állatot ábrázolnak, amilyent csak az illető gazda tart. Ez mind pogány emlék és mutatja, milyen áldozatot mutattak be a pogány szlávok a nap és a hold istenének, E pogány szokás olyan mélyen él a nép lelkében, hogy még a keresztény egyház sem tudta egészen kitörölni és olyan hiven ragaszkodnak a régi hagyományokhoz, mintha ezt maga Krisztus rendelte volna el, A házigazda először a tésztaból sütött jobbkezet veszi elő és abból leszel egy darabot, majd a többi kalácsból (zakón) levág egy szeletet és e szeleteket az említett szitára teszi, ez is reggelig ott marad. Másnap pedig korpával keverve és megsózva a szarvasmarhának adják azokat, míg a szitában lévő búzával és kukoricával több napon át a baromfit etetik, hogy jól szaporodjék. Aki az asztalnál ül, mindenki egy pohárral meleg mézzel édesített

pálinkát kap (mediyana rákija). Ez az ital áldozat (libatio), íme, tisztán áll előttünk a pogány áldozat: a búza és a kukorica nem más, mint a gazdának gabonanemű terméséből egy rész, a jelképileg tésztából sütött ökör és tehén, az állatok zsengéjéből való áldozat, úgyszintén a méz a méhészet terméke. Ebből a pogány szlávok foglalkozására következtethetjük: földműveléssel, állattenyésztéssel és méhészettel foglalkoztak.

Ha mindnyájan az asztalnál ülnek, a gazda fölkel, felemeli a poharát és a következő szavakkal kezdi kérni Isten áldását: „Daj Bozse, da docsekámo ovaj práznik i dogodine u szretyi i zdráviyu!“ „Adja Isten, hogy a jövő évben is megérjük ezt az ünnepet szerencsében és egészségben!“ Ha juhász, vagy más cseléd van a háznál, ő is részt vesz a gazda, asztalánál, ő is felköszönti a gazdát s úgy tekinti az egész családot, mintha hozzátartozó volna. A vacsora előtt a legkisebb gyermek imádkozik s csak az ima után kezdik meg a vacsorát. Az ételek mind olajjal főttek, többnyire friss vagy besózott halat szoktak enni és amit csak az asztalra felhordanak, azt mind lehetőleg el kell fogyasztani, mert másnap nem szabad olajos ételt enni. Másrészt, ha mindent megesszük, karácsonyra szép időt várhatnak.

Vacsora után a ház feje, rendszerint a legidősebb tagja a családnak egy zacskóból diót dob a padlóra, a gyerekek pedig nagy örömmel és ujjongással keresik a diót a szalma között és aki legtöbbet tud összeszedni, az a legboldogabb, A felszedett diókat feltörik és mézzel megesszik, de diót csak aznap szabad enni, karácsony napján nem, mert aki akkor is diót eszik, annak abban az évben sok fogfájása lesz. Vacsora után még sokáig elbeszélgetnek, az öregek mesélnek a régi jó időkről, hősökről, hajdúk-

ról, vitéz harcokról, közben néhol kártyáznak is dióra és várják a koledásokat (vertepási).

A koledálás a régi, középkorban tartott isteni színjátékoknak a maradványa. A szerbek ezt a szokást átvették a byzanci görögöktől, ahol a császárok idejében karácsony előestéjén papok egyházi dalokat énekelve az utcán körmenetet tartottak a katonaságtól és ezrekre menő néptömeget kísérve. Legelői régi zsidó öltözetben, álarcosán egy férfi ment, aki Józsefel, Mária jegyesét utánozta, vele volt Mária is szintén álarcban, karján tartva a kis Jézust. Követte őket Heródes király lándzsás testőreivel és kíséretével, a három keleti királlyal, Gáspár, Melchior és Balthazárral. Ezt a szokást utánozzák most is az úgynevezett „vertepási“-k.

A vertep tarka, aranyosélú, kemény papírból készített két tornyú templom, amelynek belsejében Zöld papír a legelőt utánozza, a mezőn pedig a pásztorok legeltetik a nyájukat; előttük áll az angyal, aki fényes csillagra mutat Valamivel beljebb, mintha istálló volna, jászolhoz kötött ökrök vannak, mellettük József és Mária pólyában tartják a kis Jézust. Más vertepben Józsefen és Márián kívül két pásztor van, akik mélyen meghajlanak a Megváltó előtt, mögöttük a napkeleti királyok ajándékot hoznak: Gáspár aranyat, Melchior tömjént és Baithazár mirhát.

Karácsony előtt a tanító kijelölt néhány iskolásfiút, akik a verteppelel a faluban járni fognak és mindegyiknek kiosztja a maga szerepét. Rendesen hatan-heten vannak: Heródes, Gáspár, Melchior és Balthazár, azután Guba, adomázó tréfás öltözetű bohóc és egy pásztor. Velük megy a templomszolga (crkvenyak) is egy nagy kosárral, amelybe az adományokat gyűjti. A királyok

magukra veszik a ministráló fiúk fehér ruháját (stihár), fejükre papírkoronát tesznek, keztyűt húznak és zsindelyből csinált fakardot öveznek fel. A bohóc hosszú botot visz magával és mint farsangkor a fánkot, most is botra tűzi a kalácsot, amit kap. A juhász szőrrel kifelé fordított bundával, hosszú süveg van benyomva a fejébe, a kezében kolompot tart és ezzel mintegy a harangot utánozza.

Amikor a házba belépnek „Rozsdesztvo tvoje, Crizte Bozse nas“, („Krisztus Urunk a te születésed..) kezdetű egyházi dalt éneklük ó-szláv lythurgikus nyelven, majd szerbül folytatják:

Vitlejémti. szlávni grádt. od Boga
 Najvisi szi ti od gráda szvakoga
 Jer iz tebe izágye nam vojvoda
 Iszus drági Davidova poroda.
 Marija ga csiszta djéva porodi
 I tt jaszle ona nyega polozsi
 Dosztjno sze ona nyemu poklanya
 I szVeszélyem szrca szvoga pozdravlya:
 Ti szi nada i uteha szveg szvcta;
 Ti szi szinak Otcza vecsna do véka.
 Ma da lezsis « jaszlama na szlami,
 A carujes na neb eszik nad nami.

Betlehem Istennek dicső vára
 Legnagyobb vagy te valamennyi vár között
 Mert benned született a mi vezérünk
 Drága Jézus Dávid ivadéka
 Mária szülte őt a tiszta Szűz
 És a jászolba lefektette
 Méltósággal meghajlik előtte
 S szívének örömeivel üdvözlí s
 Te vagy a világ reménye és vigasza.
 Te vagy az örökkévaló Apának örök élő Fia
 Ha itt fekszel is a jászolban a szalmán
 De a mennyben uralkodói felettünk!

Ha ezt elénekelték, előlép Heródes, kihúzza a kardját és így szól: Honnan jöttök ti királyok, mi a nevetek és merre mentek, ajándékot kinek visztek?

Gáspár: Én vagyok Gáspár, Perzsia királya, kelet felől csillagot láttam az égen és megtudtam, hogy új király született, hódolatomat és ajándékot viszem neki. Ezzel kivont kardjával Heródes kardjára üt.

Melchior (arca egészen kormos): Én vagyok Melchior, Arábia királya, kelet felől csillagot láttam az égen s megtudtam, hogy új király született, hódolatomat és ajándékot viszem neki. Kardjával ő is Heródes kardjára üt,

Balthazár: Én vagyok Baithazár, Babylon királya, kelet felől stb. Ugyanazt mondja, amit az előbbieket és a végén ő is Heródes kardjára üt.

Ha ezt elvégezték, előlép a pásztor és tréfásan előadja, mint szedte rá a gazdáját a számadásnál, hány birkát lopott, ölt stb. A végén pedig arra fordítja a dolgot, hogy adjanak neki valamit:

Misajte sze u dzsepove
U pikszlu trpájte J
Koji dukát, koji dva
Ko sta ima neka da.
Ali dukát mnogo kosta
Pét forint bitye doszta
Deszct kruna iste Koszta
A potura vatna oszta.

Nyúljatok be a zsebekbe
És dobjatok a perselybe.
Egy-két arany nem olyan sok
Ahogy telik úgy adjatok;
De lia arany oly nagy összeg
Öt forint is elég lészen.
Tíz korona monda Szilárd
A fillér még nektek marad!

Végre a bohóc néhány hős-tettet mond el tréfásan az ő vitéz katonai életéből, de természetesen ő is ott fejezi be a mondókáját, hogy adakozzanak:

Guba, gubuje
Dobro jede i pije,
Nezna dobro csitati
Al zna dobro iszkati i
Krajcaricu u kutijicu
Kobaszicu u torbicu
Kolacsity na stapity
Hajd' da idémo!

A guba csak gubál
Jól iszik és zabál,
Nem tud jól olvasni,
Annál jobban koldulni.
Egy krajcárkát a skatulyába
Kolbászt még a tarissnyába
Itt van a bot adjatok kalácsot
Most már megyünk!

Ha ajándékot kaptak, megköszönik szépen és boldog ünnepet kívánva a gazdának a szomszéd-

hoz mennek, Mivel nagyobb falvakban karácsony előestéjén nem mehetnek be minden házba, karácsony első és második napján folytatják az útjukat. És mivel minden házban megkínálták őket édes pálinkával vagy borral, néha a vertepásik (betlehemesek) nagyon jól megáznak, mire hazatérnek.

Másnap korán reggel, már 3—4 órakor, dörmögnek a mozsarak és jelzik az örömnépet Hajnalban kezdődik a reggeli mise (jutrenye) és bármilyen ritkán járnak a szerbek a templomba, akkor minden templom tele van. A templomból jövők e szavakkal köszöntik egymást: „Crisztosz sze rodi!“ (Krisztus született), a felelet pedig: „Vaisstinu rodi!“ (igazán született).

Hajnalban a házban levő legény vagy leány a forráshoz megy friss vízéért, hogy ezzel a tiszta, érintetlea (nem szabad belőle inni) vízzel a karácsonyi pogácsát (csesznicát) csináljanak, A pogácsába egy pénzdarabot tesznek (azt, melyet az előző napon a szitába tettek) és azzal együtt megsütik. Ha Megvan sütve, akkor a héját mézzel bekenik és?gy tálon az asztalra teszik. Ebéd előtt a családapa előveszi a pogácsát és annyi darabot tör le belőle, ahány fej van a házban, mindenkinek egy darabot ad, még azoknak is, akik pl. a katonaságnál vannak, vagy Amerikába vándoroltak. A megmaradt részt azután az állatok közt osztja ki, külön darab jut a lovaknak, ökröknek, juhoknak stb. Aki a pénzdarabot megtalálja a családtagok közül, azt abban az évben valami különös szerencse fogja érni. Ha pedig valamely állatnem ditabjában van a pénz, akkor a gazda nagyon szerencsés lesz azokkal az állatokkal, nagyon jól fognak szaporodni abban az évben.

Amint a gyermekek reggel felkelnek, megmosakodnak és egy darab kolbászt vagy pirított szalonnát kapnak kenyérrel reggelire, ez az első étel a böjt után. Kilenc óra felé megkezdődik a nagymise (szluzsba) és akkor a háziasszony kivételével mindenki a templomba siet, útközben egyre hangzanak a „Chrisztosz sze rodi“ üdvözlő szavak. Ebéd előtt a háziasszony az asztalra egy tálba füstölt húst és kolbászt tesz, azonkívül még néhány kalácsot (proszkurica) hoz be, ezeket füstölővel (kandilo, kadionica, thuribuium) megtömjejezi, azután egy proszkurát néhány kolbászdarabbal a tányérra téve, megcsókolja azt és azt mondja: neka bude mojim P ... za dusu (legyen az P ... lelki üdvösségére). Egy fiú átveszi a tányért és így elviszi a szomszédnak. Ott hálával fogadják a tányért és azt mondják: „Bog da proszti“ (Isten fizesse meg), A fiú viszonzásul innen is egy kalácsot és néhány kolbászdarabot kap és ha ez is valakinek üdvösségéért volt, szintén visszamondja: Bog da proszti! Az egész eljárást „za dusu davat“-nak nevezik. Ha ezt elvégezték, leülnek a terített asztalhoz a miután a főt említett pogácsát (cséznică) szétosztották, levestel kezdik meg az ebédet. Az efrő napon szárnyasokból nem esznek húst, a pecsenye mindég valami négy lábú állat húsából való s amint az asztalra hozzák, a régi szokás szerint fegyvert sütnek el.

Ebéd után minden fiatal lepény vagy nemrég megházasodott fiatalember fölszerszámozza a legjobb lovát, szép takaróval befedi, apró csengetyút tesz a nyakára és sörényét díszesen kifonva, kilovagol az utcára. A templom, vagy a község ház előtti téren összejönnek többen és ott egy versenylovaglást rendeznek, ez a karácsonykergetés

(jurénye bozsitya). Az öregek az ablakból, vagy ha szép idő van, kijönnek az utcára és úgy nézik a fiatalok örömét és versengését. A futtatásnál nem egyszer szerencsétlenség is történt, mert téli időben a kipihent lovak a szabadba érve megvadulnak és a 15—18 éves suhancokat könnyen ledobják magukról, vagy pedig a heves futástól elvakultan nekimennek a fáknak vagy más akadálnak és kárt tesznek maguknak és gazdájuknak. Karácsony első napján ritkán táncolnak, azt tartják, hogy ez oly nagy ünnep, amelyen nem is illik (ne vaiya) táncolni, vagy mulatságot rendezni. Még a városokban is beszédákat és a szeiúkat (hangverseny) csak karácsony második napján tartják. Karácsony második napján azonban egész nap táncolnak.

Jellemző az egyes vidékekre, hogy karácsony második napján azok a fiatal menyecskék (sznájke), akik abban az évben ősszel férjhez mentek, meglátogatják a komát (kum) és diszes tarisznyában kény ér tésztából sütött koszorús kalácsot (koiács) hoznak neki, azonkívül egy üveg bort és néhány almát vagy narancsot, rendesen annyit, ahány gyerek van a koma házában. A kum nagyon szívesen fogadja a menyecskét, megkínálja pecsenyével, tésztával és borral és bármennyit is szabadkozik, minden ételből egy darabot kell vennie, hacsak meg nem akarja sérteni a vendégszerető házigazdát. Az asztal egész nap terítve van és boldog-boldogtalant, aki csak jön, azonnal az asztalhoz ültetik és pazarul megvendégelik. Úgy szólván erővel megtömik étellel és itallal. Szép vonásuk a vendégszeretet, de annak van nagy hátránya is. A hosszú bojt alatt koplálnak vagy nagyon rosszul táplálkoznak, ellenben ha elérkezik a nagy ünnep, nem tudnak mértéket tartani

sem ételben, sem italban. Azon a napon nem azért esznek, hogy a testi szükségleteiket kielégítsék, hanem teletömik a gyomrukat mindenféle ételekkel, hogy nagyon gyakran meg is betegszenek tőle. Nincs bennük az a takarékoság és a józan beosztás, mely főleg a sváboknál észlelhető. Régebben, amikor még minden olcsó volt, könnyen lehetett heteken át dárídózni és mulatni; most azonban elmúlt annak az ideje és mivel erről még most sem akarnak leszokni, természetes, hogy az elősegíti az anyagi romlásukat és gyengíti őket a többi nemzetiséggel való versenyben.

Közvetlen karácsony után, illetőleg annak harmadnapján van Szent-István (Szveti Szteván) vértanú napja. A katolikusoknál István vértanú napja karácsony második napján van, a görögkeletieknél azonban a karácsony maga két napig tart és csak a harmadik napon van Szent-István ünnepe. Aznap korán reggel kisöprik a szalmát a szobából és azt a legények leginkább lóháton kiviszik a szőlőbe. Néhol a háziasszonyok kevés szalmát megtartanak tavaszig és a kotlók fészkebe teszik, hogy minél több csirkét költsenek ki. Ha karácsony napján szép és meleg idő van, akkor a húsvét csúnya lesz, mert azt szokták mondani: „zelen bozsity, beo uszkrsz“ (zöld karácsony, fehér húsvét). Ha karácsony napja ködös, akkor jó termés és bő esztendő iesz.

A karácsonyi pecsenyéből egy darabot (ha malac, akkor a fejét) megtartanak süelve egész újév napjáig, mint mondani szokták, kis karácsonyig (máli bozsity). Karácsonytól újévig terjedő időközben az asszonyok nagyobb munkát nem végeznek, nem szőnek, nem fonnak, sem kenyeret nem sütnek.

A katolikus szerbeknél, a bunyevácál és

a sokácoknál ugyanazokat a szokásokat találjuk. A kereszténység felvétele előtt nem volt köztük különbség, a pogány áldozatok hihetőleg egyformák voltak és nagyon természetes tehát, hogy a kereszténység felvétele után is a megmaradt pogány szokások és emlékek azonosak. A különbség legfeljebb abban lehet, hogy a katolikus egyház nagyobb eréllyel üldözte a pogány szertartások maradványait és így azokból kevesebb emlék is maradt, mint a gör. keleti egyház hiveinél. A házat szalmával hintik be, épügy mint a gör. keletiek, karácsonyi koszorús kalácsot (bozsitynyák) fonnak s a kalácsok mellé az asztalra teszik a zöld búzát, amelyet Luca-napján vetettek el. A szent estén meggyújtják a hármasszertartást és egész éjjel égni hagyják. A gyertyák itt azt a csillagot jelentik, mely Krisztus születését jelezte. Vacsora előtt mindenféle házieszközt hordanak össze és az asztal elé teszik, hogy Isten áldása kísérje munkájokat. A polazsenik (polozsnyik, polozsnyák) éppen olyan szívesen látott vendég a bunyevácoknál, mint a gör. keleti szerbeknél. Amíg a gyermekek a szalmán játszanak és jól vigyáznak, hogy el ne aludjanak, nehogy az asztallábhoz kössék őket, az öregek éjfél misére mennek és mise után boldog ünnepeket kívánnak egymásnak.

Karácsony után az első ünnep az újév (nova godina). Krisztus megkeresztelésének (körülmetélés) és Szt.-Vazul a bazilita szerzetes-rend megalapítójának emlékét ünneplik ezen a napon. Azért ezen a napon kis pogácsát sütnek és a tésztát három vörösfonállal átkötött szalmaszállal több helyen átszúrják, mintegy lepecsételik. Ezt a pogácsát vaszulyicának hívják. Ha ez megvan sütvé, mézzel vagy zsírral bekenik a héját és a szom-

szédok ismét kölcsönösen egymásnak küldik halottaiknak lelkiüdveért (za dusu), mint karácsonykor a proszkurát. A nép azt hiszi, hogy a halottak a túlvilágon épugy élnek, mint itt a földön és azért, ha ők valamit a szegényeknek adnak, legyen az akár ruha, akár étel, a túlvilágon a halott is megfogja kapni ugyanazt. Azért ieikidvösségeért nemcsak ünnepek alkalmával lehet adni, hanem bármikor, pl. ha a gyümölcs között a dinnye vagy a szőlő megéri, a felnőttek nem ízlelik meg előbb a gyümölcsöt, amíg az elhunyt apjuk vagy esetleg meghalt gyermekeiknek leikidvösségeért nem adtak belőle.

Minden faluban a tanító vagy a kisededvónó néhány újévi felköszöntőre betanítja a gyermekeket és újév napján már korán reggel felkelnek, 5—6-an összeverődnek és házról-házra járnak boldog újévet kívánni (csesztitaju novu godinu). Néha két csoport össze is verekszik azon, hogy melyik menjen előbb valamely házba, mert azt jól tudják, hogy az elsők többet kapnak, mint a későbbiek. Nagyon szép kedves látvány apró 5—6 éves csöpségeket nézni, amint három-négy-soros verset felmondanak, kezet csókolnak a mamának, a papának és már előre nyújtják kis kezecskéjüket, hogy néhány fillért kapjanak. Az apát így köszöntik fel:

Szrce moje sto te tako-voli
 Za iebe sze ocse miii moli
 Da ti danasz szvemogtttyi [da.de](#)
 Sto na szvett. najbolyeg [isna.de](#) I
 A sto bi ti jos zseiio drttgo?
 Zsíveo ocse jos dttgo i mnogo!

Az én szívem, mely téged ttgy szeret,
 Imádkozik jó atyám éretted.
 Hogy minden mi e világon drága
 Neked juttassa Isten jósága.
 De mit is kívánjak még egyebet?
 Egészséges, jó hosszú életet!

Az anyát pedig így üdvözlük:

A sta da Ti iselim
Mila majko szád?
Szvaktt radoszt, szretyu.
A nikakav jad.

Neked édes anyám
Most mit kívánhatok?
Öröm-, boldogságot
De semmi haragot!

Január 6-án (az újnaptár szerint 19) van vízkereszt (bogojavlyenye). Ezen a napon minden házból elmegy valaki a templomba és egy üveg szentelt vizet hoz. Ez nem más, mint tiszta forrásvíz, amelyet kádban a templom előtt a pap megáld és megszentel. A palack, amelyben ezt a vizet hozták, néhány szál bazsalikomot (boszilyak) tesznek és azt a vizet az egész évben megőrzik. Ha új kutat ásnak, vagy ha a meglévő kút tisztátlanná vált, egy kevés szentelt víz (vodica) beelőntésével megtisztítottnak tartják. Ha valakinek valamely testrésze fáj, akkor a fájós tagot ezzel a vízzel megdörzsölik és megmossák, a fájdalom ettől elmúlik.

Másnap Keresztelő Szt.-János (Szveti Jovan Krsztitoly) ünnepét tartják, ez nagyon sok családnak a védőszentje, házi patrónusa. A nép ezen a napon a legnagyobb hideget várja; ha valaki fáztékony, akkor azt mondják, didereg, mintha János-fagy volna (kao da je Jovanszki mraz).

Január 14-én (j, 27-én) van Szt.-Száva ünnepe. A gör. keletiek közül egyedül a szerbek ünneplik; olyan nemzeti ünnep ez náluk, mint a magyaroknál Szt-István király napja. Szent-Száva az első szerb királynak, Nemanya Istvánnak a fia, a szerbiai egyház szervezője. A bogumil eretnokség megszüntetése Szerbiában az ő érdeme s ő osztotta fel Szerbiát hat püspökségre. Most mint az iskolák patronusát ünneplik s azért ünnepnapján a fiuk nemzeti dalokat szavalnak az iskolában, sőt néhol az a szokás is megvan, hogy aznap

délután a fiúk kólót táncolnak valamely nagyobb táncteremben dudaszó mellett.

A farsang (meszojegye) a gör. keletieknél 5—10 hétig tarthat Akkor vannak a mulatságok és a lakodalmat bár azok most nem olyan gyakoriak, mint ősszel. A farsang utolsó előtti hete, u. n. zadusna nedelya (lelki hét), az utolsó a fehér hét (béla nedelya). Ezen a héten az asszonyok nem dolgoznak semmiféle kézimunkát. A fiúk és a leányok főleg, ha szép meleg tavaszi napok vannak, kimennek a mezőre virágot szedni és játszani, vagy pedig a faluban hintákat (iyulyáska) csinálnak, olyan formán, hogy egy-két láncot odakötnek egy erős faágra és a két lánc közé egy deszkát feszítenek, hogy jó ülésük legyen. Arra ráül valaki, ketten kötéllel előre és hátra tolják. A kisebb fiúk a falu előtt vagy a templom előtti téren labdát, kacskát játszanak, métáznak, süllöznek stb. A süllözésnél úgy játszanak, hogy összeállnak 6—7-en körben; mindegyikük nagy botot tart a kezében és azt egy kis gödörbe támasztja. A kör közepén van a nagy gödör, abba akarja a hajtó (szvinyár) bekergetni a süllőt, ami nem más, mint egy gömbölyű kő vagy fadarab. A körbeállóknak az a céljuk és törekvésük, hogy a süllő abba a gödörbe be ne jusson, azért mindegyik, mihelyt közelébe jut, elüti magától. De a hajtó sem tétlen, amint valaki helyéről elmozdítja a botot, hamar odateszi az övét és ha az sikerül neki, akkor az lesz a hajtó, akit kiszorított. Kicsit veszedelmes játék, mert a hosszú botokkal gyakran megütik egymásnak a lábát vagy a fejét.

A farsang utolsó vasárnapját húshagyó vasárnapnak (pokládé) hívják és este majdnem minden faluban az utcákon három-négy helyen nagy

tüzet raknak. Ott azután összejön a fiatalság, táncolnak, mulatnak a tűz körül és át is ugorják a tüzet. Ezt a tűzugrást „privej“ vagy priveknek hívják és valószínűleg a régi pogány tűzimádásnak a maradványa.

A farsang vasárnapját követő hétfő a csiszti ponedelyak (tisza hétfő), tisztának talán azért nevezik, mert minden zsíros edényt megmosnak, mivel azután következik a legszigorúbb bojt (uszkrnyi poszt). A tisza hétfő a farsangi boldok napja, álarcosán mindenféle tréfákat és komédiákat űznek, felöltöznek medvéknek, madárijesztőknek, indiánoknak stb. De e sok telifő között nagyon gyakran véres hétfő is van. Vasárnap és hétfőn egész nap isznak és esznek s amit addig lelkük mélyében rejtettek, azt most a bor és a pálinka felszínre hozza. Minden község-ház előtt kakastollas csendőrök vannak ilyenkor, akiknek láttára, szerencsére, a jókedvűek elvesztik a bátorságukat.

A farsangi maszkok között leggyakoribb a „medve“ (medvéd). Úgy a gör. keletieknél, mint a bunyevácoknál látható és úgy látszik szintén valami pogány szokásra vezethető vissza. A medvét ábrázoló legény hosszú, földigérő és szőrrel kifelé fordított bundát vesz, a fejére egy ócska zabos tarisznyát (zobnica) húznak, amelyen kis nyílást hagynak a szemnek és orrnak. A tarisznyának a két végét megkötik, mintha azok a medve fülei volnának. A dereka körül hosszú és vastag láncot csavarnak és e láncnál fogva vezeti a medvét a medvetáncoltató, aki szintén valami álarcot hord, vagy az arcát feketére, szemöldökeit és az ajkait vörösre festi ki. Az egyik kezében ócska szitát vagy tepsit visz a másik kezében egy nagy bunkósbotot tart és

aazzal üti a tepsit vagy nógatja vele a medvét, hogy táncoljon. A medvét rengeteg: gyermeksereg kíséri és egyre kiabálják: „igraj maio médo“ (martyinye), mire ez, ahol néhány krajcárt vagy bort kaphat, el is járja a táncát

A bojt első hetét tiszta hétnek (csiszta nedelye) hívják, a bőji hatodik hete virágvasárnaptól kapta a virágos hét nevét (cvetna nedelya), aZ utolsó a nagy hét (velika nedelya). Virágvasárnap (cvéti) előtt van Lázár szombatja (Lazárova szubota). A kis gyerekek ezen a napon megáldoznak, azután egész nap csengetyükkal játszanak, fűzfa sipot fújnak, délután pedig a mamáik felöltöztetik őket ünnepi ruhába és vecsernyére küldik. Vecsernye után a pappal és a kántorral egyházi dalokat énekelve, párosával mennek a falu közelében levő fűzeshez, vagy folyóhoz fűzfaveszszőkért (vrbica). Ez a menet annak az emlékére történik, amikor Krisztus számárháton belovagolt Jeruzsálembe s a kis gyerekek virágokkal fogadták és ruháikat terítették le, amerre ment.

A bőjtöt régebben szigorúbban tartották meg, míg most, ma-holnap a bőjtnek csak a neve fog fennmaradni. De nem is lehet megkövetelni, hogy olyan időben, amikor a mezei munka már megkezdődött és mindenfelé szántanak, vetnek, kerti növényeket ültetnek, akkor munkás embertől igazán nem lehet kívánni, hogy olyan silány táplálékkal éljen. A keletieknél ugyanis sokkal szigorúbb a bojt, mint a katolikusoknál. Ezek hetenkint háromszor tartózkodnak a húsevéstől, de a szerbeknél egész héten át kell bőjtölni és még tojás, túró, tej is zsíros étel számba megy. A bőjt alatt a szegényebb néposztály nem eszik mást, mint hagymát, heringet, sült burgonyát, besózott halat vagy szilvalekvárt száraz kenyérral.

A szegény liszurában és likában még kenyeret sem esznek, hanem puliszkát, (kulya, palenta) és málét (prója), csak kevés azoknak a száma, akik olajjal főznek és meleg ételt esznek.

A legszigorúbban tartják a böjtöt most is a nagyhéten. Csütörtök este már megkezdődik az éjfélig tartó mise (bdenije), nagypénteken aztán semmiféle mezei munkát nem végeznek, hanem virágokat gyűjtenek és azt elviszik a templomba, hogy Krisztus sírját (Bozsji grob) feldíszítsék. Délután nagymise van a templomban, ez volta-képpen Krisztus temetése. Mise után sokan meglátogatják a szent sírt, ahol a falusi legények közül ketten puskával őrt állanak. A feszületet megcsókolják és néhány fillért tesznek a perselybe. A harangok a mély gyász miatt nem szólnak, hanem a templom udvarán egy fára akasztott széles deszkát (kiepalo) ütik két fakalapáccsal. A fiúk versenyeznek abban, hogy ki tud jobban kalapálni és ha az ember ilyenkor a falun keresztül utazik, egész nap mindenfelől nagy zakatolást hallhat. Az asszonyok tojásokat pirosítanak, tésztát sütnek, ablakokat tisztítanak, mindenütt nagy sürgés-forgás van, mert közeledik a várva-várt nagy ünnep, a húsvét (Uszkrasz). Nagypéntektől harmadnapra, azaz vasárnap hajnalban van a feltámadás (nem szombat este mint a katolikusoknál). A reggeli misére kalapálva szólítják a hívőket a templomba és csak a feltámadás után szólnak meg ünnepélyesen a harangok és mozsarak. A nép most is a karácsonyi üdvözlésekhez hasonlóan e szavakkal üdvözli egymást: „Chrisztosz vaszkresz V. (Krisztus feltámadt!) „Vaisztinu vaszkresz!“ (Valóban feltámadt!) hangzik a válasz. S mint karácsonykor az első étel a kolbász volt, úgy most a piros tojás. Ennek a héját nem sza-

fead akárhová dobni, csak az ajtó mögé a sarokba, arra a zöldfüves hantra (bu sza tráva), amelyet azon a napon a legelőről odahoznak.

Ha szép idő van, húsvét második napján nagy körmenetet (litija) tartanak. A pap templomi zászlókkal kimegy a búzaföldekre, ahol mindenki térden állva kéri Isten áldását a termésre. Miután az imáikat itten elvégezték, a temetőbe mennek. A temetőben minden házból egy asszony vagy leány a család halottainak sírjánál várja a papot, magával hozva a halottas könyvecskét, bort, mindenféle tésztát és húst könyöradományul a szegényeknek. A pap sorban jár a sírok közt, minden család sírjánál megáll és a halottak lelkiüdvösségeért requiemet mond, miközben a halottaknak a neveit felolvassa, a sirdombokat borral leönti. Ha ez megtörtént, akkor a háziasszony vagy aki a család részéről jelen van, a magával kihozott ételt kiosztja az ott várakozó szegényeknek. Sok helyen több szomszéd összejön és a férfiak és nők leülnek a sírok mellett, a földre leteritenek egy abroszt, az ételeket arra ráteszik és a halotti |prhoz hasonlóan szeretet-lakomafélét tartanak s az odahozott ételeket közösen elfogyasztják. Ha a pap végig járja a temetőt, akkor mindnyájan visszatérnek megint a templomba. A papoknak ilyenkor van a legnehezebb dolguk, mert a mise már reggel 9 órakor kezdődik és csak d. u. 1— $\frac{1}{2}$ órakor végződik.

Egyházilag még a húsvét harmadik napját (kedd) is ünneplik, de ekkor már alig tudnak valamit az ünnepről, a köznép: szántás, vetés kivételével, mindenütt dolgozik.

Húsvét után az első vasárnap a kis húsvét (Máli Uszkrasz). Ekkor történik a testvérré fogadás (a pobratimsztvo vagy poszesztrimsztvo, fivér

vagy nővér fogadás). A szerbeknél már a legrégebb időkben szokásban volt, hogy ha valakinek nem volt fi- vagy leánytestvére, valamelyik ismerősével összebarátkozott és azt testvérenek fogadta. Az életben azután ezek úgy tekintettek egymásra, mintha igazi testvérek volnának és a legnagyobb bajban sem hagyták el egymást. Kralyevics Márkónak fogadott testvére Obility Milos volt és már láttuk, hogyan harcolt Márko barátjáért a vilával. A testvérré fogadás most is megvan, de már nem olyan komolyan, mint régebben volt. Most egy-egy szerelmes legény arra használja fel az alkalmat, hogy ideáljától vagy más szép leánytól büntetlenül néhány csókot kapjon. Vasárnap ugyanis vagy másnap délután a legények és a leányok ünnepi ruhában összejönnek a folyó vagy érmelleti játszótérre (igraliste) és ott táncolnak, énekelnek egész délután. A leányok ekkor fűzfagalyakbói egy koszorút fonnak, a vízbe mártják, azután ketten tartják, a felavatandó testvérek pedig a koszorú előtt egymással szembe állnak, helyben háromszor megfordulnak és ugyanannyiszor csókolódnak a koszorún keresztül. Végre még kölcsönösen egy-egy tojást nyújtanak egymásnak, szintén a koszorún keresztül. Fehértemplom vidékén ezt a szokást „kumacsanye“-nek hívják.

Több helyen és köztük az én szülőföldemen is, húsvét második és harmadik napján van a búcsú; nézzük már most a szerb búcsú lefolyását. Egy-két héttel a búcsú előtt a házigazda, ha a városban vagy valahol más falubeli rokonaival találkozik, meghívja őket a búcsúra. A meghívás úgy történik, hogy egy zsemlyét és néhány almát vagy citromot átad az illetőnek (sokszor más által elküldi és kéri, hogy arra a napra jöjjön el hozzá vendégségbe. A meghívott, ha csak meg

nem akarja sérteni a rokonát, kötelességének tartja, hogy a meghívást elfogadja és a búcsúra elmenjen. Különben, ha ő maga el nem megy, akkor nem is számíthat rá, hogy ő hozzá jöjjön valaki. Megesik gyakran, hogy egy és ugyanazon család egy napra kétfelé van híva és akkor mind a két helyre kell valakinek elmenni, ilyenkor rendszeren az apa és az anya egyik helyre mennek, míg a fiatalok a másik helyre; ahol csupa öregek vannak a háznál, oda az öregek mennek örömet; a fiatalok pedig a legényes és leányos házhoz mennek szívesebben, A házigazda, ha búcsúja van, több faluból is meghívja a rokonait és ha mindnyájan eljönnének, legalább is 10—12 személyre számíthat. Azért nagyban készül, hogy vendégeit minél fényesebben fogadhassa. Az aszszonyok napokon át takarítanak, tisztogatnak, mosogatnak, meszelnek stb, A férfiak ezalatt bárányokat, malacokat, sőt ha több vendéget várnak, süldőket és juhokat ölnek, aszerint, hogy mennyi vendégre számíthat. Végre megérkezik a várva várt nap, délelőtt 10 órától kezdve 12 óráig egymásután szakadatlanul vágatnak a pompás fogatok és diszes kocsik, mindegyik 4—5 személlyel. Az egész falunak ünnepies külseje van, mindenki kint van az utcán és várja a vendégeit; mindenki nézi a felvonuló diszes kocsikat. Az egyiket szép lovai miatt dicsérik, amazt drága szerszámai miatt magasztalják, itt szép gazdag leány voit a kocsin, ott meg egy délceg legény pompásan hajtja a lovakat; ilyenféle diszkurzusok közt várják a megérkező vendégeket, A kapu nyitva van, nagy szégyen volna, ha valakinek a kapuja be volna csukva és a vendégeknek kint kellene várni a kapunyitásra. Oly helyeken, ahol közeli vasúti állomás van, az állomáson alig van helye a ko-

csiknak, mindenki a megérkező vendégeit várja. Amint a vendégek megérkeznek, az udvarban az egész háznép összesereglik és szinte lehúzza, őket a kocsiról örömeiben. A férfiak barátságos mosollyal és örömteli arccal kezet szorítanak, a kicsinyek sietnek kezet csókolni az öregeknek, amiért néhány krajcárt kapnak és örömeikben még jobban ugrálnak, az asszonyok és a leányok egymást csókolják, ölelik. Igazán öröm nézni, hogy az őszinte naiv vendégszeretetet hogyan nyilatkozik meg az egyszerű falusi népnél. Ilyenkor el van felejtve minden gond, a harag és irigység megszűnik, mindenütt megelégedett, boldog arcokat lehet látni. Bár a búcsúkat nem helyeseljük a velük járó nagy költségek miatt, de viszont meg kell engedni, hogy az ilyen barátságos, családias jellegű összejöveleteket megkívánja a nép jellege és lelkivilága. — Annak a sok és mély érzelemnek, mely bennük van, meg kell nyilvánulni valamiben és jó, hogy a szeretetben nyilatkozik meg. Ebből is látszik, hogy a szerb nagyon poétikus nép.

Ha a vendégek leszállottak a kocsiról, a gazda megparancsolja a fiának vagy a szolgáinak, hogy a lovakat fogják ki és vezessék be az istállóba, ő maga pedig rögtön bevezeti a vendégeket a szobába és asztalhoz ülteti őket, ahol már készen várja őket a meleg és édes pálinka. A vendég felköszönti a gazdát és kéri az Istent, hogy a jövőben is békességben és boldogságban éljenek és minél többször jöjjenek össze. Azután Isten áldását kéri a vetésre és a házi állatokra, majd jó egészséget a gazdának és ha legény vagy leány van a háznál, annak is jó feleséget, vagy vőlegényt kíván. Ivás előtt a felköszöntő azt mondja „Szpászi Bog!“ (Isten segíts!), a gazda azt feleli

vissza: „na szpaszenije“. Ebédig még elbeszélgetnek egy keveset, a házigazda megkérdezi a vendégeit, hogy vannak otthon, egészségesek-e, miért nem jöttek a leányok vagy a legények közül még valaki? stb. Ha már minden vendég megérkezett, akire vártak, mindenki leül a maga helyére, a legidősebb vendég az asztalfőn ül, mellette kor szerint a többi vendégek, az utolsó a házigazda (domatyin), aki legtöbbször állva, egyre kínálhatja a vendégeit. Míg a vendégek a sok kínálásra úgy felelnek: „hvala na asztaiu je“, „köszönöm az asztalon van“, t u előtte van, kivehetne még, de nem bir többet enni. Az ételekben a következő a sorrend: először felszolgálják a marhahús- vagy tyúklevest, a levesben mindig tészta van, rendszeren metélt (rezánci) s igen sok fűszert tesznek a levesbe, borsot, ritkábban paprikát is. Leves után következik a marhahús vagy tyúk- hús paradicsommártással. A harmadik étel szárnyashús rizszel, a negyedik fogás a paprikás, az ötödik töltött káposzta (szárma) kolbász vagy disznóhús főlttél, végre a hatodik fogás a pecsénye, amely malac-, bárány- vagy libasült s utoljára jön a különféle tészta és sütemény. Nem is kell említenem, hogy nemcsak duplán terítenek, hanem háromszor-négyszer váltanak tányért. Ebéd előtt és ebéd közben édes meleg pálinkát isznak (mediyana rákija) a negyedik fogásig, ekkor elviszik a pálinkás poharakat és mindenkinek bort hoznak. Ha a bort behozták, akkor következnek a felköszöntők (nazdravice), először a házigazda felköszönti a legidősebb vendégét, ekkor mindnyájan felkelnek és a gazda körülbelül ilyen szavakkal kezdi a beszédet: „Most pedig kedves vendégeim, Isten éltesse (például) az én sógoromat, aki minket mindnyájunkat megtisztelt

megjelenésével, adja Isten, hogy minél többször lehessen ilyen társaságnak a fénye, éljen sokáig jó egészségben és boldogságban, legyen öröme mindig kedves családjában és amit csak az Istentől kér, Isten hallgassa meg a kérését! („stogod Boga iste, neka uszlisi molitvu nyegovu“). Erre mindenki azt feleli: „Daj Bozse!“ (Adja Isten, úgy legyen I) s azzal mindenki szinig kiüriti a poharat, úgy hogy egy cseppnek sem szabad benne maradnia, ahány cseppet hagyott valaki, annyi rosszat kíván a feiköszöntöttnek. Ez pedig szerényen bevárja, míg mindenki iszik és mindenkinek azt mondja: „na zdravlye!“ (egészségére!), végre megköszöni a jó kívánságait e szavakkal: „Amit az Istentől kértünk, Isten hallgassa meg kérésünket!“ s ezzel maga is kiüriti a poharát. Az ebéd, ha 12 órakor kezdődött, rendszeren 2—3 óráig tart, de akkor sem viszik ki az ételeket, a pecsenye és a tészta egész nap az asztalon van.

Ebéd után a leányok és legények felöltöznek és kimennek a táncra (kod kola)« A tánc a templom előtt van nyílt téren, itt játszik a dudás vagy a cigánybanda; tamburaszó mellett ritkán táncolnak. Városokban és némely nagyobb községekben a kólót a korcsmában járják, a legtöbb helyen azonban, télen-nyáron kint táncolnak a szabad ég alatt s ebben még a hó sem akadályozza őket, sőt még fokozza a jókedvet A szerbek nemzeti tánca a kóló, amely több változatban ismeretes; van bánáti, bácskai és szerémi kóló. Ezek közül természetesen a bácskai a legtüzesebb. Minden legény két leányt kér meg a táncra olyanformán, hogy azok kétoldalt állnak mellette. A legény mind a kettőnek a derekát átöleli karjaival, a leányok pedig az egyik a jobb kezét a

legény bal vállára, a másik a bal kezét a jobb vállára, teszi és egy helyen táncolnak A legény ütemszerűen hol az egyik, hol a másik lábát emeli föl és a levegőben megrengeti, közben dobant is olykor a lábával és az ügyességétől függ, hogy minél szebb mozdulatokat tegyen, A táncosnéját ugyancsak megtáncoltatja, nagyokat kurjant és hízlgő verseket (potszkocsice) mond neki. Pl.:

Oj ti szeko do meneka,
Tako meni tvoga oka
Ti ne szpustaj trepavice,
Ne pokrivaj belő lice.
Nije lice za sztigenye,
Csarno oko za krijenye.

Hej te lányka itt mellettem
A széniedre kérlek szépen
Ne bocsásd le szempilláid
Eltakarod szép orcáid.
Nem szégyelni való arcod
Szemed. sem kell eltakarnod.

Vagy:

A oj drága devojsice,
Moja miia golobice,
Tebe volim, tebe pevam,
Na te miszlim, tebe sznevam,
Ta sznév'o szám, diko moja
Da szí rekla: bityiti tvoja.

Hej de drága hajadon,
Az én édes galambom,
Neked szól az imám s dalom,
Rád gondolok, s úgy álmodom,
Azt álmodtam édes babám,
Hogy azt mondtad, eljősz hozzám

A leányok szerepe sokkal egyszerűbb, az egész működésük abból áll, hogy ütemben lábujjhegyen felemelkednek és leereszkednek, A táncoló legények és leányok körben állnak, a dudás pedig a kör közepén van és dudálás közben néha még a lábával is üti a taktust

A kólón kívül még más táncokat is ismernek, nagyon kedvelik a „szelyancsicát“, „szrpkinyát“, „horát“ és „zápletet“, A dudást ujabban mindinkább kiszorítják a hegedűsök, bár az öregeknek ez nem nagyon tetszik és tiltakoznak a fiatal nemzedék elfajulása ellen, A táncolók mögött rendkívül sok néző van, az asszonyok és a férfiak külön csoportokban nézik a fiatalságot, A gyerekek ideoda futkosnak, játszanak és gyakran ellátogatnak

Szerb népelet : Kolo táncz.

a közelben levő mézeskalácsoshoz (kolacsár) és a cukorkaárulóhoz (aivadzija), ez a legnagyobb örömük és e kettő nélkül búcsú el sem képzelhető. A mézeskalácsos a süteményen kívül pirosra festett édes vizet, u. n. töröksört (turszko pivo, serbet) is árul és ennek élénk piros színe felkelti a gyerekek kíváncsiságát, mindegyik szeretné megkóstolni, azért állandóan ostromolják szüleiket krajcárokért. Némelyek kapnak pénzt és örömükben kiabálnak, mások nem kapnak semmit és a dudásnál is nagyobb zajt csapnak emiatt sirásukkal. A falu megélnékül és arra a napra még a beteg is elhagyja az ágyat és kimegy az utcára. A búcsú első napján 5—6 órakor szétszéled a kóló és mindenki hazamegy rövid uzsonnára. Most ismét meleg pecsenyét szolgálnak fel és borozgatnak, a legények és leányok hamar átöltözöködnék és újból kimennek a térre s addig táncolnak, amíg csak jól be nem esteledik. Az öregek az uzsonna után körültekintenek a gazdaságban, megnézik az istállókat, az ólokat, a kerteket stb. A gazda mindenütt vezeti a vendégeit, mindent magyaráz nekik és büszke, ha szorgalmáért megdicsérik. Ha jól beesteledett, leülnek vacsorázni. Most újból töltött káposztát hoznak, esetleg rizst is hússal, azután pecsenyét még és ismét kezdődnek a felköszöntők. Vacsora után a legények és leányok énekelnek, de amíg ezek szerelmi dalokat énekelnek legtöbbszörre, a komoly öregek a régi guszlárók dalait elevenítik fel. E dalok tárgya a szerencsétlen rigómezei ütközet, Lázár cár halála, Kraljevity Márkónak és Obility Milosnak hősiess küzdelme a törökökkel, Kara-Gyorgye felkelése stb. Ezen elbeszéléseknek magva valamely történeti esemény, de a nép gazdag fantáziájával szépen kiszínezte és versbe szedte. Újabbban már

Sándor király meggyilkolását is megénekelték (Szmrt Králya Alexandra). Az éneket sokszor a dudás kíséri hangszerével és ha az éneket megsokalták és a bortól is áthevültek, vidáman táncra perdülnek és gyakran hajnalig elmulatnak.

Másnap reggel a mámort speciális szerb étellel, az u. n. kiszela csorbával (savanyu leves) üzik el. De alig hogy megreggeliztek. diszes kocsikba (talyige, csezle) fogják a lovakat és a fiatalság szép dalokat énekelve, végighajt a faluban vagy gyakran a szomszéd faluba is ellátogatnak (prate sze). ilyenkor legnagyobb fényűzést fejtenek ki. A lovak csak úgy ragyognak a fényes szerszámtól, sörényük diszesen ki van fonva s hol sebesen vágtatnak, hol lassan táncolva ügetnek, a sok csengettyű (zvekiri) ütemben cseng rajtuk és mintegy kíséri az éneklő legényeket és leányokat. A legények is a legdíszesebben vannak felöltözve, csak úgy csillog rajtuk a sok arany- és selyemhímzés. A leányok födetlen fővel mennek ugyan, de a hajukat virágokkal és a legcifrább frizurákkal díszítik, ékesítik és ha a nap süt, selyem napernyőket feszítenek ki, különben maguk is talpig selyem ruhában vannak, lábukon pedig elegáns sárga vagy lakcipőt viselnek. Ha az ember ilyenkor látja a népet, azt hiszi róla, hogy az tejbenvajban úszik, pedig egész éven át a leghitványabb táplálékkal él és még úgy sem tudja behozni azt, amii egy-egy nagy ünnep alkalmával elköltött. A kocsikázásnál a borosfejű legények nem akarnak egymásnak kitérni és nagyon gyakran megesik, hogy egyik a másik kocsiját feldönti. Sokan még szándékosan felhasználják ezt az alkalmat, hogy ellenfeleiken bosszút álljanak.

Ha kísétálták magukat, visszatérnek és korán, sokszor még 12 óra előtt kezdenek ebédelni, de

alig hogy azt befejezték, a legények és a leányok sietnek a kólóhoz. Itt még táncolnak keveset, de csakhamar a mézeskalácsoshoz mennek és valami emléket (szívet, babát) vesznek, azután hazafelé sietnek. A vendégek a búcsú második napján már haza akarnak menni, de a házigazda nem engedi őket, gyakran megállítják az órát, vagy eldugják a lovak szerszámát, csak hogy a vendégek el ne mehessenek. Végre hosszú kérelem után, ha már esteledni kezd, eleresztik őket, de a háziasszony előbb jól megtömi a tarisznyájukat mindenféle étellel és itallal. Elindulás előtt érzelmes búcsúzás van, ismét összeölelkeznek, összecsókolódnak és számos szerencse-kívánat után távoznak el. A távozó vendégeket a gazda és háznépe kikísérik az utcára és sokáig nézik őket. Ime, így ünnepli a szerb a búcsúját. Kívülről nézve nagyon szépen fest a bőkezűség, de ha közelebbről vizsgáljuk a dolgot, szomorúan kell tapasztalnunk, hogy ez a külső csak takarja a szegénységet. Saját szülőföldemen ismertem egy családot, 6 tagja volt, búcsú alkalmával 11 vendéget (3 helyről) kaptak, tehát összesen 17-en voltak és ha figyelembe vesszük azt, hogy a szerbek lehetősen jó étvágygyal bírnak, elgondolhatjuk, hogy azok legalább is 100—120 korona értékű ételt is italt fogyasztottak el. Ez csak az élelem, de tudnunk kell azt is, hogy búcsú alkalmával mindenki legalább egy új ruhadarabot kap, ez össze-vissza 200 korona (a leány ruhája egyedül 60 korona), a ház védőszentjének az ünnepélése szintén vagy 100 koronába kerül, ez tehát már 400 korona. Hozzá az adó is 100—120 korona, míg az összes bevétel nem több 700 koronánál. Abból a 200 korona maradékból kell az összes költségeket és szükségleteket fedezni. A

bevétel tehát nincs arányban a kiadással s az a gazda, akinek 10 holdnál kevesebb földje van, állandóan deficittel dolgozik. Természetes tehát, hogy ilyen körülmények között az adósság egyre nő és az illető a teljes bukás elől kénytelen Amerikába menni. Igaz ugyan, hogy más nemzetiség is szeret szépen öltözködni, de ott legalább nemzeti bélyeg van a viseleten és az nincs alávetve úgy a divatnak, mint a szerb leányok és asszonyok viselete. Azok nem hordanak ezreket a nyakukon csupa díszből, holott ezekért az ezresekért kamatot kell fizetni a bankban. Érdekes az is, hogy leginkább oly falvakra vonatkozik az, amelyekben több intelligencia van, vagy amelyek közel vannak a városhoz. Ez tehát azt mutatja, hogy az intelligencia nem hat javítólag a népre, mint azt várni lehet, hanem ellenkezőleg a káros befolyása érvényesül.

Ugyanígy vagyunk a házi patrónus (szvecsar, krszno, ime) ünneplésével is. Ezt annak az emlékére ünneplik, amidőn egy-egy pogány család elhagyta a régi hitet és felvette a kereszténységet. Azért nem az egész falu tiszteli ugyanazt a védőszentet, hanem csak az egyes rokoncsaládok, amelyek egy törzsből származnak. A védőszent ünnepe előtti napon a pap vizet szentel (szvéti vodicu) azoknál, akik ünnepelnek, t. i. az abból áll, hogy a pap miseruhában felöltözve két minisztráns fiut vesz maga mellé és a házban bizonyos imádságokat mond, majd egy bazsalikomnyalábot (kita boszilyka) a vízbe márt s ezt a jobb kezében, a bal kezében pedig a feszületet tartva, keresztet csinál a világ négy tája felé ilyen sorrendben: észak, dél, kelet, nyugat. A védőszent előestéjén minden szobában egy-egy gyertyát vagy lámpát gyújtanak és az egész éjjel égve marad.

Másnap korán reggel a házigazda, elmegy a templomba és magával visz egy gyertyát és egy pohárban vagy csészében főtt búzát (kolyivo). Ezt a poharat átadja, a harangozónak, aki az asztalra teszi más ünneplők poharai mellé s a reggeli mise végén a pap megáldja az odahozott gyertyák égése mellett. A nagymise után délben ezt a búzát ismét hazaviszi és a védőszent képe elé az asztalra teszi, ahol egy nagy kenyértésztából süttött kalács áll és néhány gyertya ég. A házigazda is erre az ünnepre több vendéget hív, elsősorban a komát (kum). Ebéd után megérkezik a pap kalácsot szelni (da rezse kolács). A pap a kalácsot keresztben négy egyenlő részre vágja és az egyes részeket vörös borral ieönti, közben egyházi dalokat énekel. A kalácsból egy darabot egész éven át őriznek és azt a régi házaknál a mestergerendára teszik. Ezen ceremóniánál meggyűjtják a gyertyákat és számos felköszöntőt mondanak, sok szerencsét és áldást kívánnak a házigazdának.

Védőszentekül a következő ünnepeket tisztelik a leggyakrabban: Szent-Demeter, (Mitrovdán) október 26; Szent-Mihály arkangyal, november 8; Szent-Miklós december 6; és Szent-György április 24-én. Szent-György-napjának az a jelentősége, hogy ezen a napon fogadják fel a pásztorokat és hegyes vidékeken a pásztorok ezen a napon búcsúznak el öveiktől és felhajtják a nyáját a havasi legelőre.

Nagy ünnep a szerbeknél a pünkösöd (Duhovi). A szerbek ezen a napon fűvet szórnak az utcára és a házhoz tölgyfagalyakat támasztanak, mint a katolikusok úrnapiján. Magában a templomban is fűvet szórnak és ha szép idő van, akkor nagy körmenetben kimennek a búzaföldekre. Nagyon sok helyen pünkösöd első és második, másutt meg

a második és harmadik napon ünneplik a búcsút. A pünkösdi is, mint a húsvét, egyházilag három napig tart.

Pünkösdkor némely vidéken a „Kralyicák“ (pünkösdi királynők) járnak, A leányok összeállanak és a legszebbet maguk közül megválasztják pünkösdi királynőnek. A királynő elől megy, virágos koszorút és fehér fátyolt visel a fején, követik őt az udvarhölgyek szintén virágokkal diszitve. A leányok mellett néha a legények is választanak királyt és a leányokkal együtt házróiházra járva énekelnek. A házbeliekre egy-egy felköszöntő dalt mondanak; a leányt pl. így köszöntik fel:

Mondják, hogy e házban
Szép eladó lány van.
Vagy férjhez adjátok.
Vagy nekünk adjátok!
Hogy mi nőül adjuk
A deák Ivánnak,
A pap rokonának,
Aki tollat forgat,
S a sasnak szárnyára
Rajzol szép szemeket,
A lányok gyöngyszemeit
És hősök orcáit.

Az elindulásnál így szoktak énekelni:

Király, dicső király!
Királyné és bánné,
Kelj fel és látogass
Udvarból udvarig,
A cári asztalig!
Hol a cár borozgat,
S a cárné kínálja
Aranyos kupából.

Június 24-én van Szent Iván (Ivandán). Nagy ünnepnek tartják; előtte való napon sárgavirágú tejoltó galajt (Ivanszko cvetye, galium verum) szednek és koszorúkat fonnak belőle. Este feldob-

nak egy koszorút a házra, egyet az istállóra, a disznóólakra és minden épületre, azonkívül a kapuifára és a legdíszesebbet más virággal is tarkítva, kifüggesztik az utcán a ház, falára. Ilyen koszorúkat nemcsak falun lehet látni, hanem a városi házakon is, ahol szerbek laknak.

Június 29-én van Péter és Pál napja, közönségesen csak Péter napjának mondják (Petrovdán), A felnőttek addig nem ettek almát, körtét vagy barackot, mert a halottaknak még nem áldoztak. Péter és Pál napján, úgy mint karácsonykor, kis kalácsot sütnek és néhány almával vagy más gyümölcssel elküldik a szomszédoknak, a halottak lelki üdvösségéért.

Július 20-án van Illés-napja, amelyről már előbb szóltunk.

Augusztus 15-én van Boldogasszony-napja (Velika Goszpojina), itt már végződik a nyár, innen kezdve számítják már az őszt.

Október 26-án van Szent-Demeter-napja (Mitrovdán), nagyon sok családnak a védőszentje. Ezen a napon térnek haza a pásztorok a havasi legelőkről s akkor fagadják fel őket a téli félévre, illetőleg Szent-György-napjáig.

Mindszentek-napja nincs a görögkeletieknél, de nincs is szükség rá, mert úgy is megünnepelnek minden szentet külön-külön. Egyéb ünnep nincs a karácsonyi böjtig, Szent-Miklós (Szveti Nikola) december 8-án már a böjtre esik s ezzel az évnek ünnepköre be is fejeződik.

V. NÉPSZOKÁSOK.

(SZÜLETÉS, HÁZASSÁG, NÉPHIEDELMEK ÉS BABONÁK,
HALÁLOZÁS.)

szerbek mély családi érzésüknél fogva a legnagyobb örömmel fogadják a kis babát hozó gólyát. A nép nem mondja ugyan, hogy a kis babát (béba) a gólya hozta, hanem az anyja a cigányasszonytól vette, aki nagy tarisznyában hozta oda. A délvidéken, t. i. a vándor cigányok házról-házra járnak és fából csinált kézimunkákat (zsámoly, orsó, favágóálvány stb.) árulnak és a hátukon nagy tarisznyát cipelnek magukon. E tarisznyából nagyon gyakran borzashajú, meztelen rajkók fülszagatóan visítanak, mire a jó anyjuk csitítólag, de nem nagyon gyöngéden oda-oda üt néha a könyökével. A nagyobb fiúkat is azzal szokták ijesztgetni, ha rosszkodnak, hogy a cigányasszony elviszi őket a tarisznyában.

Amint a kiseded megszületett, a bábaasszony egy üveg tiszta, érintetlen vízzel (nenacséta voda), amelyből nem ivott senki, a paphoz megy, aki azt a vizet (znaménye) megszenteli és az újszülöttnek ideiglenes nevet ad, amíg meg nem keresztelik. A bábaasszony a legtöbbször nem okleveles szülésznő, hanem valamelyik idősebb szomszédasszony vagy maga a napa is, csak egynéhány

év óta nem szakad mást, mint okleves szülésznőt hívni a gyermekágyas asszonyhoz. A felszentelt vízből néhány cseppet mindig beszoktak önteni abba a teknőbe, amelyben a gyermeket megfürösztik. Aki a gyermekágyas asszonyt meglátogatja, a csecsemőnek egy kis pénzajándékot ad, hogy azon feleséget vagy férjet vegyen, aszerint, hogy fiú-e vagy leány az újszülött. A közeli rokonok külön pogácsát sütnek, rátesznek kevés sót és foghagymát s ezt hozzák a lebetegedett asszonynak (ez a povojnica); a gyermeknek pedig kis sapkát, inget, harisnyát szoktak hozni. A pogácsába először az anyának kell beleharapnia, hogy a gyereke ne legyen válogatós az ételekben.

A kisedet gondosan őrzik a gonosz szellemektől, egyedül nem hagyják a szobában, az anyja nem fordít hátat neki, a feje alá kést rejtenek, sőt az anya a gyermek hathetes koráig kést hord a Zsebében, ha valahová megy vele. Ahol kis gyermek van a házban, ott nem szabad kiejteni azt a szót, „zsába“ (béka), mert a gyermeknek fájni fog a füle. Ha valaki megfeledkezik erről vagy nem tudja a szokást és kimondja azt a szót, akkor meg kell húzni a gyermek fülét.¹ Három-négy nap múlva a gyermek születése után az apa tarka tarisznyában koszorú alakú kalácsot és egy üveg pálinkát visz a komának és kéri, hogy a kitűzött időben legyen ott a keresztelésen. A keresztapaságot szinte kivétel nélkül el szokták fogadni, bármily szegény is legyen a kérő fél, mert rendszeren jobb pártfogásáért gazdagabb keresztapát keresnek. A keresztelés napján a keresztapáról rózszinű szalaggal átkötött gyertyát és kis ingbe begyömöszölt pénzdarabot (krznica) visz a tem-

¹ Ugyanazt említi Milityevity a szerbiai szerbekről.

plomba és ott az Ő és a bábaasszony jelenlétében megkereszteli a pap a gyermeket. A templomból jövet az apa a küszöbön tárt karokkal kérdezi a gyermek nevét és karjaira veszi, jeléül annak, hogy sajátjának ismeri el a gyermeket (Kismargita, Kevedobra). A keresztelés ideje alatt az anya valami munkát végez; ha fiú: harag, ír vagy olvas; ha leány: kézimunkát végez azért, hogy a gyermekek is felnőtt korukban munkaszeretők legyenek.

A keresztelésnél nem szokták a fiúnak az apa nevét adni, mint az a katolikusoknál nagyon szokásos, hanem a koma tetszés szerint választ egy nevet. Tisztán szláv keresztnevek a fiúk részére a következők: Bogdán, Bogolyub, Boriszláv, Borivoj, Branimir, Braniszlav, Branivoj, Bránko, Cvetko, Dragolyub, Dusán, Lyubisa, Milán. Milénko, Miiivoj. Milos, Mijodrág, Mirko, Mirosláv, Nedélyko, Nenád, Obrád, Ozren, Predrág, Sztanoje, Sztánko, Szpaszoje, Szvetisziáv, Szvetozár, Velimir, Velyko, Veszeiin, Vladimir, Viadíszlav, Tomiszlav, Zdrávko, Zlatoje, Zorán, Zvonimir stb. Leánynevek: Boszilyka, Cvéta, Danica, Darinka, Dobrinka, Golubica, Grozdánka, Ivana, Leposzáva, Lyubica, Miléva, Milica, Miléna, Miika, Natália, Nevénka, Radinka, Radmiia, Perszida, Szaveta, Sztána, Szmilya, Vukoszava, Zagorka stb. A keresztelés napján, vagy a legközelebbi ünnepnapon meghívják a keresztapát, a szülésznőt és a rokonokat s nagy lakomát tartanak. A szerbek Isten áldásának tartják a gyermeket és azért főleg, ha fiú születik, leírhatatlan boldogok a szülők. A fiúgyermeket azért szeretik oly nagyon, mert tőle nagy segítséget remélnék és elvárják, hogy a szülőket öreg korukban el-tartsa (odmena). E szeretetből megmagyarázható az,

hogy a fiúk egyformán osztozkodnak az örökségen, míg a leányok alig a tizedrészét kapják az osztályrészüknek.

Ha a kiseded sír, akkor az anyókák ráfogják, hogy szemmel verték (u recseno je). Ilyenkor gyorsan parazsat oltanak egy pohár vízben és a vízzel megitatják a csecsemőt, ami sokszor károsabb a picikének, mint a képzelt szemverés. Ha ez nem segít, akkor mézzel megkenik egy kicsit a homlokát és a következő verseket olvassák rá:

Na szted szela
Kod krszta zelena
Tana ima tri kárlice krvi
Szkttptse sze vestci i vestice
To popise i pojedose
P ... léka osztavise.

A faló közepén
Egy zöld keresztnél
Három teknő vér van,
Ide gyűlnek a boszorkányok
Megitták azt és megették
És P.....-nek jobbulást engedtek.

A gyermekre nem sok gondot fordítanak; már említettük, hogy a kis csecsemőt kiviszik a mezőre nagy munka idején és ha az anyának nincs elég teje, már alig fél éves korában nehezen emészthető táplálékkal etetik, amittől nagy hasat kap a gyermek, vagy sokszor megbetegszik és bele is hal. A szoptatás ideje azonban néha nagyon hosszú, a gyermek már beszélni és járni is tud és csak akkor választják el. Krassószombaton ismertem egy leányt, aki 8 éves koráig szopott, 15 éves korában már férjhez ment.

Ha a gyermek sokáig nem tud beszélni, akkor megitatják kolombból. (Ugyanaz Milityevitynél is.)

Ha a gyermek egyedül kezd járni és az első lépést teszi, ott azon a helyen, ahol először lépett, baltával a földön keresztet vágnak (Krassószombat, Karasjeszenő).

Ha a gyermeknek a foga kiesik, akkor a fogat egy darab kenyérbe kell tenni és a kutyának kell dobni e szavakkal: „ja dajem moj zub tebi,

„daj Ti tvoј meni!“ (Én a fogamat neked adom, add te nekem a tiédet!) Ezt azért teszik, hogy olyan erős és egészséges foguk legyen, mint a kutyának.

Vasárnap vagy ünnepnapon, ha a gyermek szépen felöltözik és elmegy valahová, mielőtt elindulna, a kemencébe vagy a kéménybe néz és az anya kicsit bekormozza, hogy a szemverés ne ártson neki.

A gyermekek hat éves korukig otthon maradnak és teljesen a szülők nevelésére vannak bízva, csak a nagy falvakban vannak óvodák itt-ott. Nyáron az udvarban, az utcán vagy a mezőn játszanak, néha a nagyobbakkal libákat, pulykákat, malacokat őriznek a legelőn. Ahol óvodák vannak, ott a gyermekeket már négy éves korukban óvodába küldik, 6—10 éves korukig elég szorgalmasan járnak az elemi iskolába, 10 éven túl már segítenek keveset a gazdaságban, A fiúk szántásnál lovakat hajtanak vagy a házat őrzik, míg a szülei kint dolgoznak; a kis lányok sepernek, edényeket mosogatnak, horgolnak és vigyáznak kisebb testvéreikre, A legtöbb idejük mégis e korban még a játékokban telik. Az említett játékokon kívül (labdázás, hintázás), nagyon gyakori játék l. a bújdosdi (zsmure), 6—7-en összejönnek és az egyik, rendszeren a legidősebbik vagy a legerősebbik értelmetlen verseket mond és akire az utolsó szó esik, az kimegy a sorból. Ezt addig ismétlik, amíg csak egy nem maradt, Aki utoljára marad, az kezeivel betakarja az arcát és a fal felé fordul vagy valamely szögletbe néz (zsmuri) mindaddig, amíg a többi el nem bújik. Ha ezek már elbújtak, akkor az egyik közöttük jelt ad neki, hogy jöjjön. És most elindul keresni az elbújtakat, de amint a helyéről elmozdul, a többiek gyorsan

san oda sietnek a helyére; ha valakit ilyenkor csak megérint vagy megfog, mielőtt az beszaladt volna, akkor a megfogottnak kell a többit keresni. Így ismétlődik ez mindaddig, amíg csak a játzóknak jól esik. A játék kezdetén ilyen verseket mondanak:

I. Ekete, bekete
Cukete me
Abc svabc do mene
Elc-pelc, puff-nuff
Tratisz l

II. Ententini
Zaura'ra tini
Zaurafca-tifca-taka
Bija-baja, bum!

III, Ecede-pendele
Pik pandzsttfi,
Szine szaré asztandzstiti
Aztán macska, aztán pácska
Napolye!

2, Pikkázás (titra, pilyak), E játéknál egyszerre csak ketten játszhatnak. Öt kődarabot, vagy barackmagot vesznek és a játzó feldob egyet a kezével s míg az a levegőben van, a földről felvesz egy, két, majd három darabot, de azt is el kell kapnia, amely a levegőben van. Ha ezt el ejti, a játékot át kell engedni a másiknak, ha pedig nem ejti el, akkor mind az öt követ a tenyerébe veszi és feldobja őket, azután a kéz külső felével fogja őket. Az eredményt, a hányat elfogott, mindig megjegyzik és vetekszenek abban, hogy ki tud többet elfogni,

3, Kotló és kánya (kobac i kvocska, vagy piu-kvac). Többen játszanak. Az egyik a kánya, a másik a kotló, a többiek a csirkék, akik egymásnak a hátába kapaszkodnak, de mindnyájan a kотиót követik. A kánya egy helyen áll, míg a kotló közben jár és hangjával: kvoc, kvoc, kvoc, csalogatja a csirkéket, ezek meg követik a kőtőt és a csirkék hangját utánozzák: piu, piu, pku A

kánya kiszemel valakit, rendszeren a leggyöngébbet, akit a legjobban tud megfogni és kérdezi a kotlót, hogy adná azt a csirkét? Mire a kotló természetesen védi azt és így marakodnak mindaddig, amíg a kánya valakit meg nem fog, ez azután felváltja.

4. Angyal és ördög (angyo i gyavo). Két fiú vagy lány összebeszélnek és megegyeznek, hogy az egyik angyal lesz, a másik ördög. Ezek most megfogják egymásnak a kezeit és magasan tartják, mintegy kaput csinálnak. A többiek libasorban átmennek a kezek alatt, amíg az utolsóra kerül a sor, akkor hirtelen leeresztik a kezeket és közrefogják, azután kérdezik mit szeret jobban, pL körtét vagy almát? Az ördög és az angyal ugyanis megegyezésük szerint valami nevet vesznek fel, teszem: tűz, víz, hegy, völgy stb. A jelen esetben az angyal — alma, a körte — ördög. Ha az illető azt mondja, hogy jobban szereti az almát, akkor az angyal háta mögé kerül, ha körtét mond, akkor az ördög pártján van. Ha így végigmentek, akkor a két párt mintha kötelet húzna, az angyal és az ördög kezeiknél fogva ellentétes irányban húzzák egymást. A többiek pedig egyik a másik derekát átfogják és teljes erővel húznak; amelyik párt győz, azé a diadal.

Az elemi iskolát végzett 14—15 éves suhanc a „siparac“, 17—18 éves korában már nagy legény (momak). Ők joggal nevezhetik ezt a kort legényéveknek, mert később 18—19 éves korukban már megházasodnak. A leányok a 15-ik évben már kifejlődtek (siparica), 18 éves korukban már eladó leányok (velika devojka, udavacsa). Mély érzelműknél fogva a szerbek a szerelemben határt nem ismernek, A legszebb szerelmi költemények napnap után keletkeznek, mint eső után a gomba. A szerelmes legény minden gondolata az ideáljá-

val foglalkozik; a virág, a madár, a nap, a csillagok mindig csak a kedvesét juttatják az eszébe, akit a leggyöngédebben imád. Egy zsebkendőnek az illata, egy virágszál, imádottjának egy vidám mosolya határtalanul boldoggá teszik és örömét vagy bánatát azonnal dalba önti.

A leány még érzelmesebb. Lágy, kedves, őszinte, szinte elolvad a szerelem lángjától. Távol áll tőlük az érzéki szerelem, hanem a legnemesebb, legtisztább lelki rokonszenv vonzza őket egymáshoz; szív a szívhez, ajk az ajkhoz tapad, mintha édes testvérek volnának. Egy 18 éves fiú tele van idealizmussal, igazi lovag, aki még gondolatban sem akarja megsérteni az ideálját. A népdalok a legnagyobb gyöngédségről tanúskodnak; a legény a legkisebb szellőtől óvja kedvesét, a leány pedig imában foglalja hívét:

Kad szara biia od szedam godina
Molila szám Boga za szvakoga
A szád molim Boga za jednoga
Za jednoga crnomanyasztoga I

Hej mikor én még két éves voltam
Akkor mindenkiért imádkoztam,
Most pedig imádkozom csak egyért
Csak egyért ama barna legényért.

Ha a rossz nyelvek elválasztják a szerelmes párt, szinte együtt átkozzák a cserben hagyott leánnyal azt, aki a két szerelmes szív boldogságát szétszakította:

Ko je mene rasztavio sz'dikom
Ne imao dobra, ni szamrtna groba
Niti szretye, ni szamrtnie szvetye!

Aki engem kedvesemtől megfosztott
Földön ne legyen java, sem sirjában nyugalma
Sem boldogsága, s koporsójánál ne égjen gyertya!

De ha kedvese maga hűtlen hozzá, őt akkor sem tudja átkozni, hanem csak eped és a szíve hervad utána.

Miszlila szám moga dilcu icleti
 A szád szám sze promiszlila száma,
 Sto da ku nem kad za nyime trunem!
 Trune véne i szrce o mene
 I do szrca dzsigerica bela
 Sz'ieve szttáne gdc mi lezsc tájne.

A szeretőm átkozni akartam,
 De a dolgot jobban megfontoltam
 Minek átok, hisz érte sóvárgok!
 A szív is bennem csak fonnyad, eped
 S a szív körül a tudó is szenved
 Fáj a keblem, hol titkomat rejtem.

Akárhová megy, akármit csinál, mindig a kedvesére gondol és aratásnál, kendertilolásnál, gyapjúfonásnál, gyönyörű mélabús dalokkal megkönnyíti a munkát. Távollevő ideálja után így sóhajtozik:

A moj Bozse blági!
 Gde je szád moj drági?
 Ili p<ct pttttije
 Ili vince pije?
 Ako put putoje
 Szretyno patovao
 Ako lVince pije
 Na zdrávlye m<« bilo!
 Ako l'drugtt lyubi
 Od mene nvct prosztó
 Od mene mt. prosztó
 Od Boga prokleta.

Ók én kegyes Istenem I
 Hol lehet a kedvesem?
 Vagy azutat járja,
 Vagy a jó bort issza?
 Ha az utat járja
 Utazzék boldogan I
 Ha talán bort iszik
 Egészségére váljon!
 Ha pedig mást szeret
 Részemről bocsánat
 Részemről bocsánat
 Istentől átkozott.

A szerb költészetnek specialitásáról, „a női dalok“ (zsenszke peszme), szépségéről és költőies-ségéről már szoltunk.

A fiataloknak igen gyakran van alkalmuk egymással találkozni és szívbeli vonzalmak igen könnyen adhatnak kifejezést. Vasárnaponként a kólóban, vagy a kútnál vagy a

forrásnál, ha a leány vízért megy, gyakran elkíséri a lovagja és néhány boldogító szerelmes pillantás vagy forró kézszorítás által könnyen megismerhetik egymásnak a lelki világát. Tavasszal a nagybőjt alatt nem szabad táncolni, azért akkor a legények és leányok kimennek a rétekre, főleg olyanokra, melyek egy lugashoz vagy érhez közel vannak. Ott ibolyákat és gyöngyvirágot szednek, játszanak, énekelnek, a szabad levegőben kitombolják magukat. Mivel a szülők nincsenek jelen és a sok vigyázó, kíváncsi szemtől megvannak kímélve, ilyenkor forró ölelések, vagy egy-egy csók hangos csattanása nem tartoznak éppen a legnagyobb ritkaságok közé.

Alkalmat erre a különféle társasjátékok adnak. Ilyen játék az, amikor a legények kiválasztanak egy-egy leányt maguknak és párosával egymásután sorbaáilnak. A párok elején egy legény vagy leány áll, az „özvegy“ (udóvac, udovica), akinek tapsolására az utolsó pár elválik és az egyik jobbra, a másik balra fut. Céljuk, hogy minél előbb találkozzanak és egymással kezét fogjanak, ha azonban a tapsoló valakit megfog, úgy annak kell az özvegyi szerepet átvenni.

Ha a játékról hazatérnek, elől mennek karonfogva és énekelve a leányok, utánok pedig a legények kísérik őket és tréfás, sokszor trágár megjegyzésekkel mulattatják. A leányok viszonzák ugyan az enyeltést is, néha visszakacsintgatnak, de ha valaki szemtelenkedik, alaposan összeszidják. A legények sokkal tüzesebbek, tréfaik merészek és szemtelenek néha, dalaik is gyakran trágárok. A leányok azonban kevés kivétellel, más nemzetiséghez képest nagyon tisztességesek. Ha idegen egy jobb házból való parasztleányt megszólít, mindig szemlesütve beszél vele; ala-

zatos, illedelmes s főleg az öregeket nagyon tisztelik. A fiatal menyecske annyira szemérmes, hogy az apósa előtt nem is eszik az asztalnál és a fiatal pár a szülők előtt sohasem csókolózik, ezt a legnagyobb szégyennek tartják.

Holdvilágos szép őszi estéken a vacsora után 5—6 leány összejön az utcasarkon (no tyosku), vagy valamely leányos ház előtt leülnek a padra és ott várják a lovagjaikat Ezek nem is váratnak sokáig magukra, vállra vetett szűrőkben, tamburákkai vagy harmonikákkal csakhamar eljönnek és énekelnek, enyelegnek, tréfás adomákat mesélnek vagy társasjátékokkal szórakoztatják egymást. Számos dal van ezen idillikus, holdvilágos estéről és most is széltében éneklük a következőt:

Oj jeszenszke dtige notyi,
 Refco drági da tye dotyi,
 Ii tye dotyi il ne dotyi,
 Csekatyti ga do ponotyí,
 Do ponotyí pevajutyí,
 Od ponotyí plakajutyí.

Óh hosszú őszi éjszakám,
 Estére várom a babám,
 Akár jön hozzám, akár nem,
 Éjfélíg várom majd hiven,
 Éjfélíg várom énekel,
 Éjfél titán már könnyekkel.

A leányok gyakran magukkal hozzák a gúzs alyaikat (preszlice) és gyapjút vagy kendert fonnak, azért az ilyen összejöveteleket „préló“-knak (fonóka) vagy „szedélyká“-knak nevezik. Itt éneklük a szebbnél-szebb népballadákat a szerelmes pár tragikus haláláról, a gonosz mostoháról, akik egy-egy árva leányt halálba üldöznek, vagy a vámpírokról, boszorkányokról, mesélnek, adomákat mondanak, stb. Néha találós kérdéseket adnak fel és aki azokat nem tudja megfejtetni, zálogot ad. A zálog kiváltása a legkedvesebb.

A leányoknak „büntetésből“ meg kell csókolni a szívük választottját (svaler), a legényeknek pedig egy lábon kell állni, térdepelni vagy gogólni. Ilyen talányok:

Manyi od maka
Digne jttnaka?

Kisebb a mákszemnél
És felemeli a hőst is.

(Bolha.)

Ptina skoia gyáfca
Ni odkuda vráta.

Az iskola tele van tanulókkal.
De sehonnan sincs ajtaja.

(Dinnye.)

Bez szrca i duse
Ali ipák zove?

Szív és lélek nélkül
És mégis hí!

(Harang.)

Béla nyiva, crno szeme
Madár onaj ko ga szeje.

Fehér a talaj, a mag fekete
Bölcs az, aki elhintette.

(Könyv.)

Zsivo nije, zemlyö rije
Sta je to?

Nem él, de a földet túrja,
Mi az?

(Eke.)

A szerb fiatalság szereti a romantikát, nagyon élénk képzeletű, nem olyan reális gondolkodású, számító és önző, mint a délvidéki tunya sváb ifjúság. Ha a gazdag legény beleszeret egy szegény leányba, vagy viszont egy jobbmódú leánynak megtetszik valamely szép, de szegény legény és a szülők ellenzik az egybekelést, akkor a fiatalok valamely rokonukhoz szöknek (otmica), amíg csak a szülők ki nem békülnek és bele nem egyeznek a törvényes házasságukba. Az ilyen szerelmi házasságból gyakran gyermekek is születnek és a szülők még nincsenek megesketve. Azért, hogy a szerbeknél aránylag sok vadházasság van, abból nem azt kell következtetni, hogy az erkölcstelen nép, ellenkezőleg éppen ezen egybekelések, ha nem is formálisan kötött házasságok, nagyon tisztességesek és azok véget vetnek a könnyelmű erkölcsi botlásoknak. Újabban a nehezebb megélhetési viszonyok mindinkább felülkerekednek a szívbeli érzelmeken s azért a leány-szöktetések egyre ritkulnak.

Lakodalom. A szerb nép is, mint bármely más nemzetiség, nagyobb súlyt helyez az egybekelek anyagi viszonyaira, mint a szívbeli érzelmeikre. Mihelyt a legény betölti a 18-ik életévét, a szülei máris gondoskodnak házassági engedélyről (moibenica). Alig, hogy ez megjött, vagy sok esetben anélkül is, többnyire ősszel, ritkábban farsangkor, a szülők menyecskét keresnek fiuk számára (prosze devojku). Amely házban házasulandó legény van, már a ház külsejéről is meg lehet látni azt, mert mindenütt nagy takarítás, átalakítás van, nehogy valami kifogásolni való legyen, ha majd háztűznézőbe jönnek a legényhez (da gledaju kutyu). Ősszel a kukoricafosztás után, a legény apja tudakozódik más falubeli rokonainál és ismerőseinél, hogy van-e fiának megfelelő leány náluk? Ha van, akkor ez a rokon vagy ismerős a közbenjáró (provodadzsija). A közbenjáró, ha megbízást kapott, elmegy a kiszemelt leány szüleihez és kérdi, hogy férjhez menne-e X nevű leányuk? Fia igen, akkor tovább tudakozódik, hogy mennyi hozománya volna, mert van egy jó parti részére. S azzal mindjárt el is mondja, hogy ki az a legény, milyenek az anyagi viszonyai, hány testvére van, milyen familiából való stb. Ha a leány szüleinek tetszik ez az ajánlat és beleegyeznek abba, hogy a legény megkérje a kezét, akkor a nászszülők díszes kocsira ülnek és a legénnyel először a közbenjáróhoz hajtanak. A közbenjáró átvezeti őket a megkérendő leány házába és ott leülnek, beszélgetnek a lány szüleiével, amíg a leány fel nem öltözik és valamely idősebb nénjének vagy ángyának vezetésével be nem jön a szobába. A leány illedelmesen kezét csókol először a saját, majd a legény szüleinek s a legénnyel is kezét

fog és azután szülei mellé ül. A közbenjáró ekkor rendesen ezzel szakítja meg a beszélgetést: „Nem jöttünk mi ide időt lopni, hanem komoly szándékunk e háznak a szemefényét, a jó M. (pl. Marát), a mi derék Jánosunk számára félelőségűi megkérni. A legény ekkor egy piros almát nyújt a leánynak, amelybe 10 vagy 20 koronás arany van betűzve, ez a jegypénz (dár). A leány sok esetben nem is látta előbb a legényt s ha tetszik neki, elfogadja az almát és a szülei elé teszi, a legénynek pedig viszonzásul egy szépen hímzett kendőt ad. Ezzel ki van fejezve a fiatalok közötti megegyezés. A továbbiakban megbeszélik a háztűznézés idejét, amíg a leány a legény szüleinek és a közbenjárónak egy ingre való vásznat (kosulya) ad, amelyet jobb vállukon át a derekukra kötnek. Eltávozásnál pedig a lovak kantárfejére törülköző-kendőket (peskir) köt.

Egy héten belül, vagy sokszor másnap a leány szülei valamelyik idősebb családtaggal és a közbenjáróval, de a leány nélkül, a legény házához mennek háztűznézőbe. A házat körülményesen megtekintik és csak azután vezeti be őket a házigazda. A háztűznézésnél megbeszélik, vagy jobban mondva egyezkednek, hogy mennyi pénzt adjanak a legény szülei a leánynak, hogy azon ruhát és bútort (ruvo) vegyen. Rövid mulatozás után a vendégek még aznap eltávoznak, de a távozásnál a legény anyja fehér törülköző kendőket köt a lovak kantárfejére, mint annak idején a leány.

A háztűznézés után, néhány nappal később van a gyűrűváltás (prszien). A legény szülei rokonaikkal (de a legény nélkül) két három kocsi-val, bizonyos meghatározott ünnepnapon a leányhoz mennek, aki a tornác küszöbén várja őket

és illedelmesen mindenkinek kezét csókol. Ez azonban nem ingyen történik, a násznép közül mindenki tartozik néhány fillérral legalább megajándékozni őt, amit ő a hozományához csatol. A legény szülei, főleg ha gazdagabbak malacot, bárányt, libát vagy egyéb szárnyast és bort, pálinkát visznek magukkal, amit természetesen még aznap el is költenek.

Az ebéd kölcsönös felköszöntőkkel kezdődik, áldást és boldogságot kívánva a fiatal párnak. Ebéd alatt a menyasszony is felhordja az ételeket és ha egy ideig várnia kell, amíg az egyik ételnemmel végeznek, a jövő ipja vagy napa vállára téve a kezét, szemlesütve áll mellettük, mintegy a parancsaikat várja, jeléül annak, hogy mint asszony is mindig az idősebbek parancsait fogja teljesíteni (dvori szvekra i szvekrvu). Ebéd után a leány a legszebb ruháját veszi fel, amelyet külön arra az alkalomra csinált, de kötényt is felvesz, mert ebbe teszi az ajándékokat is, amelyet akkor kap. Először a napa szokta megajándékozni a menyét, cukorkákkal kirakott pogácsát vagy tortát, egy pár fülbevalót, selyemkendőt és egy bokrétát tesz a kötényébe. Ez utóbbit a leány lakodalma napjáig mindig magával viszi, akár a kúthoz megy vízért, akár ünneppon a templomba megy, ez pótolja náluk a jeggyűrűt és ez mutatja, hogy menyasszony (iszprosená). A napa ajándéka után a többi rokonok is, kiki tehetsége szerint néhány pénzdarabot dob be a köténybe. A menyasszony mindenkinek kezét csókol az ajándékokért, közben maga és a többi nőrokonai sírnak, míg a vőlegény hozzátartozói énekelnek és hangosan kurjongatnak. Ez a régi leányvásárnak az emléke; az eladó szomorkodik, mert megválnak szeretett leányától, a vevő pedig

örül, mert fiatal munkaerőt kapott. Ezen érzelmes jelenet után a menyasszony is viszonozza az ajándékokat és amint az anyja elébe nyújtja az ingekre való vásznat és kendőket, sorban minden vendég tányérjába teszi, az őt megillető részt. A vőlegény habár nincs jelen, utoljára kap ajándékot, de a legtöbbet, olykor egész vég vásznat (truba) 50—60 rőfből. Ezt a vásznat egy selyemkendőbe burkolják, amelyre bokkrétát és selyemszalagokat fűznek. A vőlegény ajándékát átadják a hűgának, aki hazamenet magasan tartja, hogy mindenki jól láthassa. Az ajándékozás (dariványe) után, mindenki akár öreg, akár fiatal, a menyasszonyt közbefogja s kólót táncolnak. A mulatozás néhol estig tart, de a gazdagabb torontáli és bácskai vidékeken sokszor hajnalig elhúzódik. Az eltávozásnál a leány részéről néhány kocsi kíséri a vendégeket a falu végéig. A menyasszony ilyenkor a vőlegény kocsián az ipa és a napa között ül és átkarolja őket. A falu határán az egész menet megáll, a menyasszony leszáll, mindenkitől elbúcsúzik és azután hazatér övéivel.

A lakodalom előtt közvetlenül, a vőlegény apja dudással egy-két kocsival a menyasszony ruhájáért és bútoraiért megy. Az ágyakat felállítják a kocsiban és telerakják párnákkal, dunnákkal, szép ágytakarókkal. A szekrényeket, székeket szintén felállítják és főleg a gazdagabbak büszkélkednek a szép és drága bútoraikkal.

A lakodalomra való hívás a következőképpen történik. A vőlegény apja egy tarka tarisznyával, benne néhány almával és egy pálinkás csutorrai a falubeli rokonokhoz és ismerősökhöz megy, tudtukra adni, hogy azon meg azon a napon, a fiának az esküvője lesz, tehát jöjjenek el minél többen és mindenkinek átnyújtja a csutort, hogy

igyék a fiatal pár egészségére. A meghívott rokonkendőt vagy törülközőt köt a csutorra, úgy hogy néha 5—6 kendő lóg a csutoron. A lakodalom előtti napon van a második meghívás. 7—8 legény lóháton fölkeresi a rokonokat és előadják, hogy a gazda megbízásából jönnek a családot a lakodalomra hívni. Ilyenkor pontosan meg is mondják, hogy hány óraker van a kocsik gyülekezése. Minden legény egy inget kap és azt, mint mondtuk, átköti a derekán; ahány házba mennek, mind-egyik annyi inget kap. Ugyanazok a legények a meghívás után összejönnek és már a lakodalom előestéjén kocsival a menyasszonyhoz mennek (govordzsije). Ezek a lakodalom előhírnökei, a menyasszonynak mintegy a testőrei. Ez a szokás a török időből maradt fenn; amikor a násznépet török rablók támadták meg, feladatuk volt a menyasszonyt védeni.

Amint az előhírnökök eltávoznak, a vőlegény házában gyülekeznek a lakodalomra hívott vendégek, ott megvacsoráznak, táncolnak, mulatnak éjfélig. A vőlegény velük együtt mulat, de valamivel korábban fekszik le és a lefekvés előtt megfürdik. Amíg ő fürdik, megméri a ruháját, hogy az anyósa meg ne babonázhassa; azáltal sértetlen marad bármily varázslással szemben. Azt az inget, amit ekkor felvesz, addig nem veszi le, míg el nem szakad. Hogy sokáig ne viselje, rendszeren öreg inget vesz fel és egy hét múlva eldobja. A vőlegénynek nem szabad másodszor felvenni azt az inget, amelyben az esküvőn volt.

Másnap korán reggel gyülekeznek a díszes kocsik a vőlegény udvarában. Reggeli után a legény búcsút vesz szüleitől, mert a házasság bizonyos önállóságot ad már neki. Ezentúl már nem gyermek, mert maga is családot alapít és az az

érdek és szeretet, mely eddig a szüleihez fűzte, most módosul, mert elsősorban magáról és családjáról kell gondoskodnia. A búcsúzásnál kezét csókol a szüleinek, akik könnyes szemekkel elhalmozzák forró csókokkal és ölelésekkel. Az elbúcsúzás után egy humoros alak (prikum, zarács, csaus), akinek a feladata mulattatni a násznépet, kivezeti a vőlegényt a kum (koma) kocsjára. A „kum“ majdnem kivétel nélkül a keresztapa szokott lenni, akinek a lakodalomban a legtöbb joga van. Ő intézkedik az elindulásnál, az ajándékozásnál, az ő kocsján van a vőlegény, majd később a menyasszony, azért az ő kocsija legelői van, A második koci a „sztáriszvat“-é, aki a menyasszony tanúja, mindkét tanút azonban a legény kéri fel, hogy az esküvőn tanúskodjanak. A harmadik koci a vőfélyé (dever), aki rendszeren a vőlegény öccse szokott lenni, 13 —14 éves fiú, ritkábban lány. A vőfély vezeti a templomba a menyasszonyt s őrzi mindig, amíg haza nem jönnek, ekkor átadja a vőlegénynek. A többi koci változó sorrendben jön, de az utolsó a házigazda, a vőlegény apja, akinek a kocsján a muzsikások vannak és a zsaracs, aki felügyel az egész menetre és a kum parancsait végrehajtja. A menyasszonyért menő kocsiknak a száma 5—7 vagy 9 (mindig páratlan szám) szokott lenni, aszerint, hogy szegényebbeknél vagy gazdagabbaknál van a lakodalom. A reggeli után a násznép elindul a menyasszonyért; amíg ők utaznak, lássuk mi történik a menyasszony házában.

A lakodalom előtti napon este megérkeznek az előhírnökök (govordzsije) és amint a kocsirol leszállnak, az első dolguk felfedezni a menyasszonyt. A menyasszonyt körülveszik a legjobb barátnői. 5—7 leány, akiket „deverusek“-nek vagy

törökösen „jengybule“-nek neveznek, megfelel a magyar nyoszolyólányoknak. Sok helyen a menyasszony el szokott bújni, mert a legények egy üveg vizet hoznak magukkal és ha fölismerik a menyasszonyt, leöntik. Mivel azonban a menyasszony nincs ott és nem tudják felismerni, a nyoszolyólányok őket öntik le. Mikor megvacso ráztak, a legények és a lányok gyakran hajnalig énekelnek és táncolnak, míg a menyasszony szintén megfürdik és korábban lefekszik.

A lakodalom napján a menyasszony rokonai 3—4 kocsival, a govordzsijákkal az élükön, a vőlegény és a kísérete elé mennek és amint velük találkoznak, barátságosan üdvözlik egymást, majd hozzájuk csatlakozva, hangos kurjantásokkal, ének, muzsika és folytonos lövöldözések között a menyasszony falujába érkeznek, itt lassú menetben először a főutcán hajtva, majd néhány mellékutcat megkerülve, hogy a násznépet mindenki lássa, a menyasszony házának udvarában megáilának. A ház előtt, de még inkább az udvarban lelkes tömeg várja őket, hangos üdvkiáltás okkal.

Legelőször a vőlegény száll le, akit az anyósa fogad és a kummai és a sztáriszválttal együtt a feldíszített ebédlőbe vezet. A vőfély egyenesen a menyasszonyhoz megy, aki fehér ruhában, de sokszor kisírt szemekkel barátnői közt várja őt. A vőfély hozza a menyasszonyi koszorút (vénac, ezt maga veszi) és ő teszi fel saját kezeivel a menyasszony fejére. Mielőtt a koszorút feltenné, háromszor megfordul a menyecskével ellenkező irányban és minden fordulat után megcsókolja őt a koszorún keresztül. A menyasszony a koszorúért nagy, szépen hímzett törülközőt és díszes rózsaszínű szalagot ad a vőfélynek, azonkívül saját kezével egy rozmaringágat tűz a mellére. A vőfély

a menyasszonyt idősebb bátyjával karonfogva, a kum, illetőleg; a vőfély elé vezeti s a menyasszony a kumnak és a sztáriszvátnak kezét csókol, a vőfélyel pedig kezét fog. Ekkor a menyasszony apja vagy gyámja előlép és a két esküvői tanú előtt a vőlegény elé teszi a menyasszony hozományát, rendesen készpénzben kifizeti ott az ő részét.

Ezután következik csak az esketés. A templomba a dever vezeti a menyasszonyt, a vőlegény pedig a menyasszony hűgával vagy legközelebbi leányrokonával megy. A templomban az oltár előtt, baloldalon megáll a menyasszony, jobboldalon a vőlegény, mögöttük pedig a kum és a sztáriszvátnak piros szalagokkal átkötött nagy gyertyákat tartanak, A pap először kicseréli a fiatal pár gyűrűit és mindegyiknek visszaadja a magáét, majd a templom közepén egyházi szerekllel felállított asztalhoz vezeti őket. Itt a fiatal házaspár fejét letakarva a kum és a sztáriszvátnak által vett selyemruhával (prevez), úgy hogy csak az arcuk látszik ki, A pap keresztes rézkoronát tartva a kezében, a vőlegényhez lép és megkérdezi tőle, hogy szabad akarattól választott-e hitvestársat? Miután a felelet mindig igenlő, az említett koronát a fejére teszi s ugyanígy megkoszorúzza a nőt is, a kezüket pedig egy kendővel köti össze. Azután egyházi dalokat énekelve, háromszor megkerüli az asztalt; utána megy a házaspár s mögöttük a násznagyok, A pap most egy vörösborral telt poharat nyújt nekik, hogy abból háromszor igyanak áldozás gyanánt. Ha ez megtörtént, a kum és a sztáriszvátnak megcsókolják az új házaspárt s azután következik a gratulációk egész özöne.

Mivel a házasságkötés egyike a legfontosabb

mozzanatoknak az emberi életben, nagyon természetes, hogy a nép ilyenkor nagyon sokat ad az előjelekre és a babonára. Hogy a férfi mindig úr legyen a háznál, az esketésnél rá kell lépni a menyasszony lábára, vagy az esketés után ő lépjen ki először a templomból, nem a menyasszony. A nők viszont a saját uralmukat akarják biztosítani, azért a menyasszonynak az oltár előtt állva azt kell mondani magában: „ja kupujem bika bez jezika.“ Szó szerint: „nyelvnélküli bikát vesznek.“ Azaz olyan férjet, aki semmiben sem fog ellentmondani neki.

A templomból kijöve, az odasereglett gyermek-tömeg nagy zajjal fogadja a kumot, mert az egy erszényből krajcárokat szór közéjük. A menyasszonyt a férje most már karonfogva vezeti, míg a dever a menyasszony hűgával megy, akit előbb a vőlegény vezetett. A fiatal házaspárt énekkel, muzsikával és hangos kurjantásokkal kísérik a menyasszony házáig. A ház küszöbén a szakácsnők (reduse) vízzel telt nagy üstöt tartanak és senkit be nem eresztenek, amíg néhány pénzdarábot bele nem dob az üstbe. Ez alól csak a fiatal pár van felmentve, a pénz különben a szakácsnőké. Ezután következik csak a különböző nemzeti ételekben bővelkedő lakoma. A vőlegénynek és a menyasszonynak nem szabad levest enni. A lakoma alatt a fiatal párt mindenki feiköszönti, áldást és boldogságot kívánva frigyüknek. Ebéd után bortól kissé felhevülten, hangos kurjantásokkal táncolnak, énekelnek, adomáznak szürkületig. Ekkor a kum intésére a prikumak bemutatja a vendégek által behozott ajándékokat (pred kazivanje csaszi). A menyasszony rokonai, akik a lakodalomra meg voltak hívva, a menyasszonynak és szüleinek egy-egy ruhadarabot,

inget, blúzt, kendőt vagy kötényt hoznak, azonkívül pecsenyét, tésztát, tortát, bort stb. A pri-kumak jó beszédes ember szokott lenni, aki minden ajándék bemutatásánál ügyes viccet tud mondani így pl. ha a menyasszony nagybátyja hozott ajándékot, azt mondja: „Tisztelt kum és te díszes násznép! Íme ez a mi házigazdánk N. bátyjának az ajándéka, amelyet a maga tiszteletére nekünk ajándékol hozott A menyasszonynak egy arannyal átszőtt selyemruhát vett, hogy azt viselje és büszkélkedjék szép és zimankós időben.¹ Ámen, násznép!“ Erre feiharsog mindenfelül: „Ámen, ámen!“

Ha az ajándékokat így szétosztották, elrendezik a kocsikat és készülnek az indulásra. A vőlegény fölkelve megköszöni a szerencsekívánatokat és színig kiüríti a poharat. A násznép közül mindenki tehetsége szerint egy-egy pénzdarabot bocsát a poharába, ő pedig a pénzt zsebébe rakva, a pohárt magánál tartja, amíg haza indulnak. Ekkor a pohárt a kapuhoz csapja és ahány darabra törik a pohár, annyi gyereke lesz a házaspárnak. Elindulás előtt a menyasszony búcsút vesz szüleitől, a nyoszolyólányok pedig éneklük a következő dalt:

Odbi sze feischer grána
Grána od jórgována,
I lép a Szmiyla od szvoje máj ke
Od szvoje májfcc, od oteza szvoga,
Od oteza szvoga od bratye mile!

Elválik már a gyöngyág,
Orgonának gyöngyága
És szép Szmiyla a kedves anyjától.

¹ Postováni kttme i szvi kityeni szvatovil Evo ovo je dár od N. brata nasega domatyina, sto je dono szebi za csaszt a mládi za dár. Mládi je kupio jedno szvileno odélo sza zlátom paktiveno, da sze noszi i ponoazi po vetet i szonett. Amin azvatovi!

Kedves anyjától, tulajdon apjától,
Tulajdon apjától, édes testvéreitől.

Majd a menyasszony bátyjához fordulnak:

Izvedi brate, milt szesztriect!
„Ja bih je izveo, al' mi je zsao“
Kad ti je zsao, sto szi je dao?
„Ja nizam znao da je to zsao
Da szám ja znao, nebih je dao.

Testvér, vezesd ki kedves húgodat
„Kivezetném én, de Hiszen az fáj“,
Ha neked az fáj, minnek is adtad,
„Én nem tudtam, hogy ez annyira fáj,
Ha azt tudom, senkinek nem adom“.

A menyasszony a vőfélyel a kum kocsjára száll fel és kendőjét, mellyel eddig a könnyeit törülte, hátra dobja és az apja udvarában hagyja, A menyasszony részéről ismét néhány kocsikiséri a násznépet, még pedig ezek előtt vannak, A sorrend most ugyanis a következő: legelői mennek a govordzsiják, majd a menyasszony hozzátartozói, utánuk a sztáriszvat a vőlegénnyel, azután a kum a menyasszonnyal és végül a többiek a régi sorrendben, A falu határán a menyasszony rokonai leszállnak a kocsiról, összeülekeznek, összecsókolódnak és ha így elbúcsúztak a menyasszonytól, visszatérnek a falujukba,

A govordzsiják előre vágatnak azalatt és ha a vőlegény falujába érkeztek, nagy zajjal a magasba lóbálják a párnára kötött tyúkot, amelyet a menyasszony házánál kaptak vagy esetleg maguk fogtak. Hangos kurjantásokkal körüljárják az utcákat, hogy az emberek figyelmét felébresszék a közeledő lakodalmas menetre. Közben a násznép is megérkezik, a muzsika és a sok csengetyű hallatára mindenki az utcára siet, hogy a menyasszonyt lássa, A lakodalmas menet a kum, sztáriszvat és dever háza előtt megáll és a hozzátartozói ki-

jönnek nagy boros kancsókkal és mindenkit meg-
kinálnak egy pohár borral. Ha néhány forgal-
masabb utcán végigjártak, a legény házához
hajtanak, A kum kocsija a menyasszonnyal a
ház tornáca előtt megáll és akkor már ott várja
a menyasszonyt az ipa és a napa, akiktől a kum
nagy váltságot kér a menyasszonyért. Ott for-
máliasan alkusznak a menyasszonyért és ha meg-
alkudtak, egy szitát nyújtanak a menyasszonynak,
amelyből búza és kukorica magvakat szór a
körülálló tömegre, majd egy 1—2 éves fiúgyer-
meket (nákoncse) magasra emel, háromszor meg-
fordítja s ugyanannyiszor megcsókolja; csak
azután szállhat le a kocsiról és az elébe terített
szőnyegeken áthaladva, először a konyhába lép,
A napa itt egy kötényt ad fel rá, azután két ke-
nyeret a hóna alá és két gyertyát ad a kezébe.
Ezzel az ebédlőbe megy s jóestét kívánva, a két
kenyeret s a gyertyákat az asztalra teszi, majd a
kumnak és a többi vendégnek, akik a terített
asztal mellett ülnek, kezet csókol.

Ezalatt a házigazda elküldi a kocsiját a falu-
ban lévő rokonaihoz és odahozza őket a vacso-
rára. Ha mindnyájan együtt vannak, megkezdik
a vacsorát, amely késő éjfélig tart, A násznép
két részre van osztva, az idősebbek és a komoly
elemek külön teremben esznek s közöttük van a
fiatal házaspár is; ha csak egy szobában teríte-
nek, akkor is a terem homlokzatán vannak, míg
a legények és leányok külön esznek, rendesen az
asztal végén. Ott aztán a durvaság, az otromba
tréfák virtusszámba mennek. Poharat, tányért
összetörnek, a kanalat, kést, villát zsebredugják s
azért sok helyen evőeszközt nem is kapnak.

Éjféltől a vacsora után következik a meny-
asszonyi tánc, A kum és a sztáriszvá a pénztá-

rosok és aki fizet, az táncolhat a menyasszonnyal. A pénz természetesen az övé s azért mindenki igyekszik minél többet adni, egyik a másikon túllicitál. A tánc után mindenféle tréfás jeleket mutatnak be, így az egyik szőrrel kifelé fordított bundában, medvének öltözik, a medvétáncoltató pedig bekormozza az arcát és a cigányok koldulását utánozza, egy tepsiben adományokat gyűjt a násznéptől, ami ismét a menyasszonyé. Máskor meg temetést rendeznek, az özvegyasszony (egy asszonyi ruhába öltözött komikus férfi) siratja az urát és felsorolja a földön szerzett érdemeit, többek között hányszor kapott verést tőle, hányszor jött haza részegen a korcsmából stb. A vacsora alatt a prikumak és a sztáriszvat kocsisa nagy pányvaköteilet viselnek a nyakukon és aki rendetlenkedik, azonnal megkötik.

Hajnalban bemutatják a legény rokonainak az ajándékokat (dár, császt), ami hasonló adomák között történik, mint ahogy már a menyasszony házában említettük. Ha már kifáradtak a tobzódásban, a ház előtt nagy tüzet raknak és akum, mint elótáncos, kivezeti a násznépet, a tűz körül kólót táncolni. A kör közepére a tűz mellé egy párnát tesznek, arra rá kell térdepelni a vőlegénynek és a menyasszonynak és meg kell csókolniuk egymást. A párnát azután a prikumak szétvágja és magasra feldobja, hogy a tollak mindenkire szétszóródnak.

E tüztánc után, amely ismét a pogány tűzimádásnak egy maradványa, a násznép a dudással hazakiséri a kumot, a vőlegény pedig a menyasszonnyal a hálószobába megy. Rövid 1—2 órai alvás után a fiatal menyecske (mláda) fölkel és ekkor az öreg nénik nagy ceremóniával megfésü-

lik, fejére teszik a főkötőt (tyula). 9—10 óta tájban a vendégek ismét összejönnek villásreggelire. A szegényebbeknél ezután már haza is mennek, de a gazdagabbak két-három napig folytatják a dáridól 3—4 nap múlva a menyecske rokonai, 16—20 éves leányok és legények meglátogatják a fiatal házaspárt és egy pogácsát hoznak neki, innen a nevük is a pogacsari. Hat héten belül a menyecske tartozik a férjével egyszer-kétszer meglátogatni a kumot és neki lábat mosni. Ha a menyecske ünnepnapokon a templomba megy, mise után az idősebb asszonyoknak kezet csókolni tartozik. Körülbelül egy évig mindig menyecskének, „mládá“-nak, szólítják.

A néphit és babona. A babona a férfiak között nem annyira, de annál jobban elterjedt a nők között. A szerbek hisznek a vilákban (tündér) és a szellemekben (vámpír). A vila olyan mint a görög nympa, aki segíti az embereket vagy árt nekik. A mezőn, ahol körben kinőtt gombát találnak, vagy ahol zöldebb a fű, arról azt mondják, hogy a vilák ott táncolnak (vilino kolo). Az ilyen helyektől nagyon óvakodni kell, mert aki ilyenbe kerül vagy véletlenül rálép, az beteg lesz, vagy a lábán vagy kezén megbénul. Ilyenkor a javasasszonyhoz (vračsara) kell menni, aki tudja, milyen imákkal kell a vilákat kiengesztelni, hogy a beteg meggyógyuljon. Gyermekkoromban az én szülőföldemen (Krassósombat) is járt egy újpálankai asszony, akinek a hire jobban el volt terjedve, mint a legjobb orvosé és akit kocsival odavittek a beteghez a negyedik ötödik faluba, mint az orvost. Természetesen jól meg is fizették. Átkozás számba megy az, ha valakinek azt mondják: „idi ú vilino koio“ (menj a vilák körébe), ez azt jelenti, hogy valamely súlyos betegséget kívánnak

neki. A vilák sokszor segítik a hősokeket. Kralyevics Márkónak fogadott testvére volt (poszesztra) az egyik vila, de viszont láttuk a küzdelmét is a vila Ravijojiával, aki Obilics Miiost torkán lótte a nyilával.

Ha valamelyik öreg ember vagy asszony meghal, akkor azt hiszik, hogy ez éjjel, mint szellem (vámpir) felkel sírjából és ellátogat rokonaihoz vagy azokhoz, akik az életben rosszul éltek vele és azokat fojtogatja. A szellem nem jár fehér ruhában, mint azt a magyarok hiszik, hanem fekete macska vagy kutya alakját ölti magára, sőt sokan azt mondják, hogy a vámpir egy légy testében a kulcslyukon át is bejut a szobába s azért nem lehet tőle szabadulni. Főleg a 12-ik óra éjjel a legveszedelmesebb, ez a kísértet ideje, ilyenkor nem tanácsos az embernek kimenni a szobából, mert könnyen baj érheti. Sokat beszélnek arról s gyakran a könyvekben is szent igazságnak van feltüntetve, hogy a halottnak a hasába vagy a koponyájába nagy szeget vernek be, hogy ne lehessen belőle vámpir, ez azonban csak mese, sehol sem találtam embert, aki be tudta volna bizonyítani, hogy az tényleg megtörtént volna.

A pásztorok, csőszök, akik éjjelenként kint tartózkodnak a mezőn, ha távol lobogó pásztor-tűzet, lidércfényt vagy egy-egy szentjánosbogarat elrepülni látnak (*Lampyris nocticula*), ekkor azt mondják, ez a prekulyis. A prekulyis az utasoknak a réme; éjjel, ha valaki kocsival megy, a prekulyis összebogozza a lovakon a gyeplőt és azok nem tudják, milyen irányban menjenek, rendesen megvadulnak és a kocsit felfordítják. Ha ilyent lát az ember, vagy ha éjjel a temető mellett utazik, keresztet kell vetnie. Ha a faluban

egy furfangos ember van, akkor azt mondják róla, hogy ő prekulyis.¹

A móra szintén gonosz szellem, amely rendszeren dögvészt hoz. Ha a tyúkok döglenek, akkor azt hiszik, hogy a móra szedi az áldozatait és úgy akarják elkergetni, hogy egy juhszarvat meggyújtanak és éjjel a tyúkülő (szedalo) alatt kifüstölik a mórát (Temesmegye déli részén Paulison, Porányon). A kuvikot néhol azonosnak tartják a mórával, mert ha a kuvik (stryx noctua) megszólal és a tyúkok károgni kezdenek, akkor azt mondják, megijedtek a tyúkok, mert mórát láttak.

Ha valaki megbetegszik, a javasasszonyhoz (bajalica), kuruzslóhoz (vraçsara) viszik a beteget, de a javasasszonyok csak a napnak bizonyos szakában, rendszeren csak délután naplenyugta előtt és csak páros napokon (kedd, csütörtök, szombat) ráolvasással (bajánye) és maszírozással (trejánye) gyógyítanak. Ha a betegnek a teste helyenként megdagad és sok vizet iszik az illető, akkor azt mondják, vízkórban (trpija) szenved és akkor a következőképpen járnak el: a javasasszony a beteget a hátára fekteti, a fejétől a lábáig egész testén át egy cérnaszálat feszít, a hasára pedig egy márványdarabot tesz, azután elővesz egy baltát és a beteg feje, hasa és lábai felett himbálva ezt, a következő verset mondja:

Bezsi trpijo szttva!
Bezsi tipijo nadttvena!
Bezsi trpijo pogana!
Bezsi trpijo ja te olerajem!
Sz'konyom szi dosia?
Sz'konyom te oterajem!

¹ Bellosity Bálint Karasjeszenőn (Jaszenován) látott egy embert, akit prekulyisnek tartanak. „Adalékok hazai szerbjeink néphitéhez“. Etnográfia 1904 7. füz. 317. lap.

Sz'govedom szi dosia?
 Sz'govedom te oterajem!
 Sz'szvinyaina szi dosla?
 Sz'szvinyama te oterajem!
 Bezsi trpijo ja te oterajem
 Pod planinu, gde jedu i pijedu
 I tebe zovedu I
 Tamo szvirac szvira i veiiko kolo igi'a
 Bezsi trpijo ja te oterajem ad 199 fëla
 Da osztane P . . . csiszt kao Mati Bozsija.

Fuss te száraz vízkór!
 Fuss te dagadó vízkór!
 Foss te utálatos vízkór!
 Fuss te vízkór én üzlek el!
 Lóval jöttél-e?
 Lóval üzlek el!
 Marhával jöttél?
 Marhával üzlek el!
 Disznókkal jöttél?
 Disznókkal üzlek el!
 Fuss te vízkór én üzlek el!
 A hegy aljában esznek és isznak és téged hívnak
 Ott dudás dudál és nagy kóló táncol.
 Fuss te vízkór, én üzlek, ha 199 fële is vagy
 Hadd maradjon P ... tiszta mint Szűz Mária!

Ezt háromszor mondja el, azután a kifeszített cérnát leveszi a beteg testéről és négy egyenlő darabra vágja, a márványkövet pedig apróra zúzza. Most a négy cérnadarabból előveszi az egyiket és néhány márványszemcsével, előbb a jobb kéz alatt a baltával a földbe ássa, azután előveszi a második cérnaszálat és azt a bal láb alatt ássa el, a harmadikat a bal kéz alá, a negyediket a jobb láb alá teszi, tehát mindig keresztben ássa el. Ha ezzel készen van, akkor azt mondja: „daj Bozse léka!“ (Adjon Isten jobbulást!), mire a beteg néhány fillért ad a javasasszonynak, ezzel mintegy megfizeti a gyógyítást, mert ha nem ad semmit, akkor nem is remélhet jobbulást

Ha valakinek gennyed az ujja, keze vagy lába, akkor a „pokolvart“ (prist) így gyógyítják: a javasasszony egy kenyérszeletet vesz, a sóba

mártja és a sebet gyöngéden dörzsölve a következő verset mondja:

Prist, prist vodenis,
 Ne szejvaj ne sztréyaj!
 Bezsi odatle, te tvoje meszto nije,
     Ja te oterajem l
 Gde kony ne Bxzse, gde krava ne ricse,
 Gde kosa ne bieji, gde ovea ne bieji,
 Gde petao ne kukttrecse, gde zsaba ne kreketye,
 Bezsi odatle, is tvoje meszto nije,
     ja te oterajem l¹

Pokolvar, pokolvar, gennyes pokolvar,
 Ne tépj, ne nyilazz! (t. L a fájó testrészen)
 FOSS el innen, itt nem a te helyed,
     Én üzlek el!
 Ahol ló nem nyerí, ahol tehén nem bóg,
 Ahol kecske nem mekeg, ahol juh nem béget,
 Ahol kakas nem kukorékol, ahol béka nem brekeg,
 Fuss el innen, itt nem a te helyed,
     Én üzlek el!

Ezt a verset kilencszer mondják, azután a kenyérszeletet a kutyának dobják.

Ha valakinek nincs étvágya és gyomra fáj, azt mondják: megerőltette magát (sztruniosze). A javasasszony ezen úgy segít, hogy a beteget éhgyomorral lefekteti és kis zsírral bekenve a kezét, a hátát, a hasát jól megmasszírozza (trejanye, podpaszivanye), azután egy törülközővel jól átköti. Ha ez sem segít, akkor fazekat tesz a hasára (ionac metati nah trbuh). Ez abban áll, hogy egy kenyérhéjra négy égő gyertyaszálat erősítenek és azt a beteg hasára teszik, azután agyagfazékkal a gyertyákat befödik. A gyertyák addig égnek, amíg csak tiszta levegő van a fazék alatt, ha az oxigén elégtel, a bőr felhúzódik a fazékba; néhány percig így tartják a fazekat, azután leveszik és a beteget jól betakarják, hogy átizzadjon, (Temes-

¹ E ráolvasásokat betfi szerint közlöm, amint azokat egy kraszszombati asszonytól hallottam.

megye déli részein.) Ha a beteg nem gyógyul ki, hanem belehal, akkor bizonyos rezignációvai azt mondják:

Nije imao véka
Pa néma ni léka.

Nem engedte a végzete
Azért nem is volt gyógyszere!

Ráolvasással nemcsak embereket, hanem állatokat is gyógyítanak. Kígyómarás, daganat ellen, vagy ha tehén véres tejet ad, bizonyos füveket jóságék recitálása mellett a sebre tesznek és ha az állat véletlenül kigyógyul, nagyon örülnek a sikernek. Ha a ló megbetegszik, égő rongyokat tesznek egy rézüstbe és a ló orrlyukai alá tartják, hogy a rongyok csipős füstje az orrba menjen. Ha eláll a lónak a vizelete, háromszor a temető körül vezetik.

A kártyavetőknél, jövendőmondóknál szintén nagy szerepük van. Ha a férj elkergeti a feleségét, akkor az asszony fölkeresi a kuruzslót (vračara) és kéri, hogy csináljon neki oly varázsszert, amivel az urát ismét visszafogadására bírja. A kuruzsló visszatudja hódítani a hűtlen férjeket vagy a hűtlen asszonyokat. Az iszákos, rossz férjre, aki mindig perel, üti-veri a feleségét, oly betegséget tud ráolvasni, hogy az hamar belepusztul és így feleségét megszabadítja a sok kínzástól. A gyakori mérgezési pörök a falusi nép között ebből magyarázhatók. A kuruzslók eljárásuk módját a viláért sem akarják elárulni, mert ha valaki e titkot megtudná, akkor már nem volna oly hatása, másrészt félnek is, nehogy a hatóságok emiatt megbüntessék őket. Kártyavetők rendszeren cigányasszonyok szoktak lenni, akik vagy a kártyából jósolnak, vagy egy

¹ Bellosits Bálint ugyanazt az eljárást említi az »Adalékok hazai szerbjeink néphitéhez.« című közleményében. Etnográfia 1904 évf. 6. f., 276 lap.

kagylót tartanak a fülükhöz és abból magyarázzák a jövőt Meglehetősen ártatlan mulatság, bár a népnek nem mulatság, hanem igaznak tartják a jövendölést (pogagyanye). Rendesen szerelmes lányok vagy legények, hogy a házbeliek meg ne lássák őket, lopva kis kukoricalisztet, kenyeret, burgonyát, babot adnak a cigányoknak, akik igen ügyesen ki tudják olvasni a kártyából, hogy az imádott ideál hasonlóan eped a kedvese után.

A természeti tünetmények között mindig kapcsolatot keresnek az emberi étellel és előjelekre nagyon sokat adnak a szerbek,

1, Ha a nap nagyon korán kel és köröskörül vörös korongot lát a parasztember, akkor aznap eső lesz szerinte,

2, Ha esik az eső és a nap süt, akkor azt mondják: „gyavu bije zsenu“ (az ördög veri a feleségét), Milityevity szerint a szerbiai szerbek azt állítják, hogy ilyenkor születnek a boszorkányok (vestice),

3, A kakasok este a fán ha kukorékolnak, vagy ha a szamarak bögnek, akkor meg fog változni az időt Rendesen esőt várnak,

4, Ha a libák vagy rucák pocsolyában fürdenek és szétterjesztett szárnyakkal ide-oda futkosnak, akkor eső lesz, (Kupaju sze na kisu,)

5, Ha a mezőn giliszták láthatók vagy a hangyák rajzanak, eső lesz,

6, Ha jégeső esik, baltát, kapát vagy valamilyen vasdarabot kell az udvarba dobni és a jégeső megáll. Ugyanazt láttam a fehértemplomi sváboknál is,

7, Villámlás és mennydörgés alkalmával nem szabad az eresz alatt vagy a ház küszöbén állni, mert a villám a házba fog lecsapni,

8, Péter és Pál napja előtt nem szabad almát

dobni vagy késsel vágni, mert a határt a jégeső fogja elverni.

9. Az utas, mielőtt útnak indul, keresetet vet és ha valaki átlépi az útját, nyúl, kígyó, róka stb. akkor nem lesz szerencséje. Hasonlóképpen a nőnek nem szabad férfi előtt átlépni az utat, meg kell várni, míg a férfi átmegy, ha mindjárt fiatalabb is a nőnél. Ez mutatja a nőnek alárendeltségét, a férfúnak mindenütt elsőbbsége van. Keleti szokás.

10. Ha az utas oly egyénnel találkozik, aki vizet hoz a kútból vagy a folyóból és az edények telve vannak, akkor azt mondják: „puna je szretya“ (jó szerencse), ellenben ha üresek az edények, akkor: „prázna je szretya“ (üres a szerencse).

M. Ha valaki útközben papot lát, az szerencsétlenség, ilyenkor háromszor kell utána köpni, vagy eldobni magától valamit, pl. rongyot, gombostűt, papirdarabot stb., ellenben ha cigánnyal találkozik valaki, az már jó szerencse.

12. Ha valakinek az ajka viszket, csókolódnia fog.

13. Aki csuklik, a távolból emlegetik és pedig, ha az arca ég, akkor dicsérik, ha a füle meleg, akkor szidják.

14. Ha valakinek a bal szeme viszket, örülni fog, a jobb szeme ha viszket, sírni fog.

15. A gyereket nem szabad átugorni, mert nem fog nőni; ha valaki véletlenségből mégis megteszi, vissza kell ugornia mégegyszer.

16. A kis gyerekeknek nem szabad este tűzzel játszani, mert az éjjel az ágyban fognak vizelni.

17. Ahol kis gyerek van a házban, az idegennek, aki bejön, le kell ülni, hogy a kis gyerek aludhasson.

18. Sok házban este vagy pénteken egész nap

semmit sem adnak ki a házból. Az ős indogermánoknál a rossz szellemek napja volt ez.

19. Este nem szabad fűtyülni a házban, mert az egerek nagyon el fognak szaporodni, a fűtty mind odahívja őket a szomszédságból.

20. Orsót, ollót, kalapot nem szabad az asztalra letenni. Érdekes, hogy a kalapnak azért nem szabad az asztalon feküdni, mert a kenyér is olyan fekete lesz, mint a kalap.

21. Ha az olló leesik és az egyik hegyével a földbe szúródik, vagy ha a macska mosakszik, vagy az ajtó önmagától nyílik, akkor vendég fog jönni a házhoz.

22. Ha a kakas a küszöbön kukorékol és benéz a házba, akkor vendég fog jönni, ellenben, ha kifelé fordul, valaki eltávozik a házból.

23. Pállott szájú gyerekek háromszor kell a macska farkát a száján keresztül húzni.

24. Tavasszal, ha valamely gyümölcsből először esznek, akkor azt mondják: „na zsvivot i no zdrávlye“ (életre és egészségre), vagy így: „na mene vodica, na popu groznica“ (rám a víz, papra a láz szálljon).

25. Ha a kutya a ház előtt vonyít, ez halált jelent, azért üldözik és kergetik a kutyát, amíg a vonyitással fel nem hagy. Ha napok múlva is vonyít és lábával kaparja a földet, akkor valakinek sirt ás, nyomban agyonverik. Ha idegen kutya vonyít, dühösen üldözőbe veszik és utána kiabálnak: „za gazdom“ (a gazdára t. i. szálljon a halál). Ilyenkor, aki csak hozzáfér, agyonüti, mert ez már a közeli veszettségnek a jele.

26. Ha a kuvik a ház kéményére száll és onnan rikácsol, akkor az is halált jelent.

27. Fecskét nem szabad agyonütni, vagy a fészket lerontani. A pajkos fiúkat azzal szokták

ijesztgetni, hogy meg fog halni az anyjuk, ha a fecskéfészekből kiveszik a tojásokat, vagy a kis fiókokat.

23. Ugyanígy nem szabad bántani a házi kígyót sem (kutyevna zmija). Azt tartják, hogy minden ház alatt kígyó van és az védi a házat. Néha ez a kígyó kibújik a földből, de akkor nem szabad agyonütni, mert ha agyonütik, meg fog valaki halni a házban. Ez teljesen pogány emlék, a régi szlávok az égi isteneken (Perun, Gromovnik — menydörgés istene) kívül imádták még a kígyót és a tüzet, azért farsangkor sok helyen most is dívik a tűzugrás és a tűzkörűli tánc (privek).

29. Ha a poharak önmaguktól csengenek, akkor valami szerencsétlenség várható.

30. Ha a szarka a ház közelében csörög, a házbéliek rossz hirt fognak hallani.

31. Cipőt nem szabad az asztalra tenni, mert a házban veszekedés lesz. (Fehértemplomon a sváboknál is.)

32. A tyúk ha kukorékol, akkor valaki meg fog halni. A tyúkot akkor hamar leölik, a fejét levágják és a háztetőn átdobják.

33. Ha este nagyon piros az ég a nap ienyugta után, akkor nagy szél lesz.

34. Ősszel, ha nagyon sok hangyaboly van és nagyon elszaporodnak a mezei egerek, akkor kemény tél lesz.

35. Úgyszintén kemény tél lesz, ha a gyümölcsfák kétszer virítanak.

36. Gyertyaszentelőn (febr. 2.) a medve kijön az odújából és körülnéz, hogy milyen idő van. Ha szép idő van és a nap süt, hogy az árnyékát megláthatja, akkor visszamegy és még 40 napig alszik; ha rút, zimankós idő van, akkor kint ma-

rad, mert nemsokára vége lesz a télnek. Ugyan-
 azt hallottam a délvidéki sváboktól is.

37. Ha két-három éves kis gyermek, aki már
 járni tud, a padlón mászik, vendég fog a házhoz
 jönni.

38. Ha a békák kuruttyolnak, a fecskék ala-
 csonyan repülnek, a kutya füvet eszik, vagy a
 verebek a porban fürdenek, eső lesz.

39. Esős időben, ha szivárvány látható, meg
 fog állni az eső.

40. A szivárvány színei közül, ha a vörös
 nagyon feltűnő, akkor abban az évben sok bor
 lesz, ha a sárga túlnyomó, akkor sok búza lesz
 és végül, ha a zöld szín nagyon intenzív, akkor
 sok gyümölcs lesz.

41. Ha a füst egyenesen felszáll, szép idő lesz.

42. Aki bolhát fog a kezén, levelet kap.

43. Aki hétfőn éhgyomorra prüszsent, azon a
 héten ajándékot fog kapni.

44. Aki fél lábbal mezítláb jár, annak meg fog
 halni a felesége. Sok helyen azt mondják, a nőt-
 len annyi évig nem fog megházasodni, vagy a
 leány nem fog férjhez menni, ahány lépést tesz
 mezítláb.

45. A leány ha tavasszal először egyszerre két
 fecskét lát, még abban az évben férjhez fog menni.

46. Ha a fiatal fa először hozza meg a gyü-
 mölcöt, a leánynak ebből sem szabad enni, mert
 házasságának első évében már anyai örömöknek
 fog elébe nézni.

47. Szt.-Illés napján le kell ölni az öreg ka-
 kast, mert ha nem ölik le, a házigazda meg fog
 halni.

48. Ha a harangszó alatt, amíg a halottat te-
 metik, üt az óra, abban a házban meg fog halni
 valaki.

49., Szt-Bertalan napján (jún. 23/24.) nem szabad a fára felmászni, mert az illető le fog esni és valami baleset éri.

50. Ha az asztalterítésnél egy felesleges evőeszköz, kés, villa, kanál marad, akkor vendég fog jönni a házhoz.

51. Szt-Iván (Ivan-dán) napján kötött koszorúba egy foghagymát is bele keli fonni, hogy a boszorkányok távol maradjanak a háztól.

52. Új házba, egy hónapig legalább nem szabad pénzt bevinni, mert az szerencsétlenséget jelentene.

53. Ha karácsony napján a pogácsában (csezsnica) talált pénzdarabhoz sok tészta ragad, akkor termékeny esztendő lesz.

54. Gyermektelen asszony, ha gyermeket kíván, húsvét napján menjen a templomba s amikor a harangokat feloldják, segítsen ő is azokat feloldani. (Nagypéntektől húsvét vasárnapig, a mélygyász jeléül a harangok nem szólnak, csak a kereplők, azért tartják ezen idő alatt a harangokat megkötve.)

55. A fiatal anya első gyermekét ha meghal, ne kísérje ki a temetőbe.

56. Nagycsütörtökön este éjféλι mise (bdenije) van, ha erről hazatérnek, vigyen kiki magával egy foghagymát, nem árthatnak neki majd a boszorkányok.

51. A halottnak ha nyitva marad a szeme, azt jelenti, hogy nemsokára még valaki meg fog halni a házbeliek közül.

58. Tejbe vagy kávéba, ha kenyeret vagy zsemlyét aprítanak, nem szabad azt késsel vágni, mert a tehén véres tejet fog adni.

59. Ha valaki hálóval vagy horoggal halászni megy, nem szabad tőle azt kérdezni, hogy hová megy, mert nem lesz szerencséje.

60. Ahol az utak keresztezik egymást (raszkrznica), arra nem szabad rálépni, mert aki ezt megteszi, annak meg fog halni az anyja. De a kareszutakat és a határköveket (humka) azért is kell kerülni, mert a ráolvasásnál vagy a kuruzsiásnái használt eszközöket (rongyokat, ruhadarabokat) mind odateszik és ha valaki arra rálép (nagazi) vagy azt felveszi, ugyanaz a betegség fogja érni, amelytől a kuruzsló meg akart szabadulni. (Temes-megye déli részén.)

61. Este nem szabad az eresz alatt vagy az eperfa alatt vizelni, mert az illetőt a világ megbüntetik, rendszerint megbénul a karja vagy a lába.

62. Összenőtt ikergyümölcsöt, kettős szilvát, cseresznyét stb. nőknek nem szabad enni, mert ikreik lesznek.

63. Ha áldott állapotban lévő asszony kiönti a bort a pohárból és az a férfi felé folyik, akkor fiúgyermek lesz, de ha nő felé folyik, leánya fog születni.

64. Aki náthás, mikor az orrát kifújja, ujjaival dörzsölgön meg valamely kilincset s aki először kezébe veszi a kilincset, az kapja meg a náthát, míg a másik megszabadul tőle.

65. Aki a poloskától meg akar szabadulni, fogdosson össze egynéhányat és egy rongyban vagy skatulyában vigye őket olyan helyre, ahol sok nép szokott összejönni. Amikor a nép oszladozni kezd, eressze el őket és ők annyi irányba fognak menni, ahány irányba a nép megy, az illető pedig megszabadul tőlük.¹

A délvidéki szerbek és románok között egyaránt nagyon szokásos az esővarázslás (dodola).

¹ Ezen babonákat magam gyűjtöttem Temes és Krassó-Szörény megyék deii részein. Néhányat közülök Bellosits Bálint is közöl az Etnográphia 1904. évf. 6. füzetében. Nagyon sok szokás megegyezik a szerbiai szerbek néphitével. V. ö. Milityevity: Zsivot szrba szelyáka. „Szrbszki Etnográfzski Zbornik“ J. kötetével.

Nyáron, nagy szárazság alkalmával egy fiatal cigányleány, de csak az utolsószültött (izrocse) burjánba öltözik, néha néhány virággal is feldíszíti magát és két-három barátnéjának kíséretében házrói-házra jár s a következő dalokat énekli:

1. Udri, udri, roszna kiso Oj dodole! Moj Bozsole!	1. Essél, essél, harmatos eső Oj dodole! Moj Bozsole!
2. Da porozsis vino, zsito, Oj dodole? Moj Bozsole!	2. Harmatozd be a bort s búzát, Oj dodole! Moj Bozsole!
3. I tri pera kukuruza, Oj dodole! Moj Bozsole!	3. És Három szál kukoricát, Oj dodole: Moj Bozsole!
4. I lanove za darove Oj dodole I Moj Bozsole!	4. És a lent is ajándéknak Oj dodole I Moj Bozsole I
5. I kudelyu tankoviju! Oj dodole! Moj Bozsole!	5. És kendert is hajlékonyát Oj dodole I Moj Bozsole! (Új-Palánka, Temesmegye.)

Székács fordítása szerint a falun át így énekelnek:

Mi idémo preko szela Oj dodo, dodole! I oblaci preko neba Oj dodo, dodole! A mi brzse, obiak brzse, Oj dodo, dodole! Oblaci nász pretekose Oj dodo, dodole! Zsito, vino porozsise Oj dodo, dodole!	Mi megyünk a falun által Oj dodo, dodole! És a felhők égen által, Oj dodo, dodole! Mi sietve, ők sietve, Oj dodo, dodole! De gyorsabban ők futottak, Oj dodo, dodole! Bort s búzát beharmatoztak Oj dodo, dodole!

Amikor a dodola az udvarba lép, körben fog és addig énekel, amíg a házbeliek közül valaki ki nem jön és vízzel le nem önti. 17—18 éves suhancok nagy kedvvel körülfogják s több

¹ Csekély változattal ugyanezt közli Bellosits Bálint is. Ethnographia. 1895. évf. 422. lap.

oldalról egyszerre néhány veder hideg vizet öntenek nem is annyira a dodolára, mint az őt kísérő nagy gyermekseregére. Ha a faluban a dodolák járnak, rendszeren egész csapat iskolásfiú követi őket, ezeket öntik le és jóízűen nevetnek, amikor ezek sikoltva szaladnak s egyik a másikat löki fel.

*

*   *

A születésen és a házasságkötésen kívül a harmadik nagy momentum az ember életében a halál. Végül tehát szólnunk kell még a halálról és a vele kapcsolatos temetési szokásokról.

Ha valaki már olyan beteg, hogy a kuruzslók varázslásai, az orvosok gyógyszerei, a pap imái (moitve) után sem remél jobbulást és az illető felnőtt ember, magához hívja a rokonait, fiait, leányait, hogy tőlük elbúcsúzzék. Ilyenkor megintti őket és jó tanácsokat ad nekik, legyenek okosak és becsületesek. Ha vagyonosabb ember, magához kéri a szomszédait és egy írástudó férfit, akik előtt végrendeletet tesz.

A beteget nem szabad egy pillanatra sem egyedül hagyni, nehogy véletlenül „gyertya nélkül“ haljon meg (Da nebi umro bez szvétye). A legnagyobb hibának és bűnnek tartják azt a figyelmetlenséget, ha valaki gyertya nélkül hal meg. Ennek a lelke a sötétségben fog tévelyegni s ez olyan nagy mulasztás a szerb nép felfogása szerint, mint ha a régi görögöknél valakinek a teste temetetlenül hevert és emiatt nem tudott a másvilágra jutni. Ha a beteg az elhalt rokonokat emlegeti, akkor azok már „hívják“, ilyenkor már készen tartják az égő gyertyákat s a haldoklónak a kezébe adják, vagy ha a keze görcsösen összehúzódik, más valaki tartja a gyertyát neki. A haldoklónak nem szabad látni övéinek a sírását.

mert annál nehezebb volna a kimúlása. Ha valakiről tudják, hogy bűnös életű, annak sokat kell küzdenie a halállal, amíg a bűneit leróttá. Amikor a haldokló kiadta lelkét, de a szemei nyitva maradtak, a szemeit egy-egy pénzdarabbal lefödik, az állát pedig kendővel felkötik. A halálesetet először a harangozónak jelentik be, majd a halottkémnek, jegyzőnek és végül a papnak. A harangozó egy vagy két nagy gyertyatartót ad a templomból, amelyeket a halott fejénél állítanak fel. Ezekre tűzik a gyertyákat, amelyeket a rokonok és ismerősök magukkal hoztak, mert mindenki, aki a halottat meglátogatja, tartozik egy gyertyát hozni, míg azt a gyertyát, amelyet a haldoklónak tartottak (szamtrna szvétya) egy évig kell őrizni és az évfordulón ismét meg kell gyújtani.

A harangozó, mihelyt a halálesetet bejelentették neki, meghúzza a harangokat és ha egy férfiért kell harangoznia, a harangozás közben háromszor egy kis szünetet tart, míg a nőkért csak kétszer. Az idegenek e szünetek szerint tudják, hogy férfi vagy nő halt-e meg. Kis gyermekekért csak a kis harangok szólnak. Az alatt a hozzátartozók megmossák vagy megfürösztik a halottat, majd a legszebb ruhába öltöztetik. Ha nincs elég jó ruhája, a hiányzó ruhadarabot akkor veszik s a férfinak felteszik a kalapját vagy a sapkáját aszerint, hogy milyen évszakban halt meg. A koporsót a háziszentnek a képe elé az asztalra teszik, kelet-nyugati irányban. A fej nyugat, a lábak kelet felé vannak fordítva. A koporsóba teszik a halottnak kedvenc tárgyait, a férfiaknak pipát, a leányoknak virágot, a gyermekeknek játékszereit stb. A szomszédasszonyok a siratásnál (zapévanje) felsorolják a halott érdemeit, dicsérik a jóságát, szorgalmát s amíg a halottat el nem temetik, a

hozzátartozóinak és férfirokonainak födetlen fővel keii jármok. Dolgozni nem szabad, még szobát sem seperhetnek. A halotti torhoz szükséges kenyeret idegen asszonyoknak kell sütni, rendesen kiválasztanak két-három szomszédasszonyt (reduse), akik főznek, kenyeret sütnek, vizet hordanak s azért ők kapják a halottnak értékesebb ruháját. A halottnak legalább 24 óráig kell temetetlenül maradnia s azalatt egy percig sem szabad egyedül hagyni. Este a szomszédok és rokonok összejönnek és különféle történeteket beszélnek el a „boldogult“ (pokojni) életéből. Ha valami hibája volt, megbocsátólag azt mondják: (Bog da mu dusu oproszti!) Isten oldja fel a lelkét!

A sírgödröt a sírásók csinálják, a halott rokona megjelöli a helyet a sírdomb számára és borral egy kicsit leönti a földet. A temetés két-féle lehet: kis és nagy temetés (pogreb). Ha a pap csak a kántorral és a három minisztráns fiúval temet, akkor az kis temetés. A nagy temetésnél kiviszik a zászlókat is (barjak) és 11 fiú ministrál, akik a gyertyatartókra kis kendőket vagy szalagokat kötnek. Nagyobb falvakban a kántor helyett az énekkar (pevácsko drustvo) énekel. Ahol nincs halottas kocsi, hat erős férfi, Szent-Mihály lován (noszilá) viszi a koporsót és a vállán mind-egyik egy kendőt visel, amelyet a gyászoló családtól kap. Maguk a családtagok és a rokonok is, nem a jobb karjukon vagy a kalapjukon viselik a gyászszalagot, hanem a jobb vállukra tűzik fel.

Amíg a pap a halottat beszenteli, a családtagoknak mind ott kell lenni és ha a koporsót kiviszik, mindenkinek meg kell érinteni a koporsót a kezével és azt kell mondani: „én húzlak téged vissza, nem te engem.“ Ezt azért teszik, nehogy a halott mást is magával vigyen a más-

világra övéi közül. A gyászmenetnél legelől járnak a zászlóvivők, majd a keresztvivő, a minisztráns-fiúk, a pap a kántorral vagy az ének-karral, a koporsó és a gyászoló családtagok, végül a többi ismerősök, akik a halottat kikísérik utolsó útjára. Ha nőtlen legényt vagy leányt temetnek, a koporsóval párhuzamosan négy lovas-legény halad, a koporsó mellett pedig fehérruhás leányok rózsaszínű szalagokat visznek. A gyászmenet egy-egy utcasarkon megáll és a pap újból imádkozik a halottért. A templomba érkezve a koporsót is beviszik a templomba és ott rekviemet (parasztosz) tartanak. Ha a halottat hozzák, mindenki föláll, aki az utcán van és az alvó gyermekeket is felébresztik vagy kést tesznek a fejük alá.

A temetőben a pap ismét beszenteli a halottat, a koporsóra egy kis földet szór és borral leönti. A rokonok közül mindenki egy darabot bedob a sírgödörbe e szavakkal: „laka ti zemlya bila“ (Könnyű legyen az anyaföld). A temetés után hazamenve senkinek sem szabad visszafordulni. Ha hazajönnek, mindenki megmossa a kezét, azután a terített asztalhoz ülnek, hogy halotti tort (dátya, prekada) tartsanak. Ha a temetés böjtben történt, akkor a toron is bojtos ételeket esznek. Lencse-levest, babot olajjal főzve vagy sóshalat rizszseli szolgálnak fel. Ha nincs böjt, rendes ételeket esznek, mint bármely ünnepezen. A halotti tornál is meleg pálinkát isznak, még pedig nem poharából, hanem közös üvegből. Ivás előtt azt mondják; „pokoj dusi“ vagy „Bog da mu dusu proszti“ (Isten oldja fel a lelkét!) Ha ételt esznek, akkor azt kívánják: „neka bude pred nyime!“ (Legyen előtte!) A nép felfogása szerint a lélek nem eszik, csak az ételnek kell előtte lenni.

Másnap kimennek a temetőbe és ott a rokonok pogácsát és egyéb ételt osztanak ki a szegényeknek. A sírkeresztet pedig virággal díszítik fel. Hat hét múlva ismétlődik a halotti tor, de ez sokkal kisebb. Ilyenkor csak a szomszédokat hívják meg, főleg azokat az asszonyokat, akik főztek. Ekkor adják át a halottaknak a ruháját a szegényeknek. Egy év múlva rekviemet tartanak és ekkor meggyújtják azt a gyertyát, amelynél az illető kimúlt.

Ha a családnak egy nagyon kedves tagja halt meg, pl. egyetlen fiú vagy leány, akkor a szerencsétlen szülők egy szegény fiúnak vagy leánynak teljes öltönyt vesznek (obuku ga) és sajátjuknak fogadják. Az illető fiú a gyászoló szülőket saját szülőiknek tekinti, ezek pedig a saját gyermeküket látják benne.

VI.

A HÁZ ÉS KÖRNYÉKE.

(LAKÁS, BÚTORZAT, RUHÁZAT ÉS VISELET;
TÁPLÁLKOZÁS.)

AZ eddigiekben a szerbek történetét láttuk és mindazt, ami az ő belső egyéniségükre vonatkozott, más szóval megismerkedtünk a szerbekkel, mint emberekkel; a továbbiakban az lesz a feladatunk már most, hogy a szerbek külső környezetét és intézményeit is bemutassuk. A bácskai és bánási szerb falvak, különösen a volt határőrvidéken lévők, a kormány által kijelölt helyen és módon épültek. A templom körül, mely a falu közepén fekszik, nagy és tágas tér (piac) van, ott most ünnepek alkalmával a fiatalság a kólót járja, régebben pedig ott tartották a gyakorlatokat a fegyverbe szólitott határőrök (granicsári). E tér körül sorakoznak a középületek: iskola, paplak, posta, községháza, jegyzői lak stb. A falunak első vendéglője szintén e tér közelében van s itt-ott nagyobb községekben piacot tartanak a nyílt téren, így Árkodon (Tarkovác), Kevedobrán (Dobrica), Karasjeszenőn (Jaszenova), Déliblátón, Homokbálványoson (Bavaniste) stb. A háztelkek roppant szélesek s azért a falu lakosainak a számához képest igen nagy

terjedelmű. A házak legnagyobb része úgynevezett egész telken (ceo piac) épült; ez 20 öl széles, 40 öl hosszú, területe 800 □-öl, azaz fél katasztrális hold. A féltelkek (póplaca) ugyanolyan hosszúak, de csak 10 öl szélesek. Az utcák, mivel e falvak legnagyobb részét síkságon fekszenek, szép egyenesek és párhuzamosan haladnak. A párhuzamos utcákat egy-két rövidebb kereszt-utca szeli át, a falvaknak, főleg a folyammenti településeknél, téglalap alakjuk van. A hosszabb irány a folyóval párhuzamosan halad, míg a kereszt-utcákból az utak a határba vezetnek. A szerb falvak nagyrészt kelet-nyugati irányban fekszenek, mert minden gör. keleti templomnak az irányai kelet-nyugati, azért a főutca is az oltár és a torony irányával megegyezik.

Nem olyan tervszerűen és rendezetten épültek a hegyvidéki községek, Krassó-Szörény megyében és Horvát-Szlavón országban. A Krassó-Szörény megyei falvak nem a hegyoldalon fekszenek, hanem a hegyi patakok mellett mély völgyekben húzódnak, sokszor egyetlenegy 3—4 kilométernyi hosszú utcából állnak és ez volt az oka annak, hogy az 1910-iki nagy árvíz a völgyekben lévő községeket majdnem elsöpörte, főleg Alsólupkó sokat szenvedett az árvízről.

A horvátországi hegyvidéki községek, különösen Modrus-Fiume és Lika-Krbava megyékben nem állanak rendezett utcásorokból, hanem itt-ott elszórt házcsoportokból. A pap, ha vizkereszt előtt vagy a házi patrónus ünnepe előtt a gör. keletiek szokása szerint az egyes házakba megy „vizet szentelni“ (da szvétí vodicu), gyalogszerrel nem képes bejárni a parochiáját, ilyenkor lóháton kénytelen megtenni ezt az utat. Még a termékenyebb vidékű és gazdagabb fruskagórai közsé-

gek sem oly tiszták és rendezettek, mint a bácskai és bánsági falvak.

Bácskában különben a tanyai rendszer divik, a paraszt gazda a nagy határú városokban, mint Zomborban, Szabadkán, Újvidéken, csak télen költözködik be a városi házába, egyébként egész nyáron át kint tartózkodik a családfával együtt a tanyán (szállás). Az egyes községek itt olyan nagyok, hogy városoknak is beillenék pL Szenttamás 04.335 L), Óbecse (19.372), Ada (15.500), Csurog (10.184), Zsablya (7.993), Mohol (10.254), a volt bánságban Mokrin (8.835), Meience (8.939), Aracs (9.163), Homokbálványos (6.841), Kevevára (7.345), Kumán (6.136), mind jelentékeny helyek, ahol évenként kétszer-háromszor nagy és látogatott vásárokat tartanak, azonkívül hetenkint egyszer vagy kétszer rendes piacuk van. 1000 lakosnál kisebb község alig van e vidéken. Szép templomok és egyéb középületek, iskolák, községházak, jegyzői és papiakok, helyenként járásbíróóságok, nagy vendéglők és egyes szebb magánházak városias külsőt adnak e községeknek. Újabbán néhol villanyos világítást vezettek be (Újverbászon és nem-sokára Obecsén), posta- és távírdahivatal mindeütt van, azonkívül olvasókörök, kaszinók, hitelintézetek, téglagyárak és szeszgyárak emelkednek. A vasúti hálózat is elég kedvező, ami még emeli a forgalmat és kereskedelmet. Egyedül a megyei és az országutak nem akarnak sehogysem javulni, ezek olyan gyarlók, hogy a rosszaságuk már a példabeszédbe is átment. A Bácskában és a mélyebben fekvő Torontáli községek, ahol nincs vasúti állomás, télen alig közelíthetők meg. Az agyagos fekete földben tengelyig elmerül a kocsí a sárban és nem csoda, hogy ha az emberek e vidéken szép és jó erős lovakat tartanak, mert egy

szegény hegyvidéki tótnak a sovány macskái nem bírának kievickélni a nagy sártengerből. Annál szégyenletesebb ez az állapot, amely a megyei közigazgatásnak éppen nem válik nagy dicsősé-
gére, mert nem szegény vidékről van szó, hanem minden községnek terjedelmes községi birtoka van, főleg a régi sajkásterületen lévő községek milliókat érő vagyonnal rendelkeznek és még nem jutottak oda, hogy a civilizáció első kellékeire, jó utakra tegyenek szert.

A házak (kutya) alakja, az utolsó 10 év óta nagyon megváltozott. Lassanként eltűnedeznek a régi zsúp- és nádfedelű kétszobás és egykonyhás házak s most már nagyablakos, több utcai és udvari szobából álló csinos, városias külsejű házak épülnek. Érdekes, hogy a bánági házak (a kliszurai falvak kivételével) aránylag sokkal szebbek és nagyobb fényűzéssel vannak berendezve, mint a bácskai épületek. A bácskai parasztházak legnagyobb része most is náddal van befedve, ami érthető is, mert a sok mocsár és vizenyős hely (bara) a nádat elég bőven termi és így ez a legolcsóbb építőanyag. Még a városokban is: Újvidéken, Zomborban, Baján, Szabadkán, Zentán, elég gyakran látni gólyafészkes nád- vagy zsúptetejű házakat

A széles teleknek egyik oldalán van a lakóház, mely a teleknek hosszában fekszik (régii típus), vagy pedig egyik szögletébe derékszögbe épült, t. u. a háznak egyik része 2-3 szoba és fedett kapualj az utca felé van, a többi szoba pedig az udvarra néz. A háznak az utcára néző oromfalán (frunt) az ablakok között oszlopok vannak, sokszor a tulajdonos neve vagy az évszám is fel van tüntetve, amikor a ház épült. A telek másik oldalán a lakóháznál szemben van az istálló (stala)

és a kamarák (sztaja), a két főépületet hátul összeköti és a négyszögű udvart mintegy bezárja a hosszú magtár (ámbár, kotarka), amelynek eresze (sztreja) a legcifrább faragványokkal van kidíszítve. A magtár eresze alatt vannak a galambdúcok (golubinci). Az udvarnak egyik szögletében emelkedik a gémeskút (bunár sza gyérmom), hosszú vályúval (válov), míg a ház előtt néhány terebélyes fa terjeszti ki árnyékát s alattuk egy-egy levágott tönk (pány) asztalul is szolgál nyáron a családnak. A nyitott kávéju (őszek) gémeskutak helyett sokszor találunk fődött kávéju kutakat, amelyeken a veder kerékkel húzható fel. Nagyobb községekben és a szerb házakban azonban már artézi kutakat fúrnak. A magtár alatt sertésólok (szvinyac, kocsina, kocsak) és kocsiszinek (supa) jvannak, A magtár mellett vagy sokszor alatta nagy kapu van, amely a szérúskertbe (gumno) vezet. A magtárnak a szérú felé néző oldalán baromfiól (kokosinyák) van néhány tyúkfészekkel és a közelben levő fához támasztott baromfiétrával. Távolabb más szinek és pajták vannak, amelyekben a gazdasági eszközöket tartja a gazda; ott vannak az ekék, boronák, kapák, villák, lapátok, búza- vagy kukoricavető-gépek, kisebb cséplőgépek, rosták, aratógépek, stb. A szérúben szénaboglyák, szalmakazaiok vannak, amelyekre a gazdának közvetlenül szüksége van, a többi takarmány vagy a falu végén van, vagy kint a szántóföldön.

A szérúnek egy részét kerítéssel veszik körül és ez néhány gyümölcsfával a háziasszony konyhakertjét (gradina, basta) képezi. Itt terem a zöltség, fűszer, itt-ott néhány virág és egy pár szőlőtőke is van. Az egész szérút deszkakerítés, ritkábban kőfal veszi körül, az utca felől azonban

az udvart mindig magas kőfal zárja be, mert a szerb nem szereti, hogy a házába benézzenek.

Sokkal szegényebbek és egyszerűbbek a hegylakóknak alacsony, fából összetákolts vagy ritkábban kőből épült és gyakran vakolatlan kis házikói. A tetejük zsindelel van fedve s egy-két kisablakos szobából és nyitott kéményű konyhából állanak. Az istállót olykor a hegyoldalba vájt barlang pótolja, egyéb gazdasági épületük különben alig van. Az udvar szintén nagyon kicsiny és gályákból font sövényvel (plót) van bekerítve, bár sokszor ez is hiányzik.

Belső berendezés szerint a régibb házakban az utca felé volt egy kétaablakos kisebb, de díszesebb szoba a vendégek befogadására, ennek a bútorai újabbak és csinosabbak, azért azt „nova“ vagy „sztajatyja“ (vendégszoba) szobának nevezték. A hátsó szoba pedig régibb bútorzatú hálóterem, egyúttal ebédlő is (szpavatya szoba). E kettő között van a konyha (kújna) nyílt kéménnyel (kamin, odzsak, dimnyák) és a kéménybe néhány keresztbe fektetett gerendával, amelyeken jobbmódú házakban sonkát, húst, kolbászt és szalonnát füstölnek. E keresztbe fektetett gerendák közül az egyikén hosszú lánc volt, erre akasztották a rézüstöt (kotao), amely a nyitott tűzhely (ognyiste) fölött függött. A tűzhely közelében áll a háromláb (szandzsák) és a sütőmelence (vrsnik vagy vrsnyák), a hegyvidéki lakósnak legfontosabb konyhaeszköze, mert alatta sütik meg a kukorica-lisztből való málét (proja), A konyha fala mellett köröskörül alacsony patka (bának) húzódik, néhol e patkán van a tűzhely, rendszeren a szobában levő, de a konyhából fűt-

hető boglyakemence szája, előtt. Az új házakban természetesen nyoma sincs a nyílt tűzhelynek, e helyett vagy a falba épített vagy teljesen bádogból való „sparhert“ van. A konyha falán függnék a sőtartók (szlanica), tepsik és stilizált virágokkal vagy madarakkal (kakas) kifestett agyagtányérok és tálak.

Az első szobába külön bejárat van, míg a másodikba, a hétköznapi szobába, rendszeren a konyhán keresztül lehet bejutni. Ez a családnak tulajdonképpeni tartózkodó helye. Berendezése igen egyszerű. A homlokzaton a két ablak között a falon függ a ház védőszentjének a képe (ikona), körülötte egy szerb vászonból szőtt és díszesen kihimzett törülköző-kendő (peskir) van. Alatta egy kis tükör (ogledalo) vagy a családnak a fényképe (szlika) lóg, míg a védőszent képe fölött sokszor díszesen font és virágokkal ékesített vagy árvalányhajjal átszőtt kalászkoszorú (vénac) függ. A kis tükör vagy fénykép alatt a falhoz támaszkodik az asztal (sztol, asztal), két oldalán sorban állanak a székek (sztolica) vagy a régiebb házakban a padok (klupa). A székektől oldalt a falak mellett párhuzamosan mindkét oldalon egy-egy ágy van (krevet) díszes párnákkal (jasztuk) magasan fölrakva és szép tarka szőnyegekkel (tyilim) letakarva. Továbbá az ágyak mellett egy-egy szekrény (ormán, sifonér) és a konyha felé eső részen, a konyhából fűthető nagy sárkemence (furuna, pety) foglal helyet. A boglyakemence mellett gyakran még egy harmadik kisebb ágy is van a kuckóban (budzsák), amelyre már nem fordítanak annyi gondot, mert itt főleg télen, a befűtött kályha mellett esténként vígan játszanak a gyerekek, amíg csak el nem alusznak.

Az ebédnél, ha a család együtt van, a házi-

gazda nem ül az asztalfőn, mert az asztal egészen odasimul a falhoz s ez a hely mintegy a védőszenté, akinek a képe az asztal fölött függ. A gazda jobbról a legelső helyet foglalja el, mellette a kisebb gyermekek és felesége, vele szemben pedig a baloldalon a megnősült fia, vagy ünnepek alkalmával a juhász vagy a béres, szóval olyan egyén, aki mintegy a családhoz hozzátartozik.

Az újabban épített házak nagyon eltérnek a régiektől. Most két-három nagyablakos utcai szoba van, magas kapuval, tágas kapualjjal. A házak homlokzata már nem olyan egyszerű és sima, mint a régi, fehérre meszelt, vályogból épített házaké volt, hanem oszloputáncok díszítik stilizált növényi és állati motívumokkal. Az ablakok rendszeren 2 méter magasak és 1.2 m. szélesek, fölöttük gipszből öntött kis angyal vagy női fejek vannak a falba beillesztve. Az ereszről bádogsatornák vezetik le a vizet és a szebb házak előtt egy-két lépésnyire téglavagy betonkövezet van, úgy hogy a nagyobb falvak városokhoz hasonlítanak. Az udvaron belül széles és kúszónövényekkel befutott tornác húzódik az udvari szobák, téli konyhák és kamrák (tyilér) előtt. Az utcai szobákhoz csatlakozik a lakószoba külön bejárattal s utoljára van a szintén külön bejárattal bíró konyha. A régi házakat a gazdasszony maga meszelte és itt-ott egy-egy csinre törekvő menyecske maga festette be a konyhát és a tornácot, de ez most már kimegy a divatból. A jobb módúaknál városi festők, vagy egy-egy nagyobb faluban letelepedett mázoló csinos festményekkel díszítik főleg az utcai szobákat. Szép fejlődés látható főleg azokban a falvakban, ahol a szerbek más népekkel vegyesen

lagnak, különösen a tisztaságot kedvelő svábokkal és magyarokkal.

Ruházat. A szerbek ruházata vidékenkint nagyon különböző és az utóbbi időben nagyon sokat veszített nemzeti jellegéből. A bácskai szerbek férfiruhájáról a legkevesebbet mondhatunk, mert „ez a legközelebb áll az internacionális civil ruhához. A falusiak cipő helyett hosszúszerű csizmát viselnek, télen fekete báránybörsüveget (kapa) hordanak, a szegényebbek közönséges magyar jühörbőit, a gazdagabbak pedig finom asztrakán prémből. A kabátjuk finom fekete vagy ritkábban sötétkék posztóból készült, bélése báránybőrből van és nagy prémes gallér szegélyezi. A kabátgombok, közönséges csontgombok, csak a mellényen vannak itt-ott még fehér ólom- vagy ezüstgombok. — A mellény (pruszluk) az idősebeknél, majdnem nyakig van begombolva, míg a fiatalabbak, különösen a legények, egészen modern szabású, cifrábnál cifrább himzésű színes selyem mellényt hordanak. Nyáron a legények vékonyabb és színes felsőruhát viselnek, selyem mellénnyel és puha fekete kalappal, míg télen fekete ruhájuk van bársony mellénnyel, fekete süveggel, de a süveget behajtják, hogy kis hengernek látszik a fejükön. Ünnepi díszben télen-nyáron csizmát hordanak; csak a városi parasztok nem hordanak csizmát, hanem fekete cügoscipőt és széles, fekete nadrágot (pontalone).

A bunyevácok öltözete megegyezik a gör. keleti szerbekével, csak hogy náluk még a magyarokhoz hasonló fekete nyakkendőt találunk és itt-ott báránybőr bekecset (kozsvu) is hordanak. Nyáron fekete bőrpapucsban (papucsé) vagy bocskorban járnak. Télen jellegzetes ruhájuk a hosszú, földigérő és ujjatlan suba, a szerbeknél „opáklija“.

A sokácok igen cifra hímzésű és sajátkészítésű fehér posztóból való kabátot hordanak; az ingujjakon a kézelő díszesen ki van himezve, a gatyaszárnak a szegélye is hímvarrásos (siingován). A kalapjukat tarka szalagokkal átkötött virágbokrétáival díszítik.

A bánsági szerbek viselete többféle. Nagy-kikinda és Nagybecskerek körüli falvakban, azonkívül a Tiszamentén, ahol a szerbek a magyarokkal érintkeznek és együtt laknak, ruházatuk a magyar viselethez hasonlít. Télen kivétel nélkül hosszú süvegű báránybőrből való sapkát viselnek. A szegények itt is megelégszenek olcsó és közönséges jühörrei, míg a tehetősebbek szintén finom asztrakán prémet vesznek. Kabátjuk finom fekete, ritkábban sötétbarna posztóból való, néha sujtásos gombokkal és szép asztrakán prémmel vagy rókabőrrel kivarrott gallérral díszítve. Bélése vagy közönséges báránybőr vagy más prém. A nadrág (csaksíre) nem olyan feszes, mint a magyar nadrág, sőt némely helyen, majdnem olyan bő, mint a török nadrág, de azért ez is sujtásos, zsinóros és vagy fekete készen vett posztóból vagy gyapjúból való, amelyet maguk a szerb asszonyok szőnek. A gyapjúnadrág alapszíne fekete, de a sok közbenőtt fehér gyapjúsál miatt hamvasszürkének látszik, amíg új, rövid használat után azonban megfakul. A fehérenemű (kosulye, rublye) szerb vászonból való, ez az egyedüli ruhadarab, amely változatlanul megmaradt a régi népviseletből; nyáron azonban már ezt is fölvaltják a készen vett színes vászoningek. A mellény különböző színű bársonyból vagy selyemből való, de alatta gyakran ujjatlan bőrbekecset (grudnyák) viselnek. A lábukon hosszúszerű csizmát (néha bőrkamásnit) vagy bocskort hordanak. A bocskor

(opanak) kétféle: vagy olyan mint a magyar bocskor (hajducski opánci, bocskure), amely félcipőhöz hasonlít és a lábfejet is befödi, vagy egyszerű talp, mint a római bocskor, melyet a lábaikra húznak és többszörösen körülcsavart szíjjal (remén) a lábszárhoz erősítenek. Ha ilyen szandált viselnek, akkor 60—70 cm. széles és valamivel hosszabb gyapjúból szőtt piros, de fekete csikos szövetet (obojak) kétszer-háromszor a láb és a lábszár körül csavarnak és ez télen igen jó meleget tart. Ha pedig magyar bocskort viselnek, akkor fehér vagy fekete kapcát (csarape, szökne) húznak fel.

A pancsovavidéki szerbeknél, Cserépalján (Crepaja), Kevedobrán (Dobrica), Hóncon (Háncsa) és Ferdinándfalván szintén fekete posztóból készült ruhát találunk, de a nadrág nagyon bő, a legények sokszor ráhúzzák a nadrágot néhány centiméternyire a csizma szára. A meiiénygombok diónagyságúak és gyakran ezüstből valók. E vidék lakói termékeny rónán élnek, elég jómódúak és nagyon szeretik ezért a drága bársony ruhát viselni. Nagyon cifra, zsinóros az öltözetük, úgy hogy a gazdag cigányok viseletéhez hasonlít.

A legtarkább a férfiruházat Versec s Fehértemplom környékén és az Alduna mentén. Télen itt hosszú, fekete báránybőr süvegjük van, azonkívül sárgásbarna (az öregeknél fehér) csípőn-aluli ködmönt (kozsuha) és fehér gyapjúnadrágot (csakíre) fekete zsinórral szoktak viselni. A ködmön nagyon díszes, különféle ágakat és virágokat utánzó, színes hímzéssel van kivarva, a gallérja asztrakán prémes, a gombok aranysárgák, a vállon keresztül fekete zsinórok hátul két rojtos nagy bojtba végződnek s a derékon alul hátul néhány fodor van (klinovi), ez is különböző színű bőrrel van

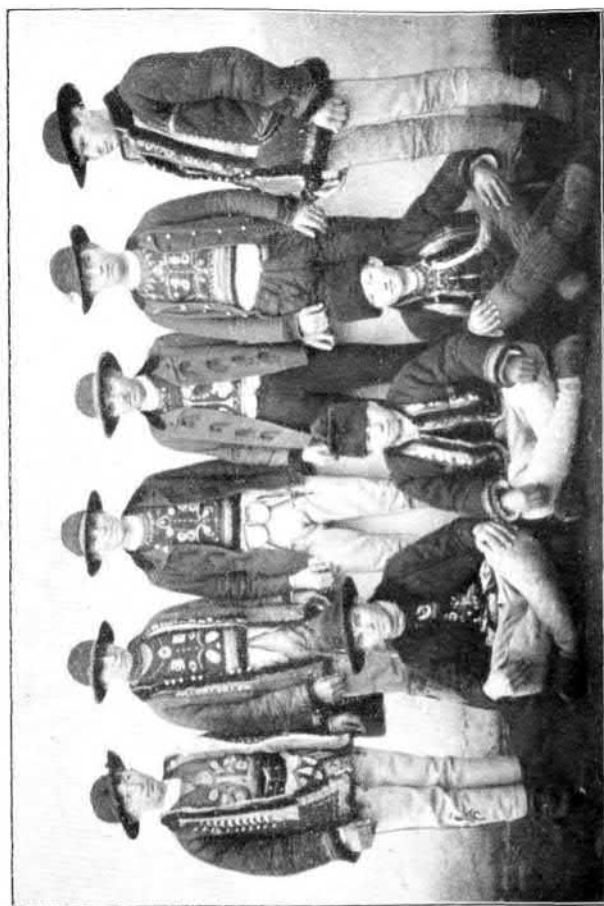
kivarrva. Egy szebb ködmönnek az ára 120—140 korona. Nagy hidegben, ha kocsival utaznak valahová, akkor hosszú, birkabőrből csinált ujjas (bundás) vagy ujjatlan (opáklia) bundát öltenek fel. Az eső ellen fehér abaposztóból csinált szűrrel (kabanica, gunyac) vagy daróccal (doróc) védekeznek, A szűr hosszú, hátrahajtott négyszögű gallérja fekete zsinórral van kivarrva, esős időben ez felhajtható a fejre és így a kalapot is letakarja, A daróc ujjatlan, csak oldalt a csipőnél van egy-egy nyílás, hogy azon a kezeket ki lehessen nyújtani, A daróc néha fekete színű és derűs időben is viselik, a nyak körül egyetlen kapocs vagy csat fűzi össze, Versecen a városi parasztság, eltérőleg a többi falusi szomszédoktól, nem barna, hanem korkülönbség nélkül mindenki fehér ködmönt (hűvösebb időben még nyáron is) és kis karimájú kalapot visel.

Nyáron az egész bánágban a viselet majdnem mindenütt egyforma, A kezek hosszával megegyező hosszúságú inget (kosulya) és széles gatyát (galye) viselnek, mely körülbelül a bokáig ér. Az inget a derékban 10—12 cm, széles bőrvél (tyemez) szorítják össze. Régebben az öv sokkal szélesebb volt és sokkal nagyobb szerepe volt, mint ma, A határőrök az övükbe tűzték a hosszú handzsárt és a nagy forgópisztolyt. Sokkal díszesebb is volt hajdanta, a sok sárga pikkelytől csak úgy ragyogott. Újabban mindjobban kimegy a divatból, a pásztorok benne tartják a nagy bicskájukat, azután pénzt és dohányt hordanak most abban,

A horvátországi szerbek közül a szerémiek öltözete teljesen hasonlít a bácskaiak viseletéhez, egyedül a likaiak ruházata eltér az eddig felsoroltaktól, A likaiak és a tengerpart lakói általában télen valamivel hosszabb és nem oly díszes köd-

mönt viselnek, mint a bánságiak-é; azonkívül gyapjunadrágot és a lábukon majdnem kizárólag bocskort hordanak. A kapca piros színű, sokszor díszesen ki van himezve, mint a szerbiai szerbeké. Fejükön úgyszólván télen-nyáron kicsiny kerek sapkát, ritkábban fezt viselnek. Nyáron piros színű, kis ujjatlan mellényük van, az ingük hosszú, a térdig ér és a derekhoz nem bőrvével, hanem saját szövésű tarka vászonövvel (tkanice) kötik fel. Mint a keleti nép általában, a szerbek is nagy súlyt fektetnek a díszes ruhára és a pompára. Népdalaik tele vannak olyan leírásokkal, amelyek egy-egy hősnek díszes ruházatát a legrészletesebben elmondják és törököktől elvett hadizsákmány között a legnagyobb értékű a díszes ruha és a fegyver volt. A legények szeretik változtatni a ruhájukat, más ruhában járnak hétköznap, másképpen öltöznek kisebb ünnepek alkalmával vagy ha a városba mennek és ismét másképpen öltözködnek a legnagyobb ünnepek (karácsony, húsvét, búcsú) alatt. Újabban nagyon felkapták a bársony-ruha viselést. Különféle aranyhímzésű ingek, arany varrásos nyakkendők, hímzett selyemmellények mutatják a szépség iránti fogékonyságot, de viszont éppen e cifra ruhával járó nagy költségek a nép anyagi fejlődésének kimondhatatlan hátrányára van.

J A női viseletről, mint nemzeti viseletről (kevés kivétellel) szó sem lehet. Az asszonyok és a leányok egyaránt a legújabb divat) (móda) szerint öltözködnek. Selyemkendők, blúzok, sárga cipő, finom napernyők, bőrkeztyű és a keztyű fölött (!) viselt aranygyűrűk, arany fülbevalók és nyakláncok még az aránylag szegény leányoknál sem hiányoznak, a jobbmódú parasztság leányai-val pedig még a városi úri kisasszonyok

Szerb legények. Torontál megye.

sem versenyezhetlek a ruha drágaságában. Egyik-másik már arany óráról is ábrándozik és meg is mondja a népdalban, hogy miért kívánja azt:

Kupi mi babo zlatan szat. Arany órát végy apám nekem,
Da mene lyabi advokat! Hogy engem egy ügyvéd szeressen!

A termékeny síkságon élő szerb gazdák leányai, tehát a bácskaiak, bánásiak és a szerémiek egyformán öltözködnek. A hajukat kontyba (pungya) kötik, ünnepek alkalmával fodoritják (brenovana) és virágokkal (zakityena) vagy drága fésűkkel (cesaly) és szalagokkal (masna, pántlika) díszítik. Hétköznapiokon kendőt (marama) kötnek a fejükre és erősen az arcba húzzák, hogy a nap ne süsse meg őket és ne barnuljon meg a finom szappanokkal ápoltság arcuk. A hófehér tiszta arc a szerb nő ideálja, ha ezt a természet megtagadta valamelyiktől, nem retten vissza a mesterséges fehéritő szépitőszer (belilo) használatától sem. Púder, pirosító (karmin, rumenii) különféle szépitő kenőcsök (krém), parfüm és illatos szappanok a legföltettebb és a leggondosabban őrzött kincsei egy falusi szépségnek. Ha vendégségbe utazik valahová, föltétlenül magával viszi e toiletteszereket, ezek nélkül nem lehet el.

Vasárnap- és ünnepnapokon födetlen fövel járnak, csak Bácska némely vidékein viselnek fehér selyemkendőt. A hétköznapi kendők a fiataloknál világosabbak, az idősebbeknél sötét színűek. Nyáron munkaközben szépen kivarrott (slingovana) saját készítésű ingekben (opletyak, kosulya) járnak, melynek fodros (ekleraj) ujjait a könyökig felgyúrik. Az ing fölött néha fűzőhöz hasonló testhez szabott kis mellényt (pruszlu) viselnek. Hűvösebb időben a mellény fölé jön a csípőig érő szélesebb rékli (dusanka, rekla). Ha

ez a testhez van szabva és a derékban szűkebb kabátformájú, akkor „vizitlá“-nak nevezik. A szoknyák (szuknya) hétköznapiakon elég szélesek, de nem nagyon hosszúak, a nagyleányoknál és az asszonyoknál is a bokáig érnek, nyilván azért, hogy a munkában ne legyenek akadályozva. Az ünnepi ruhánál azonban már földigérők. A szoknyák alatt egy-két, többnyire fehér alsószoknyát (untruk) és inget (szkute) viselnek, amelynek a szép fodrai (spicevi) gyakran kilátszanak. Lábukon tarka harisnyával (strimfle) vagy a fiatalabb leányok anélkül is gyönyörű himzésű, néha ezüstös pikkelyekkel kivarrott bársony topánkát (papucsé), télen cipőt (cipele) viselnek.

Az asszonyok fekete kendőbe (tyula, dzsega) kötik a hajukat, mint a magyar asszonyok azon a vidéken. A fiatal menyecskék (mláda) ünnepek alkalmával díszesen kihimzett főkötőt (nákit) vagy aranyos csipkéket viseltek, ujabban sajnos a bánási nőknél a kalap kiszorította ezt a régi divatot, csak itt-ott a legszegényebbeknél található még. A Zombor-vidéki szerb menyecskék most is viselik a gyöngyökkel ékesített fejdíszet (ubragyáj), mely a sokácoknál általános használatú. Télen a szerb asszonyok is néhol báránybőr bekecset hordanak, ha ujjas „tyurcse“-nek nevezik és többnyire cipőben, ritkábban és csak a szegények járnak bocskorban. A kötények (kecelya) különfélék és a divat szerint változnak. A leggyakoribb az, amelyet derékban felvesznek és hátul a végeit szép csokorba (masne) kötik.

A bunyevác nők viselete éppen olyan, mint a gör. keleti szerb nővéreiké. Legfeljebb csak abban tér el, hogy a bunyevác nő hét-nyolc széles szoknyát vesz fel egyszerre és a nehéz selyem csak úgy suhog rajta. Másrészt a szerb nőknél

már fejlettebb ízlést látunk a színek megválasztásában, a bunyevác nőnek pedig éppen a tarkabarkaság és a legrikítóbb színek imponálnak a legjobban, A kötényeket (pregacse) maguk készítik és a legcifrább hímzéssel díszítik.

Az igazi szerb népviseletet a magyarországi szerbek között a sokácok és a baranyai szerb nők őrizték meg a legjobban. Minden ruhadarabjukat maguk készítik. A hajukat sapkaszerű kis kendőbe kötik a lányok. azonkívül könyökig érő széles ujjú és hímvarrásos (slingována) inget és kis fekete mellényt (pruszluk) viselnek. A szoknyák rövidek, a kötényeken harántos sávok (pretkána) vannak, néha rojtosok is. A derekukat a vállon keresztül nagy tarka kendővel kötik át. A hajukat és a nyakukat gyöngyökkel díszítik. Néha nyolctíz gyöngysor és az ezüst pénzek az egész mellüket eltakarják.

A tengerparti és a likai nők majdnem úgy öltözködnek, mint a sokácok, csak gyöngyöket nem viselnek. A lányok a hajukat nem kötik kontyba, hanem két fonatba (pleténica) sodorják és hátul leeresztik. A fonatok végeit piros szalagokkal (pántlika) kötik meg. Cipő helyett többnyire bocskort viselnek.

Amilyen egyszerű a viselet hétköznapiokon, annál cifrabb vasárnapok és ünnepnapok alkalmával. Semmiféle nemzeti bélyeget nem találunk itt, a kosztümekek mind a legújabb divatlapok (pозsumálu) szerint készülnek és parasztlányokat épügy látunk szűk szoknyában tipegni, mint a városi előkelő hölgyeket. Ismerik már a parasztlányok is a „reform-ruhát“ (princéz), a fodros szoknyát (szuknya na karnér), sőt még az uszályt (slep) is. Ünnepnapokon, ha egy eladó lány kiöltözködik és a kólóhoz megy, nem megy egye-

dül oda, hanem előbb fölkeresi a barátnéját (drugarica) és ketten karonfogva előbb körülsétálnak a faluban, hogy mindenki lássa az ünnepi ruhájukat és csak azután mennek a tánchelyre. Útközben akár ismernek valakit, akár nem, illedelmesen szemlesütve köszönnek mindenkinek. A kezeikben gondosan kivasalt és szépen kihímzett keszkenőt (marama) tartanak. Ez a lányok büszkesége. A hímzés és a szép keszkenők szerint itélik meg a szorgalmukat és ügyességüket. A legény vágyainak netovábbja, hogy ilyen hímzett kendőt kapjon az ideáljától. A leány természetesen eleinte vonakodik azt odaadni, de később nagylelkűen beleegyezik abba, hogy a legény „ellop-hassa“, ezzel mentetetődzik legalább a szülei előtt.

Minden leánynak van egy barátnéja (drugarica), a legnagyobb szégyen egy leányra nézve, ha senki sem akar vele barátkozni. Két-két leány így a legszorosabb barátságban él egymással és amennyire csak lehet, egyformán öltözködnek is. Ennek természetesen az a hátránya, hogy mihelyt sikerült az egyiknek a szüleitől egy új ruhát kikönyörögni és kisírni, nyomban előáll a másik, hogy neki is hasonlót vegyenek, különben ő nem mehet a barátnőjével.

Sok helyen az a divat, hogy míg a leány az apjánál van, födetlen fővel jár, de mihelyt férjhez megy, ahelyett hogy főköttöt viselne, az első dolga 17—20 koronás kalapot venni. Láttam egy helyen (Temespaulison), hogy aránylag egy szegény (10—12 holdas) parasztmenyecske a kalapján fátyolt is viselt. Nem kevés azon parasztiányoknak a száma, akiknek 7-800 korona értékű ruhájuk van és nagyobb ünnepek alkalmával, néha 4—5-ször is átöltözködnek, mindig más-más ruhában. Általános szokás az, hogy nagyobb ünnepek előtt,

legyen ez karácsony, húsvét, búcsú vagy a ház védőszentjének az ünneplése, a legszegényebb parasztlányok is igyekeznek új ruhát venni (ponovisze). A józanabb családapák természetesen tiltakoznak az ilyen felesleges költségek ellen, de nincs oly kemény szívű apa, aki az asszony és leánya hetekig tartó veszekedésének, sírásának és jajgatásának ellent tudna állni. Ha már más mekkülése nincs, végre ő is beadja a derekát és a legtöbbször készpénz hiányában vagy a bankba megy betáblázni kis ingatlanát, vagy a falujában lévő zsidótól fölvesz bizonyos összeget kölcsön (szép kamat fizetése mellett), vagy esetleg a termést még a lábán eladja, csakhogy béke legyen a családjában és a kedves leánya új ruha nélkül ne maradjon. Ha szerb leány a városba megy, gyakran lehet látni, amint a város előtt a tarisznyában magával hozott ünnepi ruháját fölveszi, míg a rajta lévőket leveti és ismét a tarisznyába teszi. A hiúsága nem engedi, hogy a városban is úgy járjon, ahogy útközben volt.¹ A városban pedig egyik üzletből a másikba mennek, amíg hitelre találhatnak. Maga a nép is belátja ezen hibáját s önmagára alkotta ezt a gúnydalt:

Isla cvtra pa isla,
 Szve dttyáne obisla.
 Ona trázsi szvilv piávti.
 KLojtt na vertt dájtu

(A leányka egyik üzletből a másikba megy és kék selymet (!) keres, amelyet hitelre adnak.)

A bácskai gazdag parasztnők leányaikat néha Budapestre vagy Bécsbe adják a nevelőintézetekbe s ezek természetesen onnan hozzák magukkal a legújabb divatot, mire a többi falusi ismerőseik

¹ Ugyenezt említi Rajacsics is. Das Leben, Sitten u. Gebräuche der Südslaven.

nyomban utánozzák őket. A régi bánságban, Cserépalján, Kevedobrán, Dolován, Homokszíven, ahol a divatnak főhelyei vannak, nemcsak a jómódúak, hanem még a legközönségesebb parasztleányok sem táncolnak a kólóban, hanem úri kisasszonyok módjára keztyűs kézzel, finom napernyőkkel, selyem-ruhában, arany karperecekkal, divatos frizurákkal sétálnak. A legnagyobb fényűzést az arany nyakpénczek (dukati, gyerdáni, szeferini) viselésével fejtnek ki. A szerbeknél főleg a volt határőrvidéki területeken az a szokás, hogy a nők nem kapnak egyforma osztályrészt az örökségből, hanem az egész hozományuk egy bizonyos pénzösszegebből áll. Az ilyen hozományt a leányok tíz koronás kisebb és 50 koronás nagyobb aranyokban aranyláncon 5—6 sorban a nyakon viselik, ezek a dukátok. A bácskai jobbmódú parasztleány néha 5—6000 koronát hord anyakán. Az aranypénz viselése magában véve még nem volna nagy hiba, mert az összeg el nem vész, bár a beváltásnál az arany kopása miatt sokkal kevesebb értéket kapnak. Sokkal nagyobb baj az, hogy ebben is vetélkednek és az egyik a másikon igyekszik túltenni, noha ez mind a saját kárukra megy. A sváb paraszt, ha kevés készpénze van, beviszi a takarékpénztárba és ott elhelyezi fia vagy leánya részére, amíg az nagykorú lesz, így az alaptőke kamataival néhány év múlva tetemes összegre nő. A szerb ellenben, akár van készpénze akár nincs, mihelyt a leánya eléri 16-ik vagy 17-ik évét, kénytelen néki arany nyakéket venni, mert ez az egész hozománya és enélkül senki el nem veszi. A legtöbbször ilyenkor nincs készpénze, mert vagy az apjától örökölt adósságot kell törlesztenie, vagy maga költötte el minden jövedelmét cifra ruhára, díszes szerszámokra

és egyéb fényűzésre. Azért ilyenkor úgy segít magán, hogy valamely pénzüzetbe megy, fölvesz bizonyos összeget 10—20 sőt 30 évi törlesztésre, ott természetesen kamatot kell üzetnie, míg a fölvelt pénz nem hoz neki semmi jövedelmet, mert mint említettük, az aranypénz beváltásánál még veszít is. Ilyen gazdálkodás mellett nem csodálkozhatunk azon, hogy éppen a három legtermékenyebb vármegyében: Torontál, Temes és Bács-Bodrog megyében a legtöbb adósság terheli a földbirtokot.

Nagykikindán, Nagybecskereken, ahol a városban parasztok is laknak, újabban az a divat, hogy ünnepeken és vasárnapokon a tánc után a parasztleányok bemennek a cukrászdába fagyfaltra, holott hétköznapokon megelégszenek száraz kenyérral és hagymával. A legények arany-hímzésű ingeket és nyakkendőket viselnek, ami a hímzést, mint házi ipart fejleszti ugyan, de mint fényűző cikk anyagi károkkal jár.

De nemcsak a ruhában fényűzők a szerbek. Akik csak tehetik nagyon szeretik a jó konyhát és a pincét is. Igaz ugyan, hogy a szegényebb krassó-szörény-megyei falvakban, a tengerparton és a Likában búzakenyér helyett tengerlisztből készült málé (proja) vagy puliszka (kulya palénta), ez az utóbbiaknál rozskenyér is a főételük, de azért tejjel, túróval, néha egy kis szalonnával vegyítve, ezt is jóízűen költik el. A böjtöket (poszt) ma már sehohsem tartják oly szigorúan, sőt a síkvidéken a nagyhét és karácsony előtt néhány nap kivételével, egyáltalában nem böjtölnek. Gondoskodnak ugyan a főzelékről is, káposztáról, burgonyáról, paszúlyról, borsórol, mindamellert a főzeléket svábos ételnek tartják, jobban kedvelik a zsíros tésztaikat (tészto) és húsféléket (mészo).

A mákos-, túrós-metélt (rezánci sza mákom, sza szirom), a csusza, gombóc (valyusci sza szirom) lepények (pita, gibanica), rétesek (szavijacsa) készítésében a szerb gazdasszony sokra vitte. Jaj annak a menyecskének, aki ezeket nem tudja megcsinálni, vagy nem tud jó kenyeret sütni! Az ételek legyenek zsírosak („másztan zalogáj napuni trbu, a zsíros falat megtölti a gyomrot.)? holmi böjtös ételekhez sötét arcokat mutat a szerb paraszt, különösen nyáron az aratásnál többféle húst készítsen elő az asszony, hacsak nem akarja az ura haragját magára vonni, amitől jó őrizkedni. A húst nagyon szeretik rizszsel enni, főleg libaprólékot rizszsel (piláv) és töltött káposztát (szárma). Szerb nemzeti étel még a „gyuvecse“ a „csebacpacityi“ és a „kiszela csorba“ (savanyú leves). A halpaprikás is jóízű és a pecsenyéktől (pecsenye) éppen nem riad vissza a szerb gyomor. Nyáron sült bárány (jagnye nya rázsnyu), Sült malac (pecseno prásze), sültpulyka, liba gyakran kerülnek az asztalra. Pecsénye után a sütejtíény (kolácsi) is járja. Az ételeket szeretik erősen fűszerezni; paprikát, borsót, sót, ecetet nem kimélnek.

Az italok közül járja a pálinka (törköly — komova, vagy szilva — slyivka), de kedveltebb a bor (vino). A jó karlócai ürmös és a homoki borok otthon is találnak jó fogyasztókra. A sör csak az uraskodni akaróknak és a városiaknak az itala. — A dohányzás nagyon elterjedt, a pipából való dohányzás azonban nagyon ritka, a legtöbben maguk sodorják a cigarettájukat.

Szerb férfi és asszony.

VII. KÖZGAZDASÁG.

(FÖLDMÍVELÉS, ÁLLATTENYÉSZTÉS, IPAR, KERESKE-
DELEM, PÉNZVISZONYOK.)

A szer beklakta vidék természeti viszonyait néhány vonással már a bevezetésben vázoltuk. A hegyes és terméketlen Karsztvidék kivételével a szerbek mindenütt hazánk legzsírosabb és legbővebben termő földjeit birják. Már magában véve ez a körülmény is, a kedvező talajviszonyok elsősorban őstermelésre utalják a lakosságot. A földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó balkáni bevándorlók tehát amellett, hogy karddal kellett védekezniök az ellenség ellen, tovább folytathatták és tovább fejleszthették az őseiktől reájuk maradt foglalkozást. Nem szabad azonban szem előtt tévesztenünk azt a körülményt, hogy ez a délvidék, amelyet ma bátran tejjel-mézzel folyó Kánaánnak lehet nevezni, nem volt mindig ilyen. Nem egészen egy évszázaddal azelőtt még, méréföldre terjedő járhatatlan és mindenféle betegséget terjesztő mocsarak voltak ott, ahol ma az aranykalászos bácskai és bánági acélos búza lengedez. A mocsarak lecsapolása és a folyók által öntözött területek ármentesítése nagy fáradtságba került, sőt ez a munka még most is tart és így

a földnek intenzív és okszerű megművelése csak néhány évtized óta vált lehetővé.

A birtokviszonyok jelenleg; a többi nemzetiséghez képest elég kedvezők. Nemcsak minőségileg, hanem mennyiségileg is a szerbek aránylag a legtöbb föld urai Magyarországon. Az egyes nemzetiségek birtokviszonyait nem közli az állami statisztika, azért ezekről pontos és teljesen megbízható adatunk nincs. Jászi Oszkár (A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés) Ráczy Gyulának számításaiból¹ az 1904 évi választójogi felvétel alapján a húsz évesnél idősebb férfi-népesség vagyoni viszonyait nemzetiségek szerint közli és a következő eredményre jut:

	20 éven felüli önálló férfiföldbirtokosok között						Az összes magyarországi lakosság százaléka
	1—2	2—5	5—10	10—20	20—50	50-nél nagyobb	
	birtokosok százaléka						
Magyar	47·9	39·2	37·2	38·0	43·9	61·8	54·5
Német	11·0	8·2	8·1	11·5	17·5	17·0	10·4
Tót	11·1	14·3	15·2	14·4	10·2	4·6	10·7
Román	21·5	28·6	29·0	26·0	19·4	9·2	16·1
Ruthén	2·5	3·8	4·3	3·3	2·4	1·0	2·5
Horvát	2·0	1·8	1·4	1·1	0·7	0·4	1·1
Szerb	2·6	2·6	3·0	3·4	4·4	4·6	2·5
Egyéb	1·4	1·5	1·8	1·8	1·5	1·4	2·2
Összesen	100	100	100	100	100	100	100

¹ Lásd a „Huszedik század“ 1909 márciusi füzetét: Társadalmunk osztályozódása és a magyar demokrácia kialakulásainak útjai Ráczy Gyulától.

Ebből azt láthatjuk, hogy az 50 holdnál nagyobb földbirtok százaléka a lakosság arányszámához képest valamennyi nemzetiség közt a szerbeké a legnagyobb. A földbirtok százaléka majdnem kétszer akkora, mint a lélekszám percentje (az arány 4.6: 2.5); kedvező a helyzet még a németeknél (az arány 17.0: 10.4), azután a magyaroknál (61.8: 54.5); a többi nemzetiségnél a földbirtok százaléka meg sem közelíti a lélekszám arányát De ha az utolsó rovatot nem is vesszük figyelembe, mert az 50 holdnál nagyobb birtok nagyon különböző lehet, 500,000 holdas Eszterházy-birtok nincs sem a szerbeknél, sem a németeknél s ehelyett nézzük a többi rovatot a 20—50 holdig terjedő kisbirtokosokat, itt is a szerbek az első helyen állanak. A birtokos-százalék ugyanis 4.4, míg a lélekszám 2.5%, második helyen állnak ismét a németek 07.0: 10.4); a harmadik helyen a románok (19.4: 16.1) és azután a többi nemzetiségek következnek. Ez pedig azt jelenti, hogy a szerbeknek a legerősebb kisbirtokos osztályuk van. A törpe birtokosok között 4—5 holdig a szerbek százaléka kicsi (2.6%), de azután minél nagyobb a birtok, annál nagyobb a birtokosok percentje is; a következő rovatokban folytonos növekedést látunk: 3.0; 3.4; 4.4; 4.6 %.

De más közvetlen bizonyítékunk is van arra nézve, hogy a szerbek birtokviszonyai más nemzetiségekhez képest igen kedvezők. A karlócai érsekség sematizmusában (Szrpszka. pravoszlávna mitropoiija Kárlovacska), minden községben, ahol szerbek laknak, fel van tüntetve a szerbeknek

¹ Szinte hihetetlenül hangzik, hogy a szerbek birtokviszonyai kedvezőbbek mint a németeké, de nem fogunk ezen megütközni, ha figyelembe vesszük, hogy a németek között igen sok iparos és kereskedő van, akiknek egyáltalában nincs földjük, a szerbeknek ellenben majdnem 90 százaléka földművelő.

lélekszáma és birtokviszonya a többi nemzetiségek arányához viszonyítva. Ebből azt is láthatjuk, hogy a szerbek anyagilag nagyon jól állanak, sőt egyes helyeken feltűnő nagy fölényben vannak a többi nemzetiségekkel szemben. Újvidéken pl. a határ 27,717 kat. hold, ebből 16,630 kat. hold a szerbeké, vagyis a földbirtok 60 %-a, míg a lakosságnak csak 34%-át teszik a szerbek. Újvidék azonban földbirtokban aránylag elég szegény. Szenttamás nagyközség és a határa majdnem kétszer akkora, 41,959 kat. hold, ebből 31,470 kat. hold a szerbeké, azaz 75%, míg a lakosságból csak 59% esik a szerbekre. Adán a magyar lakosság erősen szaporodik a szerbek rovására, ez utóbbiak most már csak 16%-al vannak képviselve, de a földbirtoknak majdnem a fele az övék (48%). A bán-ságban hasonló helyeket találunk; Törökbecsén a szerb lakosság 25 %, a földbirtok 56 %; Keve-várott a szerb lakosság 34 %, a földbirtok 66 %; így van ez Nagybecskerekén, Pancsován, Orosz-lámoson stb.

Horvát-Szlavonországban a birtokviszonyokról az említett sematizmuson kívül más statisztikánk nincs. A horvátokat és a szerbeket sokszor egy-nek veszik, más nemzetiség pedig hozzájuk képest elenyésző csekély. Hogy a szerbek gazdaságilag itt is elég jól állanak, elég csak arra rámutatnunk, hogy a legtermékenyebb Szerémmegyében számbelileg is a legtöbben vannak. Annál szomorúbb helyzet van a tengerparton, itt uralkodik a legnagyobb szegénység. Innen vándorolnak ki a legtöbben Amerikába, úgy hogy egyes községekben a felnőtt férfilakosságot az ujjakon lehet megszámlálni. Az Amerikában élő mintegy 150,000 szerb közül a legtöbben a Karsztvidékről és Dalmáciából vándoroltak oda.

Újabban sokan vándorolnak ki a Bácskából is, de nem Amerikába, hanem Szerbiába és Bulgáriába. Ezeket azonban nem a kényszer, hanem a földéhség vitte oda. A földjeiket az utóbbi években nagyon felszökött drága áron itthon eladják és azon a pénzen ott olcsóbban sokkal terjedelmesebb földbirtokot vásárolnak. Akik oda mennek, nem mint napszámosok vándorolnak ki, hanem ott nagybirtokosok lesznek.¹

Régebben a szerbek birtokviszonyai még kedvezőbbek voltak, de a múlt század 60—70- és 80-as éveiben nagy hanyatlás állott be. Ennek többféle oka volt. Ugyanis abban az időben feloszlatták a határőrvidéket és az eddigi család-közösségeknek (zádruga) birtokait a különvált családok megosztották maguk között s ha egy családapa végrendelet nélkül halt meg, a leányai egyforma osztályrészt kaptak, mint a fiúk. Mivel pedig a leányok rendszerint más községbe mentek férjhez, az atyai örökségüket eladták. A testvéreik nem vehették meg ezt tőlük, mert a családközösségből kiválva, alig volt pénzük az önálló gazdasághoz szükséges eszközök és szerszámok beszerzésére, nemhogy még arra gondoltak volna, hogy földeket vegyenek, így ez a birtok legtöbbször idegen kezekbe került. Növelte még a bajt az a körülmény is, hogy ugyanekkor a filoxera elpusztította a szőlőket és a megijedt lakosság potom áron igyekezett a földjén túltenni, csakhogy Amerikába mehessen. Ebben az évben nagyon sok birtok került a gazdaságilag fejlettebb németek kezébe.

A rossz gazdálkodás is hozzájárult a nép el-

¹ A karlócai érsekség sematizmusa szerint 1905-ben a szerbeknek a magyar szent korona országaiban 2.664,284 kataszteri hold földjük volt.

szegényedéséhez. A szerbek nem tudták akkor még okszerűen megművelni a földet és a hagyományos állattenyésztés miatt igen nagy terjedelmű legelőket és ugart hagytak parlagon heverni. A legnagyobb baj volt mégis a hitel hiánya. Egy-egy rossz termés után, ha egy kisgazda kénytelen volt férjhez adni a leányát, a régi szokás szerint hozományát pénzben fizette ki s készpénz hiányában kénytelen volt kölcsön után nézni. A városban csak igen nehezen tudott valamely pénzügyintézetből kölcsönt kapni, mert nem volt, aki érte kezességet vállalt volna. Ha talált mégis valakit, aki kezkesedett érte, a nagy kamat mellett, kénytelen volt sokszor magának a jótállónak is bizonyos percentet adni, úgy hogy néha 40—50 százalékot fizetett a felvett összegre. Még rosszabbul járt, ha a saját falujában eladta valakinek még a lábán a termést. Ha ilyenkor egy rossz esztendő bekövetkezett s a hitelező nem akart várni, a birtoka csakhamar újra került. Sokszor hallottam, hogy majdnem minden községben volt egy-két olyan ember, aki a kikölcsönzött 30—40 frtért azonnal elárverezte az adósnak a házát és a földjét. Ilyenkor természetesen maga a hitelező vette meg azokat potom áron s nem egy élelmes és kapzsi ember rohamosan gazdagodott meg ezáltal sok kisbirtokos rovására. Nem csoda, ha ilyen körülmények között sok család koldusbotra jutott, vagy gazdaságilag egyre hanyatlott. A hanyatlás körülbelül a 90-es évekig tartott, azóta azonban a szerbek ismét összeszedték magukat s az elidegenített birtoknak jórészt drága áron bár, de mégis visszaváltották. A gazdasági élet fellendülésében nagy érdemük van a mezőgazdasági szövetkezeteknek (zemlyorádnicske zádruge), amelyek Raiffeissen rendszere szerint alakultak. Az első szövetkezet 1897 őszén

keletkezett s számuk azóta 334-re emelkedett (a románoknál 47). Ebből Magyarországra 131, Horvát-Szlavonországra 203 szövetkezet esik, A szövetkezet tag/ainak a száma 11,743, a tagok családját is beleértve 67,647 lélekkel. Foglalkozás szerint a szövetkezeti tagok (zádrugár) így oszlottak meg: 127 pap, 143 tanító, 128 kereskedő, 562 iparos, 10,520 földműves kisgazda és 263 napszámos. A szövetkezeti tagok vagyona így áll: 98,040 kat. hold föld értéke 88.390,646 korona, a házak értéke 23.952,407 korona, az ingóságok értéke 15.857,798 korona, összesen 128.200,851 korona.

Az 1910 év végén az üzletrészek 117,114 koronát tettek ki, a tartalékalap 225,253 kor., a tartalékbetét 3.186,582 kor. és a tiszta jövedelem 27,444 korona volt.

A mezőgazdasági hitelszövetkezeteknek a célja elsősorban a kisgazdáknak olcsó és hosszabb időre szóló kölcsönt juttatni. A törpebirtokosok és a napszámosok olcsóbban bérelhetnek földeket, mert a szövetkezet egy-egy nagyobb földterületet huzamosabb időre 10—20 évre kibérel és azután parcellázza azt a tagjai között. Mivel most több éven át megmarad egy birtok valamely tulajdonos kezében, több gondot fordít rá, ha szükséges, trágyázza is és így igyekszik minél nagyobb hasznot kihúzni belőle. Markovics Radoszláv egy kis statisztikát állított össze 4 megye területén lévő szövetkezetek 1910 évi működéséről¹ s a következő eredményre jutott:

¹ V. ö. Letopiss Matice Szrpszke 286. füz.,

Megye	A szövetkezetek száma	A szövetkezetek tagjainak száma	A tagok tulajdonbirtoka	Bérbevett birtokok
Bács-Bodrog	30	1295	10.028 h.	11.720 h.
Szerém m.	50	1647	15.688	7.145
Temes	31	1308	8.956	7.665
Torontál	39	1354	8.870	61.906
Összesen	150	5604	43.542 h.	88.436 h.

Ebből azt láthatjuk, hogy a bácskai szövetkezetek a legtöbb földet bérelték; minden tag az ő átlagos 7.7 hold tulajdonbirtoka mellett még 9 hold bérelt földet művelhetett

De más téren is igen áldásos munkát fejtenek ki e szövetkezetek. Nevezetesen mezőgazdasági gépeket szereznek be és a tagok ezáltal sokkal jobban tudják megművelni a földet azonkívül Zágrárból egy gazdasági szaklapot indítottak meg „Privrednik“ címen, amely utasításokat ad az intenzív és okszerű gazdálkodásra, mély szántásra, műtrágyázásra stb. A szövetkezetnek nincs fizetéses tisztviselője, hanem maguk a tagok választják meg a vezetőséget. Az a törekvés, hogy valaki a vezetőségbe kerüljön és a szaklapok olvasása is arra ösztönzi a tagokat, hogy írni-olvasni tanuljanak s így e szövetkezettel nemcsak a nép anyagi bajait orvosolják, hanem igen fontos kultur-munkát is végeznek. Néhol az olvasókörök (csitaonica) a szövetkezetekkel egy helyen vannak, miáltal a nép lassanként elszokik a korcsmározástól és a szabad idejét a szövetkezetekben és az olvasókörökben önművelésre fordítja.

A szövetkezeteknek az volt a jelszava, hogy vissza kell vásárolni az elidegenített birtokokat és maguk nyújtottak erre kölcsönt a tagoknak. Újabban azonban a nép már annyira földéhes, hogy éppen a szövetkezetnek kell figyelmeztetni a tagokat, hogy a túl magas árak miatt, ha nincs készpénzük, ne vegyenek földet és ne merüljenek el nagy adósságokba, mert ez a másik szélsőség lenne, minek következménye ismét a gazdasági hanyatlás volna. A földnek örök áron való megvétele helyett sokkal jobbnak látszik a földbérlés. A földbirtokviszonyok úgy is elég kedvezők a többi nemzetiséghez képest, inkább a pénztőkét kell növelni.

Egy nagy akadály van a szerbek gazdasági fejlődésében, az ő roppant fényűző életmódjuk. Egy nemzetiség sem költ annyit ruhára és külső pompára, amennyit a szerbek pazarolnak ilyenekre. Senki sem tud úgy vigadni, mint ők, sehol sincs annyi multság és evéssel-ivással járó ünneplés mint náluk. Ez a felesleges és okatlan költsékezés ruhában, ételben és italban úgylátszik gyógyíthatatlan bajuk. E téren még a gazdasági szövetkezetek is igen kevés eredményt tudnak felmutatni. Mennyivel gazdagabbak volnának a bácskai bunyevácok, ha nem költenének annyit a selyem-ruhákra és a tobzódó multságokra? A takarékoság, ami a sváb parasztnak a legjellemzőbb tulajdonsága, az hiányzik a szerbeknél s azért minden egyéb jó tulajdonságuk mellett e hiány a legszembeszökőbb.

Még egy másik baj is van a kisgazdánál, ez ugyan nemcsak a szerbekre vonatkozik, hanem általános veszedelem, t. i. a nagy munkáshiány és a roppant drága munkabér. A napszámosok sokkal nagyobb bért és sokkal több munkát kap-

nak az uradalmakban, mint a kisgazdáknál, azért ezek kénytelenek minden munkát jórészt maguk végezni s ezáltal gyakran visszamaradnak. Ha késő ősszel vetik el a kalászosokat, a korán beálló hideg miatt a vetés néha nem bír jól fejlődni, a munkáshiány azért a gazdasági fejlődésben a szerbeket is hátráltatja.

A szövetkezetek mintegy pótolják a földművesiskolákat, amelyeknek a hiánya nemcsak a szerbekre káros, hanem valamennyi nemzetiségre. A bánágban van egy gazdasági szakiskola Csákváron (Csakova) s a Bácskában két földművesiskola Adán és Palicson, de ezeknek a növendékei az iskola eivégeztével nem térnek haza saját földjükön gazdálkodni, hanem az uradalmakban tisztai állást keresnek.

A szövetkezetek útján és a nagy munkahiány miatt a gazdasági gépek meglehetősen el vannak terjedve, 20—30 holdas gazdák már fel vannak szerelve vetőgépekkel, modern ekékkel, fogásokkal, cséplőgéppel, szecskákkal stb., de azért belterjes gazdálkodási rendszerrel alig találkozunk a kisgazdáknál. Azok még szerencsésebbek, akik egy-egy uradalom mellett vannak és azoktól gyakorlati úton elsajátítják a mélyszántást, a takarmánynövények termelését, a vetésforgó rendszert stb. A hagyományos búza- és tengeri-termelésen kívül, most már zabot, árpát s takarmánynövényeket, lucernát, zabosbükkönyt, lóherét s takarmányrépát termelnek. Mindez azonban csak a gazdaságilag igen fejlett bácskai és bánági rónán van, másutt még igen primitív gazdálkodást találunk.

A kalászosok közül első helyen áll a búza-termelés. Különösen a bácskai és a bánági búza nemcsak mennyiségileg (átlag 12—13 mm. hol-

dánként), hanem minőségileg is a legkiválóbb. Elsőrangú kiviteli cikk, a kiszagdának ez a legfőbb jövedelmi forrása, azért alig várja a termést. Rozsot a sík vidéken nagyon keveset termelnek, inkább a silányabb talajú hegyvidéken, ahol ez a lakosságnak a főtápláléka. Árpát a kiszagdák nagyobb mennyiségben egyedül a Bácskában termelnek, ahol a sörgyártás elég virágzó. Zabot majdnem minden kiszagda termel, de csak a házi szükségletek fedezésére, eladásra abból ritkán kerül.

A kapásnövények közül első helyen áll a tengeri, vagy mint a délvidéken nevezik kukorica-termelés. Sok helyen ez képezi magának a lakosságnak a főtáplálékát, de a háztartásban egyébként is a legfontosabb szerepe van. Zab helyett a szegényebbek a lovakat kukoricával abrakolják, a pásztorokat legtöbbször ezzel fizetik, a baromfit ezzel etetik, de ami a fő, a sertéshizlalás, a szerbek között ez a nagyon elterjedt foglalkozás, kukorica-termelés nélkül lehetetlen volna. A házi szükségleten kívül a tengeri is eladásra kerül és a búzán kívül a lakosságnak ez a második pénzforrása.

Burgonyát, káposztát szintén elsősorban a saját házi szükségleteikre termelnek, piacra abból nagyon kevés kerül; de már a paszuly-termelés sokkal jobban elterjedt, ezt a kukorica közzé ültetik és jótermésnél, kivált ha az árak is kedvezők, elég jól jövedelmez.

A dinnyeföldek mindinkább szaporodnak, különösen amióta észrevették a gazdák, hogy a dinnyeföldön igen jó búza terem.

Kendert mind kevesebbet és kevesebbet termelnek; mióta a gyárak olcsóbban állítják elő a ruhaneműeket, a kenderfonás is egyre hanyatlik.

Egyedül a Bácskában termesztik néhol nagyobb mennyiségben export-célokra.

Ugyancsak a Bácskában nevezetes szerep jut a komló-termelésnek is. Újvidék környékén, Begecsen, Kiszácson a lakosságnak ez a fő-jövedelmi forrása és ha jó termés van, néha 600—700 kg-ot kapnak holdankint Elgondolhatjuk, hogy milyen nagy haszon az, ha a jóminőségű hazai komlóért 300—350 K-át fizetnek métermázsánként.

Eszék környékén cukorrépát is termesztenek, erre ösztönzi őket maga az eszéki cukorgyár, de ezt sokkal jobban karolták fel az uradalmak, mint a kisgazdák.

A takarmány-növények közül zabosbükönnyt, lucernát nemcsak a magért, hanem a szénaért és a talajjavításért nagyon művelik. A lucernát rendszeren árpával vagy búzával együtt szokták elvetni, hogy a jövő évben már erősebb gyökere legyen. Esős évben 4—5-ször kaszálják úgy, hogy ez a legjobban fizető takarmánynak bizonyult s azért szántják fel most mindenütt a réteket, mert a szénát pótolja a lucerna.

A kertészettel a bolgárok után a szerbek foglalkoznak a legszívesebben. Újvidéken, Pancsován, Versecen a zöldség-piacok híresek s főleg Újvidékről külön vonatok szállítják a zöldséget külföldre. Paradicsomot, hagymát, káposztát (különösen Futták környékén) nagy mennyiségben termelnek és ezt jórészt külföldi piacokra szállítják.

A szőlőművelés és bortermelés a filoxera pusztításai előtt általános volt, ma már sokkal kisebb területre szorult, de azért a nemesebb szőlőfajok meghonosításával minőségileg jobb. Jelenleg három nagy szőlőterület van. Szerémmegyében a Fruska-góra lejtőin már az ókor óta a népességnek a

legfőbb foglalkozása volt a bortermelés és a karlócai „rác ürmös“ s a kamenicai borok ország-szerte híresek. Nemcsak a jó talaj, hanem az egyenletes éghajlat is, Szerémmegyét hazánk egyik elsőrangú bortermő vidékévé avatta. A Fruskagórában t. i. az oly gyakori tavaszi fagyok, az alföldi májusi fagyok, melyek oly nagy kárt okoznak a homoki szőlőkben és a gyümölcsben, itt a légritkábbak. A szőlőművelésben a fruskagórai gazdag szerb kolostoroknak is nagy szerep jut. A második nagy szőlőterületet részben kötött talajon, részben homokban, Verses, Fehértemplom körül és a delibláti homokpuszta képezi. A kötött talajon, a versedi várhegyalján és Lokva dombaiján amerikai alanyon nemesített külföldi szőlőfajtákat honosítottak meg. Finom csemege-szőlőt, különféle muskatályokat és kecskecsesű szőlői most már külföldre szállítanak arról a vidékről. A szőlőművelésre nagy gondot fordítanak. A magas és egyenes karókra felfutott tőkék gyönyörű látványt nyújtanak; egyetlenegy fűszál sincs közöttük, hanem minden vessző gondosan meg van kötve és egyforma magasságban lenyelve. A néhány év óta mutatkozó perenoszpóra sajnos gyakran tönkreteszi a termést és ezen veszedelem ellen még a leggyakoribb permetezéssel sem tudnak védekezni a gazdák. A mindjobban terjedő betegségek miatt a türelmetlen szerb lakosság sok helyen ki is vágta már a tőkéket és búzát vetett el a helyükre, ami sokkal jobban válik be. Példájukat itt-ott követik már a svábok is. A homoki szőlőművelés nem jár oly nagy költséggel, azonkívül éppen a szőlőművelés és a trágyázás által megkötik a futóhomokot és a szomszédos határokat megvédi ezáltal. A delibláti homokpuszta néhány évtizeddel előbb még fátlan sivatag volt,

ma azonban úgyszólván egészen művelés alá került, mert ami nincsen még szőlővel beültetve, azt legelőnek használják.

A harmadik szőlőterület Szabadka környéke és a bácskai homokos vidék. Itt teremnek a jó fehér, illetőleg tengerzöld színű asztali borok.

A szőlőfajok elnevezése is leginkább szerb eredetű. a dinkából, kádárkából (vörösbor termő szőlő) pleménkából, szlankaménkából igen jó borok készülnek, ezenkívül ismerik még az olasz rizlinget, a magyarkát, a francia csemegeszőlőket stb. A szüret a szerbeknek egyik legkedvesebb munkájuk, lefolyásáról már néhány szóval más helyen szóltunk.

A szőlőműveléssel együtt jár a gyümölcsletermelés. Cseresznye, meggy, alma, őszibarack minjdenütt megterem. A pálinkafőzés törkölyből és ősziabarackból általános. Néhány évvel azelőtt (Fehértemplomon az őszibarack kilóját 2-3 krajcárral árulták. A gyümölcsstermelés mégis Magyarországon nem oly elterjedt, mint Horvátországban. Ez képezi itt néhol a lakosság főfoglalkozását. A Szerémségből és Pozsega vidékéről szilvát, almát évenként temérdek vaggonnal szállítanak ki Németországba. Szilvapálinka e vidékről országos híré. Pozsega vidékén az u. n. szercsika-aima, azonkívül sok körte, kajszinbarack és dió terem. Néhol a szelidgesztenye is megéri.

A földművelés mellett a szerbek egyik főfoglalkozása még az állattenyésztés. Régebben ugyan sokkal általánosabb volt, lehetett is, mert nagyok voltak a legelők, most azonban a tenyésztés minőségére nézve jobb. A síkvidéken, főleg Bácskában és a Bánságban a lótenyésztés igen magas fokon áll. Amióta az állam gondoskodik jobbfajta fedezőménekről, nemcsak az uradalmakban, hanem

a parasztagdák is angol félvér hámos vagy háta lovakat Noniusokat s Gidránfajtákat tenyésztenek. Szinre nézve nagyon szeretik a szürkéket vagy a sárgákat. Szenttamáson, Óbecsén, a bánóságban meg Honcon, Homokszilen, Izbistyén ünnepek alkalmával szebbnél-szebb pompás fogatokat láthat az ember és még a legszegényebb paraszt is a szájától vonja meg néha a falatot, csakhogy a lovát vele etesse és a lova szép legyen. Lakodalmak alkalmával a szerb paraszt hizik örömeiben, ha a lova magasan ágaskodik és még a iegrosszabb gebének is ilyenkor a sörénye díszesen ki van fonva és színes gypajuszálakkai átszöve. Sokszor nem aszerint becsülik meg az embert, hogy hány lánc földje van, hanem milyen lovakat tart. Karácsonykergetésnél vagy lakodalmakon egy ménlovat (ajgir) megülni a szerb legény vágyainak a netovábbja; a kocsiban is a legjobban szeretik a méneket hajtani. A szép lovak tartását sokszor a túlságba viszik és annak inkább gazdasági hátránya van, mint előnye. Sok gazda, csakhogy a lovait megkímélje, nem szántja elég mélyen a földjét s azért a vetés, különösen esős évben, nagyon gazos lesz. A múlt évben például némely bánági vidéken kénytelenek voltak a búzát szénnak kaszálni, annyira gazos volt. A szabadkai, verseci és nagybecskereki lóvásárokat számos külföldi lókereskedő látogatja s a mi hadseregünk részére a legtöbb lovat a délvidékről szállítanak. A szarvasmarha-tenyésztés a legelő-pusztítás miatt némileg csökkent. Amióta azonban takarmánynövényeket termelnek és a tej szövetkéz etek is terjednek, a marha-tenyésztés ismét emelkedik. A sajkáskerületben, az áradmányos helyeken, azonkívül Torontál-megye egyes részeiben (Számos, Kevedobra, Ferdinándfalva) megtartották még a

nagyszarvú magyar-erdélyi fajtát és leginkább igavonásra tenyésztik. Másutt már a pirostarka simenthali és pinzgauai marhát tartják. Az ökröket istállózással hizlalják és így adják el. Sok helyen a másféléves tinókat 300—350 koronával összevásárolják, egy-két év alatt felnevelik és akkor néha háromszoros áron adják tovább. 3—4 hetes borjút a szerb paraszttól nem lehet megvenni, inkább ő vásárol össze ilyeneket a németektől és azokat a saját tehenei alatt felneveli. Tejszövetkezetek szerb községekben még elég ritkák. Horvát-Szlavonországban vannak itt-ott. a tejből egyébként a házi szükségletekre túrót készítenek. vagy mint említettük, egy tehénél néha két-három borjút nevelnek fel.

A juhászat a szerbeknél a legrégebb időktől fogva a főfoglalkozások egyike volt. Az érthető is. mert a parasztember ételét. ruházatát s legbiztosabb jövedelmét a juh szolgáltat. A legelők felhasításával az ugaraknak jobb kihasználásával azonban mindjobban hanyatlak a juhtenyésztés. A síkságon a dunai árterületek ármentesítésével s a deliblati homokpusztán a homoknak szőlővel való beültetése miatt már szinte lehetlenné vált ezen állatnemnek a megmaradása. Majdnem minden községben van ugyan még néhány nyáj. de azokat úgyszólván egyedül a gyapjúért istállózással tartják. mert a gyapjúból készítik most is a legszükségesebb ruhadarabokat. a bundát. a szűrt. a kápát. nadrágot stb. Az egykor oly híres zombori sajt most már hanyatlak épúgy. mint a szép juhászélet. az alföldi romantikának az utolsó maradványa. Egészen más a helyzet azonban a hegyes vidéken. ott most is a juhászat a lakosságnak főfoglalkozása. És míg a síkvidéken a magyar fésűs és a rackajuhokat vegyesen tart-

ják, ott főleg az utóbbiakat tenyésztik, mivel ezek a soványabb legelővel is beérik, sőt a kopár Karsztvidéken már csak a kecskének jut kevés fü. A kecske a szegény! hegylakóknak a tehene; ez látja el ruhával, étellemmel őket, rájuk nézve nélkülözhetetlen ez a nem nagy igényű állat.

A sertésitenyésztés és hizlalás a szerbeknek kedvenc és igen jól jövedelmező foglalkozása. A koronkint fellépő sertésvész, ha erősen csökkenti is a sertésállomány számát, rövid idő múlva a szaporaságávi pótolja a veszteséget ez az állat és a kisgazdának egyik legjobb jövedelmét képezi. Sőt nem egy bácskai vagy bánási kisbirtokos a sertésitenyésztés folytán gazdagodott meg. Kevevár, Deliblát, Homokbálványos, Pancsova környéke, azután Szenttamás, Túrja és a Szávaparti községek a sertésitenyésztés főhelyei. A szerb határon lévő községeknek rengeteg káruk van abból, hogy a néhány év óta tartó vámháború miatt Szerbiából nem hozhatnak sertéseket. A síkvidéken tengetivel, a szlavóniai tölgyerdőkben makkal folyik a hizlalás. A sertésitenyésztés között a józsirt adó mangalica-sertést tenyésztik; itt-ott meghonosodott ugyan a yorkshirei is, de a kisgazdák nem szeretik, mert sokkal kényesebb és a betegségeknek nem tud úgy ellenállni, mint a mangalica,

A baromfitenyésztés igen élénk, legjobban bizonyítják azt a verseci, újvidéki és szabadkai piacok, ahonnan vaggonszámra szállítják a külföldre. Bázias vidékén és általában a szerb határon, ha a Duna vagy a Száva befagy, igen sok pulykát, libát és kacsát csempésznek be Szerbiából. Minden kisgazda udvarában nélkülözhetetlen a liba. Nemcsak húsáért, hanem tolláért is tartják; a leányok hozományában a lúdtollas párnák és vastag dunnák igen szép számmal szerepelnek.

Szeretik még a pulykákat, kacsákat, gyöngytyúkokat és különös gondot fordítanak a szerbek a galambokra.

A halászat szintén nagyon régi, de egyre hanyatló foglalkozás, sőt azt lehet mondani, hogy a szerb lakosságnak elenyésző csekély része foglalkozik még vele. A sajkásterületen, ahol még ki nem szárított árterületek vannak és az Alduna mentén, az egykor nagyon virágzó foglalkozásnak csak a maradványa van még meg. A halak száma is apadt, de most egyes társulatok keletkeznek, amelyek nagyobb vízterületet kibérelnek és néha mesterséges haltenyésztéssel igyekeznek minél nagyobb hasznot húzni. Legjelentékenyebb ezek közül a „Torontál-bácsi Halászati Társulat“. E helyen meg kell említenünk a szerb patriarchának 13.000 holdas vajszko-bogyau halasterületét, ahol mesterséges haltenyésztés folyik és ahol alacsony vízállásnál őzekre, fácánokra, szalonkákra és témérdek vízimadarakra vadásznak.

Sokkal jelentékenyebb és egy néhány év óta folyton emelkedő foglalkozás a selyemtenyésztés. A szegényebb néposztály nagyon fölkarolta ezt a foglalkozást és ha ingyen nem juthat elég eperfa-levélhez, a módosabb gazdák udvarából kibérli az eperfákat. Egy-egy család néha 150—200 koronát is keres selyemgubókért.

A méhészet terén Magyarország területén jelentékenyebb tenyésztő alig van, a volt határ-örvidéken még van néhány kaptár, de az alig jó számításba. Sokkal kedvezőbb a helyzet azonban Horvát-Szlavonországban. Itt van egy szerb méhészsövetkezet (pcselárszka zádruga) is, mely Karlócán kiadja a saját szaklapját „Szrpszki pcselár“ címen. A fruskagórai szőlőkben s a kolostorokban igen sok kaptár van és nemcsak a mézet

értékesítik, hanem a viaszt is. A gör. keleti templomokban nélkülözhetetlenek a viaszgyertyák.

A szlavóniai tölgy- és bükkerdőkben alakosság nagy része favágásból él. A hatalmas dongákat a helyszínen elkészítik és azután tovább szállítják Fiuméba a hajógyárakba. A selejtékesebb faanyag a fűrészmalomokba kerül, itt zsindelyeknek, építőfának dolgozzák fel vagy tűzifának hagyják meg.

Vége Beocsin környékén nagy cementgyár van és sok munkás e cementbányában, vagy másutt a kőszénbányákban dolgozva, keresi meg a mindennapi kenyerét.

A kisipar a szerbeknél is, mint mindenütt, a fejlődő nagy gyárakkal nem bírva ki a versenyt, már nem áll azon a fokon, mint amíg a céhszisztem volt. Mikor a szerbek a törökök elöl menekülve, hazánkba jöttek, nem voltak kizárólag földmivelők vagy pásztorok, hanem az ipar és a kereskedelem meglehetősen el volt terjedve közöttük. Tudnunk kell azt, hogy a középkorban a balkáni népek nem álltak a kultúra oly alacsony színvonalán és a műveltségben nem volt oly nagy különbség közöttük és a nyugati népek között, mint ma. A görög császárság majdnem a középkor végéig 1453-ig még fennállt és a nyugat-római birodalom bukása után egyedül a görög császárság tartotta fenn és fejlesztette tovább az antik görög-római kultúrát és civilizációt. A nyugati népek, még egy Nagy Károly is közöttük, műveletlen barbárok voltak a byzanci császárok szemében. Még Konstantinápoly bukásakor is, a tudomány, irodalom, művészet oly magas fokon állt, hogy a törökök elöl menekülő görög tudósok egész raja ellepte Olaszországot; tőlük tanultak a humanisták és ők voltak a renaissance első hirdetői. A tudomány, művészet fejlettségével együtt

járt a fejlett ipar és kereskedelem is. Nálunk is az Árpádházi királyok idejében a görög pénz, főleg a byzanci aranyak voltak a kereskedelem főmozgatói. Örmények és görögök kezében volt akkor a kereskedelem nemcsak nálunk, hanem egész Kelet-Európában. Az akkori műveltség oly magas fokán álló görögök első szomszédai, sőt hosszú ideig alattvalói voltak a szerbek, akik igen sokat tanultak a mestereiktől, A hatalmas Mánuel császár, akinek a birodalma a Száváig terjedt ki, sőt Magyarországot is hatalma alá akarta hajtani, majd később a latin császárság uralma kulturális szempontból igen áldásos volt a szerbekre nézve. Már azáltal is, hogy a szerbek átvették a görög egyházat, széles ut nyílt meg a görög kultúra befogadására is. A Nemanyák birodalmában az építészet, festészet, ötvösség, sőt még a bányaművelés is az akkori viszonyokhoz képest igen magas fokon állt. A szerb királyok és főurak vetélkedtek egymással abban, hogy minél fényesebb templomokat és kolostorokat emeljenek, oly időben, amikor éppen a kolostorok voltak a tudomány, irodalom és művészet főhelyei. A templomok, díszes oltárok és ikonosztások építésével együtt járt az építészet, szobrászat és festészet fejlődése is. Az ikonosztások fafaragványai az esztergályos munkáknak remekei voltak. A drága miseruhák, aranykelyhek, fegyverek készítése pedig foglalkoztatta a szabókat, gombkötőket, ötvösöket stb.

Kereskedelem is nagyon fejlett volt. A velenceikkel a szerbek mindig összeköttetésben álltak, a politikai viszonyok alakulatával párhuzamosan majd versenytársaik, majd szövetségeseik voltak. Hogy a szerbek akkor aránylag a kultúra igen magas fokán álltak, legjobban bizonyítja az a tény,

hogy amikor hazánkba átjöttek, itt is egymásután kolostorokat emeltek és gazdag adományokkal halmozták el. A magyar szent korona országaiban most is 27 szerb kolostor van, de sok van Dalmáciában, Boszniában, Szerbiában és az Athosz hegyén, a románoknak ellenben, akik számbelileg sokkal többen vannak, egész Erdélyben, Moldvában és Beszarábiában egyetlen egy kolostoruk sincs, kivéve az egy Hódost, amelyet nemrég a szerbektől tulajdonítottak el. A balkáni kultúrának a török hódítás vetett véget és a mostani kultúrátlanság és elmaradottság a hosszú török uralomnak a következménye.

Csernovics Arzén bejövetelével, de előbb is, igen sok szerb iparos és kereskedő költözött hazánkba és ezek a legnagyobb magyar városokban telepedtek le. Budán a Rácfürdő körül egész negyed volt az övék, de sokan telepedtek le Pesten, Komáromban, Kecskeméten, Pozsonyban, Egerben, Tokajban, Debrecenben, Szentendrén stb. Mind oly helyek, ahol a városi élet a legjobban volt kifejlődve. Idővel sokan kihaltak vagy elmagyarosodtak. Budán, Szentendrén és Egerben még vannak kevesen, Komáromban is áll még a szerb templom, de a többi városban már eltűntek. A szerb iparos céhek híresek voltak a török hódoltságban is, a városi életnek központjai voltak akkor Baja, Zombor, Szabadka, Újvidék (akkor még Péterváradisánc) s a bánóságban Versec, Temesvár, Csák (Csakova) stb. Csák egy kis mezőváros volt, ahol még a 70—80-as években híres nagy vásárokat tartották és míg élénk iparosélet volt, a szerb lakosság is többségben volt, amióta azonban a hely kedvezőtlen vasúti összeköttetés miatt elvesztette kereskedelmi jelentőségét, a szerbek is szétszéledtek és ma jelentéktelen kisebbséget képeznek.

A kisipar hanyatlása azonban nemcsak a szerbeknél feltűnő, analóg esetet találunk a németeknél is. A középkorban oly virágzó felvidéki városok, mint Kisszeben, Bártfa, Lőcse ma jelentéktelen helyek. Az utolsó évtizedekben annyira érezhető volt a szerb iparoshiány, hogy a tiszta szerb községekben is még a kovács, bognár, a szabó, a borbély és más mesteremberek mind idegenek voltak. Hogy ezt a hiányt pótolhassák, az utóbbi években tervszerűen gondoskodnak új iparosnemzedék felneveléséről. Zágrábban ugyanis megalkult a „Privrednik“ nevű szövetkezet, amely magára vállalta az iparos és kereskedelmi pályára készülő szegény fiúk elhelyezését. A szegény szülők bejelentik a szövetkezetnek, hogy hajlandók gyermeküket valamely mesterségre adni és a szövetkezet, amely minden városban egy megbízottat tart, a megbízottja útján helyet keres a fiú számára. Sokszor maguk az iparosok, vagy kereskedők, ha egy derék fiút akarnak tanoncnak elfogadni, levélben közvetlenül a szövetkezethez fordulnak. Minden városban a szövetkezet megbízottai képviselik a tanonc szüleit és ők vigyáznak arra, hogy a mester ne kínozza esetleg a fiút, vagy az utóbbit szükség esetén megintí. A hazuról eltávozó fiú, amíg a mesterségét ki nem tanulja, 3—4 évig nem látja a szüleit, úgy lesz elhelyezve, hogy a mester ellátja élelemmel, ruházzal, mindennel; a távolban megtanulja a nélkülözést s a magára hagyatottságot és az ilyen gyerekekből csakugyan derék, komoly mesteremberek lesznek. A legtöbb fiú a mostoha Karsztvidékről, Lika-Krbava, Modrus-Fiume és Zágráb megyéből kerül ki és a természetüknél fogva velük született komolysággal a szülőföldjüktől messze idegenbe kerülve, megállják a helyüket és a leg-

szorgalmasabb, szakértő mesteremberek lesznek belőlük. A „Privrednik“ ilyen úton már néhány év óta körülbelül 12.000 fiút helyezett el, akik felszabadulásuk után is megtartják a szövetkezettel való közösségüket és a megtakarított filléreiket a szövetkezet pénztárába hetenkint befizetik, úgy, hogy később, ha üzletet nyitnak, a befizetett összeg 5-6-szorosát kölcsönképpen felvehetik és részletekben azután törlesztik. Ilyen módon a szövetkezet a leghumánosabb és leghasznosabb kultúr-intézmény, mert derék családapákat s biztos egzisztenciákat teremt

A magyarországi iparosok száma Ráczy Gyula számításai szerint 1904-ben összesen 6390 volt, ezek közül 1414, akik legalább egy segéddel dolgoztak és 4976 segéd nélkül. Ebben nincsenek a horvátországi iparosok beleértve, azóta az említett szövetkezet közreműködése folytán ez a szám nagyon emelkedett

De, ha számra nézve, más nemzetiséghez képest hátrányban vannak, ügyességben a szerb iparosok talán az első helyen állnak. Olyan mesterségekben, ahol ízlés vagy ügyesség kívántatik, a szerbek nagyon jól boldogulnak. Ha valaki a délvidéki városokban, bármilyen nemzetiségű legyen is, szép elegáns cipőt vagy öltönyt akar venni, akkor legtöbbször szerb iparosnál csináltatja. Igen jó borbélyok, szücsök, tímárok, takácsok, kádárok, bognárok stb.

Nagyiparos kevés van. Gőzmalmok, szeszgyárak, sörfőzők, téglagyárak és mészégetők tulajdonosai többnyire nagy földbirtokosok is.¹

¹ Nagyobb ipartelepek: Dungserszki Lázár gőzmalma, szeszgyára és sörfőzője Dmacsében és vizinalma Szenttamáson. Dttngyerszki Lázár gőzmalma Újvidéken és Indián (Szerém-m.). Dungserszki István gőzmalma Szenttamáson. Gavanszky Testvérek gőzfőrsze (gőzmalommal) Szenttamáson. Dungserszki Lázár sző-

A házi ipar terén a női ipar, sajnos, mindinkább hanyatlak. Ennek két oka van, egyrészt mivel a mezei munka sokkal intenzívebb, a nők jobban vannak elfoglalva mezei munkával és azért nem fordíthatnak annyi gondot a házi iparra, főleg annak finomabb részeire, a csipkekészítésre és a hímzésre. Másrészt pedig a házi ipar nem bírja ki a versenyt az olcsó gyári munkákkal. Még most is minden háziasszonynak megvan a maga szövőszéke (rázboj) és a fiatal menyecskétől első sorban azt kívánják, hogy jól tudjon szőni és fenni. Ámde amíg a cérnából vászon lesz, sok időbe és munkába kerül az és a jobb módú gazdák, főleg manapság, mikor oly drága a munkás, inkább kiküldik a nőt a mezőre dolgozni, azért egész nyáron át nem igen jut ideje a szövőszék mellett ülni. Télen azonban annál többet és szorgalmasabban dolgoznak a nők. Különösen, ahol több leány van a háznál, ott ugyancsak sajnálni való a szegény háziasszony; éveken át éjjel-nappal kell dolgoznia, amíg a leányoknak szükséges kelengyét elkészíti. A vászon (plátno), amit maguk előállítanak, különféle, lehet egyszerű sima (debelo vagy prosztó platno), rendesen oly fehérneműt csinálnak belőle, amelyet hétköznapokon viselnek és van finomabb is, selyemszálakkal átszőve (szádi, tyertyelija). A fehérneműn kívül maguk szövik az ágyneműt, lepedőket (prosztirács), szalmazsákokat (szlanyasa), sőt a férfiak felsőruháját is. Ok csinálják a gyapjúadrágot (csaksire) és a lábravaló kapcát (obojke), azon-

nyegyára Nagybecskereken. amely átlag 350 munkást foglalkoztat. de azonkívül még 100 ember a környékbeli községekben Házilag dolgozik a gyár számára. A gyár a külföldön is képviselve van u. m. Belgrádon. Bécsben, Lembergben. Milánóban és New-Yorkban. Kisebb ipartelepek, téglagyárak, mészégetők majdnem minden nagyobb községben vannak.

kívül szűrt, dolmányt stb. (doroc, kabanica, gunyac).

Nagyon ügyesek a szerb asszonyok a szőnyegek szövésében. Nagy becskereken, Nagykindán, Versecen gyakran látni, amint házról-házra járnak és a nagy fáradtsággal készített szőnyegeket (tyilim) és a tarka tarisznyákat (torba) olcsón, mondhatni potomáron adják el. Szép és érdekes mintázással készítik az abroszokat (csorsov) vagy az ágyterítőket és a legényeknek büszkeségét, a szép tarka lótakarók. A minták között nagyon kedveltek a stilizált virágok, repülő fecskék, pillangók, agarak, őzök stb. Ünnepek alkalmával kiteszik az udvarban a kapura és a kerítésre a szőnyegeket és a falvédőket és ha ilyenkor az idegen a falun átmegy, igazán élvezettel nézheti a szebbnél-szebb kézimunkákat. Érdekes jelenség, hogy a szerb, legyen az férfi vagy nő, ha a városba megy, el sem képzelhető tarisznya nélkül. Különben nemcsak a városba nem mennek tarisznya nélkül, bárhova indulnak, akár a vendégségbe, akár a mezőre mennek ki dolgozni, a csinos kis tarisznyát, megszokásból már mindig magukkal viszik.

A kereskedelemben sokkal többre vitték a szerbek, mint az iparban. Azt hiszem nem túlzok, ha azt állítom, hogy a délvidéken a zsidókon kívül a szerbek a legjobb kereskedők,¹ sőt az utóbbiakat sok helyen már ki is szorították. Újvidéken, Pancsován, Nagybecskereken, Versecen, Fehértemplomon a szerb kereskedők határozott fölényben vannak a többi nemzetiségekkel szemben. Pancsován a virilisták többsége szerb és ezt a többséget nem a parasztság, hanem a kereske-

¹ Számuk Ráczy Gyttia említett munkájában Magyarországon (Horvát-Szlavonország nélkül) 1904-ben 1628 volt.

dők teszik. A nagy német többségű Fehértemplomon a nagyobb kereskedők szintén szerbek, különben az itt élő 2000 szerb közül nincs egyetlen egy paraszt sem, mind iparos és kereskedő. Az említett városokban a legszebb divatáru- és ruhaárúüzletek a szerbek kezében vannak, de ügyesek, mint fa-, bőr- és baromfikereskedők. Még a tanulatlan emberek is mint lókupecsek, gabona vagy sertéskereskedők igen jól boldogulnak s míg a férfiak ezekkel foglalkoznak, az asszonyok, mint piaci kofák szintén szép pénzt keresnek. Az üzérkedés nem megvetett dolog a szerbeknél. Néhol (Újvidék, Nagybecskerek, Fehértemplom) közmegegyezés szerint a nem szerb kereskedők is a szerb ünnepek alkalmával zárva tartják az üzleteiket, amit viszont a szerbek is viszonznak katolikus ünnepnapokon.

Az ipar és kereskedelem támogatására szolgálnak a bankok, takarékpénztárak és hitelszövetkezetek. Az összes pénzintézetek száma a magyar szent korona országában az 1910-ik év végén 116 volt, ezek pedig 18,360,979 korona alaptőkével, 6,086,672 kor, tartalékalappal és 67,485,591 korona betéttel rendelkeztek, A tiszta haszon 2,493,105 korona volt.

Az értelmiségi kereset után élők száma nagyon kevés, Magyarországon mindössze 2276, Főleg a közigazgatási pályákon és az állami hivatalokban nagyon kevés szerb kap alkalmazást, emiatt általános a panasz.

VIII.

A GÖR. KEL. SZERB EGYHÁZ SZERVEZETE ÉS VAGYONA.

A gör. kel. egyháznak hazánk területén már a legrégebb időktől fogva, a kereszténység első felvétele óta, mindig voltak hívei. Még a X. század táján Gyula erdélyi vajda konstantinápolyi tartózkodása alatt felvette a kereszténységet és visszatérve hazájába, magával hozott egy Timotheus nevű szerzetest, akit a konstantinápolyi patriarcha Magyarország püspökének szentelt fel. Ámde a térítés munkájában a nyugati egyház papjai is tevékeny részt vettek és különösen Piligrim passauai érsek mindent megtett, hogy az új magyar egyházat az ő főnhatósága alá vonja. Szent-István maga is politikai okokból inkább a római egyházhoz hajlott, mint a göröghöz és úgy történt, hogy a fiatal magyar egyház a katolikus egyházhoz csatlakozott, habár a görög egyháznak is megmaradtak számos hívei. A két egyház között különben akkor még nem volt oly nagy különbség (a végleges szakadás 1054-ben történt) és Szent-Istvánról tudjuk, hogy a veszprémi görög apácakolostort nemcsak eltúrte, hanem gazdag adományokkal látta el. Szt-Gellért legendája szerint Ajtony is a görög egyház híve volt s az ő birtokán számos görög szerzetes tartózkodott. A

görög egyház úgylátszik tovább is megmaradt és hivei szaporodtak, mert csak úgy érthetjük meg III. Ince pápának Imre királyhoz írt levelét, amelyben csodálkozását fejezi ki, hogy Imre országában egyetlen-egy latin kolostor van, holott a görög kolostorok száma sok.¹ Sőt Csaplovics arról is megemlékszik, hogy Kun Lászlót Szt-Száva, a szerb egyház megalapítója és szervezője az óhitre térítette volna. Ez tévedés, mert Szt-Száva már 1236-ban meghalt, de Kun Lászlóról ismeretes különben, hogy a pápai kúriával éles ellentétbe jutott (Fülöp fermói püspököt elzáratta) és nem lehetetlen, hogy a pápát azzal fenyegette meg, hogy országával együtt a görög hitre tér át. Nagy Lajos idejében Krassóvármegye területén óhitű szlávok említetnek, akiknek a papjait a krassói főispán elűzte s helyettük dalmata papokat hozott be. Nagy Lajos halála után pedig nemsokára megkezdődnek a török háborúk és attól az időtől kezdve a szerbek letelepedése Magyarországon mind gyakoribb lesz. Az új szerb telepések megtartották a régi hitüket hazánk területén is, de az akkori egyház szervezetéről semmi adatunk sincs. Már a XVI—XVII. században említetnek a borosjenői,² temesvári, aradi (ezek talán a borosjenői püspökség kiegészítő részei), verseci püspökségek, de e püspökségek történetéről ebből a korból még semmi biztosat nem tudunk. A magyarországi püspökök, úgylátszik, az ipeki pátriárchának a suffraganeusai voltak, mert egy adat szerint Pasic ipeki patriárcha 1612-ben Antonius szerzetest

¹ Quia vero nec novom est. nec absurdtm tu in regno Tuo diversarttm nationim. Conventas uni Domino in regttlari habitt famulentttr. licet untm sit ibi Latinorum Cuenobitita qum tamen ibidem sind multa Graecortm etc. Dd. Romae XVII. Kalent. Oetb. Csaplovics, Slavonien «. zum Theil Croatien II. k. 16.

² Márki Sándor: Aradmegye története, II. köt. 238.

teszi meg versed püspöknek, aki 1622-ben Olaszországba ment könyöradományokat szedni.¹ Csernovics (Crnojevity) Arzén bejövetele alkalmával Diákovics Ézsaiás borosjenői püspök közbenjár Lipót királynál Csernovics befogadására, ami szintén amellelt bizonyitana, hogy Csernovics még ipeki tartózkodása alatt összeköttetésben volt a hazai püspökökkel Csernovics bejövetelével a hazai szerb egyház történetében új korszak nyílt meg. A szerb egyház autonómiája ama kiváltságleveleken (diploma) alapszik, amelyeket Csernovicsnak és utódainak a magyar király adta s a melyeket már a történeti részben láttunk. E helyen a gör. keL szerb egyház (orthodox, pravoszlávan) jelenlegi szervezetét kell bemutatnunk.

A mostani szervezetnek az alapjait az 1848 évi XX. és 1868 IX. teikkben, valamint az 1868 aug. 10-én kelt legfelsőbb királyi leiratban találjuk, amely az 1864—65-iki szerb kongresszus határozatait szentesítette.

A magyar szent korona országaiban élő szerbek vallásilag egy önálló (autokephal) szerb egyházhoz tartoznak, amelynek a feje a karlócai metropoiita-érsek, aki az 1848 december 15-én kelt királyi leirat óta a karlócai szerb patriárcha címet viseli. A karlócai érsekség (metropolia) áll egy érseki megyéből (archidiöcesis, archiepiscopia) és 6 suffraganeus püspökségből (diöcesis, episcopia). A püspökségek feloszlanak esperességekre (protopresbyteriatu) és azok ismét plébániákra (parochia).

I. A karlócai érseki megyének 4 esperessége van:

¹ Glasznik Sztpske Kraljevsgfce Akademije. LVIII. 226 1.

- a) karlócai 43 parochiával és 3 fiókparochiával¹
 b) mitrovicai 43 „ 6 „
 c) zimonyi 30 „ 3 „ ♦
 d) vukovári 35 „ 49 „
 összesen 151 parochia és 61 fiókparochia.

1) A bácskai püspökség (székhelye Újvidék) szintén 4 esperességre oszlik:

- á) újvidéki 22 parochiával
 b) óbecsei 19
 c) zsablyai 19
 d) zombori 26
 összesen 76 parochia.

2) A budai püspökségben az esperességek száma 2:

- a) budai 21 parochiával
 b) mohácsi 23 „
 összesen 44 parochia.

3) A temesvári püspökségnek 4 esperessége van:

- a) temesvári 23 parochiával
 b) aradi 26 „
 c) n.-becskereki 22 „ 2 fiókparochiával
 d) nagykikindai 32 „
 összesen 103 parochia. 2 fiókparochia.

4) A verseci püspökség területén 3 esperesség van:

- a) verseci 32 parochiával
 b) pancsovai 32
 c) fehértemplomi 26
 összesen 90 parochia.

¹ Fiókparochiák vagy leányegyházak oly idegen többségű községekben vagy városokban. esetleg pasztákon vannak. ahol a szerb hívek száma igen csekély. Templomuk ritkán van, többnyire imaházakban a szomszédos egyházközség papja minden második, harmadik vasárnapon vagy ünnepnapon istentiszteletet tart.

kisebb helység együtt alkot egy egyházközséget. Az egyházközség igazgatása pedig három helyi hatóság útján történik, t, i, a helyi egyházgyűlés (crkvena szkupstina), helyi egyházi választmány (crkveni odbor) és helyi iskolai választmány (skolszki odbor) útján.

Oly egyházközségben, ahol a szavazatképes férfítagek száma nem több 50-nél, az összes felnőtt férfítagek, akik az egyházközség terheit viselik, tagjai lehetnek az egyházgyűlésnek. Ha azonban a szavazatképes férfítagek száma 50-nél nagyobb, az egyházgyűlés képviseleti alapon alakul meg és pedig a lélekszám arányához viszonyítva 30—120 között váltakozik a képviselő tagek száma, 50—2000 lakossági egyházközség 30; 2000—4000 lakosságig 60; 4000—6000-ig 90 és 6000 lakosnál nagyobb egyházközség 120 képviselőt választ. Választó lehet az egyházközségnek minden felnőtt férfítageja, aki a 24-ik életévet betöltötte, valamely büntény miatt büntetve nem volt, vagy büntügyi vizsgálat alatt nem állott, az egyházi és iskolai költségekhez hozzájárul s az előző évből nincs hátralékban. Az egyházgyűlés tagja lehet minden tiszta életű harmincadik évét betöltő választó, aki egyházi és iskolai kötelezettségének eleget tett. Az egyházgyűlés tagjai hat évre választatnak, de a választás nem egyszerre történik, hanem minden 2-ik évben az egyházgyűlés egy-egy harmadát újítják meg.

Az egyházgyűlés elnököt és tollvivőt szintén hat évre választ, A lelkész hivatalánál fogva tagja az egyházgyűlésnek és hacsak maga nem elnököl, az elnök jobbán tisztelethely illeti meg,

1, Az egyházgyűlés hatáskörének főbb pontjai a következők:

a) Segédlelkészek (diakonok), lelkészek és tanítók választása.

b) Rendszerezíti az egyházi és iskolai hivatalnokok és szolgák fizetését.

c) A község vagyonának a kezelésére felügyel.

d) Tanácskozik az egyházi és iskolai szükségletek fedezéséről

é) Megvizsgálja a számadásokat és azokat további felülvizsgálás végett a konzisztorium elé terjeszti.

f) Végre megválasztja az egyházi választmány (crkveni odbor) és helyi iskolai választmány (skoiszki odbor) tagjait.

2. Az egyházi választmány (8—24 hat évre választott tagból áll) előkészíti és előterjeszti az egyházgyűlésnek a tárgyalandó javaslatokat; az egyházgyűlés határozatait és a felsőbb hatóságok rendeleteit végrehajtja; közvetlenül felügyel az egyház vagyonára, három-havonként pénztárvancsolást tart, megválasztja a szegények és árvák gondnokait és az epitropokat, akik az istentiszteletre ügyelnek és a templom pénztárát kezelik. Istentiszteletek alkalmával a pörsellyel (tasz) járnak és szedik az adományokat a templom részére.

3. Az iskolai választmány a tanügyekkel foglalkozik és gondoskodik az iskolának és tanszereknek jókarban való tartásáról.

Több egyházközség egy esperességet alkot, amelynek élén az esperes (protopresbyter) áll. Az esperesség nem felebbviteli hatóság s a hatásköre még nincs kellőleg szervezve.

Az egyházközség után az első felsőbb hatóság az egyházmegye (eparchia), illetőleg az egyházmegyei gyűlés (eparhijszka szkupstina) s az általa választott hatóságok. Ezek pedig:

1. Az egyházmegyei konzisztorium, amely egy-

házbíróági ügyekben, házassági perekben, az alsóbb papságnak egyházi fegyelem ellen elkövetett vétségeiben ítélkezik. Felügyel az anyakönyvekre és a segédiekészletek, lelkészek és esperesek választását megerősíti.

2. Egyházmegyei adminisztratív bizottság (eparhijszki adminisztratívni odbor) gondoskodik a templomok és lelkésziakok jókarban tartásáról vagy javításáról, felügyel az új építkezésekre. Új lelkészségeket állít fel az egyházközségekkel egyetértve és felügyel arra, nehogy a helyi egyházgyűlés és választmánya hatáskörüket túllépjék.

3. Egyházmegyei iskolai bizottság (eparhijszki skoiszki odbor) hatáskörébe a tanügyek tartoznak.

Az egyházmegyei gyűlés és hatóságainak szervezetét az 1871. évi máj. 29-én kelt királyi rendelet szabályozta. Ezen rendelet értelmében az egyházmegyei gyűlésnek voltak oly tagjai, akik hivataluknál fogva erre jogosítva vannak, mint az érsek, a püspökök, (akik egyúttal minden egyházmegyei hatóság elnöke) is, az esperesek, a szerb felekezeti elemi iskolák egyházmegyei előadói, a gimnáziumi tanártestületek egy-egy képviselői, végre oly képviselők, akiket az egyházmegyei városok és választókerületek megválasztották. Az egyes egyházmegyékben nem volt mindenütt egyenlő az egyházmegyei gyűlés tagjainak a száma. A karlócai érseki megyében 82, a bácsi püspökségben 73, a budaiban 30, a temesváriban 90, a versé-ében 79, a pakráciban 62, a károlyvárosi egyházmegyében 135 egyházmegyei gyűlési tag volt.

Minthogy pedig az egyházmegyei gyűlés és az általa választott hatóságok tagjai legnagyobbbrészt világi emberek voltak, sőt a világi elemek támogatásával az alsóbb papság is kivonhatta magát a püspökök fenhatósága alól, a magasabb klérus ebben kánoni jogainak a megsértését látta és min-

cient megtett, hogy ezt az állapotot megváltoztassa. Az 1912 évi július 11-én kelt királyi rendelet az 1871-iki ideiglenes egyházmegyei szervezetet hatályon kívül helyezte és ismét visszaállította az 1868 évi augusztus 10-én kelt rendelet IV. és V. fejezetét a maguk teljes egészében. Ezáltal pedig a püspökök, illetőleg az érsek visszanyerték ama jogukat, hogy a melléjük rendelt testületek és hatóságok megalakulásánál döntő befolyást gyakorolhatnak, úgy hogy az egyházmegyei gyűlés a hatóságaival csak tanácsadója és tetteges támogatója a püspöknek vagy az érseknek. A világi elem ezzel szemben részt követel az egyház kormányzatában, különösen pedig az egyházi javak szigorú ellenőrzésében. E két tényező intranszigenz álláspontja miatt a gör. kel. szerb egyház alkotmánya most sincs végleg szervezve s a legközelebbi kongresszus hivatva lesz ezen ellentéteket kiegyenlíteni és a két szembenálló fél között a békét megteremteni.

Az egyházmegyei hatóságok után a fellebbviteli fórum (appellatorium) egyházbírószági ügyekben:

1. Mitropoliai egyháztanács (mitropolijszki szavet). Tagjai a pátriárcha, két püspök, három egyházi és három világi tag, a jegyző mint tollvivő és az ügyész.

2. Kongresszusi választmány (szaborszki odbor). előkészíti a kongresszus elé terjesztendő javaslatokat, kihirdeti és foganatosítja a kongresszus határozatait, felügyel a nemzetegyházi javakra és számadásokra.

3. Nemzeti iskolai tanács a tanügyek legfelsőbb hatósága. E három hatóság tagjait (a metropoliai egyháztanácsban két püspök kivételével) a nemzetegyházi kongresszus (narodno-ckrveni odbor) választja.

A kongresszus önálló jogalkotó testület Megállapítja vagy megváltoztatja a saját szervezetét A kongresszusi képviselők választásának érvényessége fölött dönt. Meghatározza ügyviteli rendjét s megállapítja a napirendjét.

Megalkotja a plébániák, esperességek és egyházmegyék rendezését illető szabályzatokat. Megállapítja a felekezeti iskolák tanrendszerét az államtörvények korlátai között A világi és szerzetes papság javadalmazását, valamint a nemzeti alapok és alapítványok s zárdajavak igazgatását és ellenőrzését szabályozza.

Megválasztja a metropolita-patriárchát, akit a király megerősít; megválasztja az alelnökét a világirendből és a fent említett hatóságok tagjait

A kongresszusnak az 1871. májts 29-én kelt rendelet által jóváhagyott választási rend szerint 50 világi és 25 egyházi tagja volt Az érsekek és a püspökök már hivataluknál fogva részt vehetnek a kongresszus ülésein. A 25 egyházi tagot nem a klérus, hanem a világi elem választotta, amiben a klérus ismét sérelmet látott és 1912. évi július 11-iki rendelet e választási rendet is hatályon kívül helyezte.

A jelenlegi egyházmegyei és központi egyház-kormányzat csak átmeneti jellegű az egészen új alapon szervezendő kongresszus hivatva lesz legfelsőbb jóváhagyással az egyház alkotmányát véglegesen szervezni.

A dogmatikai, hittanítási, szertartási és liturgiái ügyekben, valamint az egyházi és vallásos fegyelem és rend intézésében a legfelsőbb hatóság a püspöki zsinat (synodus) 1911. nov. 8-án kelt királyi leirattal újjá van szervezve. Tagjai: a patriárcha mint elnök, hat megyés püspök vagy székesüresedés esetén a helyetteseik, az érseki egy-

házmegye vikáriusa, aki egyúttal a kancellár és a patriárcha titkára.

A patriárchának és a püspököknek vagy helyetteseiknek szavazati joguk van, míg a vikárius és a titkár csak tanácsadók, szavazati joguk nincs.

A synodus felügyel az összes orthodox önálló (autokephal) egyházak dogmái és kánoni közöségére. Megőrzi az orthodox egyház hittanításának tisztaságát. A megüresedett püspöki székre a patriárcha által ajánlott három jelölt közül választ egyet s megválasztja az érseki egyházmegye vikáriusát, a kolostorok archimandritáit. Megállapítja a theologiai szeminárium költségvetését.

A klérus két részre oszlik, világi és szerzetes papságra. A világi papsághoz tartoznak a segédlelkészek (archiminztrátor), a plébánosok (presbyter) és esperesek (protopresbyter). A világi papság képesítéséhez középkolai érettségi vizsgálat és négy évi theologiai tanulmány kívántatik. Magyarországon egy hittudományi intézet van Karlócán s a theologiai hallgatók a patriárcha által eltartott papnevelő szemináriumában teljesen ingyenes ellátást kapnak. Számuk meg van határozva és már a felvételnél az egyes egyházmegyékbe osztják őket s ki-ki csak a neki beosztott megyében lehet lelkész. A teológiát abszolváló papjelölt lelkészi vizsgálatra jelentkezik. A vizsgáló bizottságban résztvesznek: a patriárchai biztos, mint elnök, a karlócai érseki megye konzisztoriumának alelnöke és az egyházi előadó.

A papi képesítést nyert jelölt megnősülhet, sőt ha a szerzetes rendbe nem akar lépni, az kötelessége is, csak mint nős embert szenteli fel a saját megyéjének a püspöke. Felszentelés előtt civilruhában járhat a theologus, felszentelés után azonban köteles reverendában járni. Föl-

szentelt papnak másodszori házasság nincs megengedve!

A plébániai állás betöltése akként történik, hogy a konzisztorium pályázatot hirdet ki és a szerb egyház hivatalos lapjában a „Mitropolijszki Glasznik“-ban közzéteszi. A beérkezett folyamodványokat a konzisztorium felülvizsgálja és ha rendben találta, átteszi őket az illető egyházközséghez jelölés végett. A helyi egyházgyűlés szavazás útján választ egyet a jelöltek közül és ha valaki a szavazatok kétharmadát kapta, a konzisztorium köteles hat héten belül a választást megerősíteni.

Az esperesek választása hasonló módon történik. Világi pap az esperességnél nagyobb egyházi hivatalt nem viselhet.

A plébánosok javadalma a parochiák szerint változik.

1. Rendes illetményeik a következők:

á) az egyházközség tulajdonát képező egész telek (32 hold) ingyenes haszonélvezete (ahol ez nincs, pénzbeli kárpótlás 400—600 korona értékben),

b) ingyenes lakás az egyházközség lelkészi épületében (ha épület nincs, pénzbeli kárpótlás),

c) a parochiák nagyságától és vagyonától függő készpénzilletmény. A parochiák e tekintetben VI. osztályra oszlanak:

I. o. 1800 leieknél nagyobb egyházközségben 2000 K.

II. oszt. 1600—1800 lakosságú „ „ 1600

III. „ 1400—1600 „ „ 1400

IV. „ 1100-1400 „ „ 1200

V. „ 900—1100 „ „ 1000

VI. „ 700—900 „ „ 800

2. Mellékjövedelem: temetés után 4 kor., parasztoszért 2 kor.; a betegekért való imáért 80 fill., vízszentelésért a védszent napján 40 fill. stb. Ezen

illetményeket az 1876 aug. 26-án kelt rendelet szabályozza. A bácskai és bánági nagyobb községekben, ahol a földbér igen drága (80—100 kor. holdankint) és ahol a mellékjövedelem is igen nagy, egy szerb plébánosnak évenként 6000—7000 korona jövedelme van.

Nem igen kedvező a károlyvárosi egyházmegye papságának a helyzete. Az egyházközségek itt nagyon szegények, földjük (egész telek) ritkán van és ott nincs hat osztály a készpénz fizetésénél, hanem csak három; és pedig:

I. o.	2000 leieknél nagyobb egyházközségben	1400 K.
II. oszt.	1600 — 2000 lakosságú	1000 „
III. „	1600 léleknél kisebb	800 „

A legtöbb egyházközség e megyében ezen illetményeket sem tudja fizetni, azért az „elidegeníthetien aiap“-bói évi segélyt kap.

Ha egy plébános öregségénél fogva nem tudja a tisztét végezni, vagy oly nagy a parochiája, hogy a lelkészi funkciókat egyedül nem teljesítheti, személyi káplánt, segédlelkészt vehet maga mellé, aki a plébános illetményeinek a felét kapja.

Az esperes javadalmát képezik a saját parochiája után járó illetmények és az esperességek alá tartozó egyházközségek parochiáléjából 3%. Az esperes mellé adott káplán 800 korona fizetést és egy féltelket (ahol ez nincs, pénzbeli kárpótást) kap.¹

A püspökök a szerzetes rendből a szent synodus által választatnak. Az egyházmegyéjük kormányzatában őket illeti a döntő szó. Minden egyházmegyei hatóságnak a püspök az elnöke; ő

¹ Az esperesek és a plébánosok mellett diakonok is szolgálhatnak, de ezek az istenitiszteletnél csak segédkeznek, önállóan nem. misézhetnek. Ilyen esetben évi fizetésük 800 K.

szenteli fel a neki alárendelt papságot. A kongresszuson hivatalánál fogva részt vehet a magyar főrendiház tagja. Javadalmuk nem egyforma. A magyarországi püspökök a Tököly Száva által az aradi püspökségnek hagyott alap jövedelmét egymás közt megosztják, miután az aradi püspökség a román egyházhoz csatoltatott. A püspöki lakokban ingyenes lakást kapnak és a püspöki megyéjük területén lévő kisebb-nagyobb értékű szőlőn kivüi kb. 36.000 kor. tiszta jövedelmük van. A horvátországi püspökök javadalma valamivel kisebb, mivel az említett Tököly Száva alap jövedelmében nem részesülnek. A püspöki méltóságok viselői jelenleg:

A bácsi egyházmegyében:	Sevics Mitrofan.
2. A budai „	Dr. Zubkovic György.
3. A temesvári ..	Dr. Létics György.
4. A verseci „	Zmejánovics Gavril.
5. A pakraci „	Nikolics Mirón.
6. A károlyvárosi „	Gruics Mihály.

A metropolita-patriárcha a püspökök közül rangban a legelső. A püspöki zsinat elnöke, a püspökök választásánál három jelöltet ajánl a zsinatnak. A synodus ajánlatára kinevezi a kolostorok főnökeit (archimandrita) és a karlócai hittudományi intézet tanárait, ő szenteli fel a metropolia püspökeit. A püspökök ellen akár a papság akár a laikusok által emelt panaszokban ő ítélkezik. Résztvesz a kongresszuson és a magyar főrendiház tagja. Javadalma nincs megszabva, a pátriárchai birtokok összes jövedelmeit élvezi. Évi bevétele átlag 1 millió korona. E jövedelem egyrészét a karlócai papnevelő szeminárium fenntartására fordítja, mintegy 100 papjelölt ingyenes ellátást kap.

A patriárchát a püspökök közül a kongresszus választja és a király e választást megerősíti.

Jelenleg a szerb patriárcchai méltóságot Őszent-sége Bogdánovics Lucián viseli.

A szerzetes papság a Szent-Bazil rendhez tartozik. A szerzetesek (kalugyer) vagy a kolostorokban cvenobita életet élnek vagy pedig püspöki lakokban tartózkodnak és mint diakonok vagy archidiakonok szentszéki hivatalnokok: titkárok, tanácsjegyzők stb. Az alacsonyabb rendű szerzetesektől nem kívántatik nagy képzettség. A szerzetes rendbe belépni óhajtó ifjak sokszor az elemi iskola elvégzése után felvétetnek a kolostorokban. mint tanulók. Ott megtanulják az imákat. az egyházi énekeket és ha elérték a 24-ik évet leteszik a szerzetesifogadalmat. így lesznek monachok, majd diakonok, hieromónachutok és hegumenek. A hegumen már egy kisebb zárdának a feje, akit maguk a szerzetesek választanak. A magasabb rendű szerzetesek már hittudományi tanulmányokat végeznek, azonkívül filozófiát vagy jogot tanulnak. A hittudományi tanulmányokat Karlócán, Csernovitzban vagy Oroszországban: Kievben, Moszkvában végzik. Az ilyen magasabb képzettségű szerzetesnek is az alsóbb fokozatokon végig kell mennie, de a hegumeni fokozat után protosyngel lesz s ilyen rangban a püspökök udvarában tartózkodik, ahol mint a püspök megbízottja, a püspöki iroda főnöke, vagy a hittudomány-intézetek tanára lesz.

A protosyngeinéi magasabb rangfokozat és a püspök után az első egyházi méltóság viselője az archimandrita a nagyobb kolostorok feje (zárdafőnök). Az archimandriták közül választják a püspököket, azért gyakran tartózkodnak a püspöki udvarban. Mellükön arany keresztet viselnek.

Görög kolostorok már a legrégebb idők óta említetnek hazánk földjén és már a kereszténység

első felvételénél említetik a veszprémi görög apáca-kolostor. Dr. Ince pápa is úgy ír Magyarországról, hogy itt sok görög kolostor van, de vajjon milyen kolostorokat értett ő ez alatt, szerb kolostorokat, vagy másféle göröghitű Zárdákat, erről semmi adatunk sincs. A szerb kolostorok a délvidéken vannak, ahol egykor a török hódoltság volt s azért a legtöbbnek a levéltára elégett vagy megsemmisült, így a legtöbb szerb kolostor alapítási évét homály borítja. A legrégebbi adatunk a XV. végére esik, ekkor alapítja Brankovics Maxim krusedoli püspök a krusedoli zárdát, ahol állítólag az anyja is egy női zárdát emelt Ugyanakkor szintén a Brankovicsok egyik tagja, talán Maxim vagy bátyja János megalapítja a Hopovoi zárdát. A többi úgylátszik csak későbbi alapítás, bár Zlatica nevű zárda (verseci egyházmegye) Szent-Szávának van szentelve és a hagyomány szerint 1225 körül maga Szent-Sabbas a Nemanya királyi család egyik tagja alapította azt. Minderről azonban a hagyományon kívül más történeti adatunk nincs.

A karlócai metropoliában a következő szerb kolostorok vannak:

szám	A kolostor neve	Melyik egy- házmegyé- hez tartozik	A kolostor földbirtoka		A földbirtok értéke		A kolostorok ter- sége területük st.
			k. h.	1-6l	Korona	fill.	
1	Beocsin	karlócai e.-m	2536	228	602.166	89	5
2	Besenovo	" "	1186	1258	235.508	51	2
3	Fenek	" "	974	1394	259.293	34	4
4	Grgeteg	" "	2829	682	795.852	58	4
5	Hopovo	" "	1633	1474	588.383	99	4
6	Jazak	" "	1672	813	513.357	89	3
7	Krusedol	" "	2395	229	1.034.696	10	5
8	Kuvezdin-Gyipsa ¹	" "	1439	931	574.776	04	6
9	Mala Remeta	" "	512	677	209.795	85	2
10	Velika Remeta	" "	656	784	192.372	86	3
11	Privina Glava	" "	1125	941	430.701	30	2
12	Rakovac	" "	1653	1059	302.819	25	3
13	Sisatovac	" "	1769	363	745.980	55	2
14	Vrdnik	" "	1696	193	468.548	20	3
15	Bogyán	bácsiegyh.-m	227	818	233.421	30	1
16	Kovily	" "	1892	872	602.736	71	7
17	Grabovac	budai "	158	1412	108.285	33	8
18	Bezdin	temesvári "	2658	1555	800.951	80	8
19	Hodos ²	" "					
20	Szent-György	" "	1325	156	398.751	96	7
21	Vojlovica	" "	1229	827	329.140	60	2
22	Mészity	verseci "	1416	1240	271.657	50	2
23	Zlatica-Báziás	" "	290	75	120.351	20	1
24	Gomirje	ikároly- városi "	795	1044	108.752	90	1
25	Lepavina	pakráci "	515	553	112.540	18	3
26	Orahovica	" "	1713	223	251.881	50	8
27	Pakra	" "	1019	1812	97.142	90	3
Összesen:			34614	1413	10.290.367	23	99

¹ Gyipsa és Báziás fiókkolostorok.

² Hódost eltulajdonították a románok.

A karlócai érsekségben tehát 99 szerzetes van, A zárdák összes földbirtoka 34614 hold 1413 □-öl, 10,290367 korona 23 fill. értékben.¹ Ebben nincs beleértve az ingó vagyon, amely elég tetemes, mert a legtöbb kolostor maga gazdálkodik és a földműveléshez szükséges állatokkal és mezőgazdasági felszereléssel rendelkezik, Azonkívül a Zárdák közös tulajdonát képezi a kolostori nyomda. („Szrpszka Manasztirszka Stamparija“) Karlócán, Majdnem minden zárdának kisebb-nagyobb könyvtára van, számos régisége és műemléke. A régi misekönyvek és évkönyvek a bennük maradt történeti feljegyzések miatt rendkívül becsesek. Ez készíti a képzetesebb szerzeteseket irodalmi és történeti kutatásra, míg az alsóbb rangú barátok leginkább gazdálkodással foglalkoznak,

A zárdai birtokok kezelése egy új, a magyar miniszterelnök által 1912 dec. 15-én jóváhagyott statútum szerint történik. Ezen szabályrendelet értelmében valamely zárdai birtokában lévő összes ingatlanok és ingóságok az illető kolostor kizárólagos tulajdonai, amelyeknek jövedelme első sorban magának a kolostornak és a szerzetes testvéreknek fentartására fordíttatik. A zárdajavak őrzésére és kezelésére a következő hatóságok vannak hivatva:

- 1, A zárdai igazgatóság.
- 2, A karlócai érsekség, ortodox zárdáinak igazgatósági választmánya.
- 3, A megyés püspökök és konzisztoriwnaik (minden püspök hatásköre csak az ő egyházmegyéje területén lévő kolostorokra terjed ki),
- 4, A metropolita-patriárcha vagy törvényes

¹ A földbirtok értékét az 1905 évi sematizmus becslése szerint közlöm, de mivel a föld ára azóta nagyon emelkedett, a mai érték majdnem kétszerese ezen adatoknak.

helyettese. A zárdai igazgatóságot valamely kolostornak confraternitása alkotja, a zárdafőnökökkel az élén. A zárdafőnökön és helyettesén kívül a kolostornak rendesen egy „gazdája“ (oekonomos) szokott lenni. A confraternitas bizonyos időközökben ülésezik és megállapítja a költségvetést, átvizsgálja a számadásokat és pénztárrovincsolást tart.¹ Határoz arról, hogy miként fogja a kolostor birtokát kezelni, maga fogja megművelni vagy bérbeadni. Bérbeadás esetén megállapítja a föltételeket, amelyek alatt a birtok kiadó. Határoz az adásvevésről, ha 200 koronánál nagyobb értékű tárgyról van szó. Végre határoz új építkezésekről és beruházásokról.

A szerzetesek élelmet és lakást ingyen kapnak a kolostorban, a ruhára és egyéb költségekre azonban a rangfokozat szerint és a kolostor vagyonához képest meghatározott pénzösszeg jár nekik, amely előleges havi részletekben lesz kiutalványozva.

1. Az archimandrita évi illet.	3000 K	illetőleg	2500 K
2. A protosyngel	„ „	2400 „	„ 2000 „
3. A hegumen	„ „	1800 „	„ 1500 „
4. Archidiakon	„ „	1200 „	„ 1000 „
5. Oekonomos	„ „	800 „	„ 600 „
6. Hieromonachos	„ „	600 „	„ 500 „
7. Hierodiakon	„ „	500 „	„ 400 „
8. Monachos	„ „	400 „	„ 300 „

A kolostor bevételeiről és kiadásairól pontos jegyzőkönyvet kell vezetni és mihelyt 10 koronánál nagyobb összegről van szó, írásos nyugtát

kell mellékelni. A kolostorok tiszta jövedelmének fele a zárdai alapba (manasztirszki fond) folyik, a másik fele a közművelődési célokra szolgáló klerikális alapba fizetendő be. A zárdaaiap a szegénykolostorok támogatására szolgál vagy egyes kolostoroknak nagyobb építkezésüknél kölcsönt ad, hosszabb idejű törlesztésre.

Az igazgatósági választmány, amely 5 rendes és 2 póttagból áll, felülvizsgálja a zárdai igazgatóság által megállapított költségvetést és számadást. A költségvetést vagy elfogadja és akkor megerősítés végett a megyés püspökhöz terjeszti fel, vagy pedig elveti és a zárda igazgatóságának visszaküldi új költségvetés előirányzására. A hanyag zárdafőnököket meginti vagy nagyobb szabálytalanság esetén a megyés püspöknek jelentést tesz.

A választmány tagjait az összes zárdafőnökök választják 6 évre, de minden harmadik évben az elnökön kívül a tagok fele lelép és helyettük újakat választanak. A választmány évenként rendszeren kétszer tartja üléseit Karlócán és az ülés tartama alatt a tagok 10 korona napidíjat és útiköltséget kapnak, az elnök pedig évi 1200 korona fizetést élvez a kolostorok tiszta jövedelméből.

A megyés püspök a zárda igazgatósága és az igazgatósági választmány között felmerülő vitás kérdésekben határoz. Jóváhagyja a zárdai igazgatóság által kötött szerződéseket és a tervbe vett építkezéseket. Határoz fegyelmi ügyekben.

A patriárcha megerősíti az igazgatósági választmány elnökválasztását, az igazgatósági választmányt ellenőrzi és határoz a megyés püspökök és az igazgatósági választmány között felmerülő vitás kérdésekben. Jóváhagyja az egyes kolostoroknak nyújtandó rendkívüli segílyt s intézkedik a kolostorok peres ügyeiben.

A zárdajavakon kívül a gör. kel. szert egyháznak nagy nemzeti alapjai és alapítványai vannak, amelyek a kongresszusi választmány felügyelete alatt állanak. A legnevezetesebb alapok a következők:

Tőke
1911 dec. 31.
Korona fill.

1. Klerikális alap. 1794-ben Nenádovics Pál metropoliita által középiskolai és közművelődési célokra alapítottatott	4.747,915 06
2. Elidegeníthetlen alap. 1769-ben alapítottatott a kongresszus határozata alapján a püspökök hagyatékának a feléből A püspökök javadalmazására és a szegényebb egyházmegyék támogatására szolgál	5.568,004 74
3. Hierarchiai alap. 1868 aug. 10-én kelt királyi rendelet által alapítottatott az eltörölt plébániák lelkészi telkeinek (sessio) jövedelméből. Ezen alap a beteges papok, özvegyeik és árváik gyámolítására fordíttatik	1.214,118 16
4. Zárdai alap. 1809-ben alapítottatott a zárdák tiszta jövedelmének feléből a szegényebb Zárdák támogatására	280.514 22
5. Iskolai alap. 1811-ben alapítottatott Sztratimirovics érseksége alatt gyűjtés útján befolyt összegből elemi iskolák támogatására	171.095 33

Átvitel: 11.981,648 11

	Korona	filL
Áthozatal:	11,981,648	11
6, Alumneum. Sztratimirovics által 1797-ben alapított gimnáziumi tanulók segélyezésére	194,827	88
7, Rezidencia alap. Sztratimirovics által 1822-ben a karlócai metropolitai palota fentartására alapított	13,757	67
8, Szent-Száva alap. 1894-ben alapított Brankovics patriárcha támogatásával, hitfelekezeti iskolák segélyezésére	150,533	92
9. Tanárok és az autonómia hivatalnokainak nyugdíjalapja	519,790	09
10, Lelkészek nyugdíjalapja 1892-ben alapított	1,035,102	54
11, Egyéb közhasznú célokra, közép- és főiskolai hallgatók támogatására szolgáló alapok és alapítványok	4,555,365	51
Összesen:	18,451,023	72

A gör. kel. szerb egyház összes vagyona 1905-ben a következő volt:

Az egyházi birtokkal rendelkező személyek vagy intézmények neve	Földbirtok		A földbirtok értéke a készpénzzel és az értékpapirokkal együtt	
	hold	□-öl	korona	fillér
A karlócai patriárchátus birtoka	25.378	34	7.893.418	12
A nemzetegyházi alapok és alapítványok ¹ . . .	—	—	16.495.236	—
A plébániák csökkentése által fenmaradt papírtelkek	3.595	524	1.183.977	20
Az egyes alapok ingatlanai	5.382	535	2.399.485	60
A tanintézetek vagyona .	209	694	2.223.252	38
A zárdajavak	34.614	1413	10.290.367	23
Az egyházközségek vagyona és az általuk kezelt alapok és alapítványok	42.948	329	57.494.225	57
			97.979.973	10

A karlócai szerb metropolia összes vagyona tehát 1905-ben 97.979.973 korona 10 fillér, de, mint említettük, a föld értéke ma már sokkal nagyobb és az alapok tőkái is nőttek azóta.

¹ A nemzetegyházi alapok és alapítványok 1911 végén, min láttuk, már 18.451.023 korona 72 fillért tettek ki.

IX.

KÖZMŰVELŐDÉS.

1. TANÜGY.

Habár a hazai szerbek története szoros kapcsolatban van a közel 400 évig tartó török háborúkkal és az itteni letelepülésüknek közvetlen indító oka a törökök előnyomulása volt, mégis a sok harc mellett is a szerb papság és értelmi osztály gondoskodni tudott a nép kulturális szükségleteiről s nagy áldozatokat hozott iskolák alapítására és a műveltség terjesztésére. A török iga alatt nyögő s földesuraitól agyonsanyargatott és kiszipolyozott rajaknak (jobbágy) vigasztalója, tanácsadója és támogatója az egyház volt. A főpapok megértették a nép sóhajait, lelkük összeforrt a népléiekkal s nemcsak lelki gondozói voltak a népnek, hanem ügyes politikusok is, akik kiváltságos állásukat és befolyásukat mindig a nép érdekében és annak javára tudták érvényesíteni. Ebben leli magyarázatát az is, hogy a szerbek, akik egyébként a legkevésbé sem vakbuzgók, mihelyt az egyházzal van szó, arra legféltekenyebbek és a legnagyobb szívóssággal ragaszkodnak az egyházhoz és intézményeihez. Már a legelső szláv hittérítők, Cyrill és Methodius nemcsak keresztény vallást adtak a pogány szlá-

voknak, hanem új írásjegyeket találtak ki számukra s ezáltal a keresztény hit terjesztése a kultúra terjedésének is egyengette az utat. A szerb királyok, deszpoták és főurak belátták az egyház nagy érdemeit és hogy az egyház munkáját a kultúra terjesztésében megkönnyítsék, számos kolostort építettek és gazdag alapítványokat hagytak az egyháznak közművelődési célokra. Nem áll az, hogy a keleti egyház szerzetesei csupán kontemplatív életet éltek, ellenkezőleg: a kolostori iskolákat és a nép tanítását a nyugati szerzetes-rendek a görögöktől vették át. Szt-Bazilius, a gör. kel. egyház egyetlen szerzetes-rendjének a megalapítója és a többi görög egyházatyák, mint Nazianzi Gergely, Aranyszájú Szt-János, maguk tanítottak és nagy munkákat írtak a nevelésről. A görög szerzetesektől pedig sokat tanultak a szerbek és a XII—XIII században jelentékeny kolostori irodalmuk volt¹. A kódexmásolással együtt járt az írás-olvasás tanítása. Szent-Sabbasnak, (1169 — 1236) a szerb egyház szervezőjének, nagy érdeme van a tanításban és ma már mindenütt, ahol szerbek laknak, őt tisztelik mint az iskolák patrónusát.

Hazánkban is, még Csernovics bejövetele előtt, a fruskagórai kolostorokban voltak szerb iskolák, de nálunk ekkor már jelentékenyebbek a városi iskolák, amelyek éppen a magyarországi szerbeknél a legkorábbiak. Említettük már, hogy a szerb bevándorlók közt igen sok iparos és kereskedő volt, akik hazánk legnépesebb városaiban telepedtek le, hogy pedig ezek a szerbek nem álltak a

Irodalom: Gruics Radoszlav: Srpszke skole (1718—1739). Neskovics M. Istorija srpszke skole u Atisztro Ugarnkoj monarchiji. Ruvarac Demeter: Pozivi i oázivi oko sztváranja sr. skoia. Desz-pptovics Péter: Skola srba ti Ugarszkoj i Hrvátszkoj. fielfert; Össterreich. Vclkschule. Brekur Ignjai: Die Entwickeltng der Serbisch-Nationaien Volksschulen.

kultúra legalacsonyabb fokán, a legjobb bizonyítékunk erre vonatkozólag azok az iskolák, amelyeket a szerbek csekély számuk mellett is az idegen városokban önállóan alapítottak. 1690-ben Komáromban egy Atkanasius nevű daszkai (di daskalos) említetik, aki a szerb egyházközségtől élelmet és évi 30 frt fizetést kapott a tanításért. Ugyanott 1724-ben Kazimirovics Péter nevű „mester“ említetik, aki évi 40 frtért tanított.¹ Budán Kristovlyevics Lackó tanított, akitől megmaradt Tabánban 1707 május 12-én keltezett szerződése az egyházközséggel, amelyben Kristovlyevics kötelezi magát, hogy a templomban a papnak segítségére lesz, kötelessége lesz mécseseket gyűjtani s a hívektől kapott gyertyákat átvenni, a fizetése pedig azért évi 60 forint volt. A következő évben újból szerződtek, de ekkor már felemelték a fizetését évi 70 forintra és amellet még 75 font viaszt is kapott. Ugyancsak Budán 1725-ben minden tanuló, aki iskolába járt, köteles volt hetenkint egy garast fizetni a tanítónak, a szegények azonban fel voltak mentve a tandíjtól. 1729-ben és 1730-ban a budai szerb egyházközség már két tanítót fogad fel havi 4 frt fizetéssel. 1731-ben Budán 65 tanuló volt és iskolai célokra 148 frt és 50 krajcár volt előirányozva. A fő tanító 170 frt-ot, a segédje 30 frtot kapott és ingyenes lakást az iskolában. A szerződésben ki volt kötve még, hogy a tanító ügyeljen a szegény tanulókra épügy mint a gazdagokra és semmiesetre sem szabad a gazdagabb fiút többre becsülnie a szegényebbnél. A szerbek ott is demokraták voltak. Baján 1695-ben említetik a szerb iskola. Bogyánban 1696-ban, Zéntán 1697-ben, később pedig a szerb iskolák

¹ Vitkovics Gy. Prosloszt usztanova iszpomenicij ugarszkij kraljevih Sajkása 251. 1.

száma egyre szaporodik. A XVIII. század elején Adán, Óbecsén, Zomborban, Ópalánkán, Szenttamáson, Óverbászon, Ószivácon, Szabadkán, Mohácson vannak szerb triviális iskolák,¹

Ezen iskolák ügyiátszik Csernovics bejövetele előtt keletkeztek. Az 1690-iki nagy szerb bevándorlás óta maguk a metropoliták a kongresszusok támogatásával sokszor fordultak azzal a kéressel az udvarhoz, hogy engedje meg nekik a szerb iskolák alapítását. Csernovics Arzén már 1698-ban arra kérte Leopoidot, hogy adja át neki Dunasszekcsöt, hogy ott kolostort és iskolát (gimnáziumot) építsen. 1706-ban újra kérte a bécsi udvart, hogy adjon engedélyt szerb iskolák és nyomdák állítására² Kérése nem teljesült, ügyiátszik ugyanazon okból, amiért a protestánsoknak sem engedték meg az iskolák felállítását. A katolikus papság ugyanis mindent megtett, hogy a szerbeket az unióra bírja, az orthodox iskolák és nyomdák pedig ebben megakadályozták volna őket.

1702-ben a tiszai és marosi határőrvidék szervezésénél a tanítóknak egy-egy telket hagytak ugyan, de köteles volt németül tanítani, ami nem sok eredményre vezetett, mert 1707-ben Diakovics metropolita újból engedélyt kér szerb iskolák állítására. 1709-ben végre meghagyták Eszéken székelő „*prefectus et iudex regius*“-nek, báró Kalaneknek, hogy a városokban és a falvakban szerb iskolákat nyisson. Mindamellet a szerbek kérése nem talált nagy tetszésre Bécsben és akkor a szerb metropoliták, mint jó politikusok, az orosz cártól kértek tanítókat, ahol már szerencsésebbek voltak.

¹ Dudás Gyula: Az oktatás története Bács megyében.

² Czöernig. Etnogaphie det öesterreichischen Monarchie III. 100.

1721-ben Petrovics Mózes nietropoiita Nagy-Péter orosz cárhoz fordult, hogy küldjön neki orosz tanítókat, akik orosz és görög nyelvre tanítsák híveit. Erre a szent synodus Suvarov Maximot küldte 200 rubel évi fizetéssel. Suvarov nem jött egyedül, 400 olvasókönyvet és 100 grammatikát hozott magával Suvarov három évet töltött Karlócán (1727—1730-ig), ekkor átment Belgrádba, de itt sem időzött sokáig, 1733-ban visszatért hazájába. Tanítványai új iskolát nyitottak Dáiyon, Eszéken, Újvidéken stb.

Az eddig említett iskolák csak triviális iskolák voltak, ahol az írás-olvasáson kívül alig tanítottak egyebet. De az írás is nagy kinnal ment. Suvarov előtt kevés könyv volt s ehelyett viasztáblán tanultak írni és olvasni. A tanító maga készítette ezeket a táblákat a fiúknak s azért a budai tanító p. évenként 75 font viaszt kapott.

Petrovics Mózes utóda, Jovánovics Vince, nem elégedett meg a triviális iskolákkal, ő már egy magasabb iskolát kívánt felállítani, ahol retorikát és teológiát tanítottak volna. E célra újra orosz tanítókat hív meg Karlócára és a kievi érsek 5 mestert küldött neki, köztük a legkiválóbbak voltak Kozacsinszky Mánuel és Mináczy Iván.

Az öt mester közül kettő retorikát, kettő teológiát és egy filozófiát tanított. Az iskolának már hat osztálya volt ilyen nevekkel: analógia, in fini, grammatica, syntaxis, poesis, retorika. A retorika tanítása két évig tartott. Kozacsinszky iskolai drámát is írt és tanítványaival el is játszotta. Az iskola úgylátszik protestáns mintára volt szervezve, mert két protestáns tanítója is volt.¹ Kozacsinszky 1740-ben átment Újvidékre

¹ Dr. Osztóics Tihamér: Szrpszka knyizsevnoszt od velike Szeobe do Dosz. Obrádovicsa. 26 l.

és ott alapította a „lelkészi kollégiumot“ (duhovna kolégia), amely elsősorban papok neveléséről gondoskodott. Ezen iskoláknak a legfőbb érdemük abban volt, hogy szerb tanítókat neveltek, akiket akkoriban „daszkal“-nak „mesternek“ vagy „magister“-nek hívtak és akik szétszéledve számos új iskolát alapítottak.

Az iskolák támogatására a metropoliták gyakran utasították a papokat, hogy adakozzanak vagy maguk gyűjtsenek a hívek között iskolai célokra. Ilyen gyűjtés útján Nenádovics Pál, az iskolaügynek egyik legnagyobb pártfogója, megalapítja a „klerikális alapot“, ez elsősorban iskolai alap, a középiskolákat most is ebből tartják fenn, klerikálisnak pedig azért hívják, mivel ekkor leginkább klerikusokat képeztek ki.

Mária Terézia alatt az illyr udvari kancellária felállítására után, maga a kormány vette kezébe a tanügyet és újjászervezte a szerb iskolákat 1776 nov. 2-án az illyr kancellária egy 31 §-ból álló szabályzatot adott ki a szerb iskolákról. Ebben ki volt mondva, hogy minden gör. kel. templom mellett triviális iskolát kell állítani, ahol pedig rozoga iskolaépület volt, 3 hónap alatt kijavítandó. A tanítókat az egyházközség választja, de akinek nincs hozzávaló képesítése, nem taníthat. A tanítók kötelessége a tanulókat írásra és olvasásra, számtanra és hittanra tanítani, azért két hold szántó földet és két hold rétet, azonkívül tisztességes fizetést kapnak akár pénzben, akár terményekben. Az igazgatók kötelessége ellenőrizni a tanítókat és arról az iskolai bizottságnak jelentést tenni. Nagy érdemmel fogják a tanítónak beszámítani a német nyelv tanítását. Egyébként az említett tantárgyakon kívül a tanító egyházi énekekre, imákra és egyéb egyházi szokásokra oktatta az ifjúságot.

A tanidő délelőtt 7—9-ig volt megállapítva a nyári félévben és 8—10-ig a téli félévben, mégpedig minden nap vasárnap és ünnepnap kivételével. Délután az egész tanévben 1—3 óráig tartott a tanítás. A tanításhoz nyomtatott könyvek voltak előírva és e célra a szegény tanulóknak az állam költségén nyomtatott 10.000 tankönyvet ingyen osztottak ki. Hogy a tanulók szorgalmát fokozzák, az állampénztárból 500 forintot kaptak a tanfelügyelők a jótanulók megjutalmazására.

A kiválóbb tanítók ekkor már Bécsben tanultak magánál az iskolák újjászervezőjénél Felbiger Ignác apátnál s köztük hárman, mint szerb tanfelügyelők tértek vissza. 1778-ban a bácskai és baranyai tanfelügyelő Mrazovics Ábrahám lett, aki Zomborban székelte és ott tanítói kurzust tartott. E kurzust „norma“-nak hívták és évenként néhány hónapig tartott. Mrazovics írt egy nagy szláv grammatikát, amely hosszú időn át az egyedüli volt iskolai használatban; érdemeinek jutalmául II. Lipóttól nemességet kapott. Ugyancsak 1778-ban karlócai tanfelügyelőnek Vujanovszky István neveztetett ki, aki számos tankönyvet írt, tőle maradt egy szláv grammatika, olvasókönyv, földrajz és matematika. 1780 körül 60, majd a következő évben 50 ifjút gyűjtött maga körül és mint tanítókat kiképezve, szétküldte őket, hogy új iskolákat alapítsanak. Vujanovszky 35 éven át tanított és mikor 1811-ben nyugalomba vonult, jutalmul I. Ferencről nemességet és arany érmét kapott.

A harmadik a legkiválóbb tanfelügyelő Jankovics-Mirijevszky Tódor volt, aki már 1773-ik óta Temesváron székelte, mint a román és szerb iskolák felügyelője. Mirijevszky Bécsben vizsgázott az új methodusból és a tanítók számára 1776-ban

Tököli Száva.

Mária Teréziának ajánlott nagy methodikát írt II. József később Mirijevszkyt IL Katalin orosz cárnőnek ajánlotta, akinek hívására Pétervárra ment és ott, mint iskola-szervező nagy hirre tett szert.

Vujanovszky és Mrazovics még éltek, amikor 1810-ben egy kiváló szerb pedagógus, Nesztorovics Urost az összes szerb, görög és román iskolák főtanfelügyelője lett Nesztorovics nagyon képzett ember volt, filozófiát Boroszlóban, jogot Bécsben tanult és előbb az iiiiyr kancelláriának, majd ennek megszűnte után a magyar kancellária jegyzője lett. Nesztorovics a tanügyek terén a legnagyobb hibát abban látta, hogy nem voltak jó tanítóképzők és a tanítók minden képesítés híján maguk is nagyon tudatlanok voltak. E baj orvoslására három tanítóképzőintézetet alapított: a szerbeknek Szentendrén, a görögöknek Pesten és a románok számára Aradon, A szentendrei tanítóképzőt néhány év múlva 1816-ban Zomborra tette át, ahol mai napig megmaradt A szerb iskolákból kiszorította az orosz tanítóktól behozott orosz-szlávnyelvet, amelyet a köznép nem értett és idegenkedett tőle. Ehelyett nagy súlyt fektetett a szerb népnyelv tanítására. Az eddig három tanfelügyelőség helyett Nesztorovics 5 kerületet szervezett és pedig a budait, bácsit, szerémit, temesvárit és karánsebesit 1811-ben Nesztorovics sürgetésére Sztratimirovics érsek támogatásával közadakozásból létrejött a most is fennálló „iskolai alap“ (lásd 223 oldal) Nesztorovics 1825-ben bekövetkezett haláláig a szerb iskolák legkiválóbb vezetője volt

Halála után a népiskolák hanyatlanak, de a középiskolák z karlócai, majd az újvidéki gimnázium néhány derék polgár adakozásából megnyitak és 1848-ig szép eredményeket értek el, A kö-

zépiskolák legnagyobb része magán-alapítvány. A szerb népnek mindig voltak oly fiai, akik kulturális célokra nagy összegeket áldoztak. A tudománynak egyik legnagyobb pártfogója Tököly-Popovics Száva volt (1769—1842). Mint politikus a magyar nemzettel való megegyezést kereső szerb nemesi pártnak a vezére volt s a temesvári kongresszuson (1790), amelyet a bécsi kormány a magyar országgyűlés megfélemlítésére hívott össze, mérsékletre intette társait, sőt Bécs ellen a magyar alkotmány érdekében is erélyesen felszólalt. Fiutóda nem lévén, öreg napjaiban nagy vagyonát tudományos célokra szentelte. Szülőföldjén, Aradon, több házat és földet hagyott az ottani szerb püspökség és szegényebb papság támogatására, azonkívül 100.000 forintot és két pesti házat hagyta a szerb Mátkának és Pesten tanuló fiúiskolái hallgatók segélyezésére. Egy másik nagy alapítványa a katonai és mérnöki pályára készülő szerb ifjak ösztöndíjazására szolgál; ezenkívül 2000 forintot hagyott a Magyar Tudományos Akadémiának és 1000 forintot a debreceni kollégiumnak. A szerbek ugyanis nagyon szívesen látogatták a protestáns gimnáziumokat és a protestánsokban kezdettől fogva hü szövetségeseket találtak a katolikus papság erőszakos térítése ellen. A pesti főiskolai hallgatók internátusa, amely alapítójáról a „Tökölyanum“ nevet viseli, egyideig a Matica felügyelete alatt állt, 1877-ben azonban a vallás- és közoktatásügyi miniszter az alapot a központi állampénztárra, az intézet felügyeletét pedig a pesti szerb egyházközségre bízta. Az egyházközség 1908-ban nagy palotát épített az intézet számára (IV. Veres Pálné-utca 17.) és 30 hallgató számára rendezte be. Az intézetben néhány fizetéses hely is van, de a hallgatók legnagyobb része ingyen tel-

jes ellátásban részesül, sőt havi 10 korona segélyt is kap, A házon kívül 1911-ben az intézet 435,731 kor, 35 fillér tőkével rendelkezett, az intézet eltartása pedig ugyanabban az évben 15,621 kor, 56 fillérbe került, Tökölynek a másik nagy alapítványából, a mely az aradi szerb püspökségnek volt szentelve, miután ez megszűnt, az összes magyarországi szerb püspökök évi segélyt kapnak. Ez az alap a katonai ösztöndíjallappal együtt Karlócán a pátriárcha fenhatósága alatt kezeltetik és jelenleg 3.8000,000 koronát tesz ki.

Tököly példáját mások is követték és ma már a Matica nagy ösztöndíjalapokkal rendelkezik, a melyeknek kamatából számos közép- és főiskolai hallgatót segélyez, 1911-ben a Matica által kezelt ösztöndíjalapok 3,138,817 kor, 28 fill, tettek ki, A kongresszusi választmány felügyelete alatt álló nemzetegyházi alapok és alapítványok között 4.522.685 kor, 42 fillér szintén a közép- és főiskolai tanulók támogatására szolgál, úgy hogy közel 10 millió korona jövedelmét évenként kulturális célokra lehet fordítani,

Rajachics érsek egy Karlócán felállítandó szerb egyetem tervével foglalkozott, de abban az 1848-iki események meggátolták,

A szabadságharc után felállított vojvodinában a népiskolák ismét fellendültek. Legnagyobb érdeme van ebben dr. Natosevics Györgynek. Natosevics Karlócán és Szegeden végezte gimnáziumi tanulmányait, Eperjesen jogot tanult, majd az orvosi fakultásra lépett és Bécsben folytatta tanulmányait, 1853-ban az újvidéki szerb gimnázium tanára és rövid idő múlva igazgatója lett. 1857-ben pedig a Temesváron székelő szerb iskolatanácsnak a tagja lett. Még abban az évben rövid utasítást írt a tanítók számára (kratko uputstvo za ucsiteije)

és megindította az első iskoiai folyóiratot „Skoiszki Liszť“ címen. Ő volt az első, aki néptanítói gyűléseket hívott össze, rendezte a tanítók fizetését és megindította a tanítók nyugdíjalapjának a kérését. Az egyházközségnek szigorú utasítást adott az iskolák kellő felszerelésére és gondoskodott új iskolák alapításáról. Alatta újból fellendült a zornbori tanítóképző és az ő közreműködésével Újvidéken, Versecen és Nagyikikindán négy osztályú u. m. „Oberschulek“ keletkeztek. Az alkotmány visszaállítása után Natosevics Obrenovics Mihály fejedelem hívására Szerbiába ment, ahol a tanügyet szervezte.

Az 1868. évi kiegyezés a szerb iskolaügyek terén is fordulópontot képez, ekkor ugyanis törvényileg kimondták, hogy minden község, ahol legalább 50 tanköteles gyermek van, tartozik egy tanítót tartani. Ezóta a felekezeti és községi szerb iskolák száma egyre szaporodik. Az 1912 — 13-iki tanévben szerb felekezeti hatóságok alá tartozott 246 elemi iskola, 3 felső leányiskola (polgári), 2 tanítóképző és 2 tanítónőképző intézet, továbbá 2 gimnázium és 1 teológiai főiskola.

A magyar szent korona országaiban lévő összes szerb felekezeti elemi iskolák 6 egyházmegyei és X főegyházmegyei szentszék fenhatósága alá tartoznak. Két-két egyházmegye elemi iskolái felett a tanfelügyelői tisztelet egy-egy tanügyi előadó (1912 jul. 26. óta egyházmegyei tanfelügyelő) látja el. A főegyházmegyei iskolákat, valamint a gör. kel. szerb metropolia összes tanító és tanítónőképző intézeteit és polgári leányiskoláit a metropoliai tanügyi főelőadó (1912 óta metropoliai főtanfelügyelő) látogatja. Jelenleg a karlócai érseki megye tanügyi előadója és egyúttal a metropoliai tanfelügyelő Dr. Gyiszálovics Veszelin. A bácsi

és budai egyházmegyék tanfelügyelője: Létics Lyubomir; a versed és temesvári egyházmegyében Szvircsevics Hrisztofor; a károlyvárosi-pakráci egyházmegyében Manojlovics Milán (1913. meghalt) helye még nincs betöltve.

A mindennapi elemi iskolák száma 246, ismétlő iskola 218. A tantermek száma 542. A könyvtárak között volt 82 tanítói, (16,414 kötettel) és 74 ifjúsági (171.644 köt).

A mindennapi tankötelemek száma	36,600
Ismétlő iskolai tankötelemek	„————— 12,049
Összesen	48,649
Mindennapi iskolalátogatók száma	29.092
Ismétlő iskolai látogatók	„————— 7,118
Összesen	36,210

A tankötelemek közül tehát 12.439 nem látogatja az iskolát, ami több mint 25 %, e téren sok tenni való van, mert az írni-olvasni való tudás az összes szerb népességre nagyon kedvezőtlen, csak 41 %. A magyarországi nemzetiségek közül csak a románok és ruthének állanak rosszabbul a szerbeknél a tanügy terén. A magyarországi szerbek helyzete itt is kedvezőbb, de a horvátországiaknál, különösen a hegyvidéken, ahol a házak néhány kilométernyi távolságban vannak az iskolától, nagyon sok tanköteles gyermek oktatás nélkül marad.

A felekezeti iskolákon kívül vannak még szerb községi iskolák magyar-szerb tannyelvvel, míg az előbbieken szerb-magyar az előadási nyelv. Az 1908—9. tanévben a községi szerb iskolákat 64,426 tanuló látogatta. Az Apponyi-féle iskolai törvény óta és egyes tanfelügyelők túlbuzgósága miatt a községi iskolákban teljesen magyar a tannyelv, ami a célt tekintve, hazafias szempontból

nagyon jó, de pedagógiai szempontból nagy hiba. Nincs oly pedagógus, aki be nem látná, hogy az elemi iskolában jó eredményt csak az anyanyelven való tanítás útján lehet elérni. Viszont azt sem vonja kétségbe senki, hogy a magyar állampolgárnak nem volna szüksége magyar nyelvre. De a magyar nyelvet csak az 5—6. osztályban vagy az ismétlő iskolákban kellene tanítani, amidőn a gyermek a kezdő nehézségeken már túl van. A szerbek nagyobb községekben sok helyütt együtt laknak a magyarokkal és régebben úgy volt, hogy amikor a fiú kijárta az első négy osztályt a szerb iskolában, a szülei az 5—6 osztályban a magyar iskolába adták és ott megtanult magyarul is, de a számtan, földrajz és történelem elemeit a saját anyanyelvén az alsó négy osztályban már elsajátította. A 6 éves fiút azonban, főleg osztatlan iskolában, minden tárgyra magyar nyelven tanítani vagy mint némelyek már az óvodákban kívánják a magyar nyelv tanítását, teljesen elhibázott dolog. Ez a középkorba való visszaesést jelenti, ahol minden tárgyat latinul tanítottak. Ha igaz az, amit a jelenlegi kormány tervez, hogy az anyanyelvi tanításnak engedményt tegyen, az a legkevésbé sem hazafiatlan cselekedet, hanem pedagógiai szempontból kell, hogy általános helyeslésre találjon.

A szerb felekezeti iskolákban 539 tanerő van, köztük 316 tanító, 223 tanítónő. Az elemi iskolák tanítóit a helyi egyházgyűlés (crkvena szkupstina) választja és az gondoskodik a fizetésükről is. A felekezeti tanítók az 1907-iki XXVII. t-cikk szerint kapják illetményeiket az egyházközség vagyonából, ha pedig ez nem elég az iskola fentartására, az egyházközség a szerb nemzet-egyházi alapokból évi segélyt kap. Az összes

elemi iskolák fentartási költsége az 1912. évben 1.1055,683 korona volt.

Felekezeti szerb kiseddóvó 20 van, 20 óvónővel és 20 dadával Mind a 20 intézetet 1500 gyermek látogatta. Fentartási költségük 1912-ben 25,536.81 korona volt

Polgári leányiskola 3 van. Újvidéken, Pancsován és Zomborban, Az 1911—12 tanévben ezen intézetek így álltak:

	Újvidék,	Pancsova,	Zombor	Összesen:
A növendékek sz.	155	90	68	313
Tanerük száma	9	9	7	25
Fentartási költségek	14,588'—	14,485.76	13,970—	43,043.76
Iskolai alapok	149,713.66	272,971.57	160,975.66	583,660-84
Könyvtárakban a könyvkötetek száma	4,073	1,208	976	6,257

Az intézetek alapjai nem voltak elegendők a fentartásukhoz, azért részben az egyházközségektől kaptak segílyt, részben a nemzetegyházi alapokból. Mivel azonban a nemzetegyházi alapok az évről-évre növekvő kiadásokat nem tudják fedezni, a leányiskoláktól megszüntették a szubvenciót s így ezek egyenlőre a gyűjtések útján befolyt adományokból tartják fenn magukat. Mindenesetre nem méltányos dolog, hogy több mint 200 év óta a szerbek csak folytonos adakozásokkal tudják fentartani iskoláikat, az államtól pedig egy fillérnyi támogatást sem kapnak, holott más nemzetiségek nagy államsegélyt élveznek és iskoláik megtartották felekezeti voltukat.

Szerb tanítóképző van kettő: Zomborban és Pakracon, tanítónőképző intézet szintén kettő: Zomborban és Károlyvárosban,

	Tanítóképző		Tanítónőképző	
	Zombor,	Pakrac,	Zombor	Károlyváros.
A növendékek száma.	71	56	93	63
Tanerők száma	8	9		10 10
Könyvtárakban a kötetek száma	5250	2706	687	3450
Fentartási költségük	38,755.97	36,855.26	26,343.93	22,508-84 K

Iskolai alap ezen intézetekben nincs, az összes költségeket a nemzetegyházi alapok viselik.

Felekezeti gimnázium van Karlócán és Újvidéken, A karlócai szerb gimnázium a régi latin iskola helyén keletkezett 1791-ben. Létét Sztratimirovics István érseknek és egy karlócai polgárnak, Anasztaszijevics Demeternek köszönheti, aki 20,000 frotot áldozott e célra. Eleinte sok nehézséggel küzdött az intézet, mert nagy volt a tanárhány. Többnyire cseh és német tanárai voltak, akik egy ideig németül adtak elő. Nyilvános jelleggel csak 1873 óta bír. Tanterve megegyezik a horvát középiskolákkal és a felügyeleti jogú is a horvát vallás- és közoktatásügyi osztályfőnököt illeti, 1891 óta a teológiai főiskolával egy épületben van, amelyet Angyelics testvérek (Germán patriárcha és István esperes) építették. Az intézetnek jelenleg 9 osztálya van (az első párhuzamos), az igazgatón kívül 13 tanárral és 298 tanulóval, A tanárokat a karlócai legtekintélyesebb polgárokból álló patronatus nevezi ki, amelynek az elnöke a patriárcha. Az intézet vagyona: 1.108,898 K 40 fill.

Az intézet mellett két internátus van, az egyik a papok fiainak konviktusa, a másik az úgynevezett „Stephaneum“ (Sztratimirovics István nevééről), 1791-ben ugyanis Sztratimirovics egy liceumot alapított és annak növendékei ingyenes ellátást kaptak. Ez az alap most is megvan, a kongresszusi választmány felügyelete alatt „Alumneum“ címen. (194,827 K 88 fill.)

Az újvidéki szerb gimnáziumnak 1810-ben berekszói Vukovics Száva 20,000 frottal vetette meg az alapját, amely összeghez számos család kisebb-nagyobb összeggel hozzájárult. Az 1819—20 tanévben az intézetnek 6 osztálya volt és ilyen állapotban meg is maradt 1849-ig, Abban az évben

Brankovics György, szerb patriarcha.

azonban a várossal együtt az intézet épülete is leégett és 1852—53-ik tanévig szüneteltek az előadások 1867-68-tól kezdve nyilvános jelleggel bir és akkor állított ki először érettségi bizonyítványt. A mostani épülete 1900-ból való, amelyre báró Baich Milos 200,000 koronát áldozott és ugyanannyi különféle adományokból befolyt. Az 1912-13. tanévben XX osztálya volt (3 első párhuzamos) 19 tanerővel és 502 növendékkel. Az intézet vagyona 959,004 K 84 fill, ennek jövedelmén kívül az elmúlt tanévben a nemzetegyházi alapokból 29,023 K 33 fill. szubvenciót kapott. Az intézet felszerelése elég jó, szertárai itt-ott némi hiányt mutatnak, de e hiányokat fokozatosan pótolják. A könyvtára 23,200 kötetből áll. Előadási nyelv a szerb, magyart az alsóosztályokban heti 4, a felsőosztályokban heti 3 órában tanítanak.

Az intézetnek külön patronatusa van, amelynek tagjai a mindenkori patriárcha, az újvidéki szerb püspökök és az újvidéki egyházközségtől választott 6 tag. Az intézetet a magyar kormány megbízottja évenként kétszer látogatja és az érettségien is a kormány képviselve van. A gimnáziumi növendékek egy része, 85 tanuló, jutányos áron lakást és teljes ellátást kap a tanítók konviktusában, amely eredetileg csak tanítók fiainak volt szánva, de újabban más szegényebb tanulók is felvétetnek.

Egyetlen szerb főiskola a karlócai teológiai intézet. A papnevelés eleinte a kolostorokban történt. A nagyobb kolostorokban szemináriumok voltak tanulók részére s ott a papi pályára készülők megtanulták az egyházi éneket és az istentisztelet körüli szertartásokat. Mikor felnőttek, a püspöki udvarba mentek s itt csakhamar fel is lettek szentelve. A magyarországi szerb főpapok

csakhamar belátták, hogy a műveit katolikus papsággal szemben a keleti egyháznak is szüksége van képzett emberekre s azért minden törekvésük oda irányult, hogy klerikus iskolákat állítsanak. A XVIII. század elején csak Karlócán volt ilyen klerikus iskola, de később Újvidéken és Versecen is voltak papnevelő intézetek, mely intézetekbe való felvétel nem volt szigorúan megszabott kvalifikációhoz kötve. Utóbb ezen intézetek megszűntek és jelenleg csak a karlócai hittudományi intézet áll fenn. A hittudományi intézetbe való felvételért csak oly ifjak pályázhatnak, akik legalább jóeredményű középiskolai érettségi bizonyítványt szereztek. A teológiai tanulmányokat négy évfolyam alatt lehet elvégezni. A hallgatók száma megvan szabva, mind a négy osztályba jevenként 100 tanuló vétetik fel, egy-kettővel esetileg több vagy kevesebb. Az 1912—13. tanévben az összes hallgatók száma 97 volt, 11 tanárral. Az összes teológusok együtt laknak egy szemináriumban, ahol ingyen teljes ellátást kapnak. A szemináriumot Brankovics György patriárcha 250,000 kor. költséggel építtette s azóta a patriárchák tartják fenn ezen intézetet. Brankovics egyébként nagy pártfogója volt az iskolaügynek, szülőföldjén, Köipényben, megalapította a Szent-Száva-aiapot iskolák támogatására, Zomborban 80,000 koronával új tanítóképzőt emelt, továbbá Borovó és Dáiya községekben 100,000 koronáért díszes iskolákat állított. Tanügyi célokra általában több mint egy millió koronát áldozott.

2. IRODALOM.

A szerbek legrégebbi irodalmi emlékei a keresztény vallás felvételével egyidőbe esnek. A keresztény vallás első hirdetői a pannóniai szlávok

között Cyrili és Methodius voltak, akik, mint említettük, kissé átalakítva, a görög kurzív betűket és néhány hanggal megtoldva, új írásjegyeket adtak a szlávoknak. Ezen írásjegyek tökéletlenebb formája az u. n. glagol betűk, maguktól a szláv apostoloktól származnak, míg az az írásalak, a melyet ma a szerbek, oroszok és bolgárok használnak és amely Cyrill-írásnak neveztetik, a görög unciális betűkből lett és sokkal később keletkezett. Cyrill és Methodius nagy sikereiket a térítésben főleg azért érték el, hogy a szláv nyelvet bevezették az egyházba és liturgikus nyelvvé tették. A görög liturgiát és a bibliának egy részét már ők maguk fordították le szláv nyelvre, tanítványaik pedig Clémens, Naum, Gorázd folytatták a biblia és a legendák fordítását és azokat a balkáni szlávok között terjesztették. Clemensről tudjuk, hogy Macedóniában járt és 910-ben meghalt Ochridában. A szláv liturgiát átvették az adriai parti katolikus szlávok is és itt a görög és latin egyház versengésében a szláv irodalom a legkorábban virágzott fel. Már a IX. század második feléből és a X. század elejéről több glagol- és cyrilbetűs kódex maradt meg. Ezen kódexek ószláv nyelven voltak írva, amelyet akkor az összes balkáni szlávok megértettek, mert az egyes nyelvjáráások között nem volt oly nagy különbség. A szerb-szláv irodalom a szerb királyság megalapításával kezdődik és a Nemanyák nevéhez fűződik, akik számos kolostort alapítottak országukban, Raskában (Rascia, a mai novibazári szandzsák). A legnevezetesebb kolostorok: Zsicsa, Decsáni, Sztudenica, Milesevo, Gyurgyevi Sztubovi egyúttal a püspökök és érsekek székhelyei és az irodalom központjai voltak. A szerb-szláv irodalomnak első művelője Szent-Száva volt. Már 17

éves korában királyi atyja akarata ellenére az Athoszhegyi zárdákba ment s ott felvette a szerzetesi ruhát. Ide követte őt később atyja is, aki Szimeon néven szintén a szerzetes rendbe lépett. Mindketten felépítették a Chilandáti kolostort, amelynek kiváltságát 1198-ban maga Szt.-Száva Konstantinápolyban személyesen járta ki. Szt.-Száva azonban nem maradt sokáig az Athosz hegyén, mert abban az időben Konstantinápolyt elfoglalták a keresztetek és az Athosz-hegyi zárdák is a latin császárság uralma alá kerültek (1204). Szent-Száva látta, hogy a latin császárság miatt veszélyben van az orthodox keleti egyház és azért Niceába sietett, ahol akkor a görög császár, Laskaris Theodor és L. Mánuel patriárcha székeltek és engedélyt kért tőlük autokephai szerb egyház szervezésére. Az engedélyt meg is kapta és 1220 körül visszatérve Rasciába, az önálló szerb egyházat 8 püspökségre osztotta és megszüntette országában a bogumil eretnekséget. Azonban itt sem maradhatott sokáig, mikor unokaöccsei a trón körül viszálykodtak, Szt-Száva ezt nehéz szívvel nézte és azért elhatározta, hogy a Szentföldre megy (1233). Be is járta Syriát, Palesztinát és visszatérve onnan útközben Trnovóban meghalt 1236 január 14-én. Munkái közül megmaradt a chilandári és sztudenicai kolostorok számára írt szabályzat (Tipik), továbbá atyjának életrajza (Zsivot Szvetog Szimeóna) és egy Jeruzsálemben írt levele. Szent-Szaván kívül a XIII. század szerb írói közül megemlítendő: Szent-Száva bátyja, Nemanya István király, aki szintén atyja életrajzát írta meg, de sokkal részletesebben, csodákkal kiszínezve, szerinte annyi csoda volt, mint „az égen a csillagok, vagy a tengerben a fővény“, továbbá Domentíanus és Theodosius

szerzetesek, mindketten az egyházi irodalom művelői.

Az első irodalmi korszakhói, amelyet a IX-tól a XV-ig, az első szláv nyomda felállításáig (1494) lehet számítani, az egy Dusan törvénykönyvén kívül leginkább vallásos tárgyú irodalmi termékek maradtak meg,

A szerb irodalom második korszaka a XV-től a XIX-ig század elejéig tart, Karadzics Vuk felépéséig, illetőleg Szerbia felszabadulásáig a török iga alól.

Vége a harmadik korszakhoz az utolsó 100 év irodalma tartozik,

A szerb irodalom második korszaka a Cyrillbetüs nyomdák felállításával kezdődik, bár ezek a török támadások miatt nem maradtak meg sokáig. A Cyrillbetüs nyomda 1494-ben Cetinjében állították fel, ezenkívül voltak még szerb nyomdák Milcsevo kolostorban, Gorázsdban, Szkutáriban, Belgrádon és Velencében. A hazai szerbek sokszor kértek engedélyt a bécsi kormánytól egy szerb nyomda felállítására, de ezt nem kapták meg és egyházi könyveiket részint Oroszországból hozatták, részint a romániai Rimnikben nyomatták. Nagyszombatban volt ugyan egy Cyrillbetüs gör. kath. nyomda, de éppen a katolikus volta távoltartotta magától a vallásukra féltékeny szerbeket. Csak 1720-ban kap engedélyt egy bécsi nyomdász Kurzbeck József, Cyrillbetüs nyomda felállítására s azóta hosszú időn át a hazai szerbek többnyire Bécsben nyomatták műveiket. A szerb irodalom művelése ebben a korszakban leginkább oly területekre terjedt ki, amelyek nem voltak török hódoltság alatt. Az olasz renaissance hatása alatt felvirágzott a zárai, spalatói és raguzai köztársaság irodalma, míg hazánkban a török

uralom alól felszabadult vidék irodalmán a keleti orosz scholasticizmus hatása látszott. Így tehát a hazai szerbek első irodalmi emlékei az egyetemes szerb irodalom második korszakába esnek.

Kezdetben, amíg cyrili-betűs nyomda nem volt, nálunk is a fruskagórai kolostorokban az irodalom leginkább kodexmásolásra terjedt ki. A XVII. század végén, a nagy szerb bevándorlás alkalmával, számos szerzetes jött át hazánkba, akik kizárólag könyvmásolással foglalkoztak. A leghiresebbek voltak ezek közül a szerbiai Drinaparti Racsa kolostor szerzetesei, akiket „Racsani“-knak neveztek. Ilyen volt Racsanin Cyprián, Szerbiából áttérve egy ideig, a fruskagórai kolostorokban tartózkodott, majd Csernovics Arzén patriárhát Szentendrére követte, ahol szerzetestársait írásra és kodexmásolásra oktatta. A kodexmásoláson kívül nagy érdeme van, hogy ő írta az első szerb tankönyvet („bukvar“) hazánkban 1717 körül, amelyben a költészet elmeit is tárgyalja és erkölcsi mondásokat versbe szedve, kísérletet tesz a műköltészetben. Kívüle még megemlítendő Racsanin Hierotheint aki szintén Szerbiából jött át hazánkba és innen 1704-ben Jeruzsálembé zarándokolt. Visszatérése után a fruskagórai Velika Remata zárdában élt és itt írta meg Jeruzsálemi útját. Ezen útleírás elárulja írójának naivságát és babonás hiszékenységét; egyedüli érdeme, hogy jó népies nyelven írt. A harmadik és a legkiválóbb ezen szerzetesek közül Sztэфánovics-Venclovics Gavríl, Racsanin Cyprián tanítványa volt. Előbb Szentendrén tartózkodott, majd 1736-ban, mint győri káplánt említetik, végre életének utolsó éveit Komáromban töltötte. Sztэфánovics nem tartozott az egyszerű tanulatlan szerzetesek közzé, ő már jártas volt a teológiában, tudott oroszul és

lengyelül és több munkát fordított e nyelvekből. Ő fordította le Baránovics Lázár csernikovi metropoliita polemikus munkáit a gör. katolikusok ellen s Sztefánovics is úgylátszik hasonló cézzal fordította le e munkákat, hogy megvédje a szerb egyházat az unio ellen. Sztefánovics írói működése azért is nevezetes. mivel az ő munkái kétféle nyelven jelentek meg, t. i. amikor tudományos műveket írt vagy fordított, akkor a hivatalos szerb-szláv nyelvet használta. ellenben ha „együgyű emberekkel“ akarta magát megértetni, tiszta szerb népies nyelven írt.

A XVII. század elején, az orosz tanítók hatása alatt, az eddigi szerb-szláv irodalmi nyelvet az orosz-szláv váltotta fel és az egyházi munkákat majdnem kizárólagosan orosz-szláv nyelven írták. Az első író, aki kifejezetten orosz-szláv nyelven írt, Zsefarovics Christophor volt. Délmacedónia görög vagy kurcooláh származású ember volt, aki könyvekkel és egyházi szerekkel kereskedett és hosszú ideig Bécsben tartózkodott. Legkiválóbb „Stemmatographia“ című rézmetszetes munkája, amelyben szerb uralkodók és érsekek arcképei vannak rövid verses életrajzaikkal. Idegen származása ellenére is, Zsefarovics teljesen szerb érzelmű ember s műve sokáig a szerb és bolgár heroldikának egyetlen forrása volt. Az ő munkája alapján készültek a karlócai metropolia, Szerbia és Bulgária címerei.

A történetírók közül első volt nálunk Brankovics György gróf. Ez a férfiú alacsony származásból annyira feltudta küzdeni magát, hogy grófi címet kapott és a szerb nép előtt, mint a Bran-

¹ Brankovicsról egysz. irodalom keletkezett. Tallóczy Lajos. Az Ál-Brankovics Radovics J. gróf. Györgye Brankovics o nyegoro oreme.

kovics deszpoták egyenes leszármazottja (aminek ő állította magát) legendás hőssé vált. 1645-ben született Borosjenőn. Még gyermekkorában Erdélybe került, bátyja, Brankovics Száva erdélyi orthodox püspök udvarába. Felnövekedvén, Apafi Mihály fejedelem szolgálatába lépett, Apafi Mihály egyik küldöttségében részt vett, mint íródeák és így jutott Drinápolyba, ahol az ő elbeszélése szerint, Maxim ipeki patriárával találkozott, aki éppen a Szentföldről visszatérőben volt s miután a patriárcha meggyőződött róla, hogy Brankovics az első Brankovics György törvényes leszármazottja, az osztrák követ jelenlétében felkente szerb deszpotának, 1668-ban mint Apafi megbízottja Konstantinápolyban tartózkodik, de nemsokára visszatért Erdélybe, ahol bátyját a fogságban találta, a református papsággal való összetűzése miatt s magát Györgyöt is egyideig fogva tartották, György azonban rövid idő múlva kiszabadult és ekkor a havasföldi vajdához Kantekuzen Serbánhoz menekült Ezidőtájban megkezdődnek a törökök ellen a felszabadító háborúk és Brankovics ekkor Bécsbe sietett, hogy felajánlja a bécsi kormánynak a szolgálatát Brankovics itt a régi Brankovics család utódjának állította magát s a bécsi kormány, hogy a felszabadító háborúban a szerbeket a császári hadaknak megnyerje, eleinte támogatta őt és így 1683-ban bárói, majd 1688-ban grófi rangra emelték, Leopold egyúttal megerősíti őt a régi deszpoták örökségében, a törököktől visszafoglalandó és a szerbek által lakott délvidék birtokában.¹ Ennek alapján Brankovics 1639. jún.

¹ Te Georgius Brankovich in Hercegovina, Syryna et Ivanopolis districtium, qaa-olim Volffgangus Brankovich Podgoricensis gavistts fuisje perhibetur, confirmardos . . . esse duximus. Czöernig K, Etimographie dex Oesterreichiscnen Monarchien.

17-én Orsováról egy proklamációt intézett a szerb néphez, amelyben ő, mint törvényes deszpota, felszólítja a szerbeket, hogy ragadjanak fegyvert a török iga lerázására. A szerb nép csakugyan érkezettnek hitte, a felszabadulás idejét s Brankovicsot, mint igazi urat tisztelve, fegyvert fogott. De Bécsben ez mindjárt gyanút keltett, mert egy független vagy akár hűbéri viszonyban lévő szerb fejedelem megzavarta volna a bécsi kormány azon tervét, hogy a felszabadított területeket az örökös tartományokhoz csatolja. Badeni Lajos őrgrof tehát titkos parancsot kapott, hogy hívja magához Brankovicsot és vegye őrizetbe. A mitsem sejtő Brankovicsot Badeni Lajos a szerbiai Kladvóban elfogta és egyideig Nagyszebenben fogva tartotta, majd Bécsbe küldte.¹ Brankovics hiába kért kegyelmet a bécsi udvartól, hiába fordult kérésével az orosz cárhoz. Mikor Bécsben már kellemetlenné vált a csehországi Égerbe vitték, ahol szűk anyagi viszonyok közt haláláig tengődött (1711 szept. 17). A hazai szerbek is sokszor kérték a császárt, hogy bocsássa szabadon Brankovicsot, de kérésük nem teljesült, mert Bécsben azt mondták: Nihil mali fecit, sed sic tratio status exposcit.²

Az égeri fogságban írta Brankovics a nagy történeti munkáját, amely az irodalomtörténetben „Szloveno-szerb krónikák“ címen ismeretes. A kézirat jelenleg a karlócai patriárchai könyvtárban őriztetik. Brankovics munkája öt könyvből áll. A célja: szerb deszpotáktól való törvényes leszármazását bebizonyítani és azért a Brankovicsok egy

¹ Picot kivonatossan közli a bécsi elfogatási parancsot és Badeni Lajos levelét a császárhoz, amelyben jelenti, hogy Brankovicsot elfogta. Les Serbes de Hongrie.

² Picot i. munkájában.

geneológiáját mutatja be. A szerbek történetét a szlávok történetével kezdi, akiket Noe fiától, Jafettól származtat ie és végig vezeti őket a saját koráig. Az utolsó könyvben a legtöbbet ír önmagáról, úgy, hogy ez némileg emlékiratnak is tekinthető és a legértékesebb. Mint történetíró tehát nem objektív, műve tendenciózus. Brankovics György deszpota utódjának akarta magát feltüntetni s a történetének eleje is legendás, tele van bibliai vonatkozásokkal. De azért nem lehet tagadni, hogy rendkívül olvasott és ügyes diplomata volt, aki nagyon sok forrásmunkát használt. Dr. Osztóics Tihamér Brankovics kéziratából 42 írónak a nevét említi, akikre Brankovics hivatkozik.¹ A magyar történetírók közül Bonfiniét és Istvánffyét idézi. A stílusa nagyon gyenge, sokszor homályos, az egész életét úgyszólván idegenek közt töltötte és nem csoda, hogy nem tudott jól szerbül.

Mint történetíró Brankovicsnál sokkal kiválóbb volt Rajics János. A szerb történetírás atyjának nevezik. Rajics 1726-ban Karlócán született. Gyermekkorában szülőföldjén Kozacsinszki Mánuel latin iskolájában járt és ott az ő feljegyzéseiből ismerjük a szerbek akkori tanügyi viszonyait. A karlócai latin iskola elvégzése után folytatta tanulmányait Komáromban és Sopronban. De ezzel sem elégedett meg, 1753-ban gyalogszerrel Kiebbe ment és ott a hittudományi akadémiában teológiát hallgatott. Három év múlva hazatért, de nemskára másodszor is kiment Kiebbe és innen az Athoszhegyi Chilendár kolostorba. Itt azonban csak néhány hónapig időzött, visszatérve előbb Karlócán, majd Újvidéken tanárkodott. Később a

¹ Dr. Osztóics Tihamér: Sztpszka. Knyizsevnoszt od velike szeobe do Dositeja Obradovicsa 53. lap.

szerzetes rendbe lépett és a Kovili zárda (Bács-Bodrog iru) archimandritája lett. Ott is halt meg 1801-ben.

Rajics az irodalomnak több ágát művelte, de legjelentősebbek történeti munkái. Első történeti műve 1793-ban jelent meg Cebchardi. munkájának a fordítása: „Szerbia, Oroszország, Bosznia és Ráma rövid története.“ A következő évben kezdte kiadni az ő eredeti munkáját: „Különféle szláv népek története, főleg a bolgárok, horvátok és szerbek története“ címen, amely munkán közel 30 évig dolgozott és javíthatott. Az egész mű 4 folió kötetben jelent meg több mint 2000 oldalon. A kézirat a karlócai patriárchai könyvtárban van. Ez a munka sem önálló. Fő forrása Brankovics krónikája volt, ebből néha lapokat irt ki, de több más szláv író munkáját is felhasználta. Célja volt a szerb nemzeti erényeknek magasztalása. Már a bevezetésben azt mondja, hogy minden nép arra törekszik, hogy birodalmát leírja és dicsőítse, egyedül a szerbek történetét homály borítja. Az idegen írók megvetéssel és rágalmakkal illetik a szerb népet, azért ő az igazat fogja napfényre hozni. Mintha csak a magyar hazafias szerzetesek történetét olvasná az ember, Virág Benedek századait vagy Katona István munkáját, olyan szeretettel ír Rajics is a szerb népről. Munkájában sok erkölcsös mondás van és az isteni Gondviselés ujját látja az eseményekben. A forrásokat nem kritizálja, hanem ha ellenmondó adatokat talál, tehetetlenül áll velük szemben és az olvasóra bizza a döntést. Mindamellet nagy érdeme van, hogy fajszeretetre tanította kortársait, a szerb népben bizalmat gerjesztett s a későbbi írók sokszor merítettek tárgyat az ő munkájából.

A történeti munkákon kívül irt egy eposzt:

„A sárkány küzdelme a sasokkal“ és egy drámát, amely voltaképpen tanítójának, Kozacsinszky iskolai drámájának az átdolgozása. Az előbbi eposzban saját korának az eseményeit énekelte meg, II. József és II. Katalin háborúját a törökök ellen. Mint szerzetes a keresztény fegyverek győzelmét magasztalja a törökökkel szemben. A drámájában V. Uros szerb király történetét beszéli el párbeszédese külalakban. E drámát már gyermekkorában látta, mert Kozacsinszki tanítványainak eljátszotta s most hibáit javította. Mint kiváló teológus, orosz írónak a katolikusok ellen írt polemikus műveit fordította. Iskolai használatra egyháztörténetet írt és egy „rövid katekizmust“, amely a szerb iskolákban majdnem 100 évig használatban volt. Rajics kortársa volt a hányatott életű és sok nélkülözéssel küzdő Sztefánovics (Orfelin) Zaka-riásnak. 1726-ban született Vukováron (Szerémm.). Rendes iskoláztatásban nem részesült, hanem önműveléssel képezte ki magát. Mint a XVIII. század írói általában, Orfelin is sokoldalú író. Egyik legkorábbi munkája a vallásos tárgyú „Apostoli tej“, amelyben gyöngéd atyai szeretettel vallásos oktatást ad fiának. Verses művei közül nevezetesebb „Szerbia síralma“ című elégikus elbeszélése, amely kétféle változatban jelent meg. A sok balszerencsétől üldözött szerb nép szenvedéseit énekli meg. Hasonló hang észlelhető a rigómezei csatáról szóló énekében. Történeti munkája Nagy Péter cárról a legértékesebb. Felhasználta a legjobb forrásmunkákat és ez korának egyik legsikerültebb monográfiája. A legnagyobb érdeme mégis az, hogy ő indította meg Velen-cében az első szerb tudományos folyóiratot „Szlaveno-szerb Gyűjtemény“ (Szlaveno-szerbszki Magazin) címen 1768-ban. E folyóirat a pétervári

orosz Akadémia kiadványának a mintájára volt szerkesztve, amelyben szép irodalmi közlemények, bírálatok és a megjelent könyvek repertóriumai voltak közölve. Sajnos a szerkesztő szűk anyagi viszonyai miatt csakhamar megszüntette a lapját s azóta helyről-helyre vándorol, míg végre 1785-ben Újvidék melletti a püspöki nyaralóban utolérte a halálát.

A XVIII. századnak legnagyobb írója, aki már csak formai tekintetben számítható még a középkori irodalomhoz, de gondolataiban, eszméiben teljesen újkori író volt: Ohrádovics Dositheus. A felvilágosodás korának egyik tipikus alakja, sokoldalú tudós, pedagógus és költő, aki bejárta egész Európát 1742 körül született Csákon (Temesm.), Szülei korán elhaltak és az árva fiút egyik rokona Temesvárra adta inasnak. De a tehetséges és nagyravágyó fiú nem érezte itt jól magát és 15 éves korában a szerémségi Hopovó kolostorba szökött. Felnövekedve, a szerzetes rendbe lépett és ekkor kapta a Dositheus nevet az előbbi Demeter név helyett. Mint szerzetes a legtöbb idejét szorgalmas olvasással töltötte s a könyvek felkeltették benne nagyravágyó szellemét, de egyúttal kiábrándították a szerzetesi életből. 1760-ban megszökött Hopovóból is és ezután hejyről-helyre vándorol. Megfordult Zágrábban, Dalmácia különböző városaiban, Szerbiában, Albániában, Korfu-szigetén, Athoszhegyi Zárdákban, Szmirnában, ahol két évig görög teológiát hallgatott, majd Triestben és Bécsben járt, ahol olasz és görög nyelvmester volt, de maga is tanult még franciául, latinul s amellet matematikával és logikával foglalkozott. Bécsset megunva Karlócán és Pozsonyban lakott, majd egy orosz archimandritával beutazva Olaszországot

Chios szigetére ment, innen pedig Konstantinápolyin át a moldvai Jassyba indult, ahol nevelői állást kapott Rövid idő múlva tanítványaival kiment Németországba s ott 40 éves korában a Haliéi egyetemen filozófiát hallgatott itt határozta el, hogy író lesz s mikor 3 év múlva átment a lipcsei egyetemre, ott mégis jelent első munkája. 1784-ben Parisba, majd Londonba ment s azután egyideig még Németországban barangolva, visszatért Bécsbe, ahol aránylag a legtöbbet élt és írogatott Bécsből Triestbe költözött, ahol a jobb módú szerb kereskedők közt pártfogókat keresett 1804-ben Szerbiában kitört a felkelés és ő adományokat gyűjtve a felkeléshez, Szerbiába sietett, hogy ott följánlja szolgálatát Itt Karagyorgye fiának a nevelője lett és Szerbia tanügyeit szervezte. 1808-ban megnyitja a belgrádi főiskolát s két év múlva a theológiát 1811-ben közoktatásügyi miniszter lett, de ugyanabban az évben meg is halt Belgrádban,

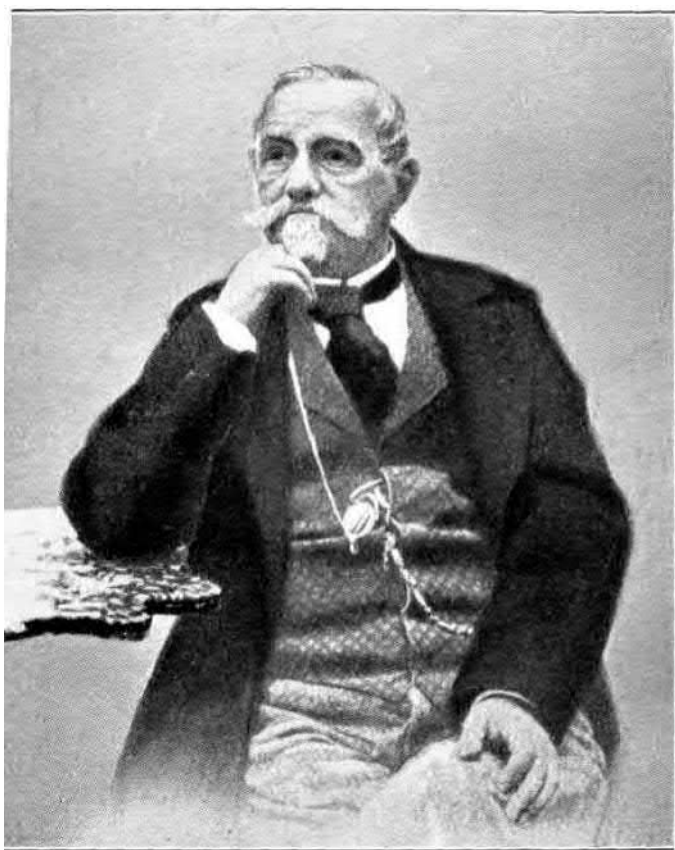
Obrádovics főmunkája az Önéletrajza, amely a legterjedelmesebb műve is s nemcsak az életét, hanem világfelfogását, eszméit és az egész gondolatvilágát tárja elénk. Ezenkívül „Az egészséges értelem tanácsa“, „Ethika“, „Mesék“ című művek és több költemény maradt meg tőle. De nagy érdemeket szerzett kiváló idegen munkák fordításával, angol, francia, olasz és német műveket ismertetett szerb nyelven. Különösen Lessing és Molière műveit kedvelte és meséit Aesopus, Phaedaus, Lafontaine és Marmontel után írta. Egy széles látókörű, fölvilágosodott író volt, aki a józan ész és tudományt a vallás fölé helyezte. Főbb művelt lefordították román és bolgár nyelvre és azok számos kiadást értek el. Mint pedagógus az egész emberiséget akarja nevelni, főleg a szer-

beknél nagyon elhanyagolt nőnevelést erősen hangoztatja. Mint író rendkívül kedves és közvetlen, egyedüli kár, hogy a nyelve nehézkes és ósdi. Bár a felvilágosodás híve volt és a humanizmus s az egész emberi nem szeretetének a hirdetője volt, a nemzetét mindennél többre becsülte. Az összes szerb-lakta vidékeket beutazta, ezáltal pedig fajszeretete csak növekedett és nem tett különbséget katolikus, mozlímhitű és gör. keleti fajrokonai között, az összes szerbek egyesítését hirdette. Nemzetéhez való ragaszkodását legjobban fejezi ki az a szerény sírfelirat, amelyet maga készített: „Itt fekszenek Dositheus szerb hamvai, aki nemzetét mindenekfelett szerette“.

Obrádovics mellett igen sok író dolgozott a XVIII. század végén és a XIX. század elején, úgy hogy ez időben az itteni szerbek a szerb irodalom egyedüli művelőinek tekinthetők. A múlt század végéig ugyanis a hazai szerbek rövid 200 éves itt-tartózkodásuk alatt több és tehetségesebb erőt tudnak felmutatni, mint az összes szerbek kezdettől fogva. Obrádoviccsal egyidős volt a bácskai születésű Muskatirovics János (1743—1809), aki jogtudománnyal, bölcsélettel és történetírással foglalkozott. Ő volt az első, aki népdalokat, meséket és közmondásokat gyűjtött és e téren sokat tanult tőle később Karadzics István. Fiatalabb kortársa Jankovics Emánuel (1758—1792) SL természettudományokat és a bölcséletet kedvelte, de ezenkívül néhány olasz vígjátékot és német drámát fordított. Kiválósága a nyelvben rejlik. Jankovics volt az előhírnöke annak az iránynak, amely az eddigi szlaveno-szerb nyelv helyett a tiszta népies szerb nyelvet hirdette. A régi szláv helyesírásban a sok felesleges betű elhagyását követelte. Trlaics Gergely (1766—1811)

sok orosz és francia filozófiai munkát fordított le, nehézkes orosz-szláv nyelven. Ezenkívül több drámát dolgozott át és lefordította Fénelon Telemáchosát Szolarics Pál (1781—1821) sokat utazott, széles látókörű ember, aki erkölcsfilozófiai kérdéseket fejtegetett és több olasz és német bölcséleti munkát fordított. Mint felvilágosodott író üldözte a szerb nép babonáját. Néhány eredeti költemény is maradt meg.

Az a férfiú, akinek írói fellépése a szerb irodalomban egy új korszakot jelentett, Karadzics Farkas István volt (1787—1864). Nem hazánkfia, a szerbiai kis Trsics faluban született, de életének javarészét a monarchiában töltötte és az irodalmi munkásságának legtöbb emléke ide fűződött. Rendes iskoláztatásban nem részesült, autodidakta volt, de éles eszével és nagy ambícióval leküzdött minden akadályt. Rövid ideig Karlócán tanult, de nemsokára visszatért hazájába és a Karagyorgye felkelésében oly nagy hírre emelkedett: Nenádovics Jakab vajda írődeákja lett. Mikor Karagyorgye felkelése 1813-ban szerencsétlenül végződött, átmenekült a monarchiába és ezentúl életének legnagyobb részét Bécsben töltötte. Itt meg is nősült, egy német leányt véve feleségül írói pályára a híres szláv filológus Koppitárral való találkozása után határozta el magát Koppitár J. rögtön felismerte benne a nagy tehetséget és sohasem szűnt meg őt a szerb nép nyelvének, költészetének és szokásainak a kutatására buzdítani. Mint nyelvész Karadzics egy egészen új iránynak a megindítója volt. Az eddigi holt egyházi nyelv helyett a nép nyelvét irodalmi nyelvvé emelte s egyúttal a hercegovinál dialektust elfogadva irodalmi nyelvnek, megteremtette a horvát-szerb irodalmi egységet. A helyesírást fonetikus alapra fektette, „úgy

Zmáj Jovánovics Jován szerb költő.

írj, ahogy beszélsz“, az volt a jelszava. Az eddig: felesleges betűket a szlaveno-szerb ábécéből kihagyta, ami különösen az egyházi férfiaknál nagy ellenkezésre talált. Ezek újításai miatt gyanús szemmel néztek rá és az orthodox egyház árulóját látták benne. Nyelvészeti újításai különben a tudákos régi orosz-szláv nyelvhez ragaszkodó világi írók közt is sok ellenséget szereztek neki. Legnagyobb küzdelme volt a régi irány hívei közül Hadzsics Jánossal, de a fiatalabb nemzedék Karadzicsnak adott igazat és ez a nyelvészeti harc az ő győzelmével végződött. Szerb nyelvtanát barátja, Grimm Jakab, németre: fordította. Nyelvészeti művei közül a legértékesebb az ő nagy szerb szótára, amelyet Koppitár segítségével készített, aki a szavakat latinul és németül magyarázta. A második kiadásban több mint 47,000 szónak nemcsak a jelentését adta, hanem a szavakhoz fűződő közmondásokat és szokásokat magyarázta.

A német Grimm Jakab és Goethe buzdítására szorgalmasan gyűjtötte a szerb népköltészetet és a népszokásokat. Irodalmi működése egy kis népdal-gyűjteménnyel kezdődik, amelyben még változtat keveset, de a későbbi műveiben mindent úgy irt le, ahogy a néptől hallotta. A guszlárok dalait pontosan feljegyezte és így számos rigLdajt megmentett a feledéstől. A népköltészetet hat nagy kötetben adta ki. Külön gyűjteményben nyomatta a szerb népmeséket és közmondásokat. A szokásokat is sokáig gyűjtötte, de ezek vázlatosan csak a halála után jelentek meg. A történetírás terén nagy érdemeket szerzett, amennyiben kora nagy férfainak életrajzát emlékiratokban dolgozta ki. A legnevezetesebb ezek közül Obrenovics Miios szerb fejedelem életrajza. Kisebb közle-

ményei az általa szerkesztett „Danica“ című almanachban jelentek meg.

Karadzics fellépésével egyidejűleg a szerb irodalomban is volt egy kis írói kör, amelyet a latinos iskolának, lehet nevezni. Hívei a deákos-képzettségű papok és ügyvédek Horatiust tekintették mintaképnek és vagy az ő költeményeit fordították le, vagy az ő szellemében és klasszikus versformában önálló ódákat énekeltek. Hideg, érzelem nélküli bölcselő költészet volt ez s az óda-írókat inkább tudósoknak, mint költőknek lehet tekinteni. Az óklasszikus iskolának megalapítója és a legnagyobb képviselője Musicky Lucián püspök volt (1777–1837). Igen jól tudott latinul és görögül, a klasszikusokat eredetiben olvasta s főleg Horatiust tartotta követendő példaképnek. Bár a klasszikus versformában egyházi orosz-szláv nyelven írt, költészetét mégis jellemzi az erős fajszereget. Musicky tanítványa Hadzsics János (írói nevén Szvétics Milos 1799—1869), Homérost, Horatiust és Vergiliust fordította. Karadzicssal szemben a régi helyesírásnak a legkitartóbb védője s azért igen heves és sokszor személyeskedő vitája volt Karadzicssal. Hadzsics János legnagyobb érdeme, hogy tőle eredt a szerb Matica megalapításának a gondolata.

A drámaírásban első kísérletet tesz Vujics Joakim (1772—1847). Ő volt az első szerb jvándor-szintársuiat szervezője és a szerb lakosságú városokban szini előadásokat tartott. Később átment Belgrádba és ott a szerb színház igazgatója lett. Komoly szindarabjai leginkább fordítások, az önálló vígjátékai és bohózatai igen nagy számmal maradtak meg, de alig van irodalmi becsük. Sokkal nevezetesebb a drámaírás terén a verseci születésű Popovics János (Szerie 1806—1856).

Ifjú korában kísérletet tett a regényírásban „A rigómezei harc“ címen (Boj na Koszovu), később azonban a drámaíráshoz fordult és e téren nagy sikereket ért el. Komoly drámái közül legkiválóbbak: „Szmrt Sztevána Decsanszkog“ (Decsanszki István halála), „Szkenderbeg“, „Hajdúk“ (Hajdúk) és a dramatizált költeményei „Óbilics Milos“ és „Szán Kraljevitya Marka“ (Márk királyfi álma). Még jobban tűnt ki, mint vigjátékíró. A társadalom ferdeségeit finom gúnyjal és szatírával ostorozta és kitűnő komikus jellemeket tudott festeni. Legsikerültebb vigjátéka „Tvrdica“ (Zsugori), „Zsenidba i udadba“ (Házasság), „Zla zsená“ (A haragos asszony) stb.

Lirai költeményeit klasszikus versformában írta és 1854-ben egész gyűjteményt adott ki „Dá-Svor“ címen. E versei kevésbé sikerültek, de mint drámaíró egyike a legnagyobb szerb költőknek s különösen most, halála után, kezdik méltatni az ő nagy érdemeit.

A XIX. század 40-es éveitől kezdve a szerb irodalomban a romanticizmus korszaka kezdődik. Az eddigi orosz-szláv hatás és a klasszikus irán megszűnik s a német költészet hatása kezd érvényesülni. Heine, Schiller, Goethe a szerb költők ideáljai, sőt egyesek írói pályájuk kezdetén német verseket írnak. Emellett azok az írók, akik Pesten nevelkedtek a magyar romanticizmus hatása! alatt állanak, főleg Petőfi és Arany nagy hatással voltak a szerb költőkre.

Karadzics tanítványa s a lírai költészetnek egyik legnagyobb képviselője Radicsevics Bránko volt (1824—1853). Igazi keresztnéve Alexius, de ez a nem szerb hangzású név nem tetszett neki, holott ő a nevében is igazi szerb akart lenni és azért a Bránko nevet vette fel. Rövid ideig élt és

igazi költői természet volt, akárcsak Petőfi, Radicsevics már tanuló korában kezdeti verselni német nyelven, de csakhamar Bécsbe került Karadzics hatása alá, aki a szerb népköltészet szépségeire figyelmeztette. A népdalok hatása alatt szakított az eddigi tudakos, rideg költészettel, nem erőltetett érzelmeket énekelt, hanem ifjúi hévvel egész lelki világát, szívének legmélyebb titkát a dalban fejezte ki. Őszinte, mély szerelme hol reményteljes pajzán vidámsággal, hol szomorú elégikus hangon szólal meg. Az ifjúság és az élet örömeit élvezte és egekig magasztalta, de sorvasztó betegsége gyakran emlékeztette a halálra s bánatos lemondással siratta a mulandóságot „Gyácski Rásztanak“ (Búcsú a diákélettől) című költeménye a szerb irodalomnak egyik legszebb gyöngye. A lírai költészen kívül ő is a korában divatos eposz terén tett néhány kísérletet, de csapongó képzelete nem felelt meg az eposz nyugalmanak és azért epikus költeményei messze elmaradtak a lírai daloktól. Byron hatása alatt több kisebb elbeszélő költeményt írt: „Gojko“, „Oszveta“ (Bosszú), „Hajdukov Grob“ (A hajdú sírja), stb. Nyelve népies, tele van szép képekkel és hasonlatokkal; verselése könnyen folyó, rímei újjak és harmonikusan csengők.

Radicsevicsnél néhány évvel fiatalabb volt a legnépszerűbb szerb költő Zmaj Jovanovics János 1833-ban született Újvidéken. Gimnáziumi tanulmányait Halason és Pozsonyban végezte, jogot pedig Pesten, Prágában és Bécsben tanult. Egy ideig Újvidéken hivatalnokoskodott, majd a pesti Tököliánum igazgatója lett, de ugyanekkor beiratkozott az orvosi fakultásra. Még orvostanhallgató korában a „Jávor“ című szépirodalmi lap szerkesztője volt, majd a satirikus „Zmajt“ adta ki,

amelyről a melléknevét kapta. Orvosi tanulmányainak elvégzése után mint gyakorló orvos ideoda vándorolt, Újvidéken, Pancsován, Karlócán, Futtakon, Bécsben, Belgrádon, Zágrábban volt, míg végre Kamenicában állapodott meg s ott is halt meg 1904 jun. 3-án. Az említett folyóiratokon kívül több irodalmi lapot szerkesztett, ezek közül a legnevezetesebb a „Nevén“ című gyermeklap. Hosszú irodalmi pályáján rendkívül sokai dolgozott és ha van néhány gyengébb darabja is, de kétségtelenül a szerb irodalomnak legszebb alkotásai az ő nevéhez fűződnek. Ifjú korában Radicsevics befolyása alatt állt, de Petőfi is nagy hatást gyakorolt rá. Nagy volt mint lírikus, mint szatirikus és mint műfordító, A lírai költészetre utalta őt nemcsak a természete, hanem a sors csapásai is. Már fiatal korában elveszítette gyöngéden szeretett nejét és kis gyermekeit és a sok sírbaszáit remény érzékeny lelkének a legszebb húrjait szólaltatta meg. Őszinte, mély fájdalma, könnyekig megható részvétet kelt az olvasóban. Balladái: „Tri hajduka“ (Három hajdú), „Guszláreva szmri“ (A guszlár halála) és a „Peszma o peszmi“ (Dal a dalról) című allegorikus költeménye a legnépszerűbb és a legtöbbször szavalt költemények. Gyermekversei a gyermeki lélek legfinomabb vonásainak ismeretéről tanúskodnak s egy kis gyermek játékait, szeszélyeit mesteri kézzel tudta ecsetelni. Önálló költeményein kívül az idegen irodalmaknak legszebb alkotásait kitűnő fordításban ismertette a szerb közönséggel, Petőfi néhány kisebb költeményén kívül lefordította János vitézét, Arany Toldiját, Toldi estéjét és részben Toldi szerelmét, továbbá Murány ostromát és Madáchtól Az ember tragédiáját. A külföldi írók közül lefordította még Puskin, Heine, Beren-

ger néhány darabját, Tennyson Enoch Ardenját és Goethétől Iphigenie auf Taurist és Hermann und Dorotheát. Műfordításaiban költői tehetségének igazi nagyságát mutatta, különösen a Toldi oly jól sikerült, mintha nem is volna fordítás, mintha Miklós a szerb nép körében született volna. Még életében igen népszerű volt és a Kisfaludy-társaság tagjának választotta.

A romanticizmus korszakában a szerb népnek is a legnagyobb költői éltek. Jovánovics kortársa volt Jaksics György (1832—1878), aki a lírában, eposzban és a drámában egyaránt tűnt ki, A lírában Petőfi és Byron hatása alatt áll, de hangja még megrázóbb, mint Jovánovicsé. Minden műfajban alapjában véve lírai természet marad és pesszimiztikus életfelfogása nyílik meg. Epikus művei „Bratoubica“ (Testvérgyilkos), „Pricseszt“ (Áldozás), „Mucsenica“ (Mártírnő) voltaképpen romantikus elbeszélések kitűnő verselésben. „Szeoba Szrbálya“ (A szerbek vándorlása), „Jeiiszavet“ és „Glavas Sztanoje“ című drámákhoz a szerb történetből merítette a tárgyát s különösen a Jeiiszaveta a szerb irodalom egyik legjobb drámája. Az irodalomnak minden ágát nagy sikerrel művelte s az említett munkáin kívül igen sok prózai elbeszélés maradt tőle, amelyekben egy-egy bánsági falunak a leírása valóban mesteri alkotás.

A harmadik nagy költője e korszaknak Kosztics Lázár (1841—1910), már a realizmus felé hajlik. Nyelvében, verselésében a szertelenségét kereste, mindig különc akart lenni, bár nagy költő tehetségét nem lehet tagadni. Szép lírai költeményén kívül, kitűnő balladákat írt („Szamszon i Delila“, „Minadir“), de a legnagyobb volt a drámában. Crnojevics Maxim, Péra Szegedinac, Gordona, oly sikerült drámák, hogy a szerb Shakespearenek nevezik.

Különben Shakespearét szorgalmasan tanulmányozta és le is fordította tőle Hamlethet, harmadik Richárdot, Romeo és Júliát és Lear királyt.

A kisebb írók között kiemelendő Kátyánszky István (1830—1890), aki életének nagyobb részét Szerbiában töltötte és kiváló hazafias dalokat írt. Némely dala a nép száján valóságos himnusszá leit, mind „Hej na more na Adriju“ (Tengerre az Adriára). Grcsics János írói neve: Milénko, (1846 — 1875) tehetséges, de nagyon korán elhalt költő volt, szerelmi dalai és elégiái mély, őszinte érzelemről tanúskodnak. A regényírásban aránylag szegény ez a kor. Atanackovics Bogobojt (1826—1858) korai halála akadályozta meg abban, hogy ezt a hézagot pótolja. Kisebb elbeszélésein kívül ő írta a legjobb novellát, a „Bunyevkát“ és egy történeti regényt „Dva Idola“ (Két bálvány), mindkét műnek a tárgya az 1848-as eseményekből van véve. Sokkal nagyobb munkásságot fejtett ki a regényírás terén Markovics-Adamov Pál (1855—1907), kisebb elbeszéléseiben megkapó szépséggel rajzolta a szerémi falvakat és a nép lelki-világát. Nagyobb regényei közül legsikerültebb „Du vremena šad je taki“ (Az idő szelleme most ilyen) című műve. Igen jó elbeszélő, szereti a romantikát és a régi jó idöket magasztalja. Karlócan, ahol gimnáziumi tanár volt, megindította a „Brankovo Kolo“ című szépirodalmi folyóiratot, amely most is fennáll s kisebb elbeszéléseken és költeményeken kívül kitünö bírálatokat hoz a legjobb írók tollából.

A vígjátékban a legnagyobb sikereket érte el Trifkovics Koszta (1813—1875). Mint újvidéki ügyvéd, az ottani szerb színtársulatnak lelkes hive volt és vígjátékaival állandó érdeklödést keltett a színház iránt. „Skolszki nádzornik“ (A tan-

felügyelő), „Francuszko-pruszkí rat“ (Porosz-francia háború), „Lyubavno pismo“ (Szerelmes levél) és az „Izbiracsica“ (Válogató) című darabjai a legjobb eredeti vígjátékai, amelyekben korának a felszegeit és hibáit finom gúnyal tudta pelengérré állítani.

A múlt században a 70—80-as évekig a szerb kultúrának és irodalomnak központja Újvidék volt, a „Szerb Athén“, mint akkoriban nevezték. De amióta Szerbia felszabadult a török uralom alól és a 80-as évek óta egy negyed századig belső békét élvezett, nemcsak anyagilag megerősödött, hanem a tudományban, irodalomban és politikában páratlanul gyors fejlődésnek indult, ezzel párhuzamosan természetesen a kulturális vezérszerepet is a hazai szerbektől Belgrád ragadta magához. Az összes szerbek között ma, ami jó, ami tehetséges, az mind Belgrádba törekszik. Újvidék már régen letűnt, de a jól fejlődő Zágráb vagy Szarajevó szintén nem bírják ki a versenyt Belgráddal szemben. A hazai szerbek csak a múlttal dicsekedhetnek. Kétszáz éven át alig egy millió ember a szerb népnek a legnagyobb írókat, tudósokat és művészeket adott s a török háborúkban is a hazai szerbek a legjobban tűntek ki, de mindez csak a múlt dicsősége, most kicsinyes pártviszályokba merülve, önerejüket emésztik fel, míg Szerbia egy erőteljes ifjú képét mutatja, aki csak most ébredt fel erejének tudatára. A hazai szerbek között most is vannak jó írók, költők, művészek, de az a vezérszerep, amely egykor őket illette, már kisiklott a kezükből.

A jelenlegi költők közül első helyen áll Jakšić Mileta (1869—) A természet szépségeiért rajong, leírásai élénkek és a falusi élet szépségeit megható kedvességgel tudja előadni. Költészetében

a saját egyéniségét látjuk visszatükröződni, az ideális szépért lelkesedik. Kívüle nagy jövőre van hivatva Petrovics Velyko (1884—). Bár modern költő, erős nemzeti érzés hatja át a költészetét. Hazafias dalait nagy fajszeretet és a szerb nép jövőjében vetett remény jellemzi. Költői képei és hasonlatai teljesen újak és eredetiek. Igen termékeny író és a hazai szerbek legszorgalmasabb munkása Zsivojnovics János (1870—). Hazafias tárgyú költeményeiből az erős fajszeretet mellett általános emberszeretet, nemes lélek és jó szív tűnik ki. Rendkívül sokat fáradozik a műveltség terjesztésén az alsóbb néposztály között s azért az Olcsókönyvtárhoz hasonló kiadványokat kezdett szerkeszteni „Knyige za narod“ (Könyvek a nép számára) címen. E könyvekben leginkább társadalmi kérdésekkel foglalkozik, de egyúttal ismerteti a szerb irodalom történetét is. Brancsics Blagoje (1860—) néhány eredeti költeményén kívül a legszebb magyar költeményeket kitűnő szerb fordításban ültette át és ő írta volt tanár-kollégájával, dr. Derra Györggyel a legjobb szerb-magyar és magyar-szerb szótárt. Szigligeti Ede Trónkere-sőjét lefordította „Knéz Borics“ címen.

A tudományos irodalomban első hely illeti Hadzsics Antalt (1832—). Az idősebb nemzedéknek, amelyből a hazai szerbek legjobb írói és költői kerültek ki, ő az egyedüli élő tagja még. Közel fél évszázad óta magyar nyelven senki sem ismertette jobban a hazai szerbeket, mint ő és viszont a magyar műveket szerb nyelvre fordította. Ebbeli érdemeinek jutalmazására a Kisfaludytársaság már 1867-ben tagjának választotta, azóta a társaság ülésein számos felolvasást tartott. Mint a Szerb Matica titkára, hosszú ideig szerkesztette a „Letopist“, továbbá a „Matica“ és a „Mlada

Szrbadija“ szépirodalmi és a „Pozoriste“ című színészet! szaklapot. Mint dramaturg s egyideig mint színházigazgató, az újvidéki szerb színtársulatnak egyik legjobb pártfogója volt Több fordításon kívül egy eredeti vígjátékot írt „Lyubav nije sala“ (A szerelem nem tréfa) címen. 1890-től 1911-ig a Szerb Matica elnöke volt A szerb irodalomtörténetnek egyik kiváló kutatója dr. Osztioics Tihamér (1865—) számos kisebb értekezésén kívül egyik legnevezetesebb munkája „Szprszka knyizevnoszt od velike szeobe do Dosziteja Obrádovicsa.“ (A szerb irodalom a nagy szerb bevándorlástól Obrádovics Dositheusig). Mint a Matica titkára a „Letopiszt“ kiváló gonddal szerkeszti és több külföldi irodalmi körnek referense szerb irodalmi ügyekben. Kisebb költeményei részint a Letopiszban. részint az Archiv für Slawische Philologie-ban jelentek meg.

Az újabb történetírók közül a legnagyobb érdemeket szerzett Ravárac Hilarión (1832—1905). Már tanuló korában Bécsben szorgalmasan kutatta a levéltárakat. majd később mint szerzetes kiváló előszeretettel foglalkozott a boszniai, raskai, zetai püspökségek és az ipeki patriarchátus történetével. Egyik legjobb munkája „Az ipeki patriarchátus története“ (1557—1690). Öccse Ravárac Demeter (1842—) a hazai szerbek történetére vonatkozó fontosabb okleveleket kezdte kiadni (Archiv Szprszke mitropolije kariovacske). A most élő nemzedék legkiválóbb hazai történetírója. főleg a szerb autonómia és iskolaügy történetével foglalkozik s igen sok kisebb értekezést írt.

Számos hazai születésű szerb tudós a külföldön nagy elismerésben részesült és jelenleg is a külföldön él. Ilyen a már említett Teszla Miklós New-Yorkban híres elektrotechnikus; Pupin Mihály

New-Yorkban egyetemi r. tanár, kiváló fizikus; Radoszavlyevics Pál ugyancsak a new-yorki egyetem docense a pedagógiából; Bugarszky István a budapesti állattani akadémia r. tanára stb.

*

A szerb kultúra és irodalom fellendülésében kétségkívül a legnagyobb fontossággal bírt a szerb Matica (Szerpszka Matica) megalapítása. Ugyanakkor, midőn Széchenyi és társai nagy áldozatkészséggel és hazafiassággal megvetették a Magyar Tudományos Akadémia alapját, néhány szerb író Hadzsics János (Szvetics Milos), Musicky Lucián, Magarasevics György és Schaffarik József Pál egymással szövetkeztek és 1826-ban megalapították a szerb Matica nevű irodalmi kört. A Matica székhelye eleinte Pesten volt, de 1864 óta áttették Újvidékre. A Matica tagja lehetett minden az osztrák-magyar monarchiában élő honpolgár, aki 40 forint tagsági díjat fizetett, amely díjat azonban 1864 óta felemelték 50 írt (100 K), bár ezt 5 éven át 20 K-ás részletekben is be lehet fizetni. A tagsági díjakon kívül a Matica áldozatkész szerb polgároktól nagy adományokat kapott, így pl. 1853-ban Furlok János 10.000 forintot ajándékozott. Jelenleg 2160 tagja van, vagyona 460.017.14 K, a kezelésére bízott ösztöndíj-alapokkal együtt 3.138,817.38 K.

A Matica kiadja a szerb írók és művészek munkáit és anyagilag támogatja őket. Pályakérdéseket tűz ki és a beérkezett műveket jutalmazza, egyszersmind gondoskodik arról, hogy kiadványait minél nagyobb számban a nép közt terjessze. Kiadja a saját hivatalos lapját (Letopisz == Évkönyv) és abban tudományos és szépirodalmi értekezéseket közöl. Összeköttetésben áll más hazai

és külföldi irodalmi körökkel és azoknak kiadványait megszerzi könyvtára számára. Jelenleg a Matica könyvtára a legnagyobb szerb könyvtár a magyar szent korona országaiban, állománya 39.878 kötet. Jelentékeny még a patriárchai könyvtár Karlócán több mint 20,000 kötettel.

Mivel a Matica működése sokoldalú, a szorosán vett irodalmi dolgokkal az irodalmi szakosztály foglalkozik, amelynek tagjai csak oly rendes vagy tiszteletbeli tagok lehetnek, akik a tudományban vagy irodalomban nagy munkásságot fejtettek ki. Az irodalmi szakosztály hatáskörébe tartozik a könyvek kiadása és a beétekezett munkák bírálata és jutalmazása.

A Mátkánál kisebb irodalmi kör a „Zmaj“. Karlócán székel és célja szinten a szerb írókat egyesíteni és anyagilag támogatni, egyszersmind nyugdíjalapról gondoskodni a szerb írók és művészek számára.

A műveltség terjesztésére, különösen az alsóbb néposztály között az olvasókörök (csitaonica) vannak hivatva. Olvasókörök majdnem minden nagyobb községben vannak, olykor a hitelszövetkezettel kapcsolatban.

A szerb árvák s különösen a leánygyermek elhelyezéséről és neveléséről gondoskodnak a jótekingony nőegyletek. Számuk 58. kb. 8000 taggal és két millió korona vagyonnal. A zágrábi szerb nőegylet 30 árva leány számára internátust tart s a budapesti Angeliánium nevű nevelőintézetben az ottani nőegylet támogatásával 4—5 leány teljesen ingyenes ellátást kap. Az újvidéki nőegylet azelőtt óvodát tartott szegény gyermekek számára, nemrég pedig házat vett, ahol háziasszonyok nevelésére iskolát fog nyitni.

Újvidéken a Matica felügyelete alatt lévő

Trandafil Mária-alapból szerb árvaház épült, amelyben a jövő tanévtől kezdve 15 árva fiú ingyenes ellátást fog kapni.

A Szokol-egyesületek úgy az ifjak, mint a nők testi neveléséről gondoskodnak. Magyarországon 4 Szokol-egyesület van 400 taggal.

A műveltség terjesztésére szolgálnak még a hírlapok és szaklapok. A hírlapirodalom először a monarchia szerbjeinél fejlődött ki. Az első szerb hírlap 1791-ben Bécsben indult meg „Szerbszkiji Novini“ néven. később „Sziaveno szerbszkiji Vjedomoszti“. A múlt század 20-as éveitől kezdve. amikor a romanticizmus korában az irodalom a leggazdagabb volt, több almanach. szépirodalmi lap, satirikus élclap és politikai hírlap jelent meg. Legkiválóbb politikai lap a „Szerpszki Dnévnik“ volt ebben majd később a „Zásztavában“ (Zászló) írta a híres szerb politikus. dr. Miletics Szvetozár a legkiválóbb cikkeit. A Zásztava lett a szerb radikális párt hivatalos lapja s különösen a hetvenes években a szerb egyházi autonómia szervezésében dr. Miletics cikkei után igazodott az egész közvélemény, Miletics után a Zásztava szerkesztője Tomics Jása lett, aki a szerb publicisztikának egyik legkiválóbb alakja. Világos fejtegetéseivel. meggyőző érveivel és szép szónoki stílusával annyira magához ragadta a közönséget. hogy ma a hazai szerbek közt ő a legnépszerűbb politikus. Tomics politikai cikkeken kívül néhány novellát. költeményt és igen értékes értekezéseket írt, A politikai életnek egy másik fényes alakja dr. Polit Mihály, hosszú időn át országgyűlési képviselő volt s ebben az évben ünnepelte 80-ik születésnapját. Az országgyűlésen mondott beszédei nagy kötetben jelentek meg. amelyek a szerb nép jogainak védelme mellett mindig hű magyar-

barát érzelmeiről tanúskodnak. Polit a „Branik“ (Védőbástya) szerkesztője. A Zasztava és a Branik Újvidéken jelennek meg, Horvátországon pedig a legkiválóbb szerb politikai hirlap a zágrábi „Szrbobran“ (Szerbvédő), a horvát-szerb koalíció illetőleg a szerb önálló párt hivatalos lapja. A bunyevácok és sokácok nemrégén szintén egy politikai lapot kezdtek kiadni „Nevén“ címen Szabadkán.

Jelenleg szerb nyelven a következő hírlapok, irodalmi és szaklapok jelennek meg:

Politikai lapok:

Zasztava(Újvidék).

Branik

Szrpsztvo

Szloboda

Szrbobran (Zágráb).

Szloga (Zombor).

Szrpszko kolo (Zágráb).

Nevén (Szabadka).

Szépirodalmi folyóirat;

Bránkovo kolo (Karlóca).

Letopisz Matice Szrpszke (Újvidék).

Iparos és keresk. szaklap;

Trgovacske Novine (Újvidék).

Trgovacska Omladina (Újvidék).

Zanatlijszko kolo (Újvidék).

Női egyletek lapja:

Zsenszki Szvét (Újvidék).

Zsena (Újvidék).

Szrpszka Veziiya (Versec).

Ifjúsági:

Novi Szrbin (Zombor).

Szpoménak (Pancsova).

¹ A Zasztava naponkint 12.000 példányban jelenik meg. A zárójelben lévő város neve a lap megjelenési helye.

Gyermeklap

Golub (Zombor),

Szatirikus élclap:

Vrác Pogogyacs (Újvidék),

Helyi érdekű kisebb iapok:

Becskerecske Novine (Nagybecskerek),

Gragyanin (Pancsova),

Vrsacski Vesznik (Versec),

Szentomasanin (Szenttamás),

Sajkáski Glasznik (Csurog),

Szremac (Zimony),

Dobrotvor (Újvidék),

Tudományos szaklap:

Bogoszlóvszki Glasznik (Karlóca),

Archiv Sz, Mitr, karlovacske (Karlóca).

Pedagógiai szaklap:

Skoiszki Glasznik (Újvidék),

Novi Vaszpitács (Karlóca),

Novi Narastáj (Zágráb),

Zenei lap:

Guszle (Zombor).

Szrp, muzicska bibliotéka (Újvidék),

Lelkészi:

Pravoszlávlye (Mitrovica),

Gazdasági:

Privrednik (Zágráb),

Méhészeti:

Szrpszki Pcselár (Karlóca),

Az egyház hivatalos lapja:

Mitropolijszki Glasznik (Karlóca),

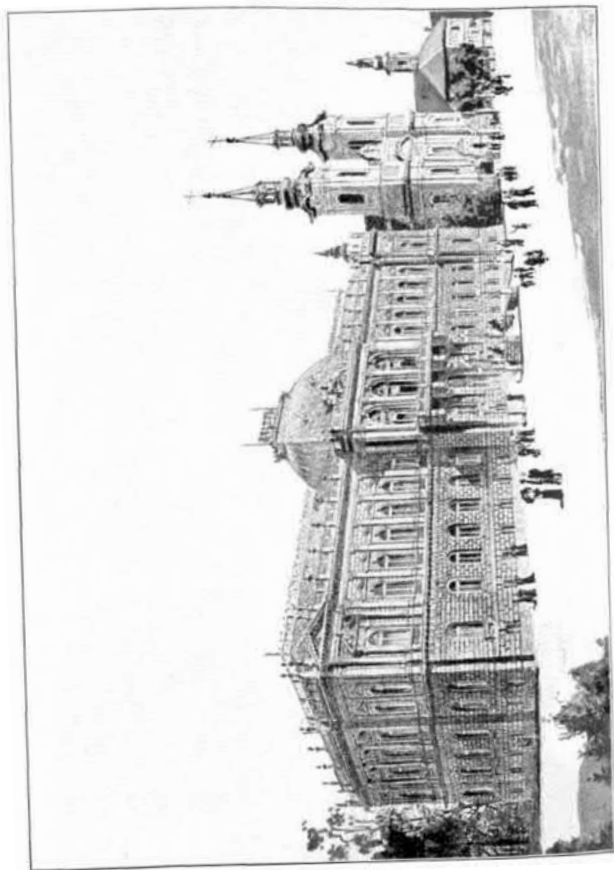
A magyar szent korona országaiban tehát 38 szerb nyelvű lap jelenik meg,

3. MŰVÉSZET.

A művészetek közül első helyen kell szólnunk a színészetéről. Már 1787-ben Nagybecskereken

Jeleszics Márko szerb tanító egy műkedvelő társaságot szervezett tanítványaiból és színi előadásokat tartott Sokkal nevezetesebb azonban a már említett Vujics Joakim fellépése, akit a szerb színiészet megalapítójának lehet tekinteni. 1813-ban Pesten tartotta az első előadását és azóta 22 éven át helyről-helyre vándorolt és a délvidéki szerb lakosságú városokban többnyire saját vigjátékait vagy fordításait játszotta el. Vujics később átment Szerbiába és ott a fejedelmi színház igazgatója lett. A hazai szerbek ekkor egy állandó színház felállítását tervezték és az újvidéki szerbek e tervhez megnyerték az idegen ajkú polgártársaikat is. 1844-ben Popovics Konstantin társulata megalakult és már komoly történeti és hazafias tárgyú darabokat ad elő, mikor az 1848-as események váratlanul a szerb színiészetnek is véget vetettek. Ezután több mint 10 évig kisebb műkedvelő előadásokon kívül rendes színtársulat nem játszott 1860-ban azonban a Mátkának akkori titkára, Gyorgyevics János, az általa szerkesztett Letopiszban egy egész cikksorozatot közölt, amelyekben hangoztatta az állandó színház felállításának szükségét, Gyorgyevics J., Hadzsics Antal és mások buzgólkodására mintegy 30,000 irt összegyűlt s ezzel meglelt alapítva az állandó színház, amelynek igazgatója Gyorgyevics János lett, A színtársulat télen Újvidéken játszott, nyáron pedig a nagyobb délvidéki városokban tartott előadást, A drámairás terén a romanticizmus írói már jelentékeny haladást mutattak és az akkori írók Popovics János, Kosztics Lázár és Trifkovic Koszta új darabokkal állandó érdeklődést keltettek a színház iránt 1863-ban az újvidéki színtársulat Belgrádon egy vendégelőadást tartott és ott oly nagy sikert ért, hogy maga a szerb fejedelem

A karlóczai szerb patriarchatus palotája.

Obránovics Mihály 5000 aranyat adott a Belgrádon felépítendő színház számára. A belgrádi színház néhány év múlva meg is nyílt és első színészei Újvidékről és Zágrárból toborzódtak össze. Gyorgyevics után a színigazgatói teendőket egyideig Hadzsics Antal végezte és ő indította meg 1871-ben a „Pozoriste“ (színház) című színházi folyóiratot. A színtársulat jelenleg az egyik évben Újvidéken játszik a Dungerecski-féle színházban, a másik évben a vidéki városokban, Pancsován, Versecen, Nagybecskereken, Nagyikindán stb. tart vendégelőadásokat. A színtársulat vagyona jelenleg 100.000 korona.

A társulat kiválóbb tagjai Ruzsics Demeter, Dobrinovics, Bakálovics voltak, jelenleg pedig Vaszilyevics Koszta, Markovics Milka stb.

A zene-művészet csak most kezd fejlődni. Az első szerb zeneszerző a budai születésű Sztankovics Kornél volt (1831—1868). Az egyházi dolgokat összegyűjtötte és művészi formába átalakítva, kottára írta őket, vegyes férfikar számára. A világi énekekben is ő volt az első, aki a népmotívumokat megfigyelve, a népdaloknak művészi alakot adott és néhány eredeti népdalt komponált. A nagyobb városokban a dalkörök többnyire cseh vagy szlovén zeneértő karmestereket fogadtak, akik a népdalok motívumaiból számos mūdalt komponáltak. Különösen Topálovics Demeter pancsovai karmester nagy népszerűségre emelkedett közkedvelt népdalaival. Dr. Pácsú János többnyire hegedűre és pianóra írt kompozíciói nemzeti motívumokon alapszanak s néhány nemzeti táncot zenésített meg, amelyekkel nagy tetszést aratott. A fiatalabb zeneszerzők közül Konyovics Péter említendő (1881), aki Prágában tanult és a modern irány képviselője. Több eredeti dalt szerzett férfi-

karok számára és néhány népdalt harmonizált nagy sikerrel. Szpernyák Velimir zenekedvelő szerb pap több egyházi éneket és kólót szerzett. A legnépszerűbb és legkedveltebb zeneszerző Báics Izidor (1878), Budapesten nyert zenei kiképzést és később az újvidéki szerb gimnáziumban énektanár lett. Zongoradarabokat, kari énekeket szerzett és néhány szindarabot zenésített. Tőle származik a „Szemberiai Ivó“ című egyfelvonásos opera és több egyházi dal. A szerb népies nemzeti zene-stílus legszerencsésebb képviselője. A zeneelmélet-ről néhány könyvet írt és Újvidéken zeneiskolát nyitott. Baics szerkeszti és kiadja a „Szerpszka Muzicska Bibliotéka“ című zenei folyóiratot.

Megemlítendő még Kotur Dusán, karlócai gimnáziumi énektanár, aki egyházi dalok harmonizálásával foglalkozik és néhány sikerült eredeti népdalt szerzett. A szerb zeneművészet legkiválóbb képviselői a szerbiai szerbek közt vannak, míg a hazai szerbeknek e téren csak másodrangú szerep jutott.

Sokkal magasabb színvonalon áll a festészet. Már a szerb királyság első századaiban a templomok és kolostorok építésével egyidőben a byzanci görög stílus hatása alatt a szerb festészet is kezd emelkedni. A képek tisztelete különben a keleti egyházban annyira elterjedt, hogy Byzancban valóságos harcokat vívtak egymással a képtisztelők és képrombolók. Az oltárt elvlasztó ikonosztász számos, Krisztus életéből vett motívumokat ábrázol és a gazdagabb egyházközségek most is vetélkednek abban, hogy különösen az ikonosztász képei a legkiválóbb művészekről legyenek. A görög stílus hatása mellett a XVI. és XVII. században az olasz festőiskola befolyása alá kerültek a szerb festők. Az első nevezetesebb hazai szerb

festő Ilics (Csesiyár) Tódor (1746—1793), Bécsben és Olaszországban tanult s tőle származik a péterrévi szerb templom több mint 20 képe. Ilicsről egyebet alig tudunk. Nevezetesebb arcképfestő volt Sztaniszlávyevic János (1816, szül. Újvidéken), aki Rómában tanult és Rafaeltől 8 képet másolt IL Sándor orosz cár számára. Kortársa volt a szintén újvidéki születésű Szimics Pál (18X8—1876), Sok templomot festett, így a piros, zentai, szenttamási, újvidéki (Szent-Miklós-templom), basahidi és zombori templomok festményei tőle származnak. Ezenkívül számos arckép maradt tőle és a karlócai 1848-iki kongresszus képe, amely sok másolatban ismeretes, igen ügyes templomi festmények maradtak Todorovics Arzéntól és Alexics Miklóstól, de ezek csak autodidakták voltak. Nagyon kiváló genreképek maradtak a székesfehérvári születésű Ivánovics Katalintól. Ő festette a belgrádi múzeumban lévő „Belgrád bevételét Karagyorgye által“. Említésre méltó még Radonics Nováht aki a szenttamási, adai és ilonci templomok festményeit készítette, de mint arcképfestő is elég nagy sikereket ért el. Nevezetesebb képei Uros cár halála és Szt-István vértanú megkövezése. A fiatalabb nemzedék közül legkiválóbb festőművész a jelenleg Bécsben élő hazánkfia, Jovánovics Páh Bécsben tanult és főleg a macedóniai szerbek életéből vett képeivel nagy feltűnést keltett a külföldön is. Híres képe a „Szerbek bejövetele“, amelyet Brankovics patriárcha számára. készített, továbbá: A nagyapa vívásra tanítja unokáját, Dusán cár koronázása, Az őrtálló montenegrói stb., Jovánovics a modern festők közt a legkiválóbb helyet foglalja el s külföldön is nagy elismerésben részesült.

Ugyanolyan nagy hírnévre tett szert Prédics

Uros. Szintén Bécsben és Münchenben tanult és oly nagy sikert ért el, hogy a bécsi Herrenhaus néhány képét ő festette. Ő készítette, a karlócai székesegyház ikonosztását. Továbbá az óbecsei, grgetegi, rumai és pancsovai templomok festményeit. Arcképei klasszikus finomsággal és ügyes technikával az első helyet foglalják a szerb festőművészek alkotásai között. Jelenleg Belgrádon él. Jó hírnevű festő Alexics István is. Leghíresebb képe: Szt-Száva hamvainak elégetése. Igen tehetséges arcképfestő Milutinovics Lyubisa, az újvidéki szerb gimnázium rajztanára. Kár, hogy a tanár, elfoglaltsága miatt, kevés időt nyer a festészetre és így nem szentelheti magát egészen a hivatásának.

Az építészetben a hazai szerbek önálló stílust nem teremtettek. A templomok legnagyobb része renaissance stílusban épült, egy vagy két toronnyal. A legnevezetesebb e téren a karlócai székesegyház és az óbecsei kéttornyú templom. Byzanci, illetőleg ószerbiai stílusban készült a pancsovai felsővárosi templom, a temesvári és vöröstemplomi szerb egyház. Különösen a pancsovai templom nemcsak a külsejével, hanem belső berendezésével, szép festményeivel egyike a legszebb magyarországi szerb templomoknak. Hasonló stílusban építette a vöröstemplomi egyházat egy fiatal szerb mérnök, Mátics Milivoj, amely azonban még nincs teljesen befejezve.

A középületek közül a karlócai patriárchai palota és a püspöki lakok említendők; ezenkívül néhány banképület, mint a zágrábi Szerb Bank, az Újvidéki Központi Hitelintézet épülete és az újvidéki árvaház, a szebb épületek közé tartoznak.

X.

A SZERBEK POLITIKAI TÖREKVÉSEI.

A hazai szerbek életét és kulturális viszonyait nagy keretekben bár, az eddigiekben tárgyilagosan előadtuk, befejezésül szólnunk kell még néhány szót a szerbek politikai törekvéseiről. Napjainkban úgy a politika, mint a gazdasági élet szorosan össze van kapcsolva e kérdéssel és éppen azért e kérdésben nézetet nyilvánítani egyike a legnehezebb feladatoknak. Ha még egyszer visszapillantunk a hazai szerbek történetére, úgy azt láthatjuk, hogy a XVII. század végéig, vagy jobban mondva Csernovics Arzén bejöveteléig, a szerbek és a magyarság érdekei teljesen azonosak. A szerbek beköltözésének főoka a törökök támadása volt és e közös ellenség elleni védekezés egyesítette a magyar és a szerb nemzetet. A bevándorolt szerbek közt voltak nemesek, akik ugyanoly társadalmi szerepet vittek, mint a magyar nemesek és voltak jobbágyok, akiknek a sorsa azonos volt a magyar jobbágyság sorsával. A Dózsa-féle pór-lázadásban a szerbek is részt vettek, Stilyánovics István vajda a jobbágyokat támogatta s azért Török Imre elfogatta és felnégyeltette; más szerb nemesek azonban a magyar főurakkal együtt igyekeztek a lázadást elnyomni. Így tehát az első

elégedetlenségnek nem politikai, hanem tisztán gazdasági oka volt.

Másképpen alakult ki a helyzet a törökök kiűzése után. Ekkor a bécsi udvar hívására nem mint egyesek, hanem mint politikai nemzet befogadást nyertek a szerbek az országban és fegyveres erejüket a bécsi kormány igen ügyesen felhasználta a függetlenségéért küzdő magyar nemzet ellen. Azon kiváltságok, amelyeket a szerbek I. Leopoldtól és utódaitól kaptak valóságos államot teremtettek az államban s valahányszor a magyar országgyűlés ez ellen tiltakozott, a szerbek természetes szövetségésüket látták a bécsi kormányban és a dinasztia leghűbb támogatói voltak. Így mind a két félnek volt oka az elégedetlenségre, mert a magyar nemzet a szerbek kiváltságaiban az egységes magyar állam integritásának megsértését látta, míg a szerbek arra hivatkoztak, hogy a privilégiumaikat vérrel szerezték és a vármegyei hatóságok, a földesurak, de főleg a katolikus papság zaklatásai ellen temérdek panaszt emeltek. (Péró lázadása.) A szatmári béke után a magyar nemzet kibékült az uralkodóházzal és a rákövetkező háborúban a dinasztia érdekeiért úgy a magyarság, mint a szerbek rengeteg nagy áldozatokat hoztak. E két szembenálló félt egyszerre kielégíteni és mind a kettő fölött uralkodni, igen nehéz feladat volt s a bécsi kormány maga is sokszor kínos helyzetbe került. Az örökösödési háborúban közismert tény a magyarság önfeláldozása, de a háborúban a szerbek is kitűntek és mikor a magyar országgyűlés a határőrvidék megszüntetését kérte, Mária Terézia a felosztott marosi és temesi határőrvidék helyett megalkotja a becsei és kikindai kerületet, a szerbeklakta városokat pedig szab. kir. városokká

emelve, kivette őket a földesúri és vármegye hatóságok fenhatósága alól. A szerbek és magyar nemzet közötti érdekellentét a legjobban kitűnt az 1790. évben. II. József németesítő törekvései ugyanis erős visszahatást keltettek a magyar nemzetben és e visszahatás az 1790-iki országgyűlésen a legjobban nyilatkozott meg. A bécsi udvar, hogy a magyar országgyűlést megfélemlítse, egybehívta a szerb kongresszust Temesvárra. E kongresszusnak eredeti célja a patriárcha-választás vált, de az egybegyűlt 100 szerb követ alkalmas volt arra, hogy a kir. biztos: báró Schmidtfeld tanácsára, külön területet (vojvodina) kívánjanak szerb közigazgatással. Az előrelátó Tököly Száva és a többi szerb nemesek átlátták a bécsi kormány intencióit és figyelmeztették arra a kongresszus tagjait, hogy a magyar országgyűlés sohasem fog államot tűrni az államban, annál is inkább, mivel az 1790-iki országgyűlés XXVII. t.-c. megadja a szerbeknek a polgárjogot és a gör. keletiek vallásszabadságát biztosítja. Az 1790-iki év már nevezetes fordulópont a hazai szerbek történetében. Ekkor mutatkozik először egy magyar-barát szerb párt, amely a magyar nemzettel való egyetértést és a kölcsönös érintkezést tartotta szem előtt. E párt kezdetben kicsiny volt, többnyire szerb nemesekből állott, míg a papság és a határőrvidék katonai lakossága, a régi tradíciókhoz híven, a császár iránti hűtlenségnek tartotta a magyarokkal való barátkozást. 1792-ben feloszlatták az illir kancelláriát, de kárpótlásul a szerb érsek és a püspökök a főrendiház ülésein részt vehetnek és több szerb születésű férfi magas állást kap a magyar kancelláriában. Tökölyi Száva a magyar kancellária titkára, Petrovics Péter temesvári püspök pedig tanácsos lett. Petrovics püspöknek

1798-ban történt halála után utóda Avakumovics István szinten a magyar kancellária tanácsosa volt, de azután magasabb állami hivatalba ritkábban került gör. kel. hitű szerb ember. Rajacsics patriárcha az 1843—44-iki országgyűlésen panaszt is emelt emiatt, hogy az ő hitsorsosai közül senki sem jut magasabb polcra az állami hivatalokban.

A múlt század 30-as éveiben Gáj Lajos és Kollár Ádám által indított pánszláv mozgalom, amelynek a célja az összes szlávok, főleg pedig a délszavok egyesítése volt, a szerbeknél nem nagy visszhangra talált. Gáj Lajos a régi horvát nyelv helyett a Karadzics Vuk által megteremtett szerb irodalmi nyelvet csekély változattal bevezette a horvát irodalomba és hogy a két nép közti ellentétet kiegyenlítse, az összes délszlávok egyesítésére egy közös nevet vett fel, t. i. az illir elnevezést Illíria a horvátok, szerbek és szlovének által lakott területeket jelentette és ezen nagy Illíria érdekében megindította az „Illirszke Národne Novine“ című politikai lapot. Gáj Lajos illir mozgalmát különben a mostani trializmus alapkövének lehet tekinteni.

A szerbek zöme azonban távol maradt az illír mozgalomtól. A szerb népnek külön történelmi múltja volt s íróiban már sokkal jobban ki volt fejlődve a szerb nemzetiségi érzés és fajszeretet, semhogy ők egy pánszláv konglomerátumba egyesültek és teljesen beleolvadtak volna. A szerb Matica akkori titkára Pávlovics Tódor, 1836-ban „Szrpszke Narodne Novine“ című lapot indított, amely már a címben is különbözik Gáj lapjától és nem az illír, hanem a szerb politikai érdekeknek szolgált. A szerb papság vallási okokból még kevésbé volt híve az illirizmusnak. Ezen ellenté-

A karlóczai patriarchai székesegyház ikonosztásza.

tek miatt a szerbek most is távol vannak a trialista ábrándoktól, habár a szerbek és horvátok politikai együttműködését szükségesnek tartják annélkül, hogy egyik népnek a másikba kellene olvadnia.

Az 1848-as események a szerbekre is nagy hatással voltak. A márciusi napok hatása alatt még március végén a szerb intelligencia Újvidéken népgyűlést tartott és a szerb kívánságokat 16 pontba összefoglalva, 10 tagú bizottságot küldött ki Pozsonyba, a magyar országgyűléshez. E kívánságok közt a legfontosabb volt a szerb vojvodina felállítása, amely Magyarország tartománya lett volna, mint Horvát-Szlavonország. Az országgyűlésen a küldöttséget meghallgatták, de a további tárgyalás folyamán, mikor Kossuth lakásán tanácskoztak és a küldöttségnek legfiatalabb tagja, a 26 éves Sztratimirovics György úgy nyilatkozott, hogy ha a magyarok a szerbek kívánságát nem teljesítik, ők másutt fognak segítséget keresni, Kossuth erre annyira felindult, hogy azt mondta: abban az esetben a kard fog dönteni.

A szerb küldöttség visszatérése után, az újvidéki határőrvidék a szerbek kérésére Rajacsics érsek, 1848 május 14-én (az ónaptár szerint máj. 1.) Karlócára nemzeti gyűlést (szkupstina) hívott össze, nemtörődve azzal, hogy a kormány május 24-én Temesvárott szerb kongresszust kívánt megtartani a szerb egyházi ügyek rendezésére. A nemzeti gyűlésen több ezer ember jelent meg. Rajacsics ünnepélyes istentiszteletet tartott, majd felolvastatta Lipót királynak 1690 és 1691-iki kiváltásleveleit, amelyekben a szerbeknek a patriárcha és a vajda választása biztosítva volt. A nemzetgyűlés ennek hatása alatt kikiáltja Rajacsicsot patriárchának és Suplikac Istvánt pedig szerb vaj-

dának. A nemzetgyűlés kimondotta továbbá a szerb vojvodina legszorosabb szövetségét Horvát-, Tót- és Daimátországokkal és amíg a király a nemzetgyűlés határozatait nem szentesíti, 48 tagú nemzeti bizottságot (národni odbor) választottak a kormányzati ügyek vezetésére.

A magyar kormány nem állhatott tétlenül e mozgalmakkal szemben. Még a nemzetgyűlés egybehívása előtt kisebb rendzavarás volt Nagy-kikindán, bár ennek inkább gazdasági, mint politikai oka volt, de több helyen, mint Szenttamáson, Obecsén és Versecen a nép a magyar anyakönyveket megrohanta és széttépte. Mindez arra bírta a kormányt, hogy kivételes intézkedéseket tegyen és az akkori leggazdagabb szerbet Csernovics Pétert küldték ki a délvidékre a mozgalmak lecsendesítésére. Azonban sem Csernovics, sem a péterváradai várparancsnok, Hrabovszki, nem voltak képesek a szerb nemzetgyűlés ellen erélyesen fellépni, sőt Rajacsics patriárcha szövetkezett Jelasiccsal, miután június 5-én a horvát országos gyűlésen a bán hivatalos esküt tett a szerb patriárcha kezébe. A horvátok és szerbek most vegyes küldöttséget választottak, amely Innsbruckban a király elé terjesztette a kívánságait. Míg e küldöttség Innsbruckban járt, otthon Sztratimirovics György szervezni kezdte a határőröket, akikhez Maierhofer belgrádi osztrák konzul tanácsára, a szerbiai szerbek közül 10—12000 önkéntes csatlakozott.

Ezzel meg is kezdődött az a szomorú emlékü testvérharc, amelynek az eredménye az volt, hogy a világsi fegyverletétel után a szerbeket épügy üldözték, lapjaikat elkobozták, mint ahogy a magyarokkal bántak. A szerb vojvodinát a papiron felállították ugyan, de jól jegyzi meg Picot, ezt

csak azért tette a bécsi kormány, nehogy I. Miklós cárral összeütközésbe kerüljön, aki annyira-amennyire, mégis érdeklődött magyarországi hit-sorsosai iránt, 1849 november 18-án Schwarzenberg tanácsára kiadott pátenst kihasította Magyarország területéből a temesi bánságot, Bácskát és Szerémmegyéből a rumai és iloki járást szerb vojvodina néven, amelynek élére a Temesváron székelő Maierhoifer Ferdinánd került. Így keletkezett a szerb vajdaság, német emberrel az élén.

Azonban ezt az engedményt is sokalta a bécsi kormány, miután a magyar nemzet le volt verve, egy másik rémképe támadt: a pánszlávizmus. A pánszlávizmustól való félelemben megtiltották egy-ideig a hivatalos közegeknek a cyrill-betűs írás használatát, Zimonyban pedig két cseh utast le-tartóztattak, mivel pánszláv agitátoroknak nézték őket Sztamatovics Pál, újvidéki esperes, aki 48-ban a pozsonyi országgyűléshez járuló küldöttségben részt vett, Temesvárra a fogságba vitték. Maierhoifer különben maga is megunta a vajdaságot, már 1851-ben visszavonult, mire utóda gróf Koronini lett. Így tengődött teljes 10 évig a vojvodina anélkül, hogy határozott szervezete lett volna. 1860 november 24-én azonban Mensdorf-Pouilly Temesvárott tanácskozássra hívja a bánság legtekintélyesebb embereit s e tanácskozáson maguk a szerbek is a temesi „bánságnak“ Magyarországhoz való csatolását kívánták, ami meg is történt ugyanazon év december 27-én kelt királyi leirattal. A szerbek akkori legkiválóbb vezetője, dr. Miletics Szvetozár lapjában azzal parentálta el a vojvodinát, hogy „a vojvodina most a papíron is megszűnt . . . éppen nincs miért fájlalnunk Bach vojvodináját.“ A következő évben Vay Miklós magyar kancellár útján összehívják a szerb

kongresszust, amelynek igen fontos egyházi kérdésben kellett határoznia, t. i. a románok abban az időben a szerb egyházból ki akartak válni és az egyházi vagyon megosztása sok nehézségbe ütközött.

A románok a patriárcha által összehívott kongresszuson, mivel Rajacsics patriárcha ellenezte az egyházi szétválást, nem is jelentek meg, azért a kongresszus tisztán politikai ügyekkel foglalkozott. Miután a temesi bánúságot Magyarországhoz csatolták, a szerbek nemzetiségi jogait kellett biztosítani s ez képezte az 1861-iki kongresszus tárgyát. E kongresszusi határozatok közül a legfontosabb az, amelyben a szerbek külön vajdát kívántak választani, aki a szerbek érdekeit a főrendiházban mint Báró Regni képviselje és a szerbek által lakott területen szerb legyen a hivatalos nyelv. Kérésük azonban most sem teljesült, főleg azért, mivel a szerbek nem akartak bemenni a bécsi Reichsrathba, mint a többi nemzetiségek, hanem követeiket (számszerint 7-et) az 1861-iki magyar országgyűlésre küldték. Ebben az időben a szerbek között két párt kezd alakulni. Az egyik klerikális és konzervatív volt, politikai tekintetben ez még mindig a bécsi kormányra támaszkodott, főleg amíg maga Rajacsics élt; a szerb autonóm egyházi ügyekben pedig a klérus kezébe akarta adni az egész egyházkormányzatot. E párttal szemben állt eleinte mint kisebb számú ellenzék az u. n. nemzeti párt, amelynek a vezére a szerbeknél oly nagy népszerűségre emelkedett, dr. Miletics Szvetozár volt. Politikai téren e párt a bécsi ígretékben csalódva, a magyarsággal együtt Magyarország függetlenségeért és alkotmányos szabadságáért küzdött nemcsak a kiegyezés előtt, hanem a 68-as kiegyezés után is mindig az ellenzék

támogatva. Egyházi téren pedig, kivált adminisztratív ügyekben, a világi elemnek minél nagyobb befolyást akart biztosítani.

Rajacsics halála után (1861 dec. 13.) a kormány ismét olyan férfit kívánt a patriárchai székbe ültetni, aki Rajacsics politikáját követné úgy politikai, mint egyházi ügyekben, e férfiú Masirevics Sámuel temesvári püspök volt Masirevics patriárcha alatt az 1864. és 65-iki kongresszuson megtörténik a szerbek és románok egyházi szétválása, de ugyancsak a kongresszuson fontos határozatokat hoznak az autonóm szerb egyház szervezetről, amely határozatok az 1868 aug. 10-én kelt királyi leirattal megerősítést nyertek és legnagyobbbrészt most is érvényesek.

Politikai téren a kiegyezés napjai közeledtek. A szerb nemzeti párt, mint említettük, a magyar nemzettel együtt kívánta az alkotmányos élet helyreállítását, de viszont a nemzetiségi kérdés megoldásában nem tudtak egyességre jutni. Miletics és hívei azon megyékben, ahol a szerbek többségben voltak, a szerb nyelvnek hivatalos használatát kívánták s ebben egyetértettek a románokkal. Az 1868-iki országgyűlés, habár elvetette Miletics indítványát, mégis a nemzetiségi törvény, különösen pedig a XLIV. t.-c. meghozatalánál, Miletics és Mocsonyi kívánságaira tekintettel volt. A szerb nemzetiségi képviselők a kiegyezés után is a nemzetiségek egyenjogosítását kívánták a magyar nemzettel és azért a szerbek 1869 január 13-án Nagybecskereken nagygyűlést tartottak, amelyben megállapították a szerb nemzetiségi képviselők politikai programját.

E program leglényegesebb pontja az, hogy a román és a tót nemzetiségi képviselőkkel egyetértve, az összes nemzetiségek egyenjogosításáért

kell küzdeni és a közigazgatásban a vármegyei lakosság többségének a nyelvét kell hivatalosan használni. A jelenlegi pártok ebben most is a nagybecskereki határozatokat követik, főleg a szerb liberális párt, amelynek dr. Polit Mihály a vezére. A szerb radikális párt a nagybecskereki programot több demokratikus irányú ponttal egészítette ki; ilyenek az általános titkos választójog behozatala, a főrendiház és a halálbüntetés eltörlése, az állandó hadsereg megszüntetése stb.

A legfontosabb követelése a radikális pártnak, amely különben az összes hazai szerbek kívánása, hogy *az állam egy bizonyos összegű segílyt nyújtson a szerb kongresszusnak, illetőleg a kongresszusi választmánynak, amely saját belátása szerint ezen államsegélyt szerb iskolai és kulturális intézmények fentartására, valamint a szerb egyházközségek és a papság támogatására fordítaná.* Ez szerintük annál nagyobb sérelem a szerbekre nézve, mivel a románok igen tekintélyes összegű államsegélyt kapnak.

Egyházi téren valamennyi párt minél tágabb körű önkormányzatot kíván és sérelmesnek tartja a kormánynak az egyházi ügyekbe való beavatkozását, illetve a kisebbségben lévő klérus támogatását. Már az 1870-iki kongresszuson a dr. Miletics Szvetozár vezetése alatt álló nemzeti párt többséget nyert a klerikális párttal szemben, azért az 1870 és 1871-iki kongresszus határozatai az egyház szervezetéről elég nagy befolyást nyújtanak a világi elemnek az egyház kormányzatában. Magának a kongresszusnak a szervezete is a nemzeti párt nagy győzelmét jelentette, amennyiben a 75 kongresszusi képviselő között 50 világi és 25 egyházi egyén van, de az egyháziakat is a világi és egyházi elem vegyesen választja, A klérus

ez ellen tiltakozott és soha sem szűnt meg a kormánynál támogatást keresni, hogy az autonóm egyház szervezetét a saját javára megváltoztassa, E küzdelem a klérus és a világi elem között évtizedeken át tartott amíg a Lukács-kormány 1912 júl. 11-én kelt rendeletével, a szerb egyházi autonómiát fel nem függesztette, illetőleg az egyházmegyék és a kongresszus szervezetére vonatkozó 1871-ik évi határozatokat hatályon kívül helyezte és visszaállította az 1868-ik évi aug. 10-én kelt királyi leirattal megerősített határozatokat Ez ellen az összes szerb pártok, nevezetesen a szerb radikális párt, a liberális párt, a demokraták csoportja és a horvátországi szerb önálló párt, (amely a horvát-szerb koalíció egy része) Budapestre 1912 aug. 19-én megbízottakat küldtek pártközi konferenciára, amely konferencián elhatározták a legkitartóbb küzdelmet, a klérus és a kormány eljárása ellen. 1912 szept 15-én Újvidéken nagy népgyűlést hívtak össze, amelyben az összes pártok szónokai a legszigorúbban elítélték a klérus magatartását, öt okolván a szerb egyházi autonómia felfüggesztéséért Ugyanekkor több mint 100 egyházközség tiltakozott az egyházi szervezet megváltoztatása ellen. Bogdánovics patriárcha egy új egyházszervezetet tervezett, de váratlan eltűnése megakasztotta ezt a munkát és csak növelte a zűrzavart. Bogdánovics utódjának feladata lesz a pártokkal érintkezésbe bocsátkozni és a szerb egyházi életben oly régóta várt rendet és nyugalmat ismét helyreállítani.

Íme, ez volna röviden a hazai szerbek politikai története. Ma már valamennyi párt beletörődött a fennálló és megingathatlan állami jogrendbe és nemcsak hogy az egységes magyar állameszmét elismerik, hanem készek Magyarország független-

ségéért a magyar nemzettel együtt küzdeni, mert egyesek: mint a szerb radikális párt, a 48-as függetlenségi párttal szövetkezve, programjába vette az önálló vámterület követelését. A magyar állam iránti hűségen a balkáni események mitsem változtattak és különálló politikai területről való ábrándokról ma már mindenki lemondott, ehelyett az egyes pártok erejüket a gazdasági és kulturális élet fellendítésére fordítják, hogy ezáltal is erősítsék a magyar hazához való ragaszkodást és szeretetet.

TARTALOM.

	oldal
Előszó.....	3—4
Bevezetés.....	5—8
I. Történeti áttekintés:	
1. A legrégebb időktől Csernovics Arzén bejövete- teléig (1690).....	9—18
2. Csernovics Arzén bejövetelétől napjainkig. Bu- nyevácok, sokácok.....	19—29
II. A szerbek lakóhelye és száma	30—39
III. A szerbek testi és lelki tulajdonságai	40—69
IV. Vallás. Évi ünnepkör	70—111
V. Népszokások.....	112—155
VI. A ház és környéke.....	156—176
VII. Közgazdaság.....	177—202
VIII. A gör. keleti szerb egyház szervezete és vagyona.....	203—225
IX. Közmívelődés:	
1. Tanügy.....	226—242
2. Irodalom.....	242—271
3. Művészet	271—276
X. A szerbek politikai törekvései	277—288